DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ümit Doğan

MEVLANA GERÇEĞİ

MEVLANA'NIN BİLİNMEYEN YÖNLERİ VE SARSICI GERÇEKLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ümit Doğan

MEVLANA GERÇEĞİ

MEVLANA'NIN BİLİNMEYEN YÖNLERİ
VE SARSICI GERÇEKLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DESTEK YAYINLARI: 1920
ARAŞTIRMA: 319

ÜMİT DOĞAN / MEVLANA GERÇEĞİ

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Editör: Devrim Yalkut
Kapak Tasarımı: Sedat Gösterikli
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Destek Yayınları: Mayıs 2024
Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-6051-04-1

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42
Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkan.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak
Sertifika No. 48625
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul
Tel. (0) 212 613 30 06

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ümit Doğan

MEVLANA GERÇEĞİ

MEVLANA'NIN BİLİNMEYEN YÖNLERİ
VE SARSICI GERÇEKLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....9

BİRİNCİ BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASININ TARİHİ SEYRİ VE YIKICI ETKİSİ.....19

Dünyaya Korku Salan Moğol İstilası 21

İstila Başlıyor.....25

Moğol İstilası Öncesinde Anadolu'nun Durumu 35

Alaeddin Keykubad'ın Ölümü 37

Babai Ayaklanması 41

Kösedağ Savaşı ve Anadolu'da Moğol İstilası 53

Sivas'ın İstilası ve Yağmalanması 57

Moğolların Kayseri Katliamı 59

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Hâkimiyetine Girişi 63

Moğolların Malatya Katliamı (1244) 67

II. İzzeddin Keykavus'un Tahta Geçişi (1246) ve Yaşanan Gelişmeler 69

Baycu Noyan'ın İkinci Kez Anadolu'ya Gelişi ve Sultanhanı Savaşı (1256) 71

IV. Rükneddin'in Moğol Desteğiyle Tahta Çıkması 77

Denizli Uç Beyi Türkmen Mehmed Bey Ayaklanması.....79

Kerimüddin Karaman Bey Ayaklanması 81

Kırşehir'de Ahi Ayaklanması ve Ahi Evran'ın Katledilmesi.....83

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

IV. Rükneddin'in Moğollar Tarafından Öldürülmesi (1266) 85
Hatiroğlu Şerafeddin'in Moğollara Karşı Cihadı (1276)..... 89
Baybars'ın Anadolu'ya Gelişi ve Elbistan Savaşı 95
Abaka'nın İntikam İçin Anadolu'ya Gelişi..... 99
Moğolların İkinci Kayseri Katliamı 101
Karamanoğlu Mehmed Bey'in Ayaklanması ve Cimri Olayı 103
Türkçenin Resmi Dil İlan Edilmesi (13 Mayıs 1277).....105
Moğolların Aksaray Katliamı 107
Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş'un Katledilmeleri.....109
Karamanoğlu Güneri Bey'in Moğollarla Mücadelesi 111
Karamanoğlu Mahmud ve
Yahşi Beylerin Moğollarla Mücadelesi.....117
Moğol Valisi Timurtaş ve Türkmenler.....121
İlhanlı Devleti'nin Parçalanması ve
Moğol İstilasının Sona Ermesi 125

İKİNCİ BÖLÜM
MOĞOL İSTİLASI EKSENİNDE
AHİ EVRAN-MEVLANA MÜCADELESİ..... 127
Mevlana'nın Moğollarla İlişkileri 129
Ahi Evran'ın Doğumu, Tahsili ve Anadolu'ya Gelişi..... 139
Ahi Teşkilatı ve Ahiyân-ı Rum 145
Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum 155
Ahi Evran, Keykubad'ın Daveti Üzerine Konya'ya Gidiyor..... 157
Ahi Evran'ın Babai İsyanı'yla
İlişkili Görülerek Cezalandırılması.....159
II. İzzeddin Keykavus Ahi Evran'ı
Vezirlik Makamına Getiriyor 161

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mevlana'nın Babasıyla Birlikte Anadolu'ya Gelişi 163
Babasının Vefatından Sonra Mevlana 167
Şems Bir Kalenderi Dervişiydi 169
Şems'in Konya'ya Gelişi ve Sonrasında Yaşananlar 175
Şems'in Kimya Hatun ile Evliliği 181
Şems'in Öldürülmesi 185
Ahi Evran ve Alaeddin Çelebi'nin Konya'dan Ayrılmaları 189
Ahi Evran ve Alaeddin Çelebi'nin Kırşehir'de Öldürülmeleri 191
Nasreddin Hoca ile Ahi Evran Aynı Kişi midir? 195
Hacı Bektaş-ı Veli'nin Moğol İstilası Karşısındaki Tutumu 201
Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana ve Nureddin Caca 205
Mesnevi'de Ahi Evran 209

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLANA VE ŞEMS-İ TEBRİZİ HAKKINDA MERAK EDİLEN BELLİ BAŞLI KONULAR 217

Mevlana'ya Atfedilen *"Ne olursan ol, yine gel..."* Sözleri Aslında Kime Ait? 219
Mevlana Moğol Ajanı mıdır? 223
Mevlana Aslen Türk müdür? 227
Mevlana'nın Türklere Bakışı 231
Mesnevi Mevlana'ya Allah Tarafından mı İndirildi? 233
Bizim *Mesnevi*'miz Kuran'dan da Üstündür 235
Mevlana ve Hulûl İnancı 237
Allah'ın Şems'e Kimya Hatun Kılığında Görünmesi 239
Veliler Allah'ın Çocuklarıdır 241
Şems'in İçtiği Şarap Helaldir 243
Mevlana ve Şems'in Kadınlara Bakışı 245

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mesnevi'de Yer Alan Müstehcen Hikâyeler 249
Ariflerin Menkıbeleri'nde Yer Alan Müstehcen Hikâyeler 279

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE MEVLEVİLER..... 283
Milli Mücadele'de Mevleviler 285
Abdülhalim Çelebi (1874–1925) 293
Veled Çelebi İzbudak (1867-1953)..... 299

KAYNAKLAR..... 305
EKLER..... 317
İŞGAL PROTESTONAMESİ.....323
HANIMLARIN MİTİNGİ.....327
ON İKİNCİ KOLORDU-YU HÜMAYUN KUMANDANLIĞI'NA 331

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Bu kitabın öyküsü öğrencilik yıllarıma kadar uzanır. Mevlana gerçeğiyle tanışmam üniversite yıllarında oldu. Daha ilk günlerde *"Tarih adına size öğretilen ne varsa unutun, tarih sizin bildiğiniz gibi bir şey değil"* diyerek söze başlayan bir hocamız tarihte doğru bilinen yanlışlara dair birkaç örnek verdikten sonra sözü Mevlana'ya getirdi ve anlatmaya başladı. Yaşadığı dönemdeki siyasi ve toplumsal olayların tam ortasında yer alan Mevlana'nın Anadolu'yu istila eden Moğollarla işbirliği yapıp bağımsızlık taraftarı Türkmenlerin karşısında yer aldığından bahsetti. Moğol istilası Anadolu'yu kan gölüne çevirmiş, ardı ardına çok büyük Türkmen kıyımları yaşanmıştı. Türkmenler Moğol hâkimiyeti altına girmek istemiyorlardı. Türkmen direnişinin bayrak kişisi ise Ahi Evran'dı. İşgal altındaki Anadolu'da, işgalci Moğolların yanında yer alan Mevlana ile Moğollara karşı Türkmen direnişinin sembolü haline gelen Ahi Evran arasında düşmanlık vardı. Üstelik Ahi Evran aslında güldürürken düşündüren fıkralarıyla hepimizin sevgilisi haline gelen Nasreddin Hoca'nın ta kendisiydi! Diğer taraftan, bize Mevlana'nın diye öğretilen tasavvufi sözlerin neredeyse hiçbirisi Mevlana'ya ait değildi. Mevlana'nın evrensel hoşgörü mesajı olarak bildiğimiz meşhur *"Ne olursan ol, yine gel"* bile Mevlana'dan asırlar önce yaşamış bir başka sufinin sözleri idi. Peki ya Şems-i Tebrizi? Mevlana'nın mürşidi Şems-i Tebrizi boynuna çanlar ve boyalı kemikler takarak yarı çıplak dolaşan, saçlarını, sakallarını, bıyıklarını, hatta kaşlarını bile usturayla tıraş eden, yemek

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bulursa karnını doyuran, elinde zembil köy köy gezen, davul ve borular çalarak tuhaf sesler çıkartıp dans eden, sürekli cezbe halindeki Kalenderilere mensup bir derviş idi. Onun bu garip hallerinden ve Mevlana'yı kendilerinden almasından rahatsız olan Konya halkının baskısı sonucunda Şems şehri terk etmek zorunda kalmış, Mevlana'nın davetiyle geri dönmüş, bir süre sonra öldürülmüştü. Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi, Ahi Evran taraftarıydı. Şems cinayetinin sorumluları arasında gösterilmiş, Ahi Evran'la birlikte Konya'yı terk etmek zorunda kalmış, yine Ahi Evran'la birlikte Kırşehir'de Moğollar tarafından öldürülmüştü.

Üniversite hayatımın ilk günlerinde yüksek dozda sıra dışı bilgiye maruz kalmak beni konuyu araştırmaya yönlendirdi. Her birisini evliya olarak tanıdığım tarihi şahsiyetlerin arasındaki siyasi mücadele epey ilgimi çekmişti. Büyük bir İslam âlimi ve dünyanın kabul ettiği bir mutasavvıf olan Mevlana'nın Müslüman Türkmenlere karşı, putperest ve şaman inancına mensup Moğolları desteklemiş olacağına inanmıyordum. Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli ve Taptuk Emre gibi Türkmen kocaları Moğol istilasına karşı kenetlenmişken, Mevlana neden Moğol iktidarından yana tavır almıştı? Bu nasıl açıklanabilirdi? Mevlana ve Nasreddin Hoca gibi çok kıymet verdiğimiz iki büyük şahsiyetin arasındaki düşmanlığın sebebi ne olabilirdi? Hele Alaeddin Çelebi meselesi! Babası Mevlana'yı bırakıp, babasının baş düşmanı Ahi Evran'ın hizmetine girmiş, onunla birlikte öldürülmüştü. Cenazesi Konya'ya getirildiğinde Mevlana oğlunun cenaze namazını bile kıldırmamıştı. Bunların altında yatan ciddi gerekçeler olmalıydı.

Bütün bu soruların cevaplarını aramaya ta o günlerde başladım. Anadolu Selçuklu Devleti tarihini detaylıca öğrenmeden olmazdı. Selçukoğullarının Anadolu'ya ne zaman, hangi şartlarda geldiklerini ve nasıl bir kültürle karşılaştıklarını araştırdım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Okumalarımı Anadolu Selçuklularının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi olaylarının yanında Selçuklu toplumunda tasavvufi unsurlar ve halk hareketleri üzerine yoğunlaştırdım. Anadolu'da neler yaşandığını, ne olup bittiğini öğrenmeye, tabiri caizse 13. yüzyıl Selçuklu toplumunun fotoğrafını çekmeye çalıştım. Tabii okumalarım arttıkça karmaşık olaylar zihnimde sağlam bir zemine oturmaya, düğümler çözülmeye başladı. Diğer taraftan, Mevlana gerçeği hakkında kitap yazmak gibi bir fikrim yoktu. Meseleyi kendi zihnimde çözmüş, doğruya ulaşmıştım ve konu benim için kapanmıştı. Bu konuda kitap yazmaya karar vermemi sağlayan, sosyal medya hesaplarımdan Mevlana ve Ahi Evran meselesiyle ilgili yaptığım bir paylaşımın sonrasında yaşananlar oldu. Mesele beklemediğim kadar ilgi gördü, pek çok kişi Mevlana'yı, Ahi Evran'ı, Moğolları konuşur oldu, çok sayıda mesaj aldım. İnsanlar bu konuyu merak ediyorlardı. Onlarda, yıllar önceki bilgiye aç halimi görüyor gibiydim. Üzerinde uzun süre düşündükten sonra Mevlana konusunda bir kitap hazırlamaya karar verdim.

Kitabın yazılması sırasında çok çeşitli kaynaklardan faydalandım. Öncelikle, olayların yaşandığı yıllarda yazılan ana kaynaklardan bahsetmek istiyorum. Çünkü bunları bilmeniz, kitapta vereceğimiz bilgileri daha iyi idrak etmenize ve sağlıklı çıkarımlar yapmanıza yardımcı olacaktır. Mevlevi kaynaklardan başlayalım. Bunların başında *Mesnevi* gelir. *Mesnevi*, Mevlana'nın altı cilt ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen Farsça eseridir. Eserin kâtipliğini Hüsameddin Çelebi yapmıştır. *Mesnevi*'nin ne zaman yazılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak birinci cildin bitmesinden sonra *Mesnevi*'nin yazımına bir süre ara verildiği, ikinci cildin yazımına 13 Mayıs 1264'te başlandığı bilinmektedir. Hüsameddin Çelebi, Mevlana'nın *Mesnevi*'yi yazdırırken hiçbir kitaba müracaat etmediğini, eline kalem almadığını, medresede, Ilgın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kaplıcaları'nda, Konya Hamamı'nda, Meram'da aklına ne geldiyse söylediğini, kendisinin de bunları hemen yazıya geçirdiğini, hatta yazmaya yetişemediğini ifade eder. *Mesnevi*'nin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmakla birlikte Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'ndeki Veledi yazması en eski *Mesnevi* nüshası olarak kabul edilir. *Mesnevi* ilk olarak 1806 yılında İsmail Ankaravi'nin şerhiyle birlikte Kahire'de basılmıştır. Günümüzde en yaygın kullanılan *Mesnevi* tercümesi Veled Çelebi İzbudak'ın Veledi nüshasına dayanan çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın gözden geçirip açıklamalar eklediği eser Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır.[1] Biz de kitabımızda *Mesnevi*'nin Veled İzbudak tercümesinden yararlandık. Mevlana'ya ait olan bir başka eser, Mevlana'nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelen *Fih-i Ma Fih*'tir. "Fih-i Ma Fih" kelimesi "İçindekiler içindedir, ondaki ondadır, ne varsa ondadır" gibi anlamlara gelmektedir. Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalardan faydalanan Abdülbaki Gölpınarlı eseri Türkçeye çevirmiştir. Ahmed Avni Konuk'un Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan tercümesi de 1994 yılında yayımlanmıştır.[2] Mevlana'nın çeşitli yer ve zamanlarda söylediği şiirlerin kâtipler tarafından kayda geçilmesiyle oluşan bir başka Mevlevi eser Divân-ı Kebir'dir. Divân-ı Kebir'deki rubailer Türkiye'de ilk olarak Veled Çelebi tarafından yayımlanmış ve M. Nuri Gençosman tarafından "Mevlana'nın Rubaileri" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.[3] Bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir başka Mevlevi eser ise Mevlana'nın çeşitli yerlere yazdığı 147 mektubun derlenmesiyle oluşan *Mektubat*'tır. Mektupların

1. Semih Ceyhan, "Mesnevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C. 29, s. 325-330.
2. Mehmet Demirci, "Fihi Mâ Fih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 13, s. 58.
3. Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 9, s. 432.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

muhatapları II. İzzeddin Keykavus, Nureddin Caca, Taceddin Mutez, Muineddin Pervane gibi dönemin devlet adamlarıdır.[4] Kitabımızda *Mektuplar* adıyla yayımlanan Abdülbaki Gölpınarlı tercümesinden yararlanılmıştır.

Şemsi Tebrizi'nin tek eseri olan *Makalat* onun Mevlana ile aralarında geçen sohbetlerinden ve sorulan sorulara verdiği cevaplardan derlenmiştir. En eski nüshası Konya Kütüphanesi'nde kayıtlı olan ve Şems'in hayatından ziyade fikir dünyasına ve tasavvufi meşrebine dair bilgiler veren *Makalat*, M. Nuri Gençosman tarafından Türkçeye çevrilmiştir.[5] Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in ilk mesnevisi olan ve *Velednаme* adıyla da anılan *İbtidaname*, Mevlana, Mevlevi halifeleri ve yakın çevresi hakkında güvenilir bilgiler içeren bir kaynaktır. Farsça yazılan eser Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilmiştir.[6]

Bir başka önemli Mevlevi kaynağı olan *Risale-i Sipehsâlâr* Mevlana'nın hizmetine girip kırk yıl müritlik yapmış olan Ahmed oğlu Feridun tarafından yazılmıştır. "Sipehsâlâr" komutan anlamına gelmektedir. Ahmed oğlu Feridun'un Selçuklu ordusunda komutan olmasından ve Sipehsâlâr olarak tanınmasından dolayı eserin adı *Sipehsâlâr Risâlesi* olmuştur. Yazarın şeyhinden görüp işittiklerini derlediği bu eser, Mevlana hakkındaki en önemli kaynaklar arasında olup dönemin tarihi, dini ve toplumsal olaylarını Mevlevi bakış açısıyla ele almaktadır.[7] Farsça yazılan eser Ahmed Avni Konuk tarafından Türkçeye

4. Mevlânâ, *Mektuplar*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963, s. VI.

5. Şerife Ericek Maraşlıoğlu, *Şemsi Tebrizi'nin Makalât'ı Bağlamında Din Eğitimi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2019, s. 30.

6. Figen Poyraz, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2018, s. 15.

7. Kemal Taşçı-Seda Şat, "Sipehsâlâr Feridûn B.Ahmed'in Risâle-i Sipehsâlâr Be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2018, S. 2, s. 50.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çevrilmiştir. Kitabımızın Mevlana ile ilgili hemen her aşamasında yararlandığımız bir başka önemli kaynak *Menâkıbü'l-Arifin* adlı eserdir. Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin hizmetine giren bir Mevlevi olan Ahmed Eflaki tarafından kaleme alınan *Menâkıbü'l-Arifin* Mevlana ve çevresindekiler hakkında olduğu kadar Anadolu'nun o dönemdeki tarihi, dini ve toplumsal durumuna dair çok önemli bilgiler vermektedir. Ana kaynağını *İbtidaname* ve *Sipehsâlâr* risalesinin oluşturduğu bu eser Farsça yazılmış ve Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Mevlevi kaynakların haricinde de çok fazla eserden yararlandık. Moğol sarayında çeşitli devlet kademelerinde çalışmış, zamanla idareciliğe kadar yükselmiş olan Alaeddin Ata Melik Cüveyni tarafından yazılan bir Moğol tarihi diyebileceğimiz *Tarih-i Cihangüşa* bunlardan bir tanesidir. Kitabın yazarı Cüveyni, Moğollar tarafından bütün İran, Gürcistan, Anadolu ve diğer ülkeleri yönetmek için tayin edilmiş olan Emir Argun Aka'nın yazışmalarını yapmış, Hülagu Han'ın İran'a gelişinden sonra da onun en gözde kâtiplerinden olmuş, ondan sonra da oğulları Abaka Han ve Ahmed Teküder tarafından Bağdat'ın yöneticiliğine tayin edilerek bu görevde yaklaşık 24 yıl kalmıştır. Sahip olduğu yüksek makamlar ve üstendiği görevler gereği kitabında bahsettiği olayların pek çoğuna bizzat şahit olmuştur. Moğol istilası hakkında önemli bilgiler vermesi açısından çalışmamız kapsamına giren bu eser Farsça yazılmış ve Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiştir.[8] Yine önemli eserlerden Cüveyni'nin talimatıyla İbn Bibi tarafından kaleme alınan *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* 1186 ve 1280 yılları arasındaki olayları içeren bir Anadolu Selçuklu tarihidir. 1281 yılında Farsça yazılan eser Cüveyni'ye sunulmuştur. İbn Bibi yüksek tabakaya mensup bir saray görevlisi olduğundan

8. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

anlattığı olayları sarayın gözünden nakletmiştir. Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran gibi dönemin önemli şahsiyetlerinden hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir.[9] Buna rağmen *Selçukname*, Anadolu'nun siyasi, toplumsal ve kültürel hayatına dair verdiği önemli bilgilerle Anadolu Selçuklu tarihinin en önemli kaynağı olarak kabul edilir. Kitabımızda hem M. Nuri Gençosman'ın hem de Mürsel Öztürk'ün çevirilerinden yararlandık. Uzun süre devlet görevinde bulunan Kerimüddin Aksarayi tarafından yazılan *Müsâmeretü'l-Ahbâr* ve *Müsâyeretü'l-Ahyâr* İbn Bibi'nin *Selçukname*'sinden sonra Anadolu Selçuklu tarihi için en önemli ikinci kaynak durumundadır. Bir divan kâtibi olan yazar naklettiği pek çok olayı kendi gözlemleri sonucunda yazmış ve eseri Moğolların Anadolu Valisi Timurtaş'a ithaf etmiştir.[10] 1363 yılında kaleme alınan ve yazarı bilinmeyen *Anonim Selçukname* adlı eser Moğol istilası altındaki Anadolu'da yaşanan olayların yanı sıra Karamanoğulları ile ilgili de önemli bilgiler içermektedir. Farsça yazılan eserin çevirisi 1952 yılında Feridun Nafiz Uzluk tarafından yapılmıştır. Malatyalı Süryani tarihçi Ebu'l Ferec tarafından kaleme alınıp Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilen *Ebu'l Ferec Tarihi* adlı eser de Anadolu'da Moğol istilasını detaylıca anlatması bakımından önemlidir. Farsça tarih kitaplarının en meşhur ve en önemlilerinden biri olarak değerlendirilen *Tabakât-ı Nasıri* ise Hint-İran tarihçisi Kadı Minhac-ı Sirac el Cuzcani tarafından kaleme alınmıştır. Delhi Türk Sultanlığı'nda kadılık görevi yapan ve yaşadığı bölgedeki Moğol zulmüne tanıklık eden Cuzcani istilaya dair önemli bilgiler vermektedir.[11] Kitabımızın Moğol

9. Abdülkerim Özaydın, "İbn Bibî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, C. 19, s. 380.

10. İsmail Aka, "Aksarayî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2, s. 293.

11. Minhâc-ı Sirâc el-Cuzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, Çev. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2020, s. 11.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

istilasını anlatan bölümlerinde yararlandığımız bu eser Erkan Göksu tarafından tercüme edilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı ve Bektaşilik tarihi açısından önemli bilgiler içeren çok kıymetli bir kaynak olan *Vilayetname*, Hacı Bektaş'ın Mevlana ve Ahi Evran'la olan ilişkilerini anlatması bakımından çalışmamız kapsamına girmektedir. Âşıkpaşazade tarafından yazılan *Tevârih-i Âl-i Osman* veya *Âşıkpaşazade Tarihi* adıyla anılan eser, yazarı bilinen, gerçek anlamda ilk Osmanlı tarihi olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Eserde Selçuklulardan sonra Anadolu'da kurulan beyliklerin düşmanlarıyla ve birbirleriyle ilişkileri ele alınmıştır.[12] Memluk devlet adamlarından İbn Şeddad tarafından kaleme alınan *Baybars Tarihi* ise Memluk-Moğol mücadelesi hakkında önemli bilgiler vermektedir.[13] Sultan Baybars'ın Moğol istilasından kurtulmak isteyen Türkmenlerin davetiyle Anadolu'ya gelişini incelerken başvurduğumuz bu kıymetli kaynak Şerafeddin Yaltkaya tarafından Türkçeye çevrilerek 1941 yılında yayımlanmıştır. Şikâri mahlaslı bir yazar tarafından basit bir Anadolu Türkçesiyle yazılan *Karamanname* Osmanlı geleneğinin dışında yazıldığı için başka tarihlerde bulamayacağımız bilgiler içermektedir. Karamanoğulları hakkında bilinen tek kaynak olmasının eseri daha kıymetli hale getirdiği muhakkaktır.[14]

Ana kaynakların dışında Mevlana uzmanlarından İranlı âlim Füruzanfer'in, Abdülbaki Gölpınarlı'nın ve Mikail Bayram'ın çalışmalarından, isimlerini tek tek sayamayacağımız pek çok yazarın kitap, makale ve tez çalışmalarından istifade ettik.

Elinizdeki bu kitap titizlikte hazırlanmış ve söz konusu çalışmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Buna rağmen kitapta

12. Âşıkpaşazâde, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-Yekta Saraç, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.
13. Casim Avcı, "İbn Şeddâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, C. 20, s. 374.
14. Sana Nur Yıldız, "Şikârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 39 s. 162.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

eksiklerin olması kaçınılmazdır. Kitap herhangi bir tarihi şahsiyeti peşinen övme veya yerme amacı taşımamaktadır. Kitabın yazılış amacı Mevlana hakkında merak edilen meseleleri kaynaklara dayanarak hazırlayıp okuyucuya aktarmaktır.

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın özünü anlayabilmek için öncelikle Moğol istilası altındaki Anadolu'da neler yaşandığını bilmemiz, Ahilerin, Türkmenlerin Moğollara karşı direnişini, Karamanoğullarının bağımsızlık mücadelesini idrak etmemiz gerekmektedir. Bu sebepten dolayı kitabın birinci bölümünde Moğol istilasının başlangıcı, tarihi seyri ve yıkıcı etkisinden söz edilmiştir. Babai ayaklanması, Moğolların Anadolu'ya gelmeleriyle yaşanan korkunç katliamlar ve Türkmenlerin bağımsızlık mücadeleleri de bu bölüme dahildir. İkinci bölümde Mevlana'nın Belh şehrinden Anadolu'ya gelişi, Şems'le karşılaşması, Moğollar, Ahi Evran ve Hacı Bektaş'la olan ilişkileri anlatılmaya çalışmıştır. Üçüncü bölümde Mevlana ve Şems hakkında merak edilen belli başlı konular ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde yine çok merak edilen bir konu, Mevlevilerin Milli Mücadele'de ve sonrasındaki tutumlarından ve Atatürk-Mevlevi ilişkisinden ayrıntıya girmeyecek şekilde bahsedilmiştir.

Bu kitabın hazırlanma sürecindeki sabır ve desteklerinden dolayı değerli eşim ve oğluma teşekkürü borç bilirim.

Ümit Doğan
31 Mart 2024/Bandırma

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASININ TARİHİ SEYRİ VE YIKICI ETKİSİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünyaya Korku Salan Moğol İstilası

1220 yılında Cengiz Han'ın Harizmşahlar üzerine yürümesiyle başlayan ve kısa zamanda Çin, Türkistan, Afganistan, İran, Irak, Anadolu, Rusya ve Avrupa'ya kadar ilerleyen Moğol istilası insanlık tarihinin en kanlı ve ölümcül olaylarından birisi olarak kabul edilmiştir.

Ünlü Arap tarihçi İbnü'l Esir geçtikleri her yeri yakıp yıkan Moğolların yaptığı katliamların büyüklüğünü tasvir etmek için şu cümleleri kullanır:

> Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten evvel ölüp gitseydim. Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamasaydım! Yakın dostlarımdan bazıları sürekli olarak Moğolların İslam diyarını istilasını yazmam hususunda bana ısrar edip duruyor ve beni teşvik ediyorlar, ben ise bu büyük felaketi kaleme almaktan sürekli çekinip duruyordum. Fakat sonunda böyle mühim bir tarihi olayı yazmamanın da bir fayda sağlamayacağını kabul ettim. Bu büyük ve dehşet verici olay, bu muazzam musibet, gün ve gecelerimizi kararttı, hayatımızı perişan etti. Bölgede yaşayan bütün insanları ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı. Şayet birisi çıkar da *"Cenabı Allah'ın Hz. Âdem'i yarattığı günden bugüne kadar bu büyük felaketin benzeri görülmüş ve yaşanmış değildir..."* derse mutlaka doğru söylemiş olacaktır. Moğol istilası felaketini yazan tarihler bu olayı bütün dehşetiyle ne kadar anlatıp dursalar yine de kıyısından kenarından geçmemişlerdir diyebilirim. Kadınları, erkekleri, küçük yaştaki çocukları toptan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

katliama uğrattılar; hatta hamile kadınların karınlarını deşerek taşıdıkları bebeklerini bile öldürdüler.[15]

Moğolların bilinen bütün savaş taktiklerini altüst eden uygulamaları ve kural tanımaz tutumlarıyla vahşiyane cezalar uygulayan barbar bir millet olduğunu vurgulayan Abdülkadir Donuk bu konuda şunları söylemiştir:

> Bırakınız Moğolların savaş zamanında yaptıkları katliamları, barış zamanında dahi uyguladıkları cezalara bir göz atarsak, bunların nasıl bir kavim oldukları açıkça ortaya çıkar. Şöyle ki, kafa uçurmak, vücuttan kesilen et parçalarını cezaya çarptırılanların ağzına tıkmak, ağza taş sokmak, idam mahkûmunu vahşi hayvanlara ve köpeklere atmak, mahkûmu kızgın güneşte bırakarak küçücük kurt ve solucanların kemirmesi için leşle birlikte asıp bırakmak, ateşte yakmak, ateşte veya yağ içinde kızartmak, eritilmiş altını boğaza akıtmak vb. Ayrıca cesetlere karşı başka türlü hareketlerde de bulunulmuştur. İdam emrinin yerine getirildiğinin alameti olmak üzere cesetlerin kafaları kesilerek hükümdara gönderilir, kelle bir mızrağın ucuna takılır ya şehir surlarına veya atların ayaklarının altına fırlatılırdı. Bunun gibi idam edilenlerin kol ve ayaklarını memleketin her tarafına göndermek âdeti de mevcuttu.[16]

Moğolların bunlara ek olarak insanların altın yutma ihtimaline karşı cesetlerin karnını deşip kontrol etmek ve cezalandırılacak kişinin derisini yüzüp, çıkartılan derinin içine ot bastıktan sonra canlı bir insan gibi eşeğe ters bindirerek dolaştırmak[17] gibi uygulamaları da vardı. Moğollar çoğu zaman insan öldürmekle kalmaz, istila ettikleri yerlerdeki hayvanları bile

15. İbnü'l Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, Çev. Ahmet Ağırakça - Abdülkerim Özaydın, Damar Yayınları, İstanbul 1987, C. 12, s. 316 vd.

16. Abdülkadir Donuk, "Âl-i Cengiz Oyunu", *Türk Yurdu*, 1988, S. 14, s. 23.

17. Karamanoğlu Mehmed Bey'in tahta çıkardığı Sivâyuş bu uygulamaya maruz kalmıştır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde detaylıca anlatacağız.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

katleder, tarlaları ve bahçeleri yakar, kaleleri, surları, camileri, evleri ateşe verirlerdi. Moğolların kuşattıkları bütün şehirleri ele geçirmeleri ve karşılarına çıkan hemen herkesi öldürmeleri halkta korku, panik ve hatta yılgınlığa neden olmuştu. Özellikle Müslüman ahali arasında yaşananların işlenen günahlardan dolayı Allah'ın bir gazabı olduğu fikri yayılmıştı. Cengiz Han'ın Kuran-ı Kerim'in sayfalarını çiğnediğini gören Buhara'nın ileri gelenleri yaşananların Allah'ın kendilerine karşı hoşnutsuzluğunun bir işareti olduğunu söylemişlerdi.[18] Konya halkını temsilen Moğol komutan Baycu Noyan'la görüşmeye giden bir hatip Baycu'nun hatunu tarafından kabul edilmişti. Hatun ile kısaca sohbet eden hatip kendisine yöneltilen *"Müslüman olduğunuz için Allah indinde siz bizden hayırlı iseniz Allah neden bize yenilmenize müsaade etti?"* şeklindeki soruya Allah yolundan ayrıldıkları için bu kötülüklerin başlarına geldiğini söyleyerek cevap vermişti.[19]

İbnü'l Esir'in naklettiğine göre bir Moğol askeri yüz erkeğin bulunduğu bir mahalleye girmiş ve tamamını öldürmüş, bu süreçte yüz kişiden hiçbirisi Moğol'a direnç göstermemiş, hepsi çaresiz bir biçimde ölmeyi beklemişlerdir. Moğollar Erciş'e girdiklerinde yine bir Moğol askeri esir aldığı bir Ercişliyi öldürecek silah bulamayınca *"Başını yere koy ve sakın kımıldama!"* diyerek yanından ayrılmış, elinde bir kılıçla geri dönüp esirin başını kesmiştir. Esir ise canı pahasına Moğol askerinin emrine uymuştur. Bir başka olayda bir Moğol askeri 17 kişiden oluşan bir topluluğa birbirlerini bağlamalarını emretmiştir. İçlerinden birisi Moğol askerini öldürüp kaçmaları gerektiğini söylerken diğerleri korktuklarını belirterek Moğol'un verdiği emir üzerine birbirlerini bağlamaya başlamışlardır. Adam tek başına bıçağını

18. Cüveynî, *age*. s. 135.

19. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar,* TTK Yayınları, Ankara 1958, s. 69.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çekip Moğol askerini öldürünce hep beraber kurtulmuşlardır.[20] Bu gibi örneklerin Moğolların kural tanımaz uygulamalarının halkı yıldırmasının bir sonucu olduğunu vurgulayan Hacı Ahmet Özdemir şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> Öğrenilmiş çaresizlik olarak tanımlanan psikolojik hal, bireyleri ve kitleleri bürümüştür. İstilâ sırasındaki Moğol davranışları karşısında sadece Türkler ve Müslümanlar değil, diğer milletlere ve dinlere mensup olanlar da afallamışlardır. İşgal ve istilaya uğrayanlar, öğrenilmiş çaresizliği içselleştirmiş ve kendilerini olaylar karşısında kurban olarak algılamaya başlamışlardır. Böylece yaşamlarının sorumluluğunu başkalarına bırakmışlardır. Çaresiz kaldıklarını düşünmek ve kurban rolünü oynamak bağımlılığa, bağımlılık da eylemsizliğe yol açmıştır.[21]

20. Hacı Ahmet Özdemir, "Moğol İstilasından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, S. 29, s. 36.
21. *Aynı makale*, s. 36.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İstila Başlıyor

Cengiz Han'ın Harizmşahlar hâkimiyetindeki Otrar şehrini kuşatmasıyla Moğol istilası fiilen başlamıştır. Cuzcani'nin aktardığına göre üç aylık çöl yolculuğunun ardından Otrar şehrine ulaşan Moğol ordusu şehir halkından herkesi öldürmüştü.[22] Moğol kuşatmasına beş ay boyunca karşı koyan Otrarlılar kıtlığın baş göstermesi ve şehri savunan komutanlardan Karaca'nın teslim olmasıyla birlikte Moğol askerlerini karşılarında bulmuşlardı. Karaca'nın ihanetiyle birlikte şehri savunan tek kuvvet durumundaki Gayır Han'ın adamları Moğol ordusuna epey kayıp verdirmeyi başarsalar da ellilik gruplar halinde kalenin dışına çıktıklarında Cüveyni'nin ifadesine göre "kasaplık et gibi" doğranmışlardı. Son kalan iki adamıyla direnmeye devam eden ancak en sonunda Moğollara esir düşen Gayır Han da bir süre sonra katledilmiş, Moğol ordusu Otrar'dan ayrılırken harabeye dönen şehirde ahaliden sağ kalan olmamıştı. Moğol ordusu bir sonraki hedefi olan Signak'ta da on binlerce kişiyi öldürdü. Moğollara direnen Aşnas halkı katledildi. Üç günlük direnişin ardından teslim olan Fenaket halkı da Moğol kılıcından kurtulamadı. Esir edilenler hariç ahalinin tamamı katledildi.[23]

Geçtiği yerleri yakıp yıkan Moğol ordusu 1220 yılının Mart ayında Buhara önlerine geldi. Harizm askerlerinin bir kısmı

22. Cuzcânî, *age.* s. 136.
23. Cüveynî, *age.* s. 121-128.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hisara kapanarak direnmeye başlayınca Cengiz Han şehrin yakılmasını emretti. Çoğu ahşap binalardan oluşan şehir birkaç gün içinde tamamen yandı. Otuz bin kişi öldürüldü. Kadın ve çocuklar Moğol askerine köle yapıldı. Büyük camiye atlarla giren Moğolların şarkı söyleyip şarap içerek camide eğlendikleri, otağına giden Cengiz Han ve yanındakilerin Kuran-ı Kerim yapraklarını ayaklarının altında çiğnedikleri görüldü.[24]

İbnü'l Esir Buhara'da yaşanan katliamı şu cümlelerle anlatmıştır:

> O gün dehşet verici bir gündü. Erkekler, kadınlar, çoluk çocuk herkes sürekli olarak ağlayıp duruyor ve düşman elinde esir olarak elden ele dolaşılıyorlardı. Perişan olan Buhara halkının kadınları düşman arasında paylaştırılıyordu. Nihayet Buhara şehri sanki dün ortada yokmuşçasına evlerinin çatıları çökmüş, şehir tamamen harabeye dönüşmüş, ıssız bir kent haline gelmişti. Moğollar kadınlara karşı zalimce davranarak hiçbir insanın yapamayacağı şekilde namuslarına musallat oldular. Halk ise eli kolu bağlı olarak hiçbir şey yapamıyor, bu reva görülen zulme bakıp sürekli ağlayıp duruyordu. Başlarına gelen bu felaketi def etmeye gücü yetemeyenler, bu yapılanlara karşı ölümü tercih ederek ölünceye kadar çarpışmak üzere Moğol askerlerine saldırıyorlardı. Bu yapılan zulümleri engellemek veya bu uğurda ölmek üzere harekete geçip Moğollara karşı koyanlardan birisi de Buhara'nın ileri gelen fakihlerinden İmam Rükneddin İmamzade ve oğlu idi. İmam Rükneddin ile oğlu Moğol askerlerinin Müslümanlara karşı giriştiği bu zalimce davranışı ve kadınların ırz ve namuslarına el uzattıklarından dolayı harekete geçerek ikisi de öldürülene dek çarpışmışlardı. Aynı şekilde şehrin kadısı Sadreddin Han da bu şekilde davranmış ve o da şehit edilmişti. Teslim olanlar ise esir alınarak götürülmüş, şehir bütünüyle medreseleri ve mescitleriyle ateşe verilmişti. Halka çeşit çeşit işkenceler uygulanmış ve söz konusu

24. Cüveynî, *age.* s. 134-136.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

altın külçeleriyle malların geri alınması için bir hayli ıstıraplara duçar edilmişlerdi.[25]

İbnü's-Sübki Moğolların geride sağ kalmış bir tek kişiyi bile bırakmamak için ahaliye *"Moğollar gitti!"* diye haber gönderip herkesin saklandıkları yerlerden çıkmalarını sağladıktan sonra onları da ayrıca öldürdüklerini yazmıştır.[26] Cüveyni ise "İslam'ın Kubbesi" ve "Doğu'nun Medine'si" diye nitelendirdiği Buhara'nın Moğol istilası sonucunda nasıl harabeye döndüğünü şöyle anlatmıştır:

> Cengiz Han, oradan kalkıp Semerkant'a yöneldi. Buhara halkı, bu felaket üzerine yıldızlar gibi dağılıp köylere gittiler. Şehrin yeri, boş bir arsa şeklini aldı. Bu savaştan sonra Buhara'dan ayrılıp Horasan'a gelmiş olan birinden Buhara'nın durumunu sordukları zaman şöyle demiş: "Geldiler, yıktılar, yaktılar, öldürdüler, götürdüler ve gittiler."[27]

Buhara'yı Moğol istilasından yaklaşık yüz yıl sonra ziyaret eden ünlü seyyah İbn Batuta izlenimlerini *Viran Olmuş Buhara'ya Seyahat* başlığı altında anlatmıştır. Buhara'nın hadis bilginlerinin önderi Buhari'nin memleketi olduğunu vurgulayan İbn Batuta, şehrin melun Cengiz tarafından tahrip edildiğinden dolayı mescit, medrese ve çarşılarının harap vaziyette, halkının sefil ve perişan olduğunu yazmıştır.[28] Anlaşılan o ki aradan yüz yıl geçmesine rağmen Buhara Moğol istilasının yıkıcı etkisini üzerinden atamamıştır.

25. Ömer Faruk Şahin, *İbnü'l-Esîr'in El-Kâmil Fî't-Târîh Adlı Eserinde Selçuklular ve Moğollar*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2020, s. 193-194.
26. Özdemir, *agm.* s. 30.
27. Cüveynî, *age.* s. 137.
28. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Saîd Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 527.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Buhara'yı yerle bir eden Cengiz Han ordusuyla birlikte 1221 yılı Nisan ayında Semerkant önlerine geldi. Şehrin savunmasıyla görevli Harizm askerleri kaleden dışarı çıkıp saldırdıkları Moğollara ağır kayıplar verdirmelerine rağmen şeyhülislam, kadı ve âlimlerden oluşan bir heyet Cengiz'e elçi gönderip teslim olmak istediklerini bildirdiler. Onların açtığı kapıdan şehre giren Moğollar kadın erkek, genç yaşlı herkesi yüz kişilik gruplara ayırıp şehrin dışındaki boş alana götürdüler. Şehirdeki cami içindekilerle birlikte ateşe verildi. Sultan Muhammed Harizmşah'ın komutanlarının da içinde bulunduğu otuz bin Türk'ün katledildiği[29] Semerkant istilasının detaylarını İbnü'l Esir'den öğreniyoruz:

> Nihayet askerler çoluk çocuklarıyla birlikte bu kâfir (Moğol) istilacıların huzuruna çıkmışlar, kâfirler onlara şöyle demişti: "*Bize silahlarınızı, mallarınızı ve binek hayvanlarınızı derhal teslim ediniz. O zaman biz de sizleri son derece emin bir şekilde yaşayacağımız bir yere göndeririz.*" Askerler düşmanın bu çağrısına uymuş ve düşman da bunların silahlarını, binek atlarını ellerinden aldıktan sonra birden onları son fertlerine varıncaya kadar öldürmeye başlamış ve hepsini yok ederek mallarına, atlarına ve kadınlarına el koymuşlardı. Dördüncü gün olunca düşman bütün şehir halkına seslenerek derhal şehri terk edip şehir dışına çıkmalarını istemişlerdi. Ayrıca bu çıkış sırasında oyalanan kimseyi de öldüreceklerini ilan etmekten geri durmamışlardı. Nihayet bütün erkekler, kadınlar, küçük çocuklar hepsi birlikte şehirden dışarı çıkınca Moğollar aynen Buhara halkına karşı giriştikleri yağmayı burada da başlatarak her tarafı talan etmiş, önlerine geleni öldürmüş, esir aldıklarını almış ve her tarafa fitne ve fesat yaydıktan sonra şehre girerek yağmalamışlardı. Şehirde en büyük camiyi ateşe verdikten sonra şehri bu haliyle terk etmişler, bununla da kalmayıp genç bakire Müslüman kızların

29. Cüveynî, *age.* s. 144-147.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ırzlarına saldırmış ve mallarını ellerinden almak için halka çeşit çeşit işkenceler uygulamışlardı.[30]

Harizm bölgesine gelen Moğol ordusu, öncü süvarilerini takip eden askerleri pusuya düşürdükten sonra kaleden içeri girip bütün evleri ateşe verdi. Mahalle mahalle, ev ev gezip karşılarına çıkan herkesi öldürdüler. Sağ kalanları şehrin dışındaki boş alanlara sürdüler. Kadın, çocuk ve meslek erbaplarını esir etmek üzere ayırıp kalanların tamamını katlettiler. Herkesi öldürdükten sonra şehri bir kez daha yağma edip ayakta kalan evleri de yıktılar. Harizm'in çakalların gezindiği, baykuş ve kargaların yuva yaptığı bir yer olduğunu, evleri ve köşklerinin viraneye, gül bahçelerinin çöplüğe, birer mimari şaheseri olan saraylarının taş ve toprak yığınlarına döndüğünü söyleyen Cüveyni, Moğolların yağmadan, kan dökmeden ve ırza tecavüzden usandıktan sonra ganimetleri paylaşıp dönüş yolunda Kelif şehrini de aynı şekilde kana buladıklarını vurgular.[31]

Bu iki şehirde öldürülen kişi sayısını kendisine bildirdikleri zaman inanamadığı için kitabında yazmadığını belirten Cüveyni, Moğol ordusunun Tirmiz şehrinde yaptığı katliamı ise şu cümlelerle anlatır:

> Bir tarafı Ceyhun Nehri'ne dayanan kalenin sağlamlığına, askerlerin kalabalık oluşuna ve silahların çokluğuna güvenen Tirmiz halkı Cengiz Han'a boyun eğmeyi reddederek karşı koymaya karar verdi. Karşılıklı mancınık atışlarıyla başlayan savaş on bir gün ve gece devam etti. Sonunda Moğollar şehri fethettiler. Halkı şehrin dışına çıkarıp âdetleri olduğu üzere onları onar kişilik gruplara ayırarak askerlerin ellerine verdiler. Esirlerin tamamını katlettiler. İşlerini bitirdikten sonra yaşlı bir kadına rastladılar. Yaşlı kadın

30. Şahin, *agt.* s. 196.
31. Cüveynî, *age.* s. 149-151.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

onlara, *"Canımı bağışlarsanız, büyük bir incim var size onu veririm..."* dedi. Yerini sorduklarında *"Yuttum..."* demesi üzerine kadının karnını yarıp orada birkaç tane inci bulunca bütün ölülerin karınlarını yardılar.[32]

Kış mevsimini geçirmek için Kongurt ve Şuman taraflarına çekilen Moğol ordusu baharın gelişiyle birlikte Belh şehrini istila etti. Belh ahalisi canlarının bağışlanması karşılığında teslim olmayı teklif ettilerse de Cengiz Han hepsinin öldürülmesini emretti. Moğolların âdeti olduğu üzere şehir haklı boş alana çıkarılıp küçük gruplar haline ayrılarak tamamen katledildi. Ele geçirilen herkes öldürüldükten sonra bahçeler, kaleler ve saraylar ateşe verildi. Cengiz, Peşvaverd'den dönerken tekrar Belh'e uğrayıp kıyıda köşede saklanarak hayatta kalan kişileri de katletti. Buradan Talekan'a hareket eden Cengiz kaleleri, surları, evleri ve sarayları yıktığı gibi şehirde canlı hiç kimseyi bırakmadı. Celaleddin Harizmşah'ın Tekecük komutasındaki Moğol ordusunu yendiği haberi gelince yola çıkan Moğol ordusu yol üzerindeki Kezervan şehrini kuşattı. Bir ay süren kuşatma sonunda şehirdeki herkes katledildi. Moğol ordusu daha sonra Bamyan'ı kuşattı. Bamyanlılar teslim olmayınca başlayan savaşta Çağatay'ın oğullarından birisi öldürüldü. Cengiz intikam olarak Bamyan'da kimsenin esir bile edilmemesini, herkesin öldürülmesini emretti. Moğollar şehre girince Bamyan'da anne karnındaki bebekler ve hayvanlar da dahil olmak üzere canlı gördükleri her şeyi katlettiler. Moğol ordusu Celaleddin Harizmşah'ı bulmak için Gazne'ye geldi. İki ordu Sind Nehri kenarında karşılaştı. Sultan Celaleddin kalabalık Moğol ordusuna ağır kayıplar verdirse de galip gelemedi, en sonunda nehre atlayıp kaçarak izini kaybettirdi. Moğollar geride kalanları süt

32. Cüveynî, *age.* s. 152.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

emen çocuklara varıncaya kadar kılıçtan geçirdiler.[33] Cengiz Han buradan Gazne şehrine girdi. Her zaman yaptığı gibi şehir halkını boş alana çıkardıktan sonra esir edeceği meslek erbaplarını ayırıp kalanların öldürülmesini emretti.

Cengiz Han daha sonra bütün askerlerini oğulları arasında paylaştırdı. Abiverd, Nesa, Yazir, Cüveyn, Beyhak, Haf, Sancan, Serahs ve Zurabad şehirlerine ayrıca asker gönderip buraları harabeye çevirtti. Babası Cengiz tarafından Horasan'ı almakla görevlendirilen Tuşi bu bölgenin iki önemli şehri Merv ve Nişabur'a doğru hareket etti. Merv yakınlarında Türkmen askerlerini tuzağa düşüren Moğol ordusu çadır kuran Türkmenleri katletti. Cüveyni bu katliamı *"Yetmiş binden fazla Türkmen, birkaç yüz Moğol askerinin elinde oyuncak oldu. Bir kısmı canını kurtarmak için atladığı suda boğuldu. Geri kalanlar da hezimete uğrayıp dağıldılar..."* diye anlatır.[34]

Merv'i kuşatan Moğollar şehrin emirine haber gönderip teslim olması durumunda kimseye zarar vermeyeceklerini ve yönetimi yine kendisine bırakacaklarını söylemişlerdi. Merv emiri askerleriyle birlikte teslim olunca Moğollar hepsinin elini kolunu bağladılar. Şehrin tüccarlarının ve zenginlerinin kim olduklarını öğrendikten sonra halkın tamamını şehir dışına çıkartıp onların gözü önünde teslim olup elleri bağlanan askerlerin tamamının kafasını kestiler. Olup biteni ağlayarak izleyen ahaliyi bağrış çağrışa aldırmadan kadın, erkek, çocuk şeklinde ayırdılar. Zenginlere mallarının yerini söylemeleri için işkence ettiler. Sultan Sencer'in mezarını bile hazine bulmak için kazan[35] Moğollar seçip ayırdıkları bazı esirler haricindeki herkesi kadın erkek demeden kılıçtan geçirdiler. Bakire kızlara tecavüz ettiler.

33. Cüveynî, *age.* s. 152-156.
34. Cüveynî, *age.* s. 170.
35. Özdemir, *agm.* s. 34.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kaleyi ve surları yıktılar, camiyi ateşe verdiler.[36] Daha sonra tekrar şehre gelen Moğollar kıyıda köşede saklanıp ilk katliamdan kurtulmayı başaran beş bin kişiyi öldürdükten sonra Nişabur tarafına hareket ettiler. Cüveyni bu katliamda öldürülenlerin sayısının bir milyon üç yüz binden fazla olduğunu nakleder.[37]

Moğol saldırılarına karşı koyan Nişaburlular Cengiz Han'ın damadı Togacar'ı da öldürmüşlerdi. Moğollar uzun uğraşlar sonunda şehri ele geçirdiklerinde kedi ve köpekler dahil bütün canlıları öldürdüler. Togacar'ın karısı daha sonra ordusuyla gelerek sağ kalanları da öldürdü. Bütün cesetlerin başları kesilerek erkek, kadın ve çocukların başlarını ayrı ayrı yerlere yığdılar. Şehrin büyüklerinin cesetlerinden göğüslerini parçalayarak hayvanlara yem yaptılar. Kaleleri, sarayları ve tüm evleri yıkılan Nişabur şehri harabeye döndü.[38] Cüveyni, Moğollar tarafından harap edilen Horasan ve Irak'ın nüfusunun kıyamete kadar eskisinin onda birine bile ulaşamayacağını belirtir.[39]

Cengiz Han'ın 1227 yılında ölmesiyle toplanan Moğol kurultayının Ögeday'ı Moğol tahtına çıkarmasından sonra da durum değişmedi. Hitayları yendikten soran yapılan ikinci kurultaydan Moğol ordusunun Bulgar ve Rus bölgelerine yürümesi kararı çıktı. Baharın gelmesiyle birlikte hareket eden Moğol ordusu Bulgar sınırındaki Mekes şehrini kuşattı. Moğollar burada öldürülenlerin sayısını tespit etmek için cesetlerin bir kulağını kesip bu kulakları bir yerde topladılar. Cüveyni'nin aktardığına göre Mekes şehrinde iki yüz yetmiş bin kulak sayılmıştı. Kıfçak ve Alan'ı da ortadan kaldıran Moğollar Keler ve Başgird bölgelerinden de çok az kişiyi sağ bıraktılar.[40]

36. Cüveynî, *age.* s. 173.
37. Cüveynî, *age.* s. 173.
38. Cüveynî, *age.* s. 183-184.
39. Cüveynî, *age.* s. 130.
40. Cüveynî, *age.* s. 247.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Celaleddin Harizmşah'ın önce Gazne'ye, oradan da Hindistan'a çekilip üç yıl kaldıktan sonra Azerbaycan'a gelerek Meraga'yı başkent yapıp bu şehirde oturması bir anlamda Moğolları da bu coğrafyaya çekmiş oldu. Moğol ordusu Rey ve Meraga'yı alarak Hamedan'ı da kılıçtan geçirdikten sonra Azerbaycan'da hâkimiyetini kurdu.[41] 1230 yılına gelindiğinde Moğollar İran ve Azerbaycan coğrafyasına tamamen hâkim olmuş, Kafkaslardan Karadeniz'e kadar geçtikleri yerleri harabeye çevirmişlerdi. 1231 yılının sonbaharında Curmagun Noyan Azerbaycan'dan Erbil üzerine yürümüş, yolda karşısına çıkan Türkmenleri katlederek Erbil ve çevresini yağmalamış, ele geçirdiği herkesi öldürmüştü. Bütün Asya'yı ele geçiren Moğollar Anadolu kapılarına dayanmışlardı.

Moğol tehlikesini doğrudan doğruya hissetmeye başlayan Alaeddin Keykubad bir dizi tedbirler alarak devletini bu vahşi istiladan korumaya çalışacaktı...

41. Şahin, *a.g.t* ., s. 199.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Moğol İstilası Öncesinde Anadolu'nun Durumu

Anadolu'nun topyekûn Türkleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından İznik'e kadar ilerleyen Süleyman Şah 1077 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştu. Bu sırada Anadolu asırlardır süregelen Bizans hâkimiyetinin yarattığı zengin bir Rum medeniyetinin etkisi altındaydı. Bu nedenledir ki Anadolu "Diyar-ı Rum" olarak anılıyordu. Yeni kurulan Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada egemenliğini tam anlamıyla tesis edebilmesi için Anadolu'ya Türkmen nüfusunu yerleştirip Rum medeniyeti karşısında kendi kültür ve medeniyetini inşa etmesi gerekiyordu. Bu bağlamda Horasan civarında bulunan Türkmen zümreler sürüleriyle birlikte *büyük bir göç dalgası halinde* Anadolu'ya gelmeye başladılar. Türkmenlerin başında bulunan beyler dönemin Selçuklu hükümdarının huzuruna çıkarak aşiretleri hakkında bilgi verir, sultandan yurt edinmek üzere yer talep ederlerdi. Selçuklu sultanı, bu şekilde gelen Türkmenleri kendisine bağlı kalmak şartıyla uygun bölgelere yerleştirir, devletin Türk nüfus yapısı böylece oluşturulurdu. Bu dönemde Anadolu'ya göç edenler arasında elbette şairler, edipler, âlimler ve fikir adamları da vardı. Selçuklu sultanları tarafından himaye edilen bu zatların ortaya çıkardığı tasavvufi akımlar Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecini başlatmışlardı. Ahi teşkilatının kurulmasıyla birlikte hem göçebe Türkmenlerin meslek sahibi olmaları ve yerleşik hayata geçmeleri desteklenmiş hem de sanat ve ticaret ahlakının oluşması sağlanmıştı. Ahiler mesleki ahlak ve esnaf

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

teşkilatı olmanın yanında sendikacılık, kooperatifçilik, tüketiciyi koruma gibi pek çok görev üstlenerek ticaret hayatına büyük hizmetler ediyorlardı. Selçuklu yönetimindeki birinci yüzyılını tamamlayan Anadolu ticaret yollarıyla ünlü zengin ve müreffeh bir ülke durumuna gelmişti. Hal böyle olunca Moğol kılıcı altında can vermemek için yerini yurdunu terk eden Türkistan halkı yeni yerleşim yeri olarak huzurun ülkesini, Anadolu'yu tercih etmeye başlamıştı. Moğol istilası bu bağlamda *ikinci büyük göç dalgasının* Anadolu'ya akmasına neden olmuştu.

Sultan Alaeddin Keykubad yaklaşan Moğol tehlikesine karşı bazı tedbirler aldı. Onun Moğollar hakkındaki düşünceleri Abbasi halifesine yazdığı mektuptaki *"Sel gibi akan ve dünyayı ateşe veren bir ordu ve taze bir milletle savaşmak değil, onlarla dostane münasebetler kurmak daha iyidir..."* şeklindeki sözlerinden anlaşılıyordu. Güçlü ve kalabalık Moğol ordusuyla savaşarak başa çıkmanın zorluğunu görüp anlaşma yoluna giderek ülkesini istiladan korumaya çalışan Alaeddin Keykubad 1232 yılında Ögeday'a bir elçi göndermiş, Keykubad'a bir mektup yazan Ögeday ise kendisinin dünya hükümdarı olduğunu, dostluğunun fayda düşmanlığının da herkese zarar getireceğini söyleyerek il olmasını, yani kendisine itaat etmesini, Moğollara bağlanmasını tavsiye etmişti.[42] Ögeday'ın teklifini kabul etmek durumunda kalan Keykubad, mektubu getiren Moğol elçisini "tuzgu" denilen ve bir nevi vergi yerine geçen kıymetli hediyeler eşliğinde geri gönderdi.[43] Alaeddin Keykubad'ın ılımlı politikaları sayesinde Anadolu şimdilik Moğol çizmesi altında ezilmekten kurtulmuş, devletin doğu sınırı güvence altına alınmıştı.

42. Osman Çetin, "Sultan I. Alâeddin Keykûbad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1992, C. 4, S. 4, s. 114.

43. Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 2010, S. 27, s. 353.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Alaeddin Keykubad'ın Ölümü

1237 yılının Mayıs ayında Kayseri'de büyük bir toplantı tertip eden Alaeddin Keykubad, oğullarının, devlet adamlarının ve komutanların da bu önemli toplantıya katılmalarını emretti. Mayıs ayı ortalarında Konya'dan Kayseri'ye gelen sultan, oğullarının geleceğiyle ilgili kararını burada açıklayacaktı. Bu sırada en büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev henüz 14, İzzeddin Kılıçarslan 9, Rükneddin ise 8 yaşındalardı. Sultan Alaeddin Keykubad sıra dışı bir kararla ortanca oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı veliaht tayin etti. Normal şartlar altında hükümdarların veliaht tayin ederken göz önüne aldıkları ilk husus, onun büyük evlat olmasıydı. Ancak büyük evladın hasta veya karakter bakımından yetersiz olması halinde küçük evlatlardan biri tercih edilebilirdi. Keyhüsrev'in herhangi bir hastalığı olmadığına göre Alaeddin Keykubad onu devlet yönetme konusunda yetersiz görmüş olmalıydı. Keykubad, devlet adamları ve komutanlardan veliahtlık konusunda vermiş olduğu karara uyacaklarına, yani kendisinden sonra ortanca oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı tahta çıkartacaklarına dair onay ve bağlılık yemini aldı. Mayıs ayının sonunda Kayseri Meşhet Ovası'nda halka açık büyük bir ziyafet veren Alaeddin Keykubad, aynı günün akşamında devlet adamlarına özel bir yemek düzenledi. Burada ikram edilen tavuktan zehirlenen sultan ıstırap içinde Keykubadiye Sarayı'na götürüldü. Burada birkaç kez kustu, zehrin etkisiyle konuşma yeteneğini kaybederek aynı gece öldü. Alaeddin Keykubad'ın sağlığında ortanca oğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İzzeddin Kılıçarslan'ı tahta çıkartacaklarına yemin eden devlet adamları, sözlerinden dönerek apar topar II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i hükümdar ilan ettiler.[44]

Gıyaseddin Keyhüsrev'in İrani çevrelerde tahsil gördüğünü, İran yanlısı lalaların yanında yetiştiğini vurgulayan Mikail Bayram, Gıyaseddin Keyhüsrev'i tutan İrancı devlet adamlarının Alaeddin Keykubad'a suikast düzenlediklerini ve alelacele Keyhüsrev'i tahta oturttuklarını belirtir.[45]

Salim Koca ise veliaht İzzeddin Kılıçarslan'ın yerine hiç hesapta olmayan Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasının altında yatan nedenleri şöyle açıklamıştır:

> Devlet adamları ve komutanlar, sultanın zehirlenmesi hususu ve daha önce yeminle teyit ettikleri İzzeddin Kılıçarslan'ın veliahtlığı üzerinde hiç durmadılar. Bunlar, daha önce kendi aralarında adeta kararlaştırılmış gibi hep birlikte merhum sultanın Erzincan meliki olarak tayin ettiği Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta davet ettiler. Halbuki merhum sultanın veliaht tayin ettiği, bu hususta devlet adamları ve komutanlardan da birer birer bağlılık yemini aldığı Melik İzzeddin Kılıçarslan'ın tahta davet edilmesi gerekiyordu. Zira merhum sultan, siyasi vasiyetname niteliğinde olan bu kararı ve uygulamasıyla, oğlu Kılıçarslan'ın geleceği için sağlam bir hukuki temel hazırlamıştı. Yemini edenlere de vicdani ve ahlaki ağır bir sorumluluk ve görev yüklemişti. Fakat bu vicdani ve ahlaki görevin ve sorumluluğun yerine getirilmesi, yemini edenlerin karakterine bağlıydı. Öyle anlaşılıyor ki politika ve iktidar tutkusu, Selçuklu devlet adamlarının ve komutanlarının ahlaki ve milli duygularını tamamen yok etmişti. Onlar, vicdani ve ahlaki değerlere göre değil, iktidar tutkularına ve şahsi çıkarlarına göre hareket etmekteydiler. Bu yüzden devlet adamları ve komutanlar, verdikleri sözü ve ettikleri yemini, hiçbir vefa ve sadakat kaygısı

44. *Aynı makale*, s. 350 vd.

45. https://www.youtube.com/watch?v=Fe9CmpueT2Q&t=1449s; Erişim: 08.02.2023

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

duymaksızın kolayca unutuvermişlerdi. Çünkü onlar, devletin çıkarlarının nerede olduğuna değil, kendi çıkarlarının nerede olduğuna bakmaktaydılar. Bu tutum da, hiç kuşkusuz Selçuklu devlet adamlarının vicdanlarında sorumluluk, vefa ve sadakat duygusunun ne kadar zayıflamış ve bozulmaya yüz tutmuş olduğunun açık ve somut bir göstergesini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla onların biat töreninde ettikleri yeminin ve verdikleri sözün pratikte, yani uygulamada hiçbir anlamı ve değeri olmamıştır.[46]

46. Koca, *agm.* s. 357-358.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Babai Ayaklanması

Sultan Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Anadolu'da hâkim olan huzur ve güven yerini kargaşaya bırakmıştı. Yeni hükümdar II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaşının küçüklüğü, işret ve eğlenceye düşkünlüğü, devlet yönetmekteki zayıflığı gibi nedenlerle etrafını bir sürü dalkavuk sarmış, onun zaafları menfaat peşinde koşan kişiler tarafından istismar edilmişti.[47] Gıyaseddin Keyhüsrev'in şaibeli bir şekilde tahta çıkması devletin içerisindeki siyasi dengeleri altüst ederek siyasi bir buhrana dönüşmüştü. Rıfat İlhan Çelik'e göre bu dengelerden etkilenen grupların başında Ahiler ve Türkmenler geliyordu. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emirlerinden Sadeddin Köpek Sultan üzerinde tam bir vesayet kurmak ve devlet yönetimine hâkim olmak için kendisine rakip olarak gördüğü Keykubad döneminin devlet adamlarını ve komutanlarını çeşitli vesilelerle bertaraf ettirdi.[48] Alaeddin Keykubad'ın zehirlenmesine ve daha sonra yaşanan siyasi gelişmelere tepki gösteren Ahi ve Türkmenlere yapılan baskılar sonucunda ortaya çıkan karışıklıklar bir süre sonra Babai Ayaklanması'na dönüştü.

---

47. Ahmet Kütük, "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Sivas 2018, s. 296.

48. Rıfat İlhan Çelik, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 112-113.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Babai Ayaklanması'na zemin hazırlayan ekonomik, siyasi, kültürel pek çok neden olmasına rağmen konuyu dağıtmamak adına isyanın temel nedeni üzerinde durmakla yetineceğiz. Ayaklanmanın esas sebebinin devletin kurucu unsuru olan Türkmenlerin ikinci plana itilmesinin verdiği rahatsızlık olduğu söylenebilir.

Bürokrasideki yüksek kademeleri işgal eden İran kökenli devlet adamlarının Türkmenlere iyi davranmadıklarını vurgulayan Ahmet Yaşar Ocak ayaklanmanın temel nedenini şöyle açıklamıştır:

> Öyle görünüyor ki devletin ana demografik gücünü oluşturan Türkmenler, kendilerini kendi topraklarında ve kendi devletlerinin sınırları içinde "istenmeyen vatandaş" gibi hissediyorlar ve bunu hazmedemiyorlardı. İşte belki de özellikle bu hor görülme ve aşağılanma, başka bir ifadeyle bu sosyal çatışma, Türkmenlerin merkezi otoriteye karşı çıkmalarında en önemli faktörlerden birini oluşturmakta, belki de en başrolü oynamaktaydı.[49]

Salim Koca, ayaklanmanın sebeplerinden ilkinin, Türkiye Selçuklu sultanlarının, devletin kurucu ve temel unsuru olan Türkmenlere karşı izledikleri hatalı politikalar olduğunu belirtmiştir.[50] Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıktığı sene Eğirdir'de yaptırdığı kervansarayın kitabesinde kendisini Acem, Arap ve Rumların hükümdarı olarak niteledikten sonra *"Ben Türkmenleri kahreden, Türkmenlerin köklerini söken bir hükümdarım..."* ifadelerini kullandığına dikkat çeken Mikail Bayram ise sultanın Türkmenlere karşı olumsuz tavır takınmasında Alaeddin Keykubad'a suikast düzenleyip kendisini

49. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

50. Salim Koca, "Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babaîler Ayaklanması", *Gazi Türkiyat Dergisi*, 2012, S. 11, s. 12.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tahta çıkaran İran kültüründen gelen devlet adamlarının etkili olduğunu düşünmektedir.[51]

Süleyman bin Alaüddevle b. Abdullah tarafından 1588 tarihinde Kırşehir'de yazılan *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli* adlı eser de Babai Ayaklanması'na ışık tutacak nitelikte önemli ve yeni bilgileri ihtiva etmektedir:

> Evran'ı bed bular gammazladılar/ Denizli'ye varuben yolladılar.
> Bir karyede eyleyüben bagıban/ yir yaruldu ne han kaldı hanüman.
> Neçe sırdaşın saldular gurbete/ Adı İlyas idü hem gitti Çat'a.
> Bir hemdemi var key Kefursudi/ Firar idüb âlemi cenge kodı.
> Bir haldaşu dahi var idi Menteş/ Evran'a yâr olub hemi de sırdaş.
> Kırşehri'de kopdı Sivas'a gitti/ Nice leşker ilen göklü cenk itdi.
> Şol karındaşun Öyük'de kodı/ Hacı Bekdeş idi kim erin adı.
> Gidem didi ol eri salmadılar/ Her bir yanın yollanın bağladılar.
> Hem Ede Balu İnac'ül Gülşehri/ Ol hüma olmuşdı Evran'ın yâri.
> Namına dirlerdi erin Balı Şeyh/ Vardığı yire ad oldı Ballı Şeyh.
> Yunus bile anınla düştü yola/ Nice ahiyi buluben şad ola.[52]

Bu bilgilerden yola çıkan Baki Yaşa Altınok, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öncelikle büyük merkezlerin Ahi ve Türkmen babaları konumunda olan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da oturmakta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye,

51. https://www.youtube.com/watch?v=Fe9CmpueT2Q&t=2513s; Erişim: 06.03.2024: Aslında söz konusu kitabede "Türkmenler" kelimesi geçmiyor. "Kâfir ve müşrikleri kahreden, zındıklar ve dik kafalıları ezen, haricileri ve Allah'a isyan edenleri kökünden söküp atan" ifadeleri kullanılmış. (Semra Palaz Yıldırım, *II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2017, s. 451.) Bununla beraber dönemin olayları göz önünde tutulduğunda hariciler, dik kafalılar, zındıklar gibi nitelemelerin Türkmenler için kullanılması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Mikail Bayram'ın verdiği bilginin yanlış olduğunu söyleyemeyiz.
52. Baki Yaşa Altınok, "Yeni Vesikalar Işığında Ahî Evran-ı Veli ile Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilişi", *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler,* Haz: M. Fatih Köksal, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayını, Kırşehir 2005, C. 1, s. 67.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kırşehir İnaç köyünde yaşayan Şeyh Edebali'yı bugünkü Kırıkkale iline bağlı bir ilçe olan Balışeyh'e,[53] Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş-ı Veli'yi bugün Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesi diye bilinen Sulucakarahöyük'e sürgün ettiğini ve Alaeddin Keykubad'ın öldürülmesiyle başlayan sürgünler ve iç karışıklıkların Babai İsyanı'na dönüştüğünü nakletmiştir.[54]

İsyanın Başlaması, Yayılması ve Bastırılması

Moğol baskısı nedeniyle Oğuz ilini terk eden Türkmen zümrelerin Anadolu'ya yönelmesiyle başlayan ikinci büyük göç dalgasından bahsetmiştik.

Bu dönemde Horasan'dan gelenler arasında Baba İlyas-ı Horasani adında bir Türkmen şeyhi de vardı. Bu zat Amasya'nın bugün İlyas köyü adıyla bilinen Çat köyüne yerleşmişti.[55] Dede Garkın adında bir başka Türkmen şeyhinin halifesi olduğu bilinen[56] Baba İlyas, köyde çobanlık yapıyor, bunun karşılığında para talep etmiyor, her gün ne bulursa onunla geçiniyordu. Yemekten içmekten el çekmiş, açlığa ve susuzluğa alışmış, dünya nimetlerinden yüz çevirmiş zahit[57] bir Türkmen babası olarak tanınmıştı. Köyden dışarı çıkıp yakın bir tepeye tekke kuran Baba İlyas buradaki vaktini ibadet ve nefis terbiyesiyle geçiriyor, birkaç müridi dışında kimseyle görüşmüyordu. Bu sıra

53. Ahmet Yaşar Ocak, Şeyh Ede Balı ve Şeyh Balı'nın farklı kişiler olduğunu yazmaktadır. Bkz. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 170.

54. Altınok, *agm.* s. 67.

55. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4, s. 368.

56. Hüseyin Dedekargınoğlu, "Elvan Çelebi'nin Gözüyle Dede Garkın'dan Baba İlyas'a", *Uluslararası Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2020, s. 576.

57. "Zühd üzerine yaşayan", "dünya nimetlerinin en azı ile yetinen", "dünyadan yüz çevirip ahirete yönelen" gibi anlamlara gelen tasavvufi bir terim.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dışı yaşantısıyla kısa sürede şöhret sahibi olan Baba İlyas acı ve üzüntüleri rahatlatan, dargın olan karıkocaları barıştıran, muska yazan bir evliya kimliğine bürünmüştü.[58]

Ebu'l Ferec Amasya civarında ihtiyar ve zahit bir Türkmen'in şöhret kazandığını ve kendisini peygamber ilan ettiğini, bunu halka buyurması için İshak adında ihtiyar bir müridini görevlendirdiğini, İshak'ın davetiyle silahlanan Türkmenlerin Baba İlyas'ın peygamber olduğunu kabul etmeyenleri öldürmeye başladıklarını söyler.[59] Aynı doğrultuda bilgiler veren İbn Bibi'ye göre Baba İlyas Şam'da bulunan Harizmlilere müritler göndererek Sultan Gıyaseddin'in hareketlerini ve yaşayış tarzını eleştirmekte, onun şarap içtiğinden yakınmaktadır. Çok sayıda taraftar toplayan Baba İlyas iki müridini görevlendirip kendisine sevgi ve bağlılık gösterenlerin atlarına binerek Anadolu'daki şehir ve kasabaların fethine yürümeleri için emir vermelerini ister. Bu iki mürit şeyhin telkinlerini bütün köylere, aşiretlere ve Türkmen beylerine ilettikten ve hazırlıklar yapıldıktan sonra Baba İlyas'ın talimatıyla ayaklanma başlar. Gıyaseddin Keyhüsrev, Türkmenlerin üstüne Alişir oğlu Muzafferüddin komutasında bir kuvvet gönderir. Türkmenler bu kuvveti iki kez yenerek Sivas, Tokat ve Amasya'yı ele geçirirler. Sultanın Amasya'ya gönderdiği komutan Hacı Armağanşah Baba İlyas'ın tekkesine baskın yaparak onu müritleriyle birlikte Amasya Kalesi'nin burçlarına astırır. Türkmenler buna rağmen *"Baba, Tanrı'nın peygamberidir..."* diyerek savaşmaya devam ederler. Sultan, Erzurum sınırını muhafaza etmekle görevlendirdiği orduyu geri çağırır. Sivas'tan Kayseri'ye gelen ordu Kırşehir Malya

58. İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Tarihi*, Çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 207.

59. Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara 1950, C. 2, s. 539-540.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ovası'nda Türkmenlerle karşılaşır ve Babaileri mağlup ederek ayaklanmayı sonlandırır.[60]

Olayları daha farklı anlatan Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas Amasya'ya gelip Çat köyüne yerleştikten Sultan Alaeddin Keykubad gizlice onu ziyarete gelir ve kerametine şahit olarak onunla dostluk kurar. Gıyaseddin Keyhüsrev babasını zehirleyip tahta geçtikten sonra Çat köyünün kadısı olan Kör Kadı, halkın Baba İlyas'ı peygamber gördüğüne dair iftiralarla dolu bir mektubu diğer kadılara da imzalattıktan sonra başkent Konya'ya gönderir. Kendisi de bizzat saraya giderek devlet adamlarını Baba İlyas'ın kendisini peygamber olarak gördüğüne, sihirbazlık yaptığına, Keyhüsrev'in tahtında gözü olduğuna ikna eder. Kör Kadı'nın sözlerine itibar eden sultan, Gürcü ve Kürtlerden oluşan bir orduyu Amasya'ya gönderir.[61] Baba İlyas 80 müridi ile birlikte Amasya Kalesi'ne sığınır. Bu sırada günümüzde Malatya Doğanyol olarak bilinen Kefersud bölgesinde bulunan Baba İlyas'ın halifelerinden Baba İshak vergi memurlarıyla tartışmasını bahane ederek ayaklanır ve Amasya'ya doğru harekete geçer. Baba İlyas ona Amasya'ya gelmemesini, bunun fitneyi artıracağını söyler. Şeyhinin telkinlerini dinlemeyen Baba İshak Amasya'ya gelir. Bu sırada Baba İlyas bir daha gözükmemek üzere göğe çekilir. Konya'ya saldırmak üzere yola çıkan Baba İshak Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda sultanın askerleriyle karşılaşır. Üstün gayret göstermesine rağmen yenilgiye engel olamayınca o da Baba İlyas gibi göğe çekilir.[62]

Elvan Çelebi'nin verdiği bilgileri referans alan Osmanlı tarihçisi Oruç Bey isyanla ilgili şunları nakleder:

60. İbn Bîbî, *age.* s. 208-209.

61. Ali Rıza Özdemir, "Babaî Ayaklanmasında Hacı Bektâş Veli'nin Rolü", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2022, S. 13, s. 303;

62. Ümit Kon, *Babaî İsyanının Ekonomik ve Sosyal Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 49.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

> O zamanda bir şeyh vardı. Adına Baba İlyas derlerdi. Acem ilinden gelmişti. Sultan Alaeddin zamanında gelip Amasya bölgesinde Çat dedikleri bir kasabada yerleşmişti. Hazreti Mevlana Celaleddin dahi o vakitte Konya'da idi. O zamanda çok ulular ve şeyhler vardı. Zira Sultan Alaeddin şeyhlere dost olduğu için hep onun memleketine gelmişlerdi. Sultan Alaeddin ölüp oğlu Gıyaseddin tahta geçti idi, çok zulümler etmeye başladı. Sonunda bir sebepten dolayı Baba İlyas'tan korkup asker gönderdi. Babaileri kılıçtan geçirdi.[63]

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Babai Ayaklanması'ndan bahseden ana kaynaklarda birbiriyle çelişen anlatımlar mevcuttur. Ebu'l Ferec ve saraya yakın çevrelerden İbn Bibi, Baba İlyas'ın kendisini peygamber ilan edip müritlerini devlete karşı ayaklandırdığını iddia ederler. Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi'ye göre ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev asılsız bir söze inanıp aceleci davranarak suçu olmayan bir halkı perişan etmek istemiş, Baba İlyas'ın halifesi olan Baba İshak kendilerine reva görülen kötü muamelenin intikamını almak için ayaklanmıştır. Ona göre olayları başlatan sultanın askerleridir.

Bütün bu anlatılardan yola çıkarak ayaklanmanın başlaması, yayılması ve bastırılmasını içeren süreçte neler yaşandığını şöyle özetleyebiliriz:

Babai İsyanı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Baba İlyas'ın ayaklanacağından şüphelenerek Amasya'ya gönderdiği Selçuklu ordusunun beklenmedik bir anda saldırmasıyla başlar. Ordunun geldiğini öğrenen Baba İlyas müritleriyle birlikte köyü terk edip Amasya Kalesi'ne sığınır. Bu sırada Adıyaman civarında bulunan Baba İshak, şeyhinin başına gelen faciayı

63. Özdemir, *agm.* s. 304; Hüseyin Nihal Atsız, *Üç Osmanlı Tarihi Oruç Beğ Tarihi - Ahmedi - Şükrullah*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s. 27.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

öğrendikten sonra vergi memurlarının haksızlık yaptığını gerekçe göstererek ayaklanır. Kefersud'u ateşe verip müritlerle birlikte Amasya'ya doğru yola çıkar. Babailerin ilk hedefinin Malatya olduğunu öğrenen Malatya Valisi Muzafferüddin Alişir'in Hıristiyan ahalinin de katılmasıyla kurduğu ordu Babailere mağlup olur. Dağılan askerler savaş meydanından kaçarken Muzafferüddin Alişir Malatya'ya döner ve bu sefer Kürtlerden ve Germiyanoğullarından oluşan bir ordu teşkil eder. Elbistan'da yapılan savaşı yine Babailer kazanır. İsyana yeni katılanlarla birlikte sayılarını artırarak ilerlemeye devam eden Babailer Sivas garnizonuyla yapılan savaşı da kazanıp şehri ele geçirirler.[64] Bu sırada Selçuklu komutanı Armağanşah Baba İlyas'ı yakalayıp Amasya Kalesi burçlarına astırır. Baba İshak önderliğinde Amasya'ya giren Babailer şeyhlerinin başına gelenleri öğrenince Selçuklu kuvvetlerine saldırıp Armağanşah'ı öldürürler. Durumun ciddiyetini anlayan Sultan Gıyaseddin Erzurum'daki orduyu geri çağırır. Babailerin Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda toplandığını öğrenen Selçuklu ordusu Emir Necmeddin komutasında Kırşehir'e yönelir. İki taraf karşılaştığında Selçuklu ordusundaki Türk askerleri Baba İlyas'ın manevi etkisinden dolayı Babailer üzerine hücum etmekte isteksiz davranırlar. Bunun üzerine Emir Necmeddin ordunun önüne çelik zırhlı Frenk askerlerini yerleştirir.[65] Yanlarında kadınları, çocukları ve eşyalarıyla savaşan Türkmenler, yüklerin, urganların arasından ok atarak savaşmaya başlasalar da Keyhüsrev'in Frenk kuvvetlerinden oluşan askerleriyle başa çıkamazlar.[66] İbn Bibi'ye göre Frenk askerleri iki üç yaşındaki çocuklar

64. Ömer Çaycı, *Babaî İsyanı'nda Baba İlyâs-ı Horasânî'nin Amasya'da Yürüttüğü Faaliyetler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019, s. 58-59.

65. Kon, *agt.* s. 52.

66. İbn Bîbî, *age.* s. 209.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

hariç Türkmenlerden kimseyi sağ bırakmamış, Türkmenlerin kadınlarını, çocuklarını, eşya ve hayvanlarını aralarında paylaşmışlardır.[67] Ebu'l Ferec ise Türkmenlerin kadın erkek, genç yaşlı, hatta hayvanlarına varıncaya kadar kılıçtan geçirildiklerini nakleder.[68] İsyan sırasında pek çok Türkmen babası da öldürülmüştür. Yozgat yakınlarındaki Osmanpaşa Tekkesi köyündeki türbede yattığı tespit edilen Emirce Sultan'ın bunlardan biri olduğu söylenebilir. Emirce Sultan'ın mezar kitabesinde ölüm tarihi Temmuz 1240 olarak belirtilmiştir ki bu tarih Babai Ayaklanması'nın yaşandığı döneme denk gelmektedir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonraki süreçte bile Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Babailer üzerindeki baskıcı politikasının devam ettiği görülmektedir. Elvan Çelebi'nin naklettiğine göre Keyhüsrev Malya Savaşı'ndan sonra Babailerden bazılarını yakalattırıp hapsettirmiştir. Tokat'ta zaviyesi bulunan Aynuddevle Dede isimli Türkmen şeyhi de hapsedilenler arasındadır. Baba İlyas'ın yolundan ayrıldığı takdirde hayatının bağışlanacağı kendisine bildirilir. Kabul etmeyince ağır işkencelere maruz kalan Aynuddevle Dede yine fikrinden dönmeyince canlı canlı derisi yüzülerek korkunç bir şekilde katledilir. [69]

Ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Baba İlyas'ın çevresindeki Türkmen şeyhleri Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılarak Baba İlyas'ın fikir ve öğretilerini yaymaya başlamışlardır. Şeyh Edebali'nin Osman Bey'in kayınpederi olmasının yanı sıra Geyikli Baba, Abdal Musa, Kumral Baba gibi ikinci kuşak Babai şeyhleri ve Rum Abdallarının Osmanlılarla birlikte fetih ve gaza hareketlerine katılarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aktif rol oynadıkları bilinmektedir.[70]

67. İbn Bîbî, age. s. 209.
68. Ebu'l Ferec, *age.* s. 540.
69. Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 170 vd.
70. Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 170 vd.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Babai Ayaklanması'nda Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran'ın Rolü

Babai İsyanı'na Çepniler ve Karamanoğulları gibi Avşar boylarının da katıldığını biliyoruz.[71] Çepnilerin Bektaşlu oymağının reisi olduğu düşünülen Hacı Bektaş-ı Veli'nin Baba İlyas'ın has halifelerinden olduğunu Eflaki naklediyor.[72]

Baba İlyas'ın soyundan gelen Âşıkpaşazade, *"Hacı Bektaş Horasan'dan gelmişti. Menteş adında bir kardeşi vardı. Beraberce kalkıp geldiler. Doğru Sivas' a, oradan da Baba İlyas'a geldiler. Kırşehir'e vardılar ve oradan da Kayseri'ye geldiler. Kardeşi Menteş, Kayseri'den yine Sivas'a vardı. Ecelinin orada geleceği yazılı imiş, onu şehit ettiler. Bunların hikâyeleri çoktur, ama hepsi de bilgim dahilindedir. Hacı Bektaş Kayseri'den Karayol'a (Karaöyük) geldi. Mezarı şimdi oradadır..."*[73] diyerek üstü kapalı bilgiler vermektedir.

Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli'de yer alan bilgilerden yola çıkan Ali Rıza Özdemir Hacı Bektaş-ı Veli ve kardeşi Menteş'in obalarıyla birlikte Sivas'a geldiklerini, obalarını burada bırakıp Amasya'ya Baba İlyas'ı görmeye gittiklerini ve ayaklanma başladığı sırada Menteş'in Sivas'ta şehit edildiğini kaydeder. Menteş aynı zamanda Ahi Evran'ın haldaşı, sırdaşı ve yakın dostudur. Hacı Bektaş-ı Veli ayaklanmaya fiilen katılmak istemesine rağmen Baba İlyas onu güvende tutmak için Kendek'e göndermiştir.[74] Baba İlyas'ın Hacı Bektaş-ı Veli'yi isyanın dışında bırakarak güvende tutmak isteyişini, olası yenilgi durumunda Babai hareketini Hacı Bektaş-ı Veli üzerinden devam ettirmek istemesiyle ilişkilendiren Ali Rıza Özdemir şunları söylemektedir:

71. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 61.
72. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, C. 1, s. 370.
73. Âşıkpaşazâde, *age.* s. 298.
74. Özdemir, *agm.* s. 310.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

> Babai Ayaklanması'ndan sonraki hareket tarzı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin "Babailerin B planı" olduğu görüşünü desteklemektedir. Yenilgi sonrasında Babai kitlelerinin Hacı Bektaş-ı Veli'nin etrafında toplanması ve Şeyh Edebali'nin Osmanlı Beyliği'nin kurulmasındaki rolü, bu iki Babai halifesinin neden ayaklanmaya katılmadığını veya katılmalarına izin verilmediğini göstermektedir.[75]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Babai İsyanı'ndan sonra Sulucakarahöyük'te kurduğu dergâhta Baba İlyas'ın halifelerini yeniden bir araya getirdiğini ve dergâhın isyandan sonra dağılan Türkmen zümreleri için bir emniyet ocağı haline geldiğini vurgulayan Harun Yıldız ise şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> Yine Hacı Bektaş-ı Veli, Fars kültürünün hâkim olduğu bir dönemde, yaşadığı bölgede Türk dil ve irfanını işleyerek, Türk kültür ve edebiyatının gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Böylece Hacı Bektaş-ı Veli, Konya merkezli Mevleviliğe ve İran'dan gelen Fars kültür hâkimiyetine karşı Türk dil ve kültürünü diriltmek amacıyla büyük mücadele vermiştir. Bundan dolayı o, Fars kültürü ve sanatına hayran olan yüksek tabakanın daha çok rağbet ettiği ve felsefesi daha ağır olan Mevlana ve çevresinden ziyade, şehirli ve köylü esnafın, zanaatkârın ocağı durumundaki Ahi Evran ve Ahilerle daha sıcak ve samimi münasebet içinde olmuştur.[76]

Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli'de Ahi Evran'ın Babai çevrelerden gösterildiğini, Baba İlyas'ın halifelerinden Şeyh Edebali ile Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş ile dost olduğunu biliyoruz. *Vilayetname* ve diğer menakıpnamelerde Ahi Evran'ın Hacı Bektaş-ı Veli ile yakınlığına dair bilgiler de verilmektedir.[77] Mikail Bayram

75. Özdemir, *agm.* s. 312.

76. Harun Yıldız, "Hacı Bektâş Velî ile Ahî Evran İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, 2012, S. 61, s. 192.

77. Kitabın ilerleyen bölümlerinde detaylı bilgi verilecektir.

Ahi Evran'ın Babailer İsyanı sırasında Konya'da tutuklandığını söyler. *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli*'de ise Baba İlyas'ın halifeleri çeşitli yerlere sürülürken Ahi Evran'ın da Denizli'ye gönderildiği belirtilir. Her iki durumda da Ahi Evran'ın Babai Ayaklanması veya öncesindeki olaylar nedeniyle cezalandırıldığını söylemek mümkündür.

Halil İnalcık'ın Ahi Evran'ın Babailerle yakınlığı hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

> Türkiye Ahi Teşkilatı'nın kurucusu Nasıreddin Evren (Evran), 13. yüzyıl başlarında Bağdat'tan Anadolu'ya gelen bir grup ulema ve sufi arasında idi. Bu âlimler, fütüvvet erbabının dostu I. Alaeddin Keykubad'ın himayesi altında idiler. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenen Alaeddin'den sonra Nasıreddin hapse atıldı. Şehirde en kalabalık işçi grubu debbağların şeyhi olan Nasıreddin'in Babailerle ve Türkmenlerle yakınlığı vardı. Ahi Evren tasavvuf ve felsefe üzerinde eserleri olan bir âlimdi.[78]

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde Baba İlyas ile Ahi Evran, Hacı Bektaş ve Şeyh Edebali arasında sırdaşlık ve dostluk bulunduğu, aynı fikir yapısına sahip oldukları, bu nedenle baskı ve sürgünlere maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.[79]

78. Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 47.

79. Osman Savaş Çetiner, "Babailer İsyanının Siyasi ve Ekonomik Nedenleri ve Baba İlyas'ın Ahî Evran ve Ahilerle İlişkisi", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022, C. 6, S. 1, s. 70.

Kösedağ Savaşı ve Anadolu'da Moğol İstilası

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimi sonucunda devletin zayıflaması ve Babai Ayaklanması'nın güçlükle bastırılabilmesi Anadolu'yu istila etmek için fırsat kollayan Moğolları cesaretlendirmişti. Selçuklu ordusunun düzensiz Türkmen güçleri karşısında bile perişan olduğunu gören Moğol ordusu komutanı Baycu Noyan askerlerine öncelikle Erzurum'u kuşatmalarını emretti. Bu girişimi ciddiye almayan Keyhüsrev az sayıda askeri Erzurum'a göndermiş olsa da bu askerler Erzincan'a vardıklarında Erzurum tamamen Moğolların eline geçmişti. Erzurum halkı acımasızca katledildi, şehir ateşe verildi. Erzurum'un işgaliyle birlikte işin ciddiyetini anlayan Keyhüsrev devlet adamlarına ve emirlere haber göndererek Kayseri'de meşveret meclisinin toplanmasını emretti. Meclisten Moğol tehlikesine karşı çok büyük bir ordu oluşturmak için hiçbir masraftan kaçınılmaması yönünde bir karar çıktı.[80] Askerlere bol para verilmesi için hazinenin kapıları açıldı, Eyyubi meliklerine askeri yardımları karşılığında para vaat edildi, Moğol istilasından kaçan Harizmliler Anadolu'ya davet edilerek Harput'un kendilerine ikta olarak verileceği söylendi, Resulayn ise Mardin Artuklu Beyi Melik Said'e verildi.[81]

Erzurum'u aldıktan sonra Azerbaycan sınırlarında Hazar Denizi ile Aras Nehri'nin ortasında kalan Mugan kışlağına

80. Erkan Göksu, "Kösedağ Savaşı (1243)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 2009, s. 4.

81. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Haz. Altan Çetin-Bilal Koç, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 263.

çekilen ve kışı burada dinlenerek geçiren Moğol ordusu bahar geldiğinde tekrar Anadolu'ya doğru hareket etti. Önüne çıkan köy ve kasabaları yağmalayıp halkı katlederek ilerlemeye devam eden Moğollar Erzincan'a kadar geldiler.[82] Moğollarla savaşmak üzere Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda toplanan Selçuklu ordusu da başında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev olduğu halde Sivas istikametinde ilerlemeye başladı. Sivas'a varıldığında Selçuklu ordusuna henüz katılamayan birliklerin burada beklenmesine karar verildi.[83]

İbn Bibi, Anadolu'nun kaderini etkileyecek olan Kösedağ Savaşı'ndan bir gün önce yaşananları anlatırken II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzurunda toplanan savaş meclisinde devlet adamları arasında şarabın da etkisiyle küfürlü tartışmalar yaşandığından bahseder. Savaştan bir gün önce Selçuklu ordusu Zara ve Suşehri arasındaki Kösedağ bölgesinde konakladığı sırada Moğol kumandanı Baycu Noyan'ın kırk bin süvariyle Erzincan'ın Akşehir Ovası'na ulaştığı bilgisi gelmiştir. Saldırılara karşı korunaklı Kösedağ yaylasından bozkıra inilirse Moğol ordusunun ani baskınlarına maruz kalınabileceğinden endişelenen tecrübeli devlet adamları Kösedağ'da kalarak Moğol ordusunun burada karşılanmasını önerirlerken, İbn Bibi'nin "ömründe savaş ve tehlike görmemiş" diye nitelendirdiği genç ve tecrübesiz komutanlar Moğolların üzerine gidilmesini ve nerede karşılaşılırsa orada savaşılmasını istemişlerdir. Genç komutanlardan Nizameddin Suhrab *"Gâvur korkak olur. Bana bin Frenk süvarisi versinler, Moğollar üzerine varayım, zafer kazanayım, isterse Allah bile onlarla beraber olsun..."* diye konuşunca öfkelenen Gürcü oğlu Zahirüddevle *"Memleket mukadderatının bir kıl ile asılı bulunduğu şu dakikada kıçının kokusu âlemin*

82. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 92.

83. Göksu, *agm.* s. 5.

burnuna ziyan getiren bu adamın söylediği söz nice sözdür ki, söylenmesi Rum ve Şam diyarının yıkılmasına sebep olur..." diyerek meselenin devlet adamları arasında müzakere edilmesini teklif etmiştir. Nizameddin Suhrab şarabın da etkisiyle ağzını bozunca savaş meclisi karar alamadan dağılmıştır. Ertesi sabah Suhrab'ın askerlerini hazırladığını ve davullarla yola çıkarmak üzere olduğunu gören devlet büyükleri tekrar sultanın huzuruna çıkarak buna mâni olmuşlarsa da Suhrab yine bunlara küfredip ağzına geleni söylemiştir.[84]

II. Gıyaseddin Keyhüsrev genç ve tecrübesiz bir hükümdar olduğu için kendisi gibi deneyimsiz komutanların etkisi altında kalarak öncü birliklerin Moğol ordusuna karşı harekete geçmesini emretmişti. Selçuklu öncü kuvvetleri yüksek ve güvenli karargâhtan aşağı doğru inerken Baycu Noyan onları izliyor ve askerlerine dönerek *"Bugün kılıcımın altında kelle görüyorum..."* diyordu. Sarp geçitlerden aşağıya inen Selçuklu askerleri saldırıya geçtiğinde Moğollar geri çekiliyormuş gibi yaparak Selçuklu kuvvetlerini pusuya düşürdüler. Moğolların geri çekildiğini gören öncü kuvvetlerin yukarıdaki esas Selçuklu karargâhında bekleyen Keyhüsrev'e düşmanın hezimete uğradığını haber vermeleri üzerine sultan zaferi kutlamak için eğlence meclisi bile düzenlemişti. Bu arada Baycu Noyan Selçuklu askerlerinin ve atlarının iyice yorulduğunu gördüğünde Moğollara düşmana ok yağdırmalarını emretmiş, Moğol ordusu yorgun Selçuklu askerlerini kısa sürede dağıtmayı başarmıştı.[85]

Öncü birliklerden birine komuta eden Nasuheddin Farsi, Moğollarla uzun süre savaştıktan sonra geri çekilip yüksekteki Selçuklu karargâhına gelerek Keyhüsrev'in huzuruna çıktı.

84. İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme*, Çev. Mürsel Öztürk, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996, C. 2, s. 69-70.

85. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi]*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s. 503.

Sultana ağır sözler söyledi. *"Böyle bir görüş ve önlemle, böyle uğursuz çalışma arkadaşlarıyla nasıl cihangirlikten dem vurur, düşmanın karşısına çıkarsın? Ülkeyi, millet ve devleti yok edip Müslümanları ve bütün insanları acılara boğdun!"* dedikten sonra savaşı bırakıp emrindekilerle birlikte Halep'in yolunu tuttu. İbn Bibi, öncü birliklerin dağıldığını, askerlerin pek çoğunun öldürüldüğünü öğrenen Keyhüsrev'in mendili yüzüne kapatıp hıçkıra hıçkıra ağladığını nakleder.[86]

Korku içindeki Keyhüsrev haremini ve hazinelerini Tokat'a göndermiş, savaştan kaçıp yanına gelenlerden Çaşnigir Çavlı'ya *"Ben gidiyorum, ülkenin yönetim dizginini sana bırakıyorum..."* diyerek kendisi de Tokat'a doğru yola çıkmıştı. Buna rağmen Selçuklu öncü askerleri bir süre daha Kösedağ'ı terk etmediler. Akşam olduğunda dağın zirvesine kadar ulaşan Moğollar Selçuklu öncü askerlerini ayakta görünce ilerlemeyi göze alamayıp beklemeye başladılar. Kendilerine yardım gelmediğinden dolayı öncü birlikleri de kaçınca, Selçuklu ordugâhında hiç kimse kalmamıştı. Sabah olduğunda Selçuklu ordugâhında çadırların yerli yerinde durmasına rağmen hiç kimsenin olmadığını gören Moğollar bunun bir pusu, bir savaş taktiği olduğunu düşündüler. İhtiyatlı davranan Moğollar iki gün sonra Selçuklu ordugâhına girdiklerinde askerlerin çoktan kaçmış olduğunu anladılar. Ordugâhta bulunan ganimet, silah ve eşyaları da alarak Sivas'a doğru yürümeye başladılar.[87]

Bu yürüyüş aynı zamanda Anadolu'yu yakıp yıkacak olan Moğol istilasının başladığını gösteriyordu.

86. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 71.

87. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 71; Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme II*, Haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitap, İstanbul 1977, s. 154.

Sivas'ın İstilası ve Yağmalanması

Karşısında askeri bir güç olmayışını fırsat bilen Baycu Noyan Moğol ordusunu Anadolu içlerine doğru sürmeye başladı. Zengin Anadolu şehirlerini yağmalamak isteyen Moğollar ilk olarak Sivas önlerine geldiler. Sivas'ı savunan Türkmenler arasında Çepni Türkmenleri yoğunluktaydı. Hacı Bektaş-ı Veli'nin kayınbiraderi Çepni Köse Süleyman Sivas'ı savunurken şehit düşerken,[88] dönemin Sivas kadısı Necmeddin-i Kırşehri'nin daha önce Cengiz Han'ın hizmetine girip başarılarından dolayı yarlığ (hükümdar buyruğu) almış olması, Sivas halkını Moğol kılıcından korudu. Necmeddin-i Kırşehri Moğol ordusunun Harizm ülkesini istila ettiği sırada Cengiz Han'ın iltifatına mazhar olmuştu. Baycu Noyan onu görür görmez tanıdı. Kadı, Cengiz Han'dan aldığı yarlığı verdi. Baycu onu öpüp başına koydu. Moğol askerleri Sivas'ı üç gün yağmaladılar fakat kimsenin canına kastetmediler. Dördüncü gün Sivas'ı terk ederek Kayseri üzerine yürüdüler.[89] Moğolların esas ve ilk büyük katliamı Kayseri'de yaşanacaktı.

88. Altınok, *agm.* s. 68.
89. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 72.

Moğolların Kayseri Katliamı

Moğolların Sivas'tan sonraki ikinci hedefi mamur Kayseri şehri olmuştu ancak bu şehri ele geçirmek göründüğü kadar kolay değildi. Zira Kayseri bir Ahi şehriydi ve Ahiler silahlı güç demekti. Kösedağ'dan kaçıp gelen Selçuklu kumandanları Samsameddin Kaymaz ve Topal Fahreddin Ayaz şehrin savunmasını güçlendirmek için işe koyulmuşlardı. Şehrin duvarları ve burçları da Ahiler tarafından sağlamlaştırılmıştı.

Kayseri önüne gelen Moğol ordusu, surların dışında kalan her şeyi yakıp yıktı, eline kim geçtiyse katletti. Ertesi gün şehrin etrafını gezen Baycu Noyan, debbağlar çarşısının karşısına üç mancınık kurulmasını emretti ve esirlerle Kalenderi dervişlerini mancınıkları kullanmakla görevlendirdi. On beş gün boyunca Kayseri'yi mancınık yağmuruna tutan Moğollar burçlarda büyük yarıklar açmayı başarmalarına rağmen şehre giremediler.[90] Ahiler ve Kayseri halkı surların içine çekilip düşmana karşı direniyorlar, hatta Battal Camii yakınlarından gizlice hücuma çıkarak Moğollara saldırıyorlardı.[91] Ahilerin Kayseri'yi on beş gün boyunca kahramanca savunmaları karşısında[92] Baycu Noyan kuşatmayı kaldırıp Kayseri işini seneye bırakmayı düşünmeye başlamıştı. Tam bu esnada kimsenin beklemediği bir gelişme yaşandı. Moğollara karşı galip gelmek

90. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 72-73.

91. Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2022, C. 2, s. 67.

92. Mikail Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, NKM Yayınları, Konya 2012, s. 55.

üzere olan Kayseri halkı, şehrin iğdişbaşısı[93] Ermeni asıllı Hacuk oğlu Hüsameddin'in ihanetine uğradı. Su kanalından dışarı çıkıp Baycu'nun karargâhına giden Hüsameddin canının bağışlanması kaydıyla şehrin durumu hakkında bilgiler verdi, halkın çektiği zorlukları detaylarıyla anlattı. Baycu Noyan, şehre haber salarak kendisine yardım edenlerin canına, malına ve ailesine dokunmayacağını duyurdu. Bunu duyan Topal Fahreddin Ayaz da adamlarıyla birlikte şehri terk edip Baycu'nun yanına gitti. Bu gelişmelerle birlikte geri çekilmekten vazgeçen Baycu Noyan Moğol ordusuna saldırı emri verdi.

Bundan sonrasını İbn Bibi'den dinleyelim:

> Mancınık darbeleriyle yarıklar açtıkları burca merdivenler kurup kaleye çıktılar. Önlerine çıkan herkese kılıç darbeleriyle ölüm şerbeti içirdiler. Burca çıkanlardan bazıları aşağı inerek şehrin kapılarının kilitlerini balyozla kırdılar. Moğollar şehre girerek kaleyi ele geçirdiler. Emir-i arız ve bütün askerleri esir aldılar. Onları bağlı olarak Meşhed düzlüğüne götürdüler. Yaptıkları yıkım ve katliamdan sonra şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler. Sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler. *"İşte göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ayın bir araya getirildiği zaman, o gün insan kaçacak yer neresidir diyecektir..."* sözünü gerçekleştirdiler. Ateşin alevini esir göğüne çıkardılar. Dumanlar güneşin yüzünü karartmaya, dünyanın gözünü şaşırtmaya başladı. Büyük küçük hiçbir yaratığın tedbir düşünmeye hali kalmadı. (...) Bazılarını esirlik düşkünlüğüne, bazılarını yokluk ipine vurdular. Bazılarına da sevdiklerinden ayrılma acısı tattırdılar. (...) Moğollar şehrin ve şehirlilerin işini bitirdikten sonra dışarı çıktılar. Daha önce aldıkları esirleri Meşhed düzlüğünde şehitlik derecesine ulaştırdılar. Kadınları ve çocukları aralarında paylaştıktan sonra dönüş yolunu tuttular. Yolda yorulup yürümeye dermanı olmayan

93. Devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevli. Bkz. Faruk Sümer, "İğdiş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, C. 21, s. 524.

herkesi öldürdüler. Yıkık şehri çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktılar.[94]

Ebu'l Ferec'in *"Şehrin surunu mancınıklarla yıktılar ve şehre girerek şahane hazineleri soydular ve şehrin içindeki güzel evleri ve binaları yaktılar. Bunlar asilzadeleri ve hür kimseleri işkenceye tabi tutarak bunları bütün servetlerinden mahrum edinceye kadar kılıçtan geçirdiler. Daha sonra on binlerce kimseyi öldürdüler ve genç erkek ve kadınları esir ederek götürdüler..."*[95] diyerek anlattığı bu vahşetin yaşandığı sırada Ahi Evran Kayseri'de değildi. Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı ise şehri savunanlar arasındaydı ve Moğollara esir düşmüştü.[96] Kayseri harabeye dönmüş, Ahi ve Türkmenler başta olmak üzere ahalinin neredeyse tamamı katledilmişti.

94. İbn Bibi, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 74-75.

95. Ebu'l Ferec, *age.* C. 2, s. 542.

96. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi,* s. 55.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Hâkimiyetine Girişi

Kayseri'ye tarihinde hiç görmediği bir katliam yaşatan ve şehri yerle bir eden Moğollar mevsimin geçmesi nedeniyle gelirken olduğu gibi giderken de önlerine çıkan ne varsa yakıp yıkarak ve katlederek Mugan'a doğru ilerlediler.[97] Dönüş yolunda ilk molayı Erzincan'da veren Moğollar Erzincan halkından canlarının bağışlanması karşılığında yüksek miktarda para talep ettiler. Erzincan halkı bunu kabul etmeyip savunmaya geçinde Moğol ordusu şehri kuşattı ve taraflar arasında şiddetli çarpışmalar başladı. Erzincan halkına barış teklif eder gibi yapıp surlardan dışarı çıkmalarını sağlayan ve dışarı çıkan halkın büyük bölümünü kılıçtan geçiren Moğollar, çocukları esir alarak Mugan'a döndüler. Savaş usulüne göre savaş yapıldıktan sonra taraflar arasında barış antlaşması imzalanır, yenilen taraf her yıl belli miktarda vergi verirdi. Kösedağ Savaşı'nda bu mümkün olmamıştı çünkü Selçuklu ordusu savaş meydanından kaçtığı için barış yapacak devlet adamı da kalmamıştı.[98]

Kösedağ'dan Amasya'ya kaçan Vezir Mühezzibüddin Ali, Kayseri'de yaşanan katliamdan sonra Amasya Kadısı Fahreddin'i yanına çağırdı. "*Memleketin işi ve saltanatın ahvali*

97. Çayırdağ, *age.* s. 69.

98. Zeynep Öztürk, *Baycu Noyan ve Geyhatu'nun Anadolu'ya Seferleri ve Etkileri*, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2023, s. 44-45.

genç, bilgisiz ve tecrübesiz sultanın sefiller ve ayaktakımıyla düşüp kalkması yüzünden bu hale geldi. Onun eğlenceye aşırı olan düşkünlüğünden işin sonu musibete ve felakete vardı..."[99] diyerek Moğollarla anlaşmanın yoluna bakmak gerektiğini ifade etti. Devlet adamları Baycu Noyan'a haber gönderip türlü hediyeler hazırlayarak yola çıktılar. Erzurum civarında Moğollarla birleştiler. Baycu onlara kötü davranmadı. Beraber Mugan'a gelip Curmagun Noyan'la görüştüler.

İbn Bibi, bu görüşme sırasında Vezir Mühezzibüddin Ali'nin Curmagun Noyan'a şunları söylediğini nakleder:

> Yüce Allah siz cihan padişahının cömertlik ve fazilet duygularını güçlendirsin, suçluların suçunu bağışlama âdetini sürdürsün. Noyan'a malumdur ki eğer bu defa Allah, yardım ve desteğini sizin devletinize verip, İslam devletine karşı zafer ve başarı kazanmanızı sağlamışsa, onunla mağrur olmamak gerekir. Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürülüp ortadan kaldırılan Selçuklu askerinin sayısı üç bin süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uçlarının etrafı silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır. Eğer Rum memleketlerinin arı kovanına çomak sokulursa, uzun yıllar heyecan, fitne ve karışıklık sakinleşip son bulmaz. *Rum ülkesinin düzeni, Selçuklu sultanlarından başkası tarafından sağlanamaz.* Memleketlerin ve ülkenin halkı, onlara boyun eğme ve emirlerine uymadan başka şey yapmazlar. Başka bir padişah orayı elinde tutamaz.[100]

Vezir Mühezzibüddin Ali burada Curmagun Noyan'a Selçuklu ordusunun savaşı kaybetmesine rağmen Anadolu halkının Selçuklu hanedanından başka bir hükümdar tarafından yönetilmek istemeyeceğini söyleyerek devletin yönetiminin yine

99. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, C. 2, s. 77.
100. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, C. 2, s. 89.

Selçuklu hanedanına bırakılmasını istemişti. Elbette bunun ağır bir bedeli olacaktı. Barış görüşmeleri Vezir Mühezzibüddin Ali ile Baycu Noyan arasında yapıldı. Vezir, her yıl verilecek elbise, altın, deve, kısrak, sığır ve koyunları tek tek hesaplayıp Baycu Noyan'a sundu. Baycu, bunların bir kısmını yeterli gördü, bir kısmının yükseltilmesini istedi. Sonunda anlaşma sağlandı.[101] Bunun anlamı şuydu: Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara haraç veren, yüksek memurları Moğollar tarafından tayin edilen, kimin hükümdar olacağı bile Moğollarca belirlenen bağımlı bir devlet haline gelmişti.[102] Vezir Mühezzibüddin Ali böylelikle Moğol tehlikesini savuşturduğunu düşünüyor fakat yanılıyordu. Moğol zulmü yeni başlamıştı. Moğol ordusu tekrar tekrar Anadolu'ya gelecek, yakıp yıkacak, katliamlar yapacak ve en sonunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin tamamen ortadan kalkmasına neden olacaktı.

101. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 78.
102. Çayırdağ, *age.* s. 69.

Moğolların Malatya Katliamı (1244)

Baycu Noyan'ın yaptığı büyük katliamdan sonra Mugan yaylasına çekilmesi Anadolu halkı açısından Moğol zulmünün bittiği anlamına gelmiyordu. Moğollar 1244 yılının yaz mevsiminde Yasavur Noyan önderliğinde ikinci kez Anadolu'ya girdiler. Halep üzerinden gelip Malatya'ya ordugâh kuran Moğol ordusu bu civarda önüne çıkan her şeyi ve herkesi öldürdü. Bununla da yetinmeyen Moğollar yaz mevsimi olduğu için ekili bulunan tarlaları, bağları ve ahalinin arılarını imha ettiler. Şehrin hâkimi Reşidüddin, Moğol zulmünü def etmek için halktan topladığı altın ve gümüş paralar, değerli altın kaplar, hatta şamdanlara, buhurdanlıklara ve evliya tabutlarına kadar değerli olan ne varsa Moğollara verdi. Ebu'l Ferec Moğolların çekilmesinden sonra Malatya'da kıtlık ve şiddetli bir veba salgını başladığını, Malatya çarşısının ölülerle, havyanlar gibi sefil insanlarla dolduğunu nakleder.[103]

103. Ebul Ferec, *age.* s. 544.

II. İzzeddin Keykavus'un Tahta Geçişi (1246) ve Yaşanan Gelişmeler

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyetine girişinden birkaç yıl sonra tahta II. İzzeddin Keykavus geçti. Moğol baskısının iyice arttığı ve devletin birçok kurumunun bozulduğu bir dönemde, üstelik çocuk yaşta tahta geçen İzzeddin Keykavus bütün olumsuzluklara rağmen Moğollara boyun eğmemiş, devleti Moğol hâkimiyetinden kurtarmaya çalışmıştır.[104] Bu özelliğiyle Keykavus, Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğollara karşı tavır alan ilk ve son Selçuklu hükümdarı olmuştur. Bağımsızlık taraftarı olması nedeniyle özellikle Ahiler ve Türkmenler arasında çok sevilmiş, Moğollarla mücadelenin temsilcisi haline gelmiştir. Faruk Sümer Türkmenlerin Keykavus etrafında toplanmasını *"Bütün Türk halkı ve bilhassa Türkmenler Keykavus taraftarı idiler... Bunun sebebi onun, kardeşinin aksine Moğollara karşı elinden gelen direnmeyi göstermesi idi..."* diye açıklamıştır.[105]

Anadolu'da II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasından bir süre sonra Moğol elçileri Sultan İzzeddin Keykavus'u Güyük Han'a bağlılık bildirmesi için Karakurum'a davet ettiler. Konya'dan uzaklaşırsa kardeşlerinin tahtı ele geçireceğini düşünen Keykavus, devlet adamlarının da görüşünü aldıktan sonra bu daveti reddedip kendisi yerine kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı Moğolistan'a gönderdi. Bu hareketi saygısızlık olarak değerlendiren Güyük Han Keykavus'un tahttan indirilerek

104. Filiz Kayalıoğlu, *Sultan II. Keykâvus ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. VIII.

105. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Ankara 1970, s. 32.

yerine IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın geçmesini emretti.[106] Güyük Han'dan aldığı saltanat fermanı ve iki bin Moğol askeriyle birlikte Anadolu'ya dönen Rükneddin, Erzincan'dan Sivas'a geçerek burada hükümdarlığını ilan etti. Kendisini tanıması için Keykavus'a elçi gönderdi. Celaleddin Karatay ve diğer devlet adamları elçiye *"Küçük kardeşi büyük kardeşten üstün tutmak ve onu onun önüne geçirmek, emirde ve hükümde öncelik tanımak şeriata uygun, doğrulukla bağdaşır, insanlık gereklerine sığar, örf ve âdetlere yakışır bir durum değildir. Kim bu yola başvurursa, bütün insanların, Hilafet makamının ve ümmetlerinin imamlarının nezdinde kınanır. Onun için şimdiye kadar yapılan yanlışların bundan sonra sürdürülmemesi gerekir..."*[107] diyerek bu duruma karşı çıktılar. Celaleddin Karatay'ın çabaları sonucunda saltanatın üç kardeş arasında paylaştırılmasına ve Moğol askerlerinin geri gönderilmesine karar verildi. Devletin yönetimi II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıçarslan ve II. Alaeddin Keykubad arasında paylaştırıldı.

1253'te Konya'ya gelen Moğol elçileri Mengü Han'ın II. İzzeddin Keykavus'u huzuruna çağırdığını bildirdiler. Sultan Keykavus, Celaleddin Karatay'ın ölümünü gerekçe gösterip Moğolların davetini ikinci kez reddederek yerine küçük kardeşi II. Alaeddin'i gönderdi. Pek çok devlet adamını ve türlü hediyeleri yanına alarak Moğolistan'a doğru yola çıkan II. Alaeddin'in Erzurum civarında şüpheli bir şekilde öldürülmesiyle Selçuklu tahtı İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'a kaldı.

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Kayseri'de hükümdarlık ilan etmesi üzerine Keykavus ve Kılıçarslan arasında Ahmedhisar'da yapılan savaşı Keykavus kazandı. Kılıçarslan Develi civarında Türkmenler tarafından yakalanarak Keykavus'a teslim edildi. Kardeşinin canını bağışlayan sultan, onu Uluborlu Kalesi'nde hapsettikten sonra tekrar Anadolu Selçuklu Devleti'nin tek hâkimi durumuna geldi.

---

106. Kayalıoğlu, *agt.* s. 21.

107. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 121.

Baycu Noyan'ın İkinci Kez Anadolu'ya Gelişi ve Sultanhanı Savaşı (1256)

Anonim *Selçukname*'ye göre Rükneddin Kılıçarslan'ın hapsedilmesinden sonra ona bağlı emirler Baycu'nun yanına gidip onu Keykavus'a karşı kışkırtıyorlardı.[108] Bunun yanında Keykavus Baycu'nun isteklerine boyun eğmiyor, vergisini düzenli vermiyordu. Bu gelişmelere ek olarak 1256 yılında ordusuyla birlikte yine Mugan Ovası'nda konaklayan Baycu Noyan'a Hülagu Han'dan bir haber geldi. Mugan Ovası'nda kendisinin konaklayacağını bildiren Hülagu, Baycu'nun ordusuyla birlikte Anadolu'ya gitmesini emretmişti.[109]

Baycu'nun Anadolu'ya gelmesi yeni bir işgal anlamına geldiği için Selçuklu devlet adamlarını paniğe sevk etmişti. Elçi olarak Baycu Noyan'a gönderilen Nizameddin Hurşid görüştükten sonra gelip Baycu'nun savaş taraftarı olmadığını ve isteğinin barınmak amacıyla yaylak ve kışlak verilmesi olduğunu Keykavus'a bildirdi. Diğer taraftan hapisteki Rükneddin Kılıçarslan ağabeyi Keykavus'a yazdığı mektupta *"Büyük kumandan babamız Baycu Noyan Selçuk hanedanından baki kalan biz iki üç yetime baba şefkati gösterdi. Yarlığa göre kendisine tayin edilen Anadolu'ya askerleriyle ayak bastığında sizlerin erzak ve hediyelerle bizzat hizmetine gitmeniz icap ederdi..."*[110] diyerek Baycu'yla uzlaşması gerektiğini ifade etti.

---

108. Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nâfiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952, s. 35.

109. Öztürk, *agt.* s. 55.

110. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 62.

Devlet adamları güçlü Moğol ordusuyla savaşıp savaşmama konusunda ikiye bölünmüşlerken II. İzzeddin Keykavus savaş kararı aldı. Sultanın emriyle askeri hazırlıklar başladı. Başta Karamanoğulları olmak üzere Moğol hâkimiyetinden rahatsızlık duyan bağımsızlık taraftarı Türkmenlerden oluşan bir ordu kuruldu. Karamanoğulları Keykavus ordusunun öncü birlikleri olarak savaşırken,[111] IV. Rükneddin Kılıçarslan taraftarları Moğollara destek veriyorlardı.

Erzurum'dan Aksaray'a doğru ilerleyen Baycu geçtiği yerlerde çok büyük yağma ve yıkımlarda bulunarak yönünü Konya'ya çevirdi. Keykavus'un ordusu Moğol ordusunu Konya ile Aksaray arasında bulunan Sultanhanı yakınlarında karşıladı. Sultan II. İzzeddin Kevkavus'un ordunun başına geçmek yerine Konya'da kalmayı tercih ettiği savaşta Türkmenlerin Moğol askerlerine büyük kayıplar verdirmesine rağmen kalabalık Moğol ordusu galip geldi.

Sultanhanı Savaşı'nı mahşer yerine benzeten İbn Bibi, yaşananları şöyle anlatır:

> Borunun ve davulun ötmeye başlamasıyla güneşin yüzü tozdan simsiyah oldu. Hindi zilin sesinden ve çınlamasından yer tekerlek gibi yerinden oynamaya başladı. Akıl ve düşünce gürültüden iş yapmaz hale geldi. Kalp, can korkusundan çarpmaya başladı. O mahşer gününde, o vurup kırma zamanında kılıç ve oktan başka hakem kalmadı. Zümrüt renkli yer, lal gibi kırmızı oldu. Hançer hançeri delip geçti. Her iki taraftan çok sayıda insan yere serildi. Böyle bir savaşı hiç kimse hatırlamadı.[112]

Savaşın kaybedildiğini öğrenen II. İzzeddin Keykavus saraydaki kadınlarını, Hıristiyan dayılarını ve altınlarını alarak

111. Mehmet Ali Tapar-Fadime Koçak, "Anadolu'da Bir İstiklâl Ateşi: Karamanoğulları Beyliği-Moğol Mücadeleleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2019, C. 65, s. 250.

112. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 146.

Konya'yı terk etmişti. Selçuklu Devleti'nin payitahtı olan Konya'da ne hükümdar, ne bir vezir, ne de asker kalmayınca Baycu Noyan ordusuyla beraber Konya üzerine yürümeye karar verdi. Savaştan kaçıp Konya'ya gelen saray kâhyası İlalmış oğlu Nizameddin Ali şehri sahipsiz, Konya halkını da korku içinde bulmuştu. Halkın telaşını yatıştıran Nizameddin Ali onları Moğol zulmünden korumak için hediyeler hazırlamaya başladı. Konya halkından yardım isteyen bir hatip camide minbere çıkıp şunları söyledi:

> Ey Müslüman cemaati! Böyle bir düşman karşısında bu felakete uğradık. Şimdi bizi kurtaracak servetimizden başka bir şeyimiz kalmamıştır. Malınızı esirgemeden harcayıp hayatınızı satın alınız. Aramızda mal toplayıp canımız, kadın ve çocuklarımız uğrunda feda edelim.[113]

Konyalılar kıymetli eşyalarını getirip Nizameddin Ali'ye verdiler. O da toplanan dört katır yükü altını şehrin dışında Baycu Noyan'a verip canlarının bağışlanmasını sağladı. Hediyeler sayesinde Konya halkına dokunmayan Baycu, daha önce yemin ettiği için şehrin surlarının dış burçlarının yıkılmasını emretti.

Kardeşler Arasındaki Taht Kavgaları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin İkiye Bölünmesi

Konya'yı terk edip Antalya'ya kaçan Sultan II. İzzeddin Keykavus burada da kendini tehlikede gördüğünden dolayı Lâdik'e hareket etmiş, Baycu Noyan ise Keykavus'u getirmesi

113. Nagehan Vurgun, "Türkiye Selçuklu Devleti ile İlhanlı Devleti Arasında Kritik Bir Mücadele: Sultan Hanı Savaşı" (1256), *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (27-28 Ekim 2021) Tam Metin Kitabı*, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aksaray 2021, s. 104.

için torunu Yisutay'ı peşinden göndermişti. Yisutay, sultana bir elçi göndererek Baycu'nun kendisini çağırdığını haber verip hemen gelmesini istedi. Ona hediyeler gönderip mutlaka geleceğini bildiren Keykavus bir fırsatını bulup İznik Rumlarına sığındı.[114] Gelişmeler üzerine Baycu Noyan öteden beri Moğol gücünü kullanarak tahta tek başına oturmak isteyen IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı hapisten çıkartıp İzzeddin Keykavus'un yerine hükümdar ilan etti. Kışı Aksaray yakınlarındaki Kılıçarslan Kervansarayı'nda geçiren[115] Baycu, bahar geldiğinde Hülagu'nun konakladığı Mugan'a doğru yola çıktı.

Moğol ordusunun Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen II. İzzeddin Keykavus İznik Rumlarından aldığı askeri yardımla Konya'yı tekrar ele geçirdi. Kevkavus'un emriyle Rükneddin taraftarı olan Niğde'nin ileri gelenleri ve Rükneddin'in atadığı Subaşı Şelçukşahoğlu zincire vurularak işkenceyle öldürüldü.[116] Bu sırada Rükneddin Kılıçarslan Hülagu'nun huzuruna çıkmak için Mugan'a gitmişti. Hülagu, her fırsatta Moğollara sadakatini bildiren Rükneddin'i güzel karşıladı. Onu saltanatı kendisine verdiğine dair bir fermanla Anadolu'ya gönderdi. Dönüş yolunda Konya'nın ele geçirildiğini öğrenen Rükneddin Erzincan'da kaldı. Sultan İzzeddin'e karşı Muineddin Pervane ile birlikte Hülagu'dan yardım istedi. Hülagu Alıncak Noyan komutasındaki Moğol ordusunu gönderdi. Bu ordu Niksar'a girdiğinde Niksar halkı Rükneddin'i tahta oturttu. Moğol ordusu yönünü Tokat'a çevirdi. İzzeddin'e bağlı devlet adamları kaleyi Rükneddin'e teslim etmeyince mancınıklar kuruldu, büyük çatışmalar yaşandı.[117]

114. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 150.

115. Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 33.

116. Kayalıoğlu, *agt.* s. 47.

117. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 152-153.

Bu gelişmeler yaşanırken, Sultan II. Alaeddin ile birlikte Moğolistan'a gitmek üzere yola çıkan ve sultanın Erzurum'da öldürülmesine rağmen yola devam edip Mengü Han ile görüşen kafile Anadolu'ya geri dönmüştü. Kafilede yer alan Tuğracı Sahip Şemdeddin Mahmud, Mengü Han'ın yarlığına dayanarak Alıncak Noyan'ın İzzeddin Keykavus'a saldırmasını önledi. İki tarafın elçileriyle yapılan müzakereler sonunda Kızılırmak'ın batısının Sultan II. İzzeddin Keykavus'a, doğusunun da IV. Rükneddin Kılıçarslan'a bırakılmasına karar verildi.[118] Böylece Moğol hükümdarının isteği doğrultusunda devlet ikiye bölünmüş oldu.

118. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 154.

IV. Rükneddin'in Moğol Desteğiyle Tahta Çıkması

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikiye bölünmesinden sonra devletin doğu tarafına hâkim olan IV. Rükneddin Kılıçarslan ve Vezir Muineddin Pervane Sultan II. İzzeddin Keykavus'u ortadan kaldırmak için Hülagu'yu kışkırtmaya başladılar. Keykavus, Anadolu'yu Moğol istilasından kurtarmak için Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları bozguna uğratıp İslam dünyasının hamisi haline gelen Sultan Baybars'tan yardım istemişti. Rükneddin ile Pervane bunu haber alınca hemen Hülagu'ya bildirdiler. Bunun yanı sıra, Keykavus Hülagu'nun vergi toplamak için gönderdiği elçilere soğuk davranıp onları eli boş gönderirken Pervane elçilere ihsanda bulunmuş, verginin yanında cömert hediyeler hazırlayarak bunları Hülagu'ya göndermişti.

Bu gelişmeler üzerine Hülagu II. İzzeddin Keykavus'un katledilmesini emreden bir yarlığ gönderdi. Hülagu'nun emrini yerine getirmek için Alıncak Noyan komutasındaki Moğol ordusuyla birlikte IV. Rükneddin Kılıçarslan ve Muineddin Pervane de Konya'ya doğru hareket ettiler. Bu sırada Antalya'da bulunan Keykavus Konya'ya gelerek veziri Fahreddin Ali'yi olanları öğrenmesi amacıyla Aksaray civarında bulunan Rükneddin Kılıçarslan'ın yanına gönderdi fakat Fahreddin Ali Rükneddin'in vezirlik teklifini kabul edip taraf değiştirdi.[119] Konya'yı terk eden II. İzzeddin Keykavus Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Moğollara karşı mücadele eden son Selçuklu hükümdarı olan Keykavus bu gelişmeler sonucunda Selçuklu

119. Aksarayi, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 51-53.

tahtını tamamen kaybetmişti. Bundan sonra Konya'ya gelemeyecek ve taht iddiasında bulunamayacaktı.

Keykavus'un Konya'dan ayrılmasından iki gün sonra kardeşi Rükneddin Moğol ordusuyla birlikte şehre girip tahta oturdu. Böylece Moğol emri altındaki kukla Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimi tamamen IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eline geçmişti. Alıncak Noyan Akşehir'in Karabük köyünü kendine kışlak yaparken Moğol askerleri yağmaya başladılar.[120] Rükneddin'in tahta geçmesiyle Keykavus taraftarları katledildiği, Anadolu'nun tamamen Moğol hâkimiyetine girdiği ve Türkmen ayaklanmalarının patlak verdiği bir dönem başlamış oldu.

120. *Age.* s. 53.

Denizli Uç Beyi Türkmen Mehmed Bey Ayaklanması

Erzincan ve Bayburt yöresine yerleşip burada pek çok akına önderlik ettiği bilinen Mehmed Bey, Toku Noyan komutasındaki Moğol ordusuna yenilerek Denizli bölgesine göç etmişti.[121] Kardeşi İlyas ve damadı Ali Bey ile birlikte iki bin çadırdan oluşan Türkmen gücüyle birlikte Denizli ve Honaz civarını yurt edinen Mehmed Bey kuzeyde Menderes Nehri ile güneyde Dalaman Çayı arasında bulunan Bizans sınırının hâkimi durumundaydı. Bağımsızlıklarına düşkün yapılarıyla tanınan Türkmen çevreler İzzeddin Keykavus'un Konya'dan ayrılmasından sonra tahta geçen IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın hâkimiyetini tanımayarak Mehmed Bey önderliğinde ayaklandılar. Mehmed Bey'in emrindeki Türkmenlerin Keykavus taraftarı olduğundan şüphelenen Hülagu Mehmed Bey'i huzuruna davet etti. Mehmed Bey Mugan'da bulunan Hülagu'nun yanına gitmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Hülagu Konya'da bulunan IV. Rükneddin Kılıçarslan ve Moğol ordusuna Mehmed Bey'i yakalamalarını emretti. Dalaman'a yürüyen Moğol ordusu karşısında tutunamayan Mehmed Bey dağlara çekildi. Diğer taraftan Türkmenlerin kalabalık nüfusunu bölmek için Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'e beyliğin başına getirilme sözü verildi. Rükneddin'in teslim olması karşılığında canına dokunulmayacağı yönünde Mehmed Bey'e haber göndermesi

121. Zeynep Kayan, *Moğol İstilası Sonrası Türkiye Selçuklu Devletinde Görülen Türkmen Kökenli İsyanlar*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2020, s. 48.

üzerine Mehmed Bey dağlardan inerek sultanın yanına geldi. Verdiği sözü tutmayan Rükneddin Mehmed Bey'i Konya'ya döndükleri sırada Uluborlu'da öldürttü. Denizli yöresindeki Türkmenlerin başına damadı Ali Bey getirildi. 1276'da Baybars'ın Anadolu'ya girişine kadar uç beyi kalacak olan Ali Bey, Baybars'tan cesaret alan diğer Türkmenler gibi Moğollara başkaldıracak, bunun sonucunda yakalanıp hapsedilecek ve hapiste kahrından ölecekti.[122]

122. Aybüke Özcan, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 159.

Kerimüddin Karaman Bey Ayaklanması

Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından Mut ve Ermenek civarına yerleştirilen[123] Karamanoğullarının bilinen ilk atası olan Nure Sufi'nin yerine oğlu Kerimüddin Karaman Bey'i bırakarak Sivas'a gittiği, burada Babai Ayaklanması'na katıldığı bilinmektedir.[124] Kerimüddin Karaman Bey ise zaman içinde güçlenip Baycu'nun Anadolu'ya girmesiyle oluşan kargaşadan yararlanarak Ermenek'i ele geçirmiş, Silifke'ye Ermeniler üzerine akınlar yapmaya başlamıştır. Ermeniler dört bin kişilik Moğol ordusunun desteğiyle Ermenek ve Mut'a saldırınca Konya'dan hareket eden Karaman Bey Moğol destekli Ermeni kuvvetlerini mağlup ederek vergiye bağlamış, aynı zamanda Silifke Kalesi'ni de beyliğine katmıştır.

Sultanhanı Savaşı'ndan beri Moğollarla mücadele eden ve Keykavus taraftarı olan Karamanoğullarının güç kazanmasından rahatsızlık duyan IV. Rükneddin Kılıçarslan Karaman Bey'in kardeşi Bunsuz'a sarayda "candarlık" görevini vererek[125] onları kontrol altında tutmak istemiş ancak başarılı olamamıştı. Aksarayi'nin naklettiğine göre Keykavus'un taraftarlığını yapan Karamanoğulları, Denizli Uç Beyi Mehmed Bey'in başına gelenlerden sonra kendilerinin de aynı akıbete uğrayacaklarını

123. Ramazan Boyacıoğlu, "Karamanoğullarının Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, C. 1, S. 3, s. 45.

124. Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktay, İstanbul 1995, s. 52.

125. Bu bilgi İbn Bîbî'nin eserinin yalnızca M. Nuri Gençosman tercümesinde yer almaktadır. Bkz. İbn Bîbî, Çev. M. Nuri Gençosman, s. 290.

düşündüklerinden dolayı kalabalık bir orduyla Konya üzerine yürümüşlerdi. Sultan Rükneddin ve Muineddin Pervane'nin askerlerinin de desteklediği Alıncak Noyan'ın Moğol ordusu ve Karamanlı birlikleri Gavele Kalesi önünde karşılaştılar.

Savaşın sonunda Selçuklu destekli Moğol ordusu galip geldi. Esir alınan Bunsuz ve kardeşi Zeynel Hac ibret olsun diye Konya sokaklarında gezdirilip enselerine tokat atılmak suretiyle küçük düşürüldükten sonra Konya Kalesi'nin iç kapısı önünde asılarak idam edildiler.[126] Karaman Bey'in küçük yaştaki çocukları Mehmed (Karamanoğlu Mehmed Bey), Mahmud, Kasım ile Halil ise hapsedilmek için Gavele Kalesi'ne gönderildiler.[127]

Alıncak Noyan Ahi ve Türkmenleri ayaklandırdıkları gerekçesiyle pek çok din ve devlet adamını da katlederek Selçuklu Devleti'nde Moğol yanlısı bir idarenin oluşmasını sağlamıştı. Keykavus taraftarı Moğol karşıtı din ve devlet adamlarından, Müstevfi Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincani, Kadıasker Sivrihisarlı Celaleddin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alişir, Emir-i Silah Ahi Bedreddin Gühertaş ve Üstadüd-dar Emineddin Yakut gibi Türkmen ve Ahilerin desteklediği önemli devlet ve ilim adamları Pervane'nin kararı ve Alıncak Noyan'ın onayıyla katledilmişlerdir.[128]

126. Aksarayî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 53-54.

127. Özcan, *agt.* s. 167.

128. Büşra Bağcı, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 46-47.

Kırşehir'de Ahi Ayaklanması ve Ahi Evran'ın Katledilmesi

Tahta çıktıktan sonra kendisine bağlı devlet adamlarını belli makamlara getiren IV. Rükneddin Kılıçarslan Kırşehir emirliğine de Nureddin Caca'yı tayin etmiştir.[129] Caca Bey olarak bildiğimiz Nureddin Caca, bazı kaynaklarda Cacaoğlu Nureddin veya Nureddin Cebrail olarak da anılmaktadır. İbn Bibi'nin "deve bakıcısı" diyerek aşağıladığı Nureddin Caca Niğde ordusunda komutanlık yapmış, Muineddin Pervane tarafından himaye edilmiştir.[130]

Mevlana'nın halis müridi olduğu[131] bilinen Nureddin Caca tıpkı Muineddin Pervane gibi Moğol taraftarlığı yapmasından dolayı Ahilerin tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır.[132] Moğol yöneticileri ve onların yerli işbirlikçilerinin hatalı politikaları sayesinde Kırşehir'de hayatın çekilmez hale geldiğini vurgulayan Baki Yaşa Altınok, asayişin bozulmasıyla birlikte kendisini güvende hissetmeyen halkın üretimden uzaklaştığını, bu nedenle Orta Anadolu'nun bir kısmının çölleşmeye başladığını nakleder. Bölgede yaşayan ahali ya Moğollar tarafından öldürülmüş ya da yurdunu terk etmek zorunda kalmıştı. Bu koşullarda Türkmenler, çiftçiler ve zanaat erbapları yalnızca düşmana değil, bir o kadar da yerli egemen sınıfa karşıydılar. Ahi Evran'ın

129. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 203.
130. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, C. 2, s. 167.
131. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 450.
132. Çelik, *agt.* s. 120.

öncülük ettiği Ahi ve Türkmenler Moğollara ve işbirlikçi Selçuklu devlet adamlarına karşı 1261 yılında Kırşehir'de ayaklandılar.[133] Konya'da Moğol karşıtı devlet adamlarının Alıncak Noyan tarafından katledilmesi olayından birkaç ay sonra Kırşehir'de başlayan bu Ahi ayaklanması Nureddin Caca tarafından çok kanlı bir biçimde bastırıldı. 1 Nisan 1261 tarihinde ay tutulmasının olduğu bir gecede yaşanan bu Ahi kıyımında Ahi Evran ve Konya'dan onunla birlikte gelip Kırşehir'e yerleşen Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi de katledildiler.[134]

133. Altınok, *agm.* s. 71.

134. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi,* s. 207.

IV. Rükneddin'in Moğollar Tarafından Öldürülmesi (1266)

1265 yılına gelindiğinde Hülagu'nun ölmesiyle birlikte yerine oğlu Abaka Han geçerken Anadolu'da Muineddin Pervane yönetimi iyiden iyiye ele almıştı. Dört yıllık saltanatının sonuna yaklaşırken Sultan Rükneddin Moğollar tarafından emredilenleri yapmakla mükellef, Pervane ve adamlarının kuklası olmuş adeta esir bir sultan haline gelmişti. Üstelik Pervane ile arası açılmıştı. Moğollara Sultan Rükneddin'in kendilerine karşı Baybars ile ittifak yapma hazırlığında olduğunu söyleyen Pervane "*Sultan, Şamlılarla birleşmek, Moğol hükümdarlarına isyan etmek düşüncesini güdüyor. Ben bu fikre engel olmaya çalıştığım için hayatıma kastetmeyi tasarlamaktadır. Beni öldürmeye muvaffak olduktan sonra sizlerin işinizi bitirmek maksadıyla kuvvet toplayacaktır. Onun bu tasavvurlarını gerçekleştirmesine meydan kalmadan çaresine bakmazsanız iş çok çetin bir kerteye girecektir...*"[135] diyerek onları sultana karşı kışkırttı. Pervane'yi de yanlarına alan Moğol emirleri Sultan Rükneddin'i Aksaray'da verilen bir ziyafete davet edip burada yayın kirişiyle boğarak öldürdüler.

İbn Bibi sultanın nasıl öldürüldüğünü detaylarıyla anlatmıştır. Hayatı boyunca Moğollara sadakatle bağlı kalan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın canının bile Moğollar nezdinde ne kadar kıymetsiz olduğunu İbn Bibi'nin şu ifadelerinden anlıyoruz:

135. İbn Bibî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 271.

Bu ziyafette dostluk şerefine bol bol içildi. Şarabın neşesi başlayınca utanma perdesi kalktı. Moğol beyleri, sultanı acı sözlerle hiddetlendirdiler. Ona *"Pervanenin öldürülmesi için ne sebep görüyorsun? Senin hizmetinde ne kusur yaptı ki bu düşünceye müstahak oldu?"* gibi sert ve kaba hitaplarda bulundular. Sultan, bahsedilen meseleden haberi olmadığını, bu hususta ne ayıklık ne de sarhoşluk zamanlarında dilinden hiçbir söz çıkmamış bulunduğunu, eğer emirler bunu iyice tahkik ederlerse bu fitneciliği yapanların mahcup düşeceklerini söyledi. Moğollar eğer bu hikâye bize birçok defa tekrar edilmemiş olsaydı iş bu dereceye varmazdı, bu zulme sizi teşvik eden hainleri bize teslim ederseniz yasaya çarptırırız. Bu suretle sultanın kendisini kurtarması kabil olur, şayet bunu yapmazsanız biz hiçbir fırsat ve müsamaha göstermeyeceğiz tarzında –ağır bir tehditle– mukabelede bulundular. Rükneddin *"Bu huşta düşüneyim, yarın beylerin huzurunda neticeyi arz ederim..."* dedi. Meclis bu sözlerle sona erdi. (...)

Sultan, Aksaray şehrinden dışarı çıktı. O gün kendi ziyafet sırası idi. Kuşluk vaktine kadar beylerle beraber avlandılar. Moğol askerleri silah başı yapmış oldukları halde uzaktan sultanın etrafını sarmışlardı. Saltanat çadırına geldiği zaman Moğol beylerini davet etti. Sofra kurulmuş, etrafı çevrilmişti. Sakiler şarap sunuyorlardı. Çadırın içinde kalabalık ve sıcaktan sultana fenalık geldi, saltasını çıkarıp esvapçıya uzattı. Çadırın içinde asılı birkaç kama görülüyordu. Bunları yoklama yapmak için birer birer kınlarından çektiler. Rükneddin'e tekrar hitaba başlayarak *"Dün Pervane'nin düşmanlarını bize teslim edecektin, etmedin..."* dediler. Sultan özürler diledi. Kabul etmediler, bu münakaşalar arasında kadehine zehir karıştırdılar. Şarabını çektikten bir müddet sonra mizacında büyük bir değişiklik baş gösterdi, damarlarının içinde zehir, ruhunda ıstırap tesirlerini yapmaya başladı. Bu aralıkta su dökmek bahanesiyle çadırdan dışarı çıktı. Bir at istedi, derhal hayvana atlayarak Aksaray yolunu tuttu. Arkasından yetiştiler, geri çevirdiler. Bir müddet sonra Moğol beyleri, Pervane Muineddin ile beraber çadırdan dışarı çıktılar. Hatiroğulları Ziya ve

Şeref ve birkaç Moğol ile içeride kalmışlardı. Sultanı alaşağı ederek üzerine atıldılar, başını bir kaftanla örttüler, böylece kıskıvrak yakaladılar. Her ne kadar feryat ve figan etti ise de imdat ve merhametten eser göremedi. Nihayet yay kirişiyle canını cennetlere gönderdiler. Sultan Rükneddin bu şekilde şehit edildikten sonra Moğollar kışlaklarına, devlet büyükleri de son süratle Konya'ya döndüler.[136]

136. İbn Bîbî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 272.

Hatiroğlu Şerafeddin'in Moğollara Karşı Cihadı (1276)

Aksaray'da Moğollar tarafından boğularak öldürülen IV. Rükneddin'in na'şı öldürülmesinin ardından 4 Nisan 1266'da Konya'ya getirilerek babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına defnedildi.[137] İbn Bibi'nin naklettiğine göre Konya'ya dönen devlet adamları iki buçuk yaşındaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkardılar.[138] Bu noktadan sonra Selçuklu Devleti'nin yönetimi tamamen Muineddin Pervane'nin eline geçmiş fakat zaman ilerledikçe Moğolların artan baskısı ve tükenmek bilmeyen istekleri Pervane'yi bile canından bezdirmişti. Yaşanan gelişmelerin sonunda Moğol yönetiminden kurtulmak isteyen Pervane Baybars'a elçi heyeti gönderip onu Moğolları bertaraf etmek üzere Anadolu'ya davet edecek, Sultan Baybars bazı şartlardan dolayı hemen hareket edemeyeceğini, Anadolu'ya gelmesinin bir yıl sonra mümkün olacağını söyleyerek Pervane'nin teklifini ilk etapta geri çevirecekti.[139]

1276 yılında Moğollar daha önce öldürdükleri IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın kızlarından birinin Argun Han'la evlenmesini kararlaştırdılar. Abaka Han Selçuk Hatun'un gelin getirilmesini ve beraberinde Anadolu'daki Moğol Noyanlarıyla

137. Müneccimbaşı b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi II)*, Haz: Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, s. 99.

138. İbn Bîbî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 273.

139. Melek Göksu, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000, s. 45.

birlikte Pervane'nin de gelmesini emretti. Pervane düğün alayı ve Moğol ordusuyla birlikte Abaka'nın huzuruna çıkmak üzere Tebriz'e doğru yola koyuldu. Selçuklu emirleri ve Moğol Noyanları gidince Anadolu'da az sayıda Moğol askeri kalmıştı. Moğolları Anadolu'dan def etme fırsatı arayan Niğde Subaşısı Hatiroğlu Şerafeddin bu fırsatı kaçırmayarak Kayseri'de büyük bir ayaklanma başlattı. Hatiroğlu'na destek veren Kayseri halkı tarafından bazı Moğol askerleri hırpalanarak hapse atıldı.[140] Kayseri'de bulunan Moğolları öldürüp mallarını yağmaladıktan sonra Niğde'ye hareket eden Hatiroğlu, ayaklanmayı meşru bir zemine oturtmak için çocuk yaştaki Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de yanına aldı. Böylelikle ayaklanma sultanın önderliğinde bütün Selçuklu Devleti adına yürütülmüş olacaktı. Hatiroğlu Şerafeddin Niğde'de iken gönderdiği bir mektupla Karamanoğullarından yardım istedi. Türkmenlerin Moğollara karşı bağımsızlık davasının en büyük temsilcilerinden olan Karamanoğlu Mehmed Bey askerlerinin bir kısmını Niğde'ye gönderdiği gibi Baybars'a bir mektup yazarak onu Anadolu'ya davet etti.[141] Hatırlayacağınız üzere IV. Rükneddin, Kerimüddin Karaman Bey'in küçük yaştaki çocuklarını Gavele Kalesi'ne hapsettirmişti. Bu çocuklar sultanın ölümünden sonra serbest bırakıldılar ve içlerinden birisi büyüdüğünde Karamanlıların başına geçerek "Karamanoğlu Mehmed Bey" oldu. İbn Bibi Mehmed Bey ve kardeşlerinin serbest bırakılmalarını ve Hatiroğlu ayaklanmasına katılışlarını şöyle anlatır:

> Pervane bunları hapisten salıverdi. O yılan yavruları gün geçtikçe birer ejderha oldular. Şehirleri harap etmeğe, halkı hırpalamağa

140. Mehmet Emin Şen-Galip Bingöl, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerâfeddi ", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2022, C. 5, S. 2. s. 389.

141. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 77.

başladılar. Sultan Rükneddin'e karsı besledikleri kini çocuklarına aşıladılar. Hatiroğullarının Şamlılar (Baybars) tarafına geçtiğini işittikleri zaman onun tarafına geçtiler.[142]

Diğer taraftan Hatiroğlu Şerafeddin kardeşi Ziyaüddin'i Baybars'a elçi gönderdi. Her bir emirin imzaladığı bağlılık belgesi ve bir davet mektubuyla yola çıkan elçilik heyeti Humus şehrinde Baybars'la görüşmeyi başardı. Baybars mektubu okuduktan sonra şunları söyledi:

Siz Tatar'dan (Moğollardan) ayrılmakta acele ettiniz. Muineddin Pervane orduya gitmeden evvel kendisiyle kararlaştırmıştık. Ben askerlerimle bu yılın sonunda Rum'a (Anadolu) geleceğim. Şimdi askerlerim Mısır'dadırlar. Yanımdaki az ve zayıf askerle benim oraya girmem mümkün değildir.[143]

Ziyaüddin, Baybars'la iki gün sonra tekrar görüşerek Anadolu'ya gelmemesi durumunda kardeşi Hatiroğlu Şerafeddin'in ve onunla sözleşmiş emirlerin hayatının tehlikeye gireceğini, hiç olmazsa onları ve Sultan III. Gıyaseddin'i kurtarmaya yetecek kadar askeri birlik göndermesini istedi. Baybars Ziyaüddin'in Anadolu'ya dönmesini ve kaleleri sağlamlaştırarak kendilerini güvenceye alıp bir yıl idare etmelerini söyledi.[144]

Niğde'ye dönecek olursak ayaklanmanın başladığını duyan Türkmenler Niğde'de toplanmaya başlamışlardı. Moğollardan şikâyetçi olan ahalinin desteği onlarlaydı. Zira Moğol emirleri ve komutanları her fırsatta ahalinin ellerindeki malları

142. İbn Bîbî'nin verdiği bilgilerden Karamanoğullarının Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'a, dolayısıyla Moğol yönetimine kin beslediklerini ve bunu çocuklarına da aşıladıklarını da öğreniyoruz. Bkz. İbn Bîbî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 291.
143. İbn Şeddâd, *age.* s. 78.
144. *Age.* s. 78.

soymakla kalmıyor, karşı geleni korkunç şekilde katlediyorlardı.[145] Uç Türkmenleri ve Karamanoğulları Ulukışla'yı muhafaza etmekten sorumlu olan iki yüz Moğol askerini öldürüp kesik başlarını Niğde'ye gönderdiler. Hatiroğlu taraftarlarının bu kesik başlarla Cevgan Meydanı'nda top oynadığını nakleden Aksarayi, Baybars'tan haber gelmeden bu derece taşkınlık gösterip Moğol askerlerinin katledilmesini çok cesaretli bir hareket olarak değerlendirir.[146]

Uzun bir bekleyişin ardından Niğde'ye ulaşan bir elçi Sultan Baybars'tan beklenen haberi getirmişti. Memluk öncü birliklerinin Elbistan'da olduğunu Baybars'ın da arkadan geldiğini bildiren haberciye sorgusuz sualsiz inanan Hatiroğlu Şerafeddin Baybars'ın Anadolu'ya girmek üzere olduğunu her tarafa gönderdiği emir ve fermanlarla duyurdu.[147] Elbistan Ovası'nda Memluklerin Moğol ordusunu yendiğini ve Pervane'nin esir edildiğini zanneden Şerafeddin bu sevinçli haberi bir fetihnameyle her tarafa duyurdu.

Aksarayi'nin naklettiğine göre fetihnamede şu cümleler yazılıydı:

> Yardımcısı ve koruyucusu Tanrı olan sultanımızın ahvalinden haber soranlara malum olsun ki arka arkaya gelen ulaklar ve haberciler Melik Zahir'in (Baybars) sayısız bir orduyla harekete geçtiğini, askerlerin öncü kuvvetlerinin memleketimizin hudutlarına varmış olduğunu müjdelediler. Saltanat alayı İslam padişahını karşılamak üzere yola çıktı. Yavaş Karahisar'a geldiğimizde ulakla devlete muhalif olan melun Moğollarla birleşerek Müslümanlığa ve Müslümanlara kastetmek üzere yürümekte olduklarını bildirdiler. Allah'ın lütfu ve yardımı, hikmeti gereğince Müslümanların

145. Şen-Bingöl, *agm.* s. 386.
146. Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1943, s. 183.
147. Göksu, *agt.* s. 53.

yardımına yetişti. Zafer yüz gösterdi. Ulu peygamberin *"Tanrı bu din için her asrın başında bir zafer ihsan eder..."* müjdesiyle işaret buyurduğu veçhile İslam askerleri Elbistan'da melun kâfirlerin ordusuyla karşılaştılar. *"Bizim yolumuzda savaşanlara biz de kurtuluş yolu açarız..."* ayetinin müjdesine dayanarak o alçak ve melun kâfirlerin pek çoğunu kudretli kılıçlarından geçirdiler. Geri kalanlar da bozguna uğrayarak yüz geri ettiler. Müfsit Pervane ile hain Sahip ve Mutez de tutsak oldular. Saltanat alayı İslam padişahını karşılamak üzere yoldadır. Allah'ın inayetinden ümidimiz İslam bayraklarının günden güne yükselmesi, din ayetlerinin kuvvetlenmesi, küfür ve sapkınlık temellerinin yıkılması, kâfir melunların ateşlemiş olduğu fesat yangınlarının sönmesidir. Size, Müslüman dininin ilk kuruluşundaki kerametleri andıran büyük nimet ve lütuf müjdelerini vermekle neticeyi güvenle beklemenizi ve bu haberin münadilerle bütün şehir ve vilayetlere yayılmasını emrediyoruz. Ta ki bütün halk güven ve inanla kendi işleriyle meşgul olsunlar ve zafer hakkındaki dualarına devam etsinler.[148]

Bu arada Tebriz'den dönen ve Erzurum sınırına yaklaştığı sırada ayaklanmadan haberdar olan Pervane durumu derhal Abaka'ya bildirdi. Abaka şehzadelerden Mengü Timur ve Kongurtay'ı kalabalık bir Moğol ordusuyla birlikte Pervane'nin yanında gönderdi. Baybars'ın geleceğine iyiden iyiye inanan Hatiroğlu ise III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de alarak Elbistan'a doğru hareket etti. Yavaş Karahisar'da karargâhını kurduğu gece Kongurtay'ın kalabalık Moğol ordusu tarafından etrafı kuşatıldı. Keyhüsrev ve beraberindekiler Moğollara esir düşerken Hatiroğlu Şerafeddin Ulukışla'daki Lülüve Kalesi'ne sığındı. Kale komutanı eski dostu olduğu için önceden anlaşmışlar ve mühimmat depolamışlardı. Ancak kale muhafızı sözünden dönerek Hatiroğlu'nu Moğollara teslim etti. Baybars'la kendisinin de haberleştiğinin ortaya çıkmasından korkan Pervane

148. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 183.

Hatiroğlu'nu görür görmez küfürler edip yüzüne tükürdükten sonra onu tutuklattı.[149] Aksarayi kale muhafızının Hatiroğlu'na ihanet ederek onu teslim etmesini anlattıktan sonra şunları söyler:

> Vefa bir kimya oldu. Şimdi değersiz adamlardan vefa beklemek yılandan şeker ve şifa beklemek kadar boş bir temennidir.[150]

Her gün yüz kırbaç vurularak sorguya çekilen Hatiroğlu Şerafeddin Abaka Han'ın emriyle katledildi. *Cesedi parçalara ayrılarak başı Konya'ya, vücudunun her bir parçası Anadolu'nun farklı şehirlerine gönderildi.*[151] Pek çok emir ve Türkmen beyi Moğollar tarafından öldürülürken Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev çocuk olduğu için bağışlandı.

149. Göksu, *agt.* s. 59.
150. Aksarayi, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 186.
151. İbn Şeddâd, *age.* s. 81.

Baybars'ın Anadolu'ya Gelişi ve Elbistan Savaşı

Başta Türkmenler olmak üzere bütün Anadolu halkının Moğollara karşı kurtarıcı olarak gördükleri Sultan Baybars Pervane'ye en başta söz verdiği üzere Hatiroğlu Ayaklanması'nın ertesi yılı kalabalık bir orduyla Anadolu seferine çıktı. Baybars komutasındaki Memluk askerleri Elbistan Ovası'nda Moğol ordusunu yenerek ordu komutanları Tatavun ve Tuku dahil olmak üzere[152] neredeyse bütün Moğolları kılıçtan geçirdiler. Memlukler Moğol ordugâhına girerek çadırları yağmalayıp hazineleri ele geçirdiler. Muineddin Pervane savaş meydanından kaçarak canını kurtarmak için Kayseri'ye geldi. Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de yanına alarak Kayseri'den Tokat'a geçti.[153]

Sultan Baybars ordusuyla birlikte Elbistan'dan Kayseri'ye doğru yola çıktı. Moğol zulmünden bıkan Kayserililer Baybars için Keyhüsreva Ovası'nda çadırlar hazırlamışlardı. Baybars'ın geldiğini gören halk onu sevinçle karşıladı. Baybars da kadılara ve âlimlere kendi askerinin yanında yer verip onlarla tek tek ilgilendi. 20 Nisan 1277 Çarşamba günü Baybars ve Kayserililer tekbir sesleri eşliğinde şehre girdiler. Kendisi için hazırlanan saraya yerleşen Baybars *"Melun Moğol leşkerini (askerini) kırdık, Rum diyarını (Anadolu'yu) bir günde ele geçirdik..."*[154] diyerek Şam'a bir fetihname gönderdi.

---

152. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 191.

153. İbrahim Güneş, "Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, C. 20, S. 2, s. 350.

154. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 191.

Memluk askerleri atların samanlarına kadar tüm ihtiyaçlarını Kayserililerden parayla satın alıyorlardı.[155] Moğolların yağmalarından sonra Memluk askerlerinin bu insani davranışları bizzat Baybars'ın emriyle gerçekleşmişti. Baybars askerlerine *"Ben bu memleketi harap etmek için gelmedim. Sahibini Tatarların (Moğolların) esaretinden kurtarmak için geldim..."* demişti.[156]

Tokat'ta bulunan Pervane Kayseri'ye bir elçi gönderip Baybars'ın tahta geçişini kutladı. Baybars elçiye Pervane'nin gelip tekrar eski görevine dönmesini, kendisine ihsanda bulunulacağını bildirdi. Kayseri'ye gelmek için on beş gün süre isteyen Pervane Baybars'tan gelen mektupları Abaka Han'a göndererek Moğol sultanının hışmından korunmaya çalıştı. Pervane'nin gelmeyişi üzerine Baybars Memluk ülkesine dönmek üzere yola koyuldu. Bunu haber alan Pervane ona elçi gönderip kalmasını rica etti. Baybars elçiye, kendisine yazılan mektuplarda defalarca rica ettikleri için ülkesinin en uzak köşesinden ordusuyla kalkıp gelmesine rağmen onu davet eden Pervane ve diğerlerinin anlaşmaya sadık kalmadıklarından ve mektuplardaki sözlerine riayet etmediklerinden yakınarak *"Hak geldi ve batıl gitti; buna rağmen onlar fena maksatla işin kolayına gittiler. Onların küfrü (kâfir Moğolları) tercih ettikleri açıkça görülmüştür. Tatarların (Moğolların) istilasından beri onlar meşum (kötü) insanlar olmuşlardır. (...) Ona (Pervane'ye) söyle ben şimdi Anadolu ve yollarını biliyorum. Onun anasını, oğlunu, kız torununu tutsak aldım. Allah'tan nail olduğumuz şu küçük zafer bize yeter. Bir kimse hac farizasını yerine getirince mücavir olur. Biz de bunu yaptık. Bundan sonra ne yardımlaşma ne de bu konuda konuşma olacaktır. Allah'ın bize verdiklerinden ahireti istediğimiz için Anadolu halkının kanını dökmedik ve malını da yağmalamadık. Tatarlara vermeyi arzu*

155. Ebu'l Ferec, *age.* s. 599.
156. *Aynı makale,* s. 352.

ettiğiniz mallarınıza dokunmak şerefsizliğini göstermedik. Cennetler pek çok mecburiyetlere katlananlar içindir. Ganimetler galip gelince alınır. Sultanınızın tahtına oturmamız Selçuklu oğullarının tahtı ile iktidarımızı artırmak maksadı ile ilgili değildi. Bu, başkalarına güç görünen işlerin bizim için kolay olduğunu göstermek, kudretimizin herkesçe tanınmasını ispat etmek, bir haftalık mesafenin bizce bir adımlık yer olduğunun bilinmesi içindi. Yoksa değerimiz Allah'ın lütfu ile kudret ve zenginlik bakımlarından bu tahtan daha büyük ve daha yüksektir..." dedi. Kayseri'den Sivas'a hareket eden Baybars burada iki gün kaldıktan sonra Elbistan Ovası'na inip savaş meydanındaki Moğol cesetlerini bir süre izledi. Buradan Maraş'a bağlı Börklüce'ye ve daha sonra Çukurova geçitlerini kullanarak Antakya Kırıkhan'a geçen Baybars 11 Mayıs 1277 Salı günü Suriye topraklarındaki Harim'e ulaştı.[157] Pervane'nin iki taraflı siyasetine kızan Baybars'ın gidişiyle birlikte Anadolu'nun Moğollardan temizlenmesi adına çok büyük bir fırsat kaçmış oluyordu. Diğer taraftan Abaka Han İran'daki tahtından kalkıp intikam için gelecekti. Baybars'a büyük umutlar bağlayan Anadolu halkını Abaka'nın gazabına uğrayacakları yıkım, kan ve gözyaşı dolu günler bekliyordu.

157. Güneş, *agm.* s. 353-355.

Abaka'nın İntikam İçin Anadolu'ya Gelişi

Baybars'ın Elbistan'da Moğol ordusunu darmadağın ettiğini öğrenen Abaka büyük bir orduyla Elbistan'a doğru yola çıktı. Erzincan ve Divriği üzerinden ilerleyen Abaka'ya yolda III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Pervane de katıldılar. Elbistan'a geldiğinde savaş meydanında Moğol cesetlerini inceleyen Abaka, Toku ve Tudavun Noyan'ın da öldürüldüğünü görünce derin bir ıstırap duydu.[158] Savaş meydanında Selçuklu askerlerinin cesedinin olmaması Abaka'nın dikkatini çekmişti. Epeyce öfkelenen Abaka Memluk ordusunun geleceği konusunda yeterli bilgi vermediği için Pervane'yi suçlamaya başladı. Pervane bu işten haberi olmadığını ve Memluk askerinin birdenbire geldiğini söylediyse de Abaka oralı olmadı. Pervane'nin kendisine ihanet ettiğine kanaat getiren Abaka *"Mısır hükümdarı ile iç yüzden senin birlik olduğunu söyleyenlerin sözleri doğru imiş!"* dedi. Baybars'ın hizmetindeyken onunla ters düşüp Abaka Han'a sığınan İzzeddin Aybeg *"Muineddin Pervane Sultan Baybars'a daima elçiler ve mektuplar gönderip onu Anadolu seferine teşvik ediyordu..."* diye konuşunca Pervane iyice gözden düşmüş oldu...

158. İbn Bibî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 197.

Moğolların İkinci Kayseri Katliamı

Baybars'a destek veren Kayseri halkını cezalandırmak üzere ordusuyla birlikte Kayseri'ye hareket eden Abaka, askerlerine şehirde yağma ve genel katliam emri verdi. Şehrin âlimleri ve ileri gelenlerinin Abaka'ya ahalinin askeri gücü olmadığı için şehre sahip olan kim olursa olsun itaate mecbur olduklarını belirterek aman dilemeleri fayda etmedi. Kayseri ahalisinin büyük bir kısmı Abaka'nın emriyle Moğol askeri tarafından katledildi. İbn Şeddad Abaka'nın Kayseri'de iki yüz bin, Kayseri'den Erzurum'a kadar olan bölgede geçtiği yerlerde ise çiftçi, asker ve ahaliden toplam beş yüz bin kişiyi katlettiğini nakleder.[159] Bu büyük katliamdan kaçan Türkmenlerin bir kısmı Bizans'a, kırk bin çadırdan oluşan büyük bir kısmı da Memluk Devleti'ne sığınmıştır. Anadolu'yu katliamlarla yerle bir eden Abaka, buradaki yönetimi Kongurtay'a bırakıp İran'daki tahtına geri döndü. Dönüş yolunda Moğol ordusu Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a vardığı zaman Pervane'nin durumu görüşüldü. Abaka Han'ın idam kararı almasıyla birlikte Pervane ve yakınlarının tamamı burada katledildiler.[160]

159. İbn Şeddâd, *age.* s. 92.
160. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 199.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Ayaklanması ve Cimri Olayı

Hatırlayacağınız üzere Karamanoğullarının Moğollarla mücadelesi Kerimüddin Karaman Bey'in Sultanhanı Savaşı'nda İzzeddin Keykavus'un ordusuna destek vermesiyle başlamıştı. IV. Rükneddin, Moğolların desteğiyle tahta çıktığında ağabeyi İzzeddin Keykavus'a destek veren Türkmenlerle mücadeleye girişerek Moğol destekli ordusuyla Denizli Türkmenlerinin üzerine yürümüş ve Uç Beyi Mehmed Bey'i öldürtmüştü. Mehmed Bey gibi İzzeddin Keykavus taraftarı olan Keridüddin Karaman Bey aynı akıbete uğramamak için emrindeki Türkmenlerle Konya üzerine yürümüş ancak yine Moğol destekli Selçuklu ordusuna yenilmişti. Karaman Bey'in kardeşi Bunsuz ve Zeynel hac yakalanarak ibret olsun diye Konya sokaklarında gezdirilip enselerine tokat atmak suretiyle küçük düşürüldükten sonra idam edilmişlerdi. Aynı süreçte Karaman Bey'in küçük yaştaki çocukları da hapse atılmışlar fakat bir süre sonra Pervane'nin talimatıyla serbest bırakılmışlardı. İşte hapse atılan o çocuklardan birisi Karamanoğlu Mehmed Bey idi ve yıllar sonra Karamanoğullarının başına geçmişti.

Karamanoğulları büyük düşmanları olan Moğollar karşısında zafer kazanan Memluklere destek oluyorlardı. Bu bağlamda Karamanoğulları Moğolların Anadolu'daki sadık kulları olan Ermenilerle sürekli mücadele içindeydiler. Hatiroğlu Şerafeddin'in Moğollara başkaldırdığını duyan Mehmed Bey ona destek vermiş ve emrindeki Türkmenlerin bir kısmını hemen Niğde'ye göndermişti.

Elbistan Savaşı'nda Baybars'ın Moğolları yendiği haberinin gelmesi üzerine harekete geçen Karamanoğlu Mehmed Bey Moğol işgali altındaki Selçuklu başkentini ele geçirmek için Konya üzerine yürüdü. III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Pervane Konya'da olmadığı için şehirde sadece saltanat naibi Eminüddin Mikail bulunuyordu. Mehmed Bey hareketine meşruiyet kazandırmak için II. İzzeddin Keykavus'un torunu olduğu söylenen "Cimri" lakaplı Siyavuş'u da tahta geçirmek için yanına almıştı. Mehmed Bey komutasındaki Türkmenler kale kapılarını yakarak Konya'ya girdiler. Şehirden gizlice kaçan ve Kaymazhan civarında yakalanarak Mehmed Bey'e teslim edilen Eminüddin Mikail işkence edilerek hazinelerinin yeri söylettirildikten sonra öldürüldü.[161] Alaeddin Keykubad'ın çetri ve sancağıyla beraber ata bindirilerek şehirde gezdirilen Siyavuş görkemli bir törenle tahta oturtuldu.[162] Şikâri'nin anlatımına göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev Karamanoğlu Mehmed Bey'e mektup yazarak *"Cümle beylerim helak eyledin. Atamdan kalan hazinemi ve rızkımı yağma ve talan eyledin. Niçin tahtımı Cimri'ye verdin?"* dedi. Mehmed Bey mektuba şöyle cevap verdi: *"Ben padişahlık için varmadım. Atamın senden kanın almam gerek idi vardım. Seni helak eylemem gerek idi. Devletin ziyade imiş. Kaçıp kurtuldun. Senin yerine iki karındaşın, altı vezirin, yedi bin kulun katleyledim. İşte ben hazırım. Senin gibi avrat kılığına girip kaçmadım. Allah'tan şahadet isterim. Gel beri görelim, hak ne gösterir!"*[163] Mektuptan Mehmed Bey'in iki amcasını öldüren ve kardeşleriyle birlikte kendisini çocuk yaşta hapse atan IV. Rükneddin'den, dolayısıyla Moğollardan intikam almak hırsıyla büyüdüğünü anlıyoruz.

161. İbrahim Artuk, "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1958, C. 9, S. 13, s. 155-156.

162. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, 209.

163. Şikari, *Karamannâme*, Haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Karaman Valiliği – Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, s. 132.

Türkçenin Resmi Dil İlan Edilmesi (13 Mayıs 1277)

Siyavuş'un tahta çıkmasından hemen sonra kurulan divandan *"Bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayacak!"*[164] şeklindeki meşhur karar çıktı ve Karamanoğlu Mehmed Bey Siyavuş'un vezirliğini üzerine aldı. Bir milletin birlik ve beraberliğinin ilk adımının dil birliği olduğunu gösteren bu karar Moğol yanlısı Fars kökenli emirlerin de etkisiyle hâkim dil haline gelen Farsçaya karşı Türkçeyi korumak için alınmıştı. Arapça ve Farsça öyle yaygın hale gelmişti ki sürekli bu iki dilde yazan kâtipler Türkçe yazmakta, Türkçeye şekil vermekte oldukça zorlanmışlardı.[165]

Her yıl 13 Mayıs'ın Türk Dil Bayramı olarak kutlanmasına neden olan bu tarihi karar diğer Türkmen beylerine de örnek olmuştur. Türkmen beylerinin Moğol istilasından kurtulup bağımsızlıklarını kazanmalarıyla başlayan süreçte Farsçanın üstünlüğü son bulmuş, Karamanlılardan sonra Germiyanlı, Saruhanlı, Tekeli, Aydınlı, Candarlı, Osmanlı beyliklerinde dinsel, yazınsal ve bilimsel eserler Türkçe yazılmaya başlanarak divan dili Türkçe olmuştur.[166] Bu tarihi kararın aslında tüm Türkmen

164. *Age.* s. 209.
165. Artuk, *agm.* s. 156.
166. Şikari, *age.* (Metin Sözen – Necdet Sakaoğlu önsöz), s. 7.

Beylerinin duygularını ifade ettiğini vurgulayan Zeynep Korkmaz şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> Anadolu beyliklerinin başlarında bulunan, Arap ve Fars kültürüne de pek aşina olmayan Türkmen beyleri, bilinçli bir tutumla Türkçeye sarılmışlardır. Dolayısıyla, bu dönem, Anadolu'da Arap ve Fars dillerine karşı Türkçeyi egemen kılma mücadelesinin verildiği bir dönemdir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1277 yılında Cimri'yi saltanat tahtına geçirdikten sonra divan toplayarak "*Şimden girü hiç kimesne kapıda ve divanda ve mecalis ve seyranda Türki dilinden gayri dil söylemeye, defterleri dahi Türkçe yazalar...*" şeklindeki buyruğu, aynı zamanda öteki bütün Anadolu beylerinin de duygu ve tutumlarına tercüman olan bir buyruktur. İşte bu bilinçli tutum dolayısıyladır ki beylik merkezlerindeki saraylarda, kısa zamanda dil, edebiyat, düşünce, bilim ve kültür hayatı açısından yeni bir filizlenme dönemi başlamış ve kısa sürede bu filizlenme gürleşerek meyvelerini çok yönlü eserler halinde ortaya koymuştur. Bu bakımdan Anadolu Beylikleri Dönemi, Türk dili tarihinde ilk kez Oğuzcaya dayalı bütünleşmiş bir yazı dilinin oluşma dönemidir.[167]

167. Zeynep Korkmaz, "Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 2009, C. V7, S. 2, s. 64.

Moğolların Aksaray Katliamı

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı ele geçirdiğini duyan Abaka; III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Sahip Ata Fahreddin Ali ve Şehzade Kongurtay'ı büyük bir orduyla birlikte Karamanoğullarının üzerine gönderdi. Moğolların keşif yapmakla görevli askerleri Aksaray civarında bulunan Türkmen Kızıl Hamid kuvvetlerini Sivayuş ve Karamanoğulları zannedip Kongurtay'a haber vermişlerdi. Haberi alan Kongurtay hemen harekete geçerek ani bir baskınla Kızıl Hamid ve Türkmenleri öldürdü. Buradan Aksaray'a ilerleyen Moğol ordusu şehirde büyük küçük, fakir zengin, genç yaşlı ayırt etmeden önüne kim çıktıysa katletti. Sağ kalanları esir aldı. Kâtiplik görevinden dolayı katliamda ölenlerin hesabını tutan Aksarayi, Müderris Burhaneddin, Nasirüddin Abdülcebbar gibi âlimlerin bile esir edilip on beşer kuruştan satıldığını belirtir ve şöyle devam eder:

> Şehzade Konkurtay askeriyle Konya'ya dönerken şehir halkından ölenlerin kaleme vurulmasını bana emretmiş ve sağ kalanların esir edilmeleri için de emirlerden bir elçi bırakmıştı. Şehirdeki zayiatı kaleme vurdum. Büyük, küçük, âlim, cahil, yerli, yabancı, kadın, erkek 6000 kişi kısmen ölmüş, kısmen de esir edilmişti.
>
> Şehzade Kongurtay Aksaray dönüşünden sonra Konya'ya yürüdü. Cimri ve Türk askerleri meseleyi haber alınca uç taraflarına

yol aldılar. Moğol askerleri Konya, Ermenek ve Larende vilayetlerinin dış kısımlarını yağmaladılar. Sayısız çapul, esir ve davar ele geçirdikten sonra yaylaklarına çekildiler.[168]

168. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 208-209.

Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş'un Katledilmeleri

Kongurtay'ın Aksaray civarında olduğunu haber alan Mehmed Bey Siyavuş'u da yanına alarak dağlara çekildi. Mehmed Bey'in izini sürerek Mut Ovası'na gelen Sahip Ata onu bulamayınca Konya'ya geri döndü. Sivayuş'u daha güvenli bölgelere gönderen Mehmed Bey Moğollara karşı ani baskınlarla sonuç almaya çalıştı. Karamanoğulları on gün süren ilk baskında üç bin civarı Moğol askerini öldürmeyi başardılar. Akabinde Mehmed Bey'in iki kardeşi on bin kişilik Türkmen gücüyle Moğol ordusunun üzerine yürüdüler. Moğollar geri çekiliyormuş gibi yapıp birden saldırarak Karamanoğullarını mağlup ettikleri gibi, Mehmed Bey'i kardeşi ve yeğeniyle birlikte öldürdüler. Kesik başlarını III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gönderdiler. *Kesik başları yıkayıp sakallarını taradıktan sonra Karamanoğullarının içinde dolaştırıp teşhir ettiler.*[169]

Şikâri, Karamanoğlu Mehmed Bey'in *"Ey beyler! Tatarı (Moğolları) şehre getirmekten şehit olmak yeğdir. İki kardeşim bile on yedi bin er ile yürüdü. Kızıldağ önünde rast gelip tuğ çekip tekbir getirip Tatar çerisine (Moğol askerine) koyuldular. Üç gün üç gece cenk olup yerin bir katı tozup göğe çıktı. Gaziler mest oldular kan içmekten..."* dediğini, Moğol askeri tarafından üç kere atının vurulmasına rağmen yine atlandığını, kendi

169. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 216.

kılıcıyla dört yüz yirmi baş kestikten sonra şehit edildiğini nakleder.[170]

Karamanoğlu Mehmed Bey'i öldürdükten sonra Siyavuş'un peşine düşen Moğol ordusu Siyavuş kuvvetlerini mağlup etmiş fakat Sivayuş savaş alanından kaçmayı başarmıştı. Germiyanoğlu Alişir'in adamları bir süre dağlarda saklanan Cimri'yi ayağındaki (sultanların giydiği) kırmızı pabuçtan tanıyarak yakalayıp Moğollara teslim ettiler.[171] Siyavuş, canının bağışlanması için bir talepte bulunmadığı gibi aksine devlet yöneticilerine hakaretler yağdırdı. Bunun üzerine Moğollar Siyavuş'un canlı canlı derisini yüzdüler, çıkardıkları postunun içine ot tıkayıp canlı bir insan gibi eşeğe ters bindirip şehir şehir dolaştırarak[172] Anadolu halkına *"Bize karşı çıkanın sonu böyle olur!"* mesajı verdiler.

170. Şikari, *age.* s. 131-132.
171. İbn Bîbî, *age.* Çev. Mürsel Öztürk, s. 238.
172. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 210-211.

Karamanoğlu Güneri Bey'in Moğollarla Mücadelesi

Moğollara karşı pek çok askerleriyle birlikte başları Mehmed Bey'i de kaybeden Karamanoğulları bir süre toparlanmaya çalıştılar. Mehmed Bey'in yerine geçen kardeşi Güneri Bey aşireti tekrar ayağa kaldırmakla uğraştı. Güneri Bey'in ilk yılında Karamanoğulları Moğolların kontrolündeki Konya üzerine alışılagelmiş akınlarını yapamazlarken, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Güneri Bey'i "beylerbeyi" yaparak Karamanoğullarını kontrol altında tutmaya çalıştı.[173]

1282 yılında Abaka'nın yerine İlhanlı tahtına geçen Ahmet Teküder, tahta çıkmasına yardım eden kardeşi Kongurtay'ı Anadolu valisi yaparak ödüllendirmişti. Bu sıralarda Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev Erzincan dolaylarında bulunuyordu. Bunu fırsat bilen Karamanoğulları ve Eşrefoğulları Konya üzerine yürüdüler. Konya'da olanları haber alan Keyhüsrev durumu Moğollara bildirip yardım isteyince Ahmet Teküder Kongurtay'ı Türkmenlerin üzerine gönderdi. Keyhüsrev kuvvetleriyle birleşen Moğol şehzadesi ani bir baskın yaparak Konya ve çevresinde birçok Türkmen'i katletti. Olaylar sırasında Konya harap oldu. Anonim *Selçukname* katliamın büyüklüğünü anlatmak için Konya'nın bir asır geçtikten sonra bile mamur hale gelmediğini yazar.[174]

Kongurtay'ın saldırılarından kurtulan Karamanlı birlikler Mut ve Ermenek yörelerine çekilmişlerdi. Bu Türkmenleri

173. Kapar-Koçak, *agm.* s. 248.
174. Bağcı, *agt.* s. 79.

tamamen yok etmek için peşlerinden giden Kongurtay Karaman havalisinde önüne çıkan bütün Türkmenleri öldürdü. Ormanları yakarak ele geçirdikleri kadın ve çocukları köle pazarında sattı. Bu katliam o kadar büyüktü ki, ta Mısır'dan duyulmuş, Memlukler Kongurtay'ı Ahmet Teküder'e şikâyet etmişlerdi. Ebul Ferec'in naklettiğine göre Ahmet Teküder Kongurtay'ı geri çağırmasaydı belki de Karaman diyarında tek bir Türkmen kalmayacaktı.[175]

Kongurtay, Anadolu'dan topladığı verginin bir kısmını o dönem Horasan valiliği görevini yürüten ve daha sonra İlhanlı tahtına geçecek olan Argun'a gönderiyordu. Bu durum İlhanlı Sultanı Ahmet Teküder tarafından takip edilmesine ve Anadolu'dan geri çağrılmasına neden oldu. Kongurtay'ın Argun ile kendisini ortadan kaldırmayı planladığını[176] öğrenen Teküder Kongurtay'ın yakalanmasını emretti. Yakalanıp hapse atılan Kongurtay, altı gün süren yargılamanın ardından 18 Ocak 1284'te idam edildi.[177] Aynı yılın ağustos ayında ise Argun'un ordusuna yenilen Ahmet Teküder idam edildi. Yeni İlhanlı Sultanı Argun, Kongurtay'ın öldürülmesinde parmağı olduğunu düşündüğü III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i sultanlıktan alarak yerine II. Mesud'u tahta çıkardı. Keyhüsrev, Argun'un emriyle yay kirişiyle boğdurulmak suretiyle öldürüldü.[178]

Argun, Anadolu valiliği görevine Geyhatu'yu getirmişti. Erzincan'a karargâh kuran Moğol ordusunun giderleri Selçuklu hazinesinden karşılanıyordu. 1286 yılında Anadolu halkından çokça para toplamalarına rağmen Moğolların masraflarına

175. Kapar-Koçak, *agm.* s. 254.

176. Ebul Ferec, *age.* s. 610.

177. Mustafa Uyar, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi (1284-1291),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 20.

178. Senem Yıldırım, *Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev Devri Selçuklu Tarihi (1266-1284),* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2009, s. 60.

yetişemeyen Selçuklu devlet adamlarının Eşrefoğullarına ve Karamanoğullarına sığınmaları üzerine Geyhatu Erzincan'dan ayrılıp Türkmenlerin üzerine yürüdü. Geyhatu'nun geldiğini duyan Aksaray halkı bir kez daha kıyıma uğramamak için şehri terk ederek güvenli buldukları sarp yerlere, mağaralara sığındılar. Geyhatu Aksaray'da katliam yapmadan Konya'ya doğru ilerledi. Bu sırada Beyşehir bölgesinde Napşı Noyan komutasındaki Moğol ordusuna saldıran Germiyanoğulları düşmana çok zayiat verdirmelerine rağmen muharebenin sonunda yenilerek kaçtılar. Onların bıraktığı ganimetleri alan Moğollar Kayseri'ye çekildiler. Bu kargaşayı fırsat bilen Güneri Bey'in Ermenilerin hâkim olduğu Tarsus'u ele geçirdiğini duyan Geyhatu komutasındaki Moğollar II. Mesud ve Fahreddin Ali'yle beraber Karaman'a hareket ettilerse de Karamanoğullarının dağlara çekildiklerini gördüler. Moğol ordusunun Larende'yi yağmaladığı sırada Eşrefoğulları Ilgın'a saldırdılar.[179] Moğollar çekildikten sonra Güneri Bey Larende'yi tekrar ele geçirdi. Üç koldan saldırıyla yıpranan Moğollar Türkmenlerle uzlaşmak zorunda kaldılar.

Geyhatu'nun 1291 yılında Argun Han'ın ölümü üzerine İlhanlı tahtına oturmak için Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen Karamanoğulları Konya'yı korumak için bırakılan Moğol birliklerini yenip şehri ele geçirdiler. Sultan II. Mesud'un yardım istemesi sonucunda bu sefer İlhanlı sultanı olarak Anadolu'ya gelen Geyhatu her zaman olduğu gibi Konya'dan ayrılıp dağlara çekilen Güneri Bey'in ardından gidip Larende'yi yakıp yıktıktan sonra kadınları esir aldı. Daha sonra İçel'e kadar ilerleyen Geyhatu Güneri Bey'i bulamayınca çok büyük bir Türkmen kıyımı başlattı. Yalnız Karaman'da değil Kütahya'ya hatta Milas'a kadar uzanan çok büyük coğrafyada katliam yapan Moğollar

179. Öztürk, *agt.* s. 89-90.

Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Lâdikli ve Menteşeli Türkmenlerden on binlerce kişiyi öldürdüler.[180] Anonim *Selçukname* bu katliamı *"Moğollar, esirleri ateşin karşısında tutarak tam bir işkence ve eziyetle öldürdüler. Karaman ve Eşrefoğlu vilayetlerinden 7.000 erkek, kadın ve çocukları esir ettiler, hiç şefkat göstermediler..."* diye nakleder.[181]

İlhanlı Sultanı Geyhatu, Hülagu'nun torunu Baydu'nun başlattığı isyan sırasında Baydu kuvvetlerine yenilerek Mugan'a kaçtı ancak kısa zamanda yakalanıp idam ettirildi. Baydu da Argun'un oğlu Gazan'ın ordusuna yenilerek idam ettirildi ve İlhanlıların yeni sultanı Gazan Han oldu. Onun devrinde Anadolu'da bulunan Moğol emirlerinin İlhanlı tahtına karşı ayaklandıkları görülüyor. Abaka döneminden beri Anadolu'da bulunan tecrübeli bir komutan olan Baltu, Gazan Han'a karşı büyük bir isyan başlatmıştı. Gazan Han'ın isyanı bastırmak için gönderdiği Emir Kutluğ Şah komutasındaki orduya yenilen Baltu, Karaman iline sığındı ancak Karamanoğulları önceden verdikleri sözü tutmayıp Baltu'ya saldırdılar. Çaresiz kalan Baltu Çukurova Ermenilerine sığındı ancak Ermeni kralı onu Kutluğ Şah'ın yanındaki komutanlardan Baycu Noyan'ın torunu olan Sülemişe teslim etti. Tebriz'de yargılanan Baltu 14 Eylül 1297 tarihinde oğluyla birlikte idam edildi.[182]

1298 yılının sonlarına doğru bu sefer Sülemiş Gazan Han'a karşı isyan etti. Baycu Noyan'ın torunu olduğu için Anadolu'nun yönetiminin kendisinin hakkı olduğunu düşünen Sülemiş, Baltu isyanının bastırılmasında faydalı olmasının da etkisiyle Anadolu valiliği görevini bekliyordu. İstediği olmayınca Anadolu'ya tek

180. Kapar-Koçak, *agm.* s. 255.

181. Bağcı, *agt.* s. 90.

182. Kürşat Günay, *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Moğol İsyanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 61-62.

başına hâkim olmak için isyan etti. Güneri Bey'den yardım isteyen Sülemiş'in bu teklifine Karamanoğullarından olumlu yanıt geldi. Türkmenler Gazan Han'ın isyanı bastırmakla görevlendirdiği otuz beş bin kişilik Moğol ordusu karşısında Sülemiş'le berabermiş gibi yaptılar ama ilk fırsatta savaş meydanından dağlara çekildiler. Sülemiş ise kaçarak Memluklere sığındı.[183]

İlhanlı tahtını sıkıntıya düşürecek bütün karışıklıklar Türkmenlerin işine geliyor, Karamanoğulları Moğolların iç çekişmeler ve isyanlarla uğraşmasının kendilerine bağımsızlık yolunda avantaj sağlayacağını düşünüyorlardı. Güneri Bey İlhanlı tahtına isyan eden Moğol komutanlara destek sözü verip onların ayaklanmasında etkili olmuş, ancak gerçekte vaat ettiği yardımı tam anlamıyla yapmayarak karışıklıkların devam etmesini sağlamıştı.

183. *Agt.* s. 81.

Karamanoğlu Mahmud ve Yahşi Beylerin Moğollarla Mücadelesi

Güneri Bey'in 1300 yılında ölümüyle Karamanoğullarının başına kardeşi Mahmud Bey geçmişti. Gazan Han'ın yerine İlhanlı tahtına oturan Olcayto, dayısı İrencin Noyan'ı Anadolu valisi olarak görevlendirmiş, İrencin Noyan Moğol ordusu için Yabanlu'yu yaylak, Niksar'ı kışlak yapmıştı. Olcayto'ya olan yakınlığının ve akrabalık bağlarının da verdiği güçle Anadolu halkına çok sert davranan İrencin Noyan ahaliye ağır vergiler yüklüyor, ödeyemeyenleri ölüm dahil olmak üzere şiddetli cezalara çaptırıyordu.[184] Diğer taraftan İrencin Noyan'ın gözüne giren kimseler halka zulmetmeye başlamışlardı. İrencin'in gözde adamlarından Şengitoğlu'nun Aksaray'da servetlerine konmak için Ahi Ahmed ve Memreşoğlu adlı bir Türk beyi de dahil olmak üzere şehrin ileri gelenlerini öldürdüğünü, Aksaray'dan yüz kişinin Şengitoğlu'nu şikâyet etmek için Yabanlu'ya gidip İrencin'e olanları anlattıklarını ancak eli boş döndüklerini ifade eden Aksarayi, Şengitoğlu'nun yağmaladığı mallardan küçük bir kısmını İrencik'e göndermek suretiyle bu işi kolayca halletiğini nakletmektedir.[185]

Karamanoğulları başta olmak üzere Germiyanlılar, Hamidoğulları ve Candaroğulları gibi Türkmen grupları İrencin

184. Kemal Ramazan Haykıran, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, S. 23, s. 162.
185. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 339-340.

Noyan'ın baskı ve zulüm üzerine kurduğu yönetime başkaldırdılar. Şikâri'nin aktardığına göre Karamanoğlu Mahmud Bey Konya'yı ele geçirmiş ve üç yıl Konya'da oturmuştur. Gümrük vergisini kaldırıp Konya'yı imar etmiştir. Saruhan, Hamid, Menteşe, Germiyanoğlu, Eşrefoğullarının Mahmud Bey'e biat ettiği bu dönemde savaşlar kesilmiş, halk huzura kavuşmuştur. Moğol destekli Ermenilerin[186] Taşeli'ne saldırmaları üzerine yirmi iki bin Türkmen'le harekete geçen Mahmud Bey, Ermeni-Moğol ordusunu Kalender Kalesi ve İskenderun'a kadar kovalamıştır. Kale kapısını yıktırıp içeri giren Mahmud Bey kiliseleri camiye çevirtip, imar ettiği kaleye "Mamuriye" adını vermiştir.[187]

Mahmud Bey'in ölümünden sonra yerine Yahşi Bey geçmiş, bu arada İlhanlı Sultanı Olcayto İrencin Noyan'ı Anadolu'dan çekip yerine Emir Çoban'ı görevlendirmişti. Türkmen ayaklanmalarını bastırmak için Anadolu'ya gelen Emir Çoban Sivas ile Erzincan arasındaki Karanbük mevkiini ordusuna kışlak yaparak Türkmen beylerini kendisine bağlılık bildirmeleri için davet etti. Emir Çoban'ın hışmından çekinen Hamitoğulları, Eşrefoğulları, Sahip Fahreddinoğulları, Germiyan ve Kastamonu beyleri Emir Çoban'a verilmek üzere atlar, silahlar ve kıymetli eşyalardan oluşan hediyelerle Karanbük'e gelip huzura çıkarak bağlılık bildirdiler.[188] Emir Çoban'ın biat çağrısına uymayan Karamanoğlu Yahşi Bey kendisi Karanbük'e gitmediği gibi herhangi bir elçi de göndermemişti.

Karamanoğullarının Emir Çoban'a itaat etmeyişlerini surlarının sağlamlığı, kalelerinin dayanıklılığı, sayılarının kalabalık olmasına bağlayan Kâşâni şunları söyler:

186. Burada "kâfirler" diye bahsedilenler Karamanoğulları ın Çukurova bölgesinde sürekli mücadele ettikleri Ermeniler olmalıdır.

187. Şikari, *age.* s. 135.

188. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 343.

Rum ülkesi (Anadolu) tarafında, Karaman dolaylarında pek kalabalık bir kavim olan Selçuklu Türkmenleri huruç ettiler. Konya şehrini ve oraya bağlı yerleri ele geçirdiler. Bütün Rum ülkesini karıştırıp fitne çıkardılar. Çünkü kendi aralarında Emir İrencin'in zulmü ve aşırılıklarından şikâyetçi olup orada burada avare avare dolaşıyorlardı. Olcayto Sultan Muhammed Türkmenlerin cüretini ve yayılmalarını haber alınca ordunun dayanağı ve desteği olan Emir Çoban Noyan'ı kan emici ve saldırgan üç tümen askerle, Türkmenlerin zararını ve fitnelerini gidermek üzere Rum taraflarına yolladı. Emir Çoban yıldızlar kadar çok olan askeriyle Rum boylarını korumak için harekete geçti. Konaklar aşıp menziller geçtikten sonra o sınırlara varınca emirler, asiller ve bütün başkaldıranlar derhal onu karşılamaya çıkıp, önde davranmada birbirleriyle yarıştılar. Başkaldırılarını kulluk çizgisine getirdiler. Ahdedildiği üzere oradan ayrılmaya giriştiler. Yalnız Karamanlılar zümresi kulluk ve itaat etmekten kaçındılar. Surlarının sağlamlığı, kalelerinin dayanıklılığı, sayılarının çokluğu ile gururlanıp bunlara aldanıyorlardı.[189]

Biat çağrısına aldırış etmeyen Karamanoğullarını cezalandırmak için harekete geçen Emir Çoban Konya'yı Karamanoğullarının elinden alarak yayladaki Türkmenlerin pek çoğunu katletmiştir.[190] Bir yıl süreyle Konya'da kalan Emir Çoban Anadolu valiliğini oğlu Timurtaş'a bırakmıştır.

189. Derya Örs, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s. 199-200.

190. Aksarayî, *age.* Çev. M. Nuri Gençosman, s. 343.

Moğol Valisi Timurtaş ve Türkmenler

Timurtaş valilik merkezi olarak Kayseri'yi seçmiş ve 1315 yılında Anadolu valiliği görevine başlamıştı. Ertesi yıl İlhanlı Sultanı Olcayto ölünce yerine Ebu Said Bahadır Han geçmişti. 1319 yılında bazı Moğol emirleri sultanın onayını aldıktan sonra Emir Çoban'ı ortadan kaldırıp nüfuzuna son vermek istediler. Timurtaş'a da suikast düzenlenmek istenmesine rağmen o kaçarak kendisini kurtardı. Babası Emir Çoban'ın tehlikeden kurtulduğunu ve durumun düzeldiğini gören Timurtaş tekrar ortaya çıkarak canına kasteden emirlerin tamamını öldürdü. Bu olaylar yaşanırken oluşan kargaşadan faydalanan Karamanoğulları Konya'yı tekrar ele geçirmişlerdi. Karamanoğullarının üzerine yürüyen Timurtaş Konya'yı tekrar ele geçirdi.[191]

Ebu Said Bahadır Han'ın onayıyla kendisine ve babasına yapılanlardan sonra merkezle bağları koparmaya çalışan Timurtaş Anadolu'dan topladığı vergiyi göndermediği gibi sultanın davetlerine de katılmıyordu. Etrafındaki emirlerin onu bağımsızlık için teşvik etmelerinin yanında emrindeki kalabalık ordu da Timurtaş'a güç veriyordu. Memluklerin desteğini de alan Timurtaş adına hutbe okutup para kestirerek[192] İlhanlı Devleti'nden resmen ayrıldı. Bunun yanında ahir zaman mehdisi olduğunu ilan etti.[193]

---

191. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş", *Belleten*, 1967, C. 31, s. 624.

192. Haykıran, *agm.* s. 168.

193. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 86.

Ebu Said Bahadır Han, meseleden emin olmak için Timurtaş'ı birkaç kez daha saraya davet etti. Timurtaş bu davetlerin hiçbirisine icabet etmeyince durum kesinlik kazandı. Emir Çoban'ın düşmanları oğlunun isyanını gerekçe gösterip sultanı ona karşı kışkırtmaya başladılar. Bunun üzerine Emir Çoban Anadolu'ya gidip isyanı bastırmak için sultandan izin istedi. Onun oğlu Timurtaş'la birleşmesinden çekindiği için önceleri izin vermeyen Ebu Said Bahadır Han, Emir Çoban'ın büyük yeminler etmesinin ardından ikna olarak gitmesine izin verdi.[194] İki ordu karşı karşıya geldiğinde Timurtaş'ın babasına karşı hücum emri vermesine rağmen askerler isteksiz davrandılar ve şöyle dediler:

> Bu işte bize ve sana zarar vardır ve bir emirin oğlu pederi üzerine asker çekip muharebe etmesi Moğol memleketinde fena bir âdet çıkarmak demektir. Bunun sonu sana ve bize vahimdir. Şimdilik yapman gereken pederini ikram ve izzetle karşılamaktır. Eğer üzerimize gelen pederin değil de başka bir bey olsa idi senin uğruna hepimiz canımızı feda ederdik.[195]

Bu gelişmeler üzerine ordusuna söz geçiremeyeceğini anlayan ve saldırıdan vazgeçmek zorunda kalan Timurtaş atından inerek babasının yanına gidip *"Hoş geldiniz..."* dedi. Emir Noyan birkaç gün Anadolu'da kaldıktan sonra Timurtaş'ı da alıp sultana götürdü. İsyan etmesi için Timurtaş'ı kışkırtan emirler idam ettirildiler. Ebu Said Bahadır Han af dileyen Timurtaş'ı tekrar Anadolu valisi olarak görevlendirdi.[196]

Anadolu'ya dönen Timurtaş isyan hareketi sırasında kendisine muhalif tavır takınan Türkmen beylerinden intikam

194. Haykıran, *agm.* s. 168.
195. Uzunçarşılı, *agm.* s. 628.
196. Bağcı, *agt.* s.

almak için harekete geçti. Eşrefoğullarına saldırıp Beyşehir'i zapt ederek Eşrefoğlu Süleyman Bey'i feci şekilde öldürdü. *3 Ekim 1326'da gerçekleşen katliamda zavallı Süleyman Bey'i kulaklarını ve burnunu kestikten, hayalarını kesip alnına astıktan, gözlerini oyduktan sonra Beyşehir Gölü'ne atmışlardı.* Timurtaş bundan sonra Hamidoğullarının üzerine yürüdü. Hamidoğlu Dündar Bey Eğridir'den Antalya'ya kaçmasına rağmen Timurtaş Antalya'yı ele geçirerek Dündar Bey'i de katletti. Turgutoğlu ilini, Doğancık ilini ve Yakup ilini de ele geçirdikten sonra Afyon civarında hüküm süren Sahipoğullarına saldırdı. Sahip oğlu Nasreddin Ahmed canını Timurtaş'tan kurtarmak için Germiyanoğullarına sığınmak zorunda kaldı.[197]

197. Uzunçarşılı, *agm.* s. 629.

İlhanlı Devleti'nin Parçalanması ve Moğol İstilasının Sona Ermesi

Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılında ölmesiyle birlikte İlhanlı Devleti kargaşalı bir döneme girmiştir. Sultanın öldüğünde geride erkek evlat bırakmamış ve yerine veliaht tayin etmemiş olması devletin başına kimin geçeceği tartışmalarını ve taht kavgalarını da beraberinde getirmiştir. Tahta çıkarılan Arpagu Han'ın hükümdarlığı Ebu Said Bahadır Han soyundan olmadığı için pek kabul görmemiştir. Diyarbakır Valisi Ali Padişah, Arpagu Han'ı yenerek Baydu'nun torunu Musa'yı tahta geçirmiştir. Buna karşılık Celayirli Şeyh Hasan, Hülagu'nun soyundan gelen Muhammed'i hükümdar ilan ederek Ali Padişah'a savaş açıp onu öldürmüştür. Musa Han'ın Irak bölgesine kaçmasıyla Celayirli Şeyh Hasan'ın yönetime hâkim olmasına rağmen[198] Timurtaş'ın oğlu küçük Şeyh Hasan Celayirli Şeyh Hasan'a isyan etmiştir. Yaşanan kargaşalar sonucunda İlhanlı Devleti Celayirli Şeyh Hasan, Timurtaş'ın oğlu küçük Şeyh Hasan, onun kardeşi Melik Eşref, Emir Eretna ve Sutaylılardan Hacı Togay'ın hüküm sürdüğü[199] küçük parçalara ayrılmıştır. İlhanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte Anadolu'da yaklaşık yüz yıl süren ve büyük bir yıkıma neden olan Moğol istilası sona ermiş, Türkmen beylikleri varlıklarına bağımsız olarak devam etmişlerdir.

198. Bağcı, *agt.* s. 148.

199. Hasan Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, S. 52, s. 102-103.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerle Moğol istilasının tarihi seyri ve yıkıcı etkisinin yanı sıra, Moğol baskısına karşı ayakta kalmaya çalışan Türkmen zümrelerin bağımsızlık mücadelesinden bahsetmeye çalıştık. Bir sonraki bölümde Mevlana'nın Moğollarla ilişkileri ve Ahi Evran'ın Moğollar ve Mevlana'yla olan mücadelesi üzerinde duracağız.

İKİNCİ BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASI EKSENİNDE AHİ EVRAN-MEVLANA MÜCADELESİ

♦ ♦ ♦

Mevlana'nın Moğollarla İlişkileri

Mevlana, Cengiz Han'ın Harizmşahlar üzerine yürümeden önce bir mağarada inzivaya çekilip uzun süre ibadet ettiğini, bunun üzerine Allah'ın *"Dışarı çık. Her nereye gidersen, muzaffer ol!"* diyerek Cengiz Han'a yetki verdiğini ve Moğolların bu şekilde Allah'ın buyruğuyla yola çıktıkları için karşılarına çıkan herkesi yendiklerini ifade etmektedir:

> Onlar önce insanlardan uzak, fakir, çırılçıplak ve acınacak bir halde, sahrada yaşarlarken, onlardan bazıları ticaret yapmak için Harizm Vilayeti'ne geliyorlardı. Harizm Şah bunu engelleyerek, tüccarların öldürülmesini emrediyordu. Tatarlar, padişahlarının yanlarına dert yanmaya giderek *"Mahvolduk!"* dediler. Padişahları da on günlük izin isteyerek bir mağaranın kovuğuna gidip orada tam bir vecit içinde ibadet ederek Tanrı'ya yalvardı. Tanrı'dan *"Senin dileğini, yalvarışlarını kabul ettim. Dışarı çık. Her nereye gidersen, muzaffer ol!"* diye bir ses erişti. Bu şekilde Hak buyruğuyla yola çıktıklarından, karşılarında bulunanları yendiler ve bütün yeryüzünü kapladılar.[200]

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu harabeye çeviren Moğol komutan Baycu Noyan'ın 1256 yılında ikinci defa Anadolu'yu istila ettiğinde II. İzzeddin Keykavus ve beraberindeki Türkmenleri yenerek başkent Konya'ya kadar geldiğinden

200. Mevlânâ, *Fihi Mâ Fih*, Çev. Ahmed Avni Konuk, İz Yayınları, İstanbul 2013, s. 96-97.

bahsetmiştik. Hatırlayacağınız üzere Konyalılar katırlar dolusu hediyeler hazırlayıp şehir dışındaki Baycu'ya göndermek suretiyle canlarını kurtarabilmişlerdi. Mikail Bayram, *Ariflerin Menkıbeleri*'ne atıfta bulunarak Mevlana'nın şehir dışında Baycu Noyan ile görüşmeler yaptığını ve şehre döndüğünde *Baycu Noyan'ın Allah'ın evliyalarından olduğunu* Konyalılara telkin etmeye çalıştığını söyler.[201] Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin hizmetine giren Ahmed Eflaki tarafından 35 yılda yazılan ve Mevlana hakkındaki en önemli kaynaklardan sayılan *Ariflerin Menkıbeleri*'nde Mevlana'nın Baycu Noyan'ın evliya olduğunu sık sık dile getirdiğinden bahsedilir:

> Mevlana hazretleri de adı geçen (kumandan) hakkında defalarca: *"Bacu (Baycu) veli idi fakat o bunu bilmezdi..."* derdi.[202]

Mevlana'nın Moğollarla olan yakın ilişkisini hocaları Şems-i Tebrizi ve Seyyid Burhaneddin'e bağlayan Mikail Bayram şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> Moğollar Kayseri'ye girip bu katliamı gerçekleştirdikleri sırada Cevlaki (Kalenderi) dervişler maalesef Moğollarla birlikte hareket ediyorlardı. Bu Cevlaki dervişlerin bu olaya seyirci olmadıklarını, fiilen Moğollarla birlikte bu katliama iştirak ettiklerini düşünmek gereklidir. Nitekim Moğollar burada on binlerce insan katlederken o sırada Kayseri'de bulunan Mevlana'nın hocası Seyyid Burhaneddin'in eteğine paralar saçtıklarını *Menâkıbu'l-Arifin* sahibi Eflaki bildirmektedir O dönemde bir Kalenderi şeyhi olan Şems-i Tebrizi'nin de Kayseri'de olduğunu biliyoruz. Bu olaydan iki ay kadar sonra Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelip Mevlana ile görüşmeler yaptığını da yine Mevlevi kaynaklar belirtiyorlar.

201. https://www.haksozhaber.net/okul/Mevlânânin-mogollarla-iliskileri-uzerine-3393yy.htm; Erişim: 16.06.2023
202. Eflâkî, *age.* s. 284.

Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelişi 12 Eylül 1244'tür. Bu tarih Moğolların Kayseri'yi zapt edişlerinden iki ila iki buçuk ay sonradır. Şems-i Tebrizi'nin bu tarihten önce Moğollarla irtibata geçtiğini gösteren belgeler de mevcuttur. Mesela Moğollar Erzurum'dayken Şems-i Tebrizi'nin de o yıllarda Erzurum'da olduğunu görüyoruz. Moğollar Kayseri'ye geldiğinde o yine oradadır. Şems-i Tebrizi'nin müritleri olan Kalenderi dervişlerin de Moğollarla birlikte hem Kösedağ'da hem de Kayseri'de savaşa katıldıklarını İbn Bibi naklediyor.

Burada görüldüğü gibi, Mevlana'nın iki hocası Şems-i Tebrizi ve Seyyid Burhaneddin-i Tirmizi'nin Moğollarla işbirliği halinde oldukları açıkça fark edilmektedir. Nitekim bu olaydan bir yıl sonra Seyyid Burhaneddin ölünce onun türbesini de Moğollar inşa ettiler. Burada bir hususa da değinmek gerekir. Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelip Mevlana ile görüşmelerinden sonra Mevlana ile Moğollar arasında bir diyaloğun başladığını görüyoruz. Bunun pek çok belgesi bulunmaktadır. Kayseri'de on binlerce Ahi ve Türkmen'i öldüren Baycu Noyan, ikinci defa Anadolu'yu istila ettiğinde Konya'ya da gelmişti. Bu gelişinde Mevlana ile görüşmeler yapmış ve Mevlana Baycu Noyan ile görüştükten sonra, şehre gelerek Baycu Noyan'ın evliyaullahtan olduğunu Konyalılara telkin etmeye çalışmıştır. Ahmet Eflaki Dede *Menâkıbu'l-Arifin* adlı eserinde bunu yazmaktadır.

Mevlana'nın buna benzer bir iddiayı Cengiz Han için de dile getirdiğini görüyoruz. Dünya tarihinde Firavun ve Nemrut'tan sonra en gaddar ve kan dökücü devlet adamı Cengiz Han'dır. Mevlana Cengiz Han'ın bir mağaraya çekildiğini, orada on günlük itikattan sonra Allah'tan mesaj aldığını ve bu mesajı aldıktan sonra Harizmşahlar ülkesine yürüdüğünü ve başarılarının buradan kaynaklandığını iddia etmektedir.[203]

203. Mikail Bayram, "Moğolların Mevlânâ ile İlişkileri Üzerine", https://www.haksozhaber.net/okul/Mevlânânin-mogollarla-iliskileri-uzerine-3393yy.htm; Erişim 16.06.2023

Anadolu'da Moğol istilasını anlatırken üzerinde durduğumuz Selçuklu devlet adamlarından birisi de Moğol yanlısı siyasetiyle ön plana çıkan Vezir Muineddin Pervane idi. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasından sonra artan Moğol baskısının Pervane gibi bir adamı bile canından bezdirdiğinden bahsetmiştik. Moğol tahtına şirin gözükme çabasıyla tanınan Muineddin Pervane bile bir noktadan sonra izlediği Moğol yanlısı siyaseti bir Müslüman olarak kendine yakıştıramaz, özeleştiri yapar ve bir sohbet esnasında Mevlana'ya der ki:

> Bundan önce kâfirler, putları öperler, putlara secde ederlerdi. Biz de şu zamanda onun tıpkısını yapıyoruz. Gidiyor, Moğollara secde ediyoruz; sonra da kendimizi Müslüman sayıyoruz. Ayrıca içimizde hırs, istek, kin, haset gibi bunca put var; bunların hepsine de itaat etmedeyiz; hem içten, hem dıştan biz de aynı işi yapıyoruz; sonra da kendimizi Müslüman sayıyoruz.[204]

Pervane, yine Moğolların bitmek tükenmek bilmeyen isteklerinden bunaldığı bir dönemde Mevlana'ya *"Gece gündüz canım da, gönlüm de tapınızda hizmet etmede; fakat Moğollarla uğraşmaktan, onların işleriyle oyalanmaktan vakit bulup da tapınıza gelemiyorum..."* diye dert yanar. Mevlana, Pervane'ye *"Onların (Moğolların) gönülleri olsun da birkaç Müslüman, emniyet içinde ibadete koyulsun diye kendinizi, malınızla, bedeninizle feda ettiniz. Şu halde bu da hayırlı bir iştir..."* diyerek halkın güvenliği için Moğol yanlısı politika izlemenin doğru olduğunu telkin eder.[205] Bu bilgileri Mevlana'nın çeşitli meclislerde yaptığı sohbetlerin oğlu Sultan Veled tarafından kaydedilip vefatından sonra derlenmesiyle ortaya çıkan *Fih-i Mâ Fih* adlı eserden öğreniyoruz.

204. Mevlânâ, *Fihi Mâ Fih*, s. 73.
205. Mevlânâ, *Fihi Mâ Fih*, s. 13.

Moğolların Mevlana'nın sözünü dinledikleri, isteklerini yerine getirdikleri, Mevlana'ya sık sık para gönderdikleri bilinmektedir. *Ariflerin Menkıbeleri*'nde Mevlana'nın Moğol yöneticilerle iyi ilişkiler içinde olduğuna dair pek çok bilgi mevcuttur.

Konyalı Mehmed-i Seyyidabadi adında bir zat Moğolların Konya'daki harmanları talan edeceklerini öğrenmiş, Mevlana'ya giderek kendi buğdaylarına zarar gelmemesini rica etmiştir. Konya'da bütün harmanlar Moğol askeri tarafından yağma edilirken Mehmed-i Seyyidabadi'nin üzeri beyaz örtü ile örtülmüş harmanına ilişilmemiştir.[206] Hoca Mecdeddin isimli bir başkası, bin koyundan oluşan sürüsünü Moğollardan korumak için Mevlana'ya müracaat etmiş, Moğollar Konya ve çevresindeki bütün koyunları talan ettikleri halde onun sürüsünden tek bir kuzu bile eksilmemiştir.[207]

Moğollar Mevlana'yı "Şeyhu'ş-şuyuhu'r-Rum" gibi yüksek makama getirip Anadolu'daki bütün tekkeleri kendisine bağlamışlardır. Şeyhu'ş-şuyuhu'r-Rum, Bağdat'ta Ahiliğin temeli niteliğindeki Fütuvvet Teşkilatı'na bağlı bir makamdı ve "Anadolu'da Şeyhlerin Şeyhi" anlamına geliyordu. İlk Şeyhu'ş-şuyuhu'r-Rum Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak idi. Ondan sonra sırasıyla Şeyh Evhadüddin Kirmani, Şeyh Nasıreddin Mahmud yani Ahi Evran ve Şeyh Zeynüddin Sadaka bu makama tayin edilmişlerdi. Hülagu'nun Bağdat'ı ele geçirip Abbasi Halifeliği'ni dağıtınca Mevlana'yı Şeyhu'ş-şuyuhu'r-Rum tayin ettiğini söyleyen Mikail Bayram, bu kararla birlikte Ahilerin mecburen Mevlana'ya bağlanmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir:

> Eflaki bu yöndeki uygulamalarla ilgili olarak pek çok anekdotlar nakletmiştir. Birçok ünlü kişiler hakkında *"Önceleri Mevlana'ya*

206. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 483.
207. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 282.

muhalif iken sonradan Mevlana'nın kerametlerini görmüş, baş koyup mürit olmuştur..." derken bu gerçeği ifade etmektedir. Bundan ötürü Moğol yöneticiler Mevlana'ya tahsisat da veriyorlardı. Bu tarihi gerçek araştırıcıların dikkatlerinden uzak kalmıştır. Bu konu ile ilgili Ahmet Eflaki'nin eserinde pek çok haberler bulunmaktadır.[208]

Moğolların vergisini toplamak üzere Anadolu'ya gönderilen, bir nevi sömürge valisi diyebileceğimiz Moğol emiri Taceddin Mutez Mevlana'nın has müritleri arasındadır. Mevlana da onu diğer Moğol emirlerinden daha çok sever.[209] Eflaki'nin şu cümlelerinden Taceddin Mutez'in Mevlana'ya zaman zaman para gönderdiğini de anlıyoruz:

> Emir Taceddin, Mevlana'nın huzurundan çıktıktan sonra kendi sarayına gitti. Cizye parasından üç bin dinarı keselere koyup naipleri ile dostlar hamam parası yapsınlar diye Mevlana'ya gönderdi.[210]

Mevlana'nın da Taceddin Muteze yazdığı mektuplarda ondan övgü dolu sözlerle bahsettiği görülmektedir:

> Büyük bir adalet ısısı, büyük bilgin, iki devleti iki kutluluk ısısı, adaleti döşeyen, mazlumu yetiştirip geliştiren, ihsanı âdet edinmiş, sonu düşünür, yoksullara yardımcı, bilginleri yetiştirir, Müslümanlarla Müslümanlığa kuvvet olan, padişahlarla sultanlara yardım eden ulular ulusu emir...[211]

Mevlana, Taceddin Mutez'e yazdığı mektuplardan birinde Ziyaeddin Tekkesi ile bir başka tekkenin Hüsameddin Çelebi'ye

208. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 50.
209. Eflâki, *age.* C. 1, s. 269.
210. Eflâki, *age.* C. 1, s. 271.
211. Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 39.

verilmesini istemiştir.[212] Hüsameddin Çelebi, Mevlana'nın en meşhur müridi, halifesi ve *Mesnevi*'nin yazılmasına vesile olan kişidir.[213] Taceddin Mutez Mevlana'nın isteğini yerine getirmiştir. Konya'daki Ahilerin karşı çıkmalarına rağmen Ziyaeddin Vezir Tekkesi Hüsameddin Çelebi'ye verilmiştir. Taceddin Mutez Moğol hükümdarından bu konuda ferman almıştır. Düzenlenen posta oturma töreni sırasında Ahi Ahmed Hüsameddin Çelebi'nin şeyhliğine itiraz etmiş ve olaylar çıkmıştır. Eflaki anlatıyor:

> Ziyaeddin Vezir'in hankâhının (tekke) Çelebi'ye verildiğini Mevlana'ya bildirdiler. Mevlana, bütün dostlarla birlikte kalkıp yola koyuldu. Nefiseddin bu olayı şöyle anlattı: "Ben Çelebi'nin seccadesini omzuma almıştım. Mevlana, hemen onu benden alıp kendi omzuna koydu. Hankâha girilince, Mevlana, seccadenin sofanın başköşesine yayılmasını emretti."
>
> O zamanın zorbalarından ve zindanlık rintlerin başlarından olan Ahi Ahmed de bu törende hazırdı. Bu adam yaradılışındaki taassup, kin ve garazından dolayı Çelebi'nin o hankâhta şeyh olmasını istemiyordu. Birdenbire yerinden kalkarak seccadeyi toplayıp birinin eline verdi ve: *"Ben bu adamı bu havalide şeyhliğe kabul etmiyorum!"* dedi. Bunun üzerine herkes birbirine girdi. Ahi Türk'ün ve Ahi Beşşare'nin büyükbabalarına mensup olan Ahi Kayser, Ahi Çoban, Ahi Muhammed-i Sebzvari (veya Seyyidavari) vs. Ahiler kılıçlara ve bıçaklara sarıldılar ve müritler arasında bulunan emirler, kâstah rintleri öldürmek için üzerlerine yürüdüler. Bir fitnedir koptu. Gönlü yaralı dervişler: *"Fitne uykudadır, onu uyandırana Tanrı lanet etsin!"* sözünü dilleri ile tekrar ettiler.[214]

212. Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 261.
213. H. Ahmet Sevgi, "Hüsameddin Çelebi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18, s. 518.
214. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 177-178.

Mevlana tekkede yaşanan bu kargaşadan yalınayak dışarı çıkarak kurtulmuştur. Şeyhler ve ileri gelenler arkasından gitseler de Mevlana geri dönmemiştir. Hüsameddin Çelebi tekkenin yeni sahibi olmuştur. Yaşananları işiten Moğol hükümdarı Ahi Ahmed'i öldürmek istese de Mevlana buna razı olmamıştır. Ahi Ahmed hariç pek çok Ahi, Mevlana'ya biat etmişlerdir.[215]

Mevlana'ya gelen paraların idaresinin Hüsameddin Çelebi'nin eline bırakıldığını vurgulayan Eflaki'nin verdiği bilgilere göre Taceddin Mutez bir defasında Aksaray'dan topladığı vergilerden yüklü miktar parayı Mevlana'ya göndermiş ve geri çevirmeyip kabul etmesini istemiştir. Mevlana bu paranın Hüsameddin Çelebi'ye gönderilmesini emredince oğlu Sultan Veled *"Nereden bir şey gelse Çelebi hazretlerine gönderiyor. O halde biz ne yapalım?"* diyerek serzenişte bulunmuştur.[216]

Taceddin Mutez üzerinde sözünün etkili olduğu görülen Mevlana, yazdığı mektuplarla ondan pek çok kez ricada bulunmuştur. Bir mektubunda Hüsameddin Çelebi'nin damadı Nizameddin'e, bir diğer mektubunda Seyyid Şerafeddin adlı birisine yardım etmesini istemiştir. Bir başka mektubunda Hucendli Şemseddin namında birisinin soyuna vakfedilmiş olan Karaarslan Mescidi'nin imam ve hatipliğinin Hüsameddin Çelebi'nin oğlu Sadreddin'e verilmesini talep etmiştir.[217]

Tıpkı babası Mevlana gibi Moğollarla iyi geçinme politikasını takip eden Sultan Veled Moğolların Anadolu valisi Samagar Noyan'ı, eşi Kultak'ı, oğlu Arap Noyan'ı ve kızı Novaki'yi metheden bir manzume yazmıştır. Samagar'dan kendilerini unutmamasını, görüp gözetmesini istediği methiyenin bir kısmı şöyledir:

215. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 179-180.
216. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 175.
217. Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 262.

Basiret sahibi Noyan! Büyük bilge sultan sensin; onun için senden rica ediyorum; beyimiz bizi unutma!

Sen, akılda ve adalette teksin, dünyadaki (ahlaki) bozukluğu yok ettin; mertlik seninle son buldu; beyimiz bizi unutma!

Gökyüzü gibi hep açıksın, berraksın, melek gibi rehbersin, herkese kapı açansın; beyimiz bizi unutma!

Samagar Ağa, Noyan'sın sen, ezelden seçilmiş şahsın, Hak tarafından (gönderilmiş) herkesin yardımcısısın; beyimiz bizi unutma![218]

Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin de Moğollarla yakın ilişki içinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ulu Arif Çelebi'nin Konya'dan Tebriz'e giderek İltirmiş Hatun'un çadırında bir sema gösterisi düzenlediğini ve onun zamanında Moğol sarayında özellikle hatunlar nezdinde Mevleviliğin kabul gördüğünü biliyoruz.[219]

Ulu Arif Çelebi'nin Karamanoğulları karşısında Moğollara destek vermesinin nedeni *Arifler in Menkıbeleri*'nde şu anekdotla anlatılır:

Yine Konya, Karamanlıların elinde bulunduğu devirde Çelebi hazretleri, Moğol askerini istediği için Karamanlıların canları sıkılıyor ve daima: "*Biz sizinle komşu ve sizi sevenlerden olduğumuz halde siz bizi istemiyorsunuz da yabancı Moğolları istiyorsunuz...*" diyorlardı. Bunun üzerine Çelebi şöyle dedi: "*Biz dervişleriz. Bizim nazarımız, Tanrı'nın iradesine bağlıdır. O kimi ister ve memleketi kime verirse, biz de onun tarafındayız ve onu isteriz. Şimdi Tanrı, sizi değil Moğol askerlerini istiyor. Memleketi Selçukluların elinden*

218. Veyis Değirmençay, "Sultan Veled'in Moğolların Anadolu Valisi Samagar Noyan ve Ailesine Methiyesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, S. 51, s. 88.

219. Fatih Bayram, "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler", *Avrasya Etüdleri*, 2012, C. 42, S. 2, s. 166.

alıp hain Cengizhanlara verdi. Tanrı, mülkünü dilediğine verir. Biz de Tanrı'nın istediğini istiyoruz."[220]

Ulu Arif Çelebi, bu konuşmadan sonra Karamanoğlu emirlerinden Kılıç Bahadır'ın hışmına uğrar. Karamanoğulları bir müddet sonra Konya Kalesi'nin muhafızlığını Eflaki'nin ifadesi ile "yüz kadar utanmaz, insaniyetsiz Türk askerine" vermişlerdir. Başlarında "köpek yaradılışlı" Tekgözlü Kılıç Bahadır vardır. Bir gün Ulu Arif Çelebi arkadaşlarıyla birlikte kale kapısından geçerken Kılıç Bahadır'ın emriyle Türkmenler Arif Çelebi ve arkadaşlarını hırpalamışlardır.[221]

Fuad Köprülü de Mevlevilerin Türkmenler yerine Moğol hâkimiyetini yeğlediklerini şu sözlerle ifade etmiştir:

> Mevleviler daha Celaleddin-i Rumi'den başlayarak Türkmen babalarına fena bir gözle bakmışlar, onları kendilerine rakip görmüşler ve Moğol istilasını müteakip onlara aleyhtar bir vaziyette bulunmak için bir aralık Karamanlılara karşı bile Moğolların hâkimiyetini tercih etmişlerdir.[222]

220. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 294.

221. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 295.

222. Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet,* Çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 55.

Ahi Evran'ın Doğumu, Tahsili ve Anadolu'ya Gelişi

Asıl adı Şeyh Nasiruddin Mahmud Ahi Evren b. Abbas olup "Ahi Evran" veya "Ahi Evren" olarak tanınmaktadır.[223] Mikail Bayram, yılan ve ejder anlamına gelen "evren" kelimesinden yola çıkarak doğru telaffuzun "Ahi Evren" olduğunu belirtmektedir.[224]

Anadolu'da Ahi Teşkilatı'nın kurucusu olan Ahi Evran'ın 1171 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Ahi Evran'ın çocukluğu Azerbaycan'da geçmiştir. Gençliğinde Horasan ve Maveraünnehir'e giden Ahi Evran dönemin ünlü âlimi Fahreddin Razi'den dersler almıştır. Daha sonra ilim, irfan ve sanat merkezi olan Bağdat'a gitmiş, burada Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh, Felsefe ve Tıp ilminde ilerlediği gibi Fütüvvet Teşkilatı'nın ileri gelenleriyle tanışma fırsatı bulmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i temsilen hac dönüşünde Bağdat'a Abbasi halifesine uğrayan Şeyh Mecdüddin İshak Anadolu'ya döndüğü zaman Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Ehvadüddin-i Kirmani gibi âlimleri de beraberinde getirmiştir. Ahi Evran'ın da bu kafileyle birlikte Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir.[225]

Ahi Evran'ın hocası ve müstakbel kayınpederi olan Ehvadüddin-i Kirmani Abbasi halifesi tarafından "Şeyhu'ş-şuyuhu'r-Rum" yani "Anadolu'daki şeyhlerin şeyhi" sıfatıyla gönderilmiştir.[226] Kirmani ile birlikte 1205 yılında Kayseri'ye

223. İlhan Şahin, "Ahî Evran", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 1, s. 529.
224. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 50.
225. *Age.* s. 52.
226. Kadir Özköse, "Selçuklu Toplumunda Tasavvufî Hayatın Sosyo-Kültürel, Siyasal ve Dinî Sahaya Tesiri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. I, s. 20.

yerleşen Ahi Evran burada deri işlemek için bir debbağ atölyesi kurmuştur. Tıp eğitimi de aldığı için aynı zamanda bir hekim olan Ahi Evran'ın *Kitabu'l Efai* yani *Yılanlar Kitabı* adında bir eseri olduğu, yılan zehrini ilaç yapımında kullanmak için yılan avladığı, debbağ atölyesinin mahzeninde yılan beslediği bilinmektedir. Mevlana, Ahi Evran'ın yılanlar üzerindeki bu hâkimiyetinden *Mesnevi*'de bahsetmiş, biraz da küçümseyici bir anlatımla onu "Yılan Avcısı" diyerek hikâye etmiştir. Ahi Evran'ın kurduğu debbağ atölyesinin yanına başka atölyelerin de açılmasıyla birlikte Debbağlar Mahallesi meydana gelmiştir. Daha sonra Kayseri'de bir sanayi sitesi kurulmuş ve zanaatkârların mesleklerini icra etmelerinin önü açılmıştır.[227] Deri işleme konusundaki mahareti onun zanaatkârların piri sıfatıyla yüceltilmesine sebep olmuştur. Türk debbağlarının silsilenameleri kendisine dayandırılmış, Ahi şecerenamelerinde ve Ahi fütüvvetnamelerinde esnaf ve zanaatkârların piri, Ahi Teşkilatı'nın başı olarak kabul edilmiştir. Ahi Evran'ın kutlu kişiliği nesilden nesile aktarılmış ve onun esnaf ve zanaatkârlar üzerindeki saygınlığı giderek artmış, ünü Osmanlı Devleti döneminde Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır.

Ahilerin piri vasfının yanında büyük bir âlim, hekim, filozof ve devlet adamı olan, pek çok farklı alanda kitaplar yazan Ahi Evran'ın bilinen eserleri şunlardır:

1. **Menahic-i Seyfi:** İslam dininin esaslarını Eşari-Şafii mezhebine göre anlatan bir eserdir. Ahi Evran bu eseri Kırşehir emiri olan Seyfeddin Tuğrul'a sunmuştur. Bu zat, Alaeddin Keykubad'ın yakın emirlerinden ve Abbasi Halifeliği'ne yardım için gönderilen ordunun

227. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 53.

komutanlarındandır. Eser mukaddime, beş menahic ve hatimeden oluşur.

2. **Metaliu'-İman:** Tasavvufi ve itikadı konuları ihtiva eden bir eserdir. Bir fatiha, üç matla ve hatimeden oluşur. Dini inançların kuvvetlendirilmesi maksadıyla yazılmıştır. Bu eser Sadreddin Konevi, Necmeddin Daye, Nasıreddin Tusi ve Fahreddin Razi'ye isnat edilmiştir.

3. **Tabsıratu'l-Mubtedi ve Tezkiretu'l-Müntehi:** Maarif usullerinden ve velilik hal ve kaidelerinden bahseden bir eserdir. Mukaddime, üç misbah ve hatimeden meydana gelir. Marifet (Allah'ı bilmek), nübüvvet, velayet ve ahiret gibi konuları açıklayan bir eserdir. Bu eser de Sadreddin Konevi, Nasıreddin Beyzavi, Fahreddin Razi gibi kişilere isnat edilmiştir. Eflaki, Mevlana'nın çağdaşı olan ve Sadreddin Konevi ile ilimde at başı olan Nasıreddin adlı birinin *Tabsıra* adlı bir kitabı olduğunu söylüyor.

4. **Letaif-i Hikmet:** Bu eser Sultan II. İzzeddin Keykavus'a sunulmuştur. Siyasetname türünde bir eserdir. Bu eser, Kadı Siraceddin Ürmevi'ye de nispet edilmiştir.

5. **Letaif-i Gıyasiye:** Bu eser dört cilttir. Birinci cildi felsefe, ikinci cildi ahlak ve siyaset, üçüncü cildi fıkıh ve dördüncü cildi dua ve ibadet hakkındadır.

6. **Ağaz u Encam (Vasiyet):** Ahi Evran'ın son olarak kaleme aldığı eseri olup vasiyetnamesi hükmündedir.

7. **Mürşidü'l-Kifayet:** Ruhun bekası hakkındadır.

8. **Yezdân-Şinâhht:** Farsça felsefi bir eserdir.

9. **Müsâriü'l-Müsâri:** Ahi Evran'ın Konevi'ye yazdığı mektup.
10. **Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ:** Suhreverdi El-Maktul'ün (vasiyeti) tercümesi.
11. **Tercüme-i Elvâhu'l-İmâdiyye:** Suhreveri El-Maktul'den tercümeler.
12. **Tercüme-i Nefsü'n-Nâtıka:** İbni Sina'dan yaptığı tercümedir.
13. **Tercüme-i Kitabü'l Hamsin fi Usûli'd-din:** Fahrüddin Razi'den yaptığı tercümedir.
14. **Tercüme-i Teveccühü'l-Etemm Nahve'l-Hakk:** Sadreddin Konevi'nin küçük bir risalesinin tercümesidir.
15. **Tercüme-i Miftâhü'l-gayb:** Sadreddin Konevi'nin küçük bir risalesinin tercümesidir.
16. **Mektûbât Beyne Sadreddin Konevi:** Kırşehir'den yakın dostu Sadreddin Konevi'ye yazdığı mektuptur.
17. **Tuhfetü'ş-Şekûr:** Ahi Evran'ın kayıp eserlerindendir. Taceddin Kâşi için yazmıştır.
18. **İlmü't-Teşrih:** Tıbba dair bir eseridir.[228]

Ahi Evran'ın Moğol istilasına karşı direnişin bayraktarlığını yaptığını ve Hacı Bektaş-ı Veli ile dost olduğunu biliyoruz. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatına dair en önemli kaynak olan *Vilayetname*'de iki velinin dostluğuna dair bilgiler bulmak mümkün:

228. Gülsüm Yücel, *Ahî Teşkilatının Kadınlar Kolu Bacıyân-ı Rûm*, Kırşehir Ahî Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2022, s. 34-35.

O zamanlar Kırşehir'in adı Gülşehri'ydi. Camileri, mescitleri, medreseleri çoktu, mamurdu. Şehirde müderrisler, bilginler, olgunlar vardı. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük'e yerleştiği zaman Ahi Evran henüz Kırşehir'e gelip yerleşmemişti, daha sonra yerleşti. Ahi Evran'ın kerameti, velayeti oldukça çoktur. Denizli'den Konya'ya, oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den de kalkıp Gülşehri'ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu fakat aslını, soyunu, nereli olduğunu kimse bilmez, çünkü gaip erenlerindendir. Onu, Sadreddin-i Konevi, âleme bildirdi. Bu erin birçok kerameti vardır, gün gibi meşhurdur.

Hacı Bektaş ile Ahi Evren, birbirlerini pek severlerdi. Hatta Ahi Evran, bir gün sohbet ederken kim dedi, bizi şeyh edinirse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkâr'dır.

(...) Ahi Evren'e, Hünkâr'dan bahsettiler, kerametlerini söylediler. Hünkâr'ı görmek, onunla görüşmek istedi, Sulucakarahöyük'e doğru yola çıktı. Bu hal, Hünkâr'a malum oldu, o da Kırşehir'e doğru yola düştü. Kırşehir'in yakınında bir tepe vardı, oradan Kırşehir görünürdü. O tepenin üstünde buluştular. Oturup sohbet ettiler. Sonra vedalaştılar, Hünkâr, Sulucakarahöyük'e döndü, Ahi Evren de Kırşehir'e gitti.

(...) Hacı Bektaş, bir kere daha, Ahi Evren'i görmek için Kırşehir'e hareket etti. Ahi Evren'e malum oldu, o da karşı çıktı, tepenin üstünde birbirleriyle buluştular. Sohbet sırasında Ahi Evren, *"Erenler Şahı..."* dedi. *"Ne olurdu, burada bir pınar olsaydı da abdest almaya, içmeye yarasaydı..."* Hünkâr mübarek eliyle bir yeri eşti, arı, duru güzelim bir su çıktı. Akmaya başladı. Ahi Evren, gene *"Erenler Şahı..."* dedi. *"Bir gölgelik ağaç da olsa, sıcak günlerde gölgelenilirdi."* Ahi Evren'in kayak ağacından kesilmiş bir sopası vardı, onu aldı, bir yeri kazıp dikti. Bir anda yeşerdi, yapraklandı. Biraz daha sohbet ettiler, vedalaşıp yerlerine gittiler.

(...) Hacı Bektaş-ı Veli, gene bir kere Ahi Evren'i ziyaret için yola çıktı. Ahi Evren de onu karşıladı. Buluştular, esenleştiler. Biraz

sohbetten sonra Ahi Evren *"Padişahım..."* dedi. *"Bugün lütfetseniz de bize gitsek."* Hünkâr kabul etti. Ahi Evren'in tekkesine gittiler.

(...) O sıralarda Hünkâr, Kırşehir'e gitmişti. Ahi Evren'le Gölpınarı'nda sohbet ediyordu. Bunlar da Hünkâr'ın orada olduğunu duyup geldiler, Hünkâr'ın elini ayağını öptüler.[229]

Hacı Bektaş-ı Veli hakkında yazılan bir başka menakıpnamede Ahi Evran'ın savaşçı kimliğine dair bilgilere rastlıyor ve Moğol karşıtlığı nedeniyle şehit olduğunu öğreniyoruz:

Ahi Evran Padişah Kayseri'den debbağdı. Ulu Alaeddin onu Konya'ya davet eyledi. Sadreddin Konevi ilen muhabbeti ziyade idi. Takim onu Denizli'ye gönderdiler. Hacı Bektaş kim Sulucahöyük'e gelince, o da Kırşehir'e geldi. Çokça debbağlık yaptı. *Tatar (Moğol) muhalifi olup savaşkan idi. Fütüvvet erbabının serveridir. Bu yüzden şehitlik şerbetin içti.* Hünkâr ile müsafahası, keramatı çoktur.[230]

Mikail Bayram, Ahi Evran'ın Türkmenler arasındaki saygınlığı ve Ahi Teşkilatı gibi güçlü bir kuruluşun başında bulunmasının Moğol iktidarına karşı yapılan ayaklanmaların bayrak kişisi olmasına yol açtığını nakleder. Ahi ve Türkmenler onun yarattığı fikir pınarından beslendikleri için Moğol iktidarı ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamlarının siyasi ve fikri baskısına maruz kalan Ahi Evran sıkı takip altına alınmış, örgütleri dağıtılmış, ardı ardına gerçekleşen katliamlar yaşanmıştır.[231]

229. *Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli "Vilayetnâme"*, Haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s. 49-52.

230. Baki Yaşa Altınok, "Hacı Bektâş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menâkıbnâme ve Bu Menâkıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları", *Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 2003, S. 27, s. 187.

231. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 71.

Ahi Teşkilatı ve Ahiyân-ı Rum

Âşıkpaşazade Anadolu'da dört sosyal zümre olduğunu belirtir ve bunları şöyle sıralar:

1. Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri)
2. Ahiyân-ı Rum (Anadolu Ahileri)
3. Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları)
4. Bacıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları)[232]

Ahiyân-ı Rum, yani Anadolu Ahileri, Ahi Evran önderliğinde ilk olarak Kayseri'de teşkilatlanan esnaf ve zanaatkârları ifade eder. Ahi Teşkilatı, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Abbasilerdeki Fütüvvet Teşkilatı'nın Anadolu'daki devamı niteliğinde kurulmuş olup I. Alaeddin Keykubad'la birlikte teşkilatlanma sürecini büyük ölçüde tamamlamıştır.

İş ahlakına dayalı kaliteli mal üretiminin ve esnaflar arasında dayanışmanın sağlanması başta olmak üzere önemli görevleri olan Ahi Teşkilatı fütüvvetnamelerde belirtilen, Ahiliğin adap ve erkânının anlatıldığı belli başlı kurallara göre yönetilirdi. Ahi birliklerinin yönetimi bir başkan ve beş üyeden oluşur, başkana "Esnaf Şeyhi" veya "Ahi Baba" denirdi. Esnaf Şeyhi'nin Ahilerin meslekleriyle ilgili sorunlara çare bulmak, teşkilatlara ait binaların bakımlarını yapmak, binaları gerektiği zaman kiraya vermek ya da teşkilatın ihtiyaçlarına uygun

232. Âşıkpaşazâde, *age.* s. 298.

şekilde kullandırmak, esnafların mesleki hayatlarındaki tutum ve davranışlarını denetlemek, ustalık, kalfalık, yamaklık gibi törenlerini tertip etmek gibi görev ve yetkileri vardı. Şeyh'ten sonra en geniş yetkiler "Nakip" diye anılan, seçimle gelen ve esnaf üzerinde daha çok dini otoriteyi temsil eden kişilere aitti. Nakipler, esnafı denetler, törenlerde şeyhi temsil eder, ustalık merasimlerinde dua okur, yeni usta olacaklara peştamal kuşatır, şeyhin istediği esnafı zaviyeye davet eder, esnafın isteklerini şeyhe iletir, zaviyenin genel işlerini yürütürlerdi. Muhtesipler satılan malların fiyat kontrolünü sağlarken, kethüdalar esnafın genel eğitimi, esnaf arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, "gedik" denilen esnaflık ruhsatının verilmesi, kadı tarafından esnafa verilen cezaların uygulanması gibi görevleri yerine getirirlerdi. Hükümetle esnaf arasında iletişimi sağlayan bir köprü niteliğindeki esnaf kethüdasının itibarlı bir kişi olması gerekirdi. Esnaflar sorunları kethüdaya iletmek için öncelikle "Yiğitbaşı" denilen görevliye müracaat ederlerdi.[233]

Burgâzi Fütüvvetnamesi'ne göre Ahiliğe kabul edilmek isteyen kişinin mutlaka bir işi, bir sanatı olmalı, kişi bu sanattan kazandığı geliri ortaya dökmeli, zor zamanlarda kullanılmak için ayrılan ve "İhtiyaç Akçası" denilen 18 dirhem gümüşün haricinde mal mülk edinmemelidir. Ahi helal kazanmalı, cömert olmalı, namazını düzenli kılmalı ve kazaya bırakmamalı, edep ve hayâ sahibi olmalıdır. Ahi, bey kapısına gidemez. Makam ve mülk sahiplerinin kapısına gidenlerden Ahi olmaz. Kâfir ve münafıklar, müneccimler, içki içenler, tellak ve tellallar, sözünde durmayanlar ve vurguncular Ahi Teşkilatı'na giremezler. Zina eden, livata fiilini işleyen, gammazlık eden, büyüklenen, hasetlik eden, kin güden, halka kötü gözle bakan, yalan söyleyen, ayıp örtmeyen, cimrilik yapan, iftira atan, hırsızlık

233. Yücel, *agt.* s. 18.

yapan, gıybet eden ve haram yiyen kişiler Ahi Teşkilatı'na kabul edilmiş olsalar dahi Ahilikleri düşürülür. *Fütüvvetname*'de *"Gerek kim ahinin dört nesnesi açuk ola ve üç nesnesi bağlu ola..."* denilerek Ahilere dünya malım eksilir diye düşünmeden Allah yolunda harcamaları, eli açık, sofrası açık ve misafirlerine güler yüzlü olmaları, buna karşılık iki gözünü, dilini ve şalvarını bağlı tutmaları öğütlenmiştir. Ahi yemek yerken helal, temiz ve kendi önünden yemeli, besmele ile başlayıp şükürle bitirmelidir. Ahilik bir ağaçtır, doğruluk yerinden biter, gövdesi ihsanda bulunmaktır. Budakları temizliktir, doğruyu bulmaktır. Yaprakları edeptir, hayâdır.[234]

Fütüvvetnamelerde Ahilerin sabah yataktan kalktıktan, gece yatağa girene kadar uyması gerek ahlak kuralları 124 edep diyerek bahsedilir ve bunlardan birisi eksik olursa edepsizlik olacağı belirtilir. Söz konusu edep kurallarından bazıları şunlardır:

Yataktan Kalkma Adabı: Sağ yanından döne, sağ yanından kalka, Tanrı adın ana, Tanrı'ya şükreyleye.

Giyinme Adabı: Sağ yanından eğnine ala, sağ yanın soka, andan sol yanın soka, dülbendin otururken sarmaya, diz donun otururken geymeye, evvel sağ ayağı paşmağın geye, çıkarıcak sol ayağın çıkara.

Abdest Bozma Adabı: Âdemlere görünür yirde oturmaya, bir nesneye dolınacak otura, önün kıbleye kılmaya, arkasın dahi kıbleye kılmaya, güneşe, aya karşı oturmaya, arkasın dahi virmeye, hiç söylemeye, dilsüz ola, tükürmeye, sümkürmeye, taş eline alınacak üç kez kaka, sol eliyle siline, necisine bakmaya.

234. Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzi ve Fütüvvetnâmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1953, C. 15, s. 86 vd.

Hamam Adabı: Tumanın kimseye göstermeye çıkarırken giyerken, elin üç kez yumadan havza sokmaya, dizin göstermeye, futasın (peştamal) şişüp oturmaya, gülmeye, ırlamaya, kimse ile çekişmeye, tenin kimseye dokundurmaya, evvel başın yuduğu vaktin kişinün üzerine damzurmaya, sağ yanından başlaya, üç kez Allahu Ekber diye.

Mescit Adabı:

Girerken: Sağ ayağın içeni basmakdur, miskinlik ile Allah adın zikr ide ve içerü gire, başmağın anılıcak komakdur.

Otururken: Dört yana bakmaya, dünya hesabın ve sohbetin itmeye, tezekküre ve tefekküre meşgul olmaya.

Çıkarken: Tiz tiz gitmeye, âdeme dokunmaya, sol ayağın taşra basmaya.

Eve Giriş Çıkış Adabı:

Girerken: Kapuda seslenmeye, sağ ayağın ata, sağ yanına selam vire, dört yana çevre bakmaya, kapudan girecek bismillah diye.

Çıkarken: Eşikten taşra sol ayağını basa, güle güle çıkmaya, kakıyu kakıyu çıkmaya, yukaru bakmaya, kibirlenmektir. Tanrı adın ana.

Yeme İçme Adabı: Sağ dizin yukarı dike, sol dizin aşağa koya otura, lokmayı çiğneyicek evvel sağ yanı birle çiyneye, lokmayı kiçi kese, temiz yiye, yani iki elin bulaşdurmaya ve dökmeye, hanı ağzındayken hiç keleci eylemeye, eğer ol söz gevher dahi olursa söylemeye, hiç kimsenün yidigi lokmayı gözetmeye, başını kaşımaya ya gövdesin dahi, çevre yana

bakmaya, etmeği ısınıp aşa banmaya, gülmeye, sözin arkun söyleye, tekellüf ve izzet birle yiye, şol nesne kim yabana bırağacakdur, sünük gibi buna benzer ne varışa kendü önine koya, taamdan (yemekten) sonra elin yuya ve sile. Etmek uvağın ayak altına dökmeye.

Misafirlik abadı: Çağırmaya gelen kişinün önince yürimeye gerek kiçi, gerek ulu olsun, yiyecek ne var diyü sormaya, taamdan sonra çok oturmaya.

Hasta Ziyareti Adabı: İkindi namazından sonra varmaya, güle güle gire, sol yanından dolana, sağ yanına otura, çok oturmaya, Fatiha okuya, tiz kalka.

Başsağlığı Dileme Adabı: Dülbendin bozmaya, yire urmaya, elin gögsine urmaya, azzemallahu ecrake diye, çok ağlamaya, inna lillahi ve inna ileyhi râci'ûn diye, sabr idün diye.

Yolda Yürüme Adabı: Katı katı yürümiye, gözete canavarcuklara basmaya, dört yana baka baka yüriye, taşdan taşa seğirtmeye, yoldan ırılmaya, kimsenün ardınca bakmaya, kendüden ulunun önince gitmeye, bir kişiyle giderken bir işe meşgul olmaya, anı muntazır eyleye, işi olmadığı mahalleye varmaya, karşudan gelen kişiye yakın yürümeye, bacalara ve pencerelere ve açuk kapulara bakmaya.

Yatağa Girme Adabı: Sağ yanından geçe, sağ yanına otura, üç kez istiğfar ide, taharetsüz yatmaya.[235]

Ahiliğe atılan ilk adım, yamaklıktır. On yaşından küçük bir çocuk, ailesinin rızasıyla bir esnafın yanına yamak olarak girebilir. Yamak, zamanla çırak olur. Çıraklar genelde maaş almazlar

235. Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 244-253.

ancak ustasından zanaat öğrenmeleri onlara kârdır. Üç yıl çıraklık yapan kişi kalfalığa yükseltilir. Üç yıl layıkıyla kalfalık yapanlar ise herhangi bir suç işlememişlerse ustalığa yükseltilirler.[236] Bir ustanın yanında yamaklık, çıraklık ve kalfalık aşamalarını başarıyla tamamlamış kişilere kendi başına çalışmak ve dükkân açmak için ustalık yetki belgesi "Şed Kuşanma" denilen bir törenle verilir. Şed, iki üç cm. eninde pamuktan yapılmış uzunca bir bez parçasıdır. Şed, yani kuşak bağlanarak kalfalıktan ustalığa geçen kişi fütüvvet denilen mübarek yola girerek bilgi, tecrübe ve meslek birikimiyle hiçbir ayrım yapmadan insanlık hizmetine adanmış olur.[237]

Şed kuşanma töreni belli bir ritüel dahilinde titizlikle gerçekleşir. Ali Torun'un aktardığına göre şed kuşanacak, yani ustalık belgesi alacak kişiye "Talip" denir. Talip, şeyh ile üstatlara sunmak için kendi el emeğiyle ürettiği hediyeleri hazırlayarak bir tepsi içerisinde nakibe teslim eder. Nakip, toplanan kişilere durumu arz ettikten sonra Şeyh için yere bir seccade serer. Şeyh, seccadeden üç adım geri durur. İlk adımını Allah, ikinci adımını Cebrail, üçüncü adımını Hz. Muhammed adına atarak üçüncü adımda seccade üzerine gelir ve iki rekât namaz kıldıktan sonra yerine oturur. Nakip kuşatılacak şed ve emanetleri bir tepsiye, toplananlara verilecek hediyeleri de diğer tepsiye koyarak bir başka nakibin eline verir. Hediyeler şeyhten başlanarak adabına göre dağıtılır. Nakip şed kuşanacak kişinin elinden tutarak *"İşbu mümin kardeş uzun süre filan üstadın hizmetinde bulunmuş, şeraiti yerine getirmiş, üstadının rızasını almış, üstadı dahi üstatlık hakkını yerine getirip, bugün siz azizlerin rızasıyla huzuru şerifinizde ona icazet vermek ister. Şu şartla ki, helal kazançla meşgul olup üstatların yolunu takip ede. Hak Teâlâ'nın*

236. Yücel, *agt.* s. 14.

237. *Ahilik ve Meslek Ahlakı*, Ed. Ömer Akdağ-Meltem Kurtuluş, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2006, s. 144-145.

ibadetine bel bağlayıp, Allah'ın buyruğunu yerine getire. Şeriata ve tarikata muhalif işler yapmayıp emrinize boyun eğe. Ve bu dahi kabul etti ki, bu şeraiti yerine getire, sebat göstere. Bu sadık hakkında ne buyurursunuz?" der. Toplananlardan olur alındıktan sonra salavat getirilir ve dua edilir. Nakip, şed kuşanacak kişiyi şeyhin yanına getirir. Şeyh, ilk olarak sağ ayağını atmak suretiyle üç adımda seccadeye gelip sol dizini yere koyup dört parmağı şeddin altına, başparmağı şeddin üstüne gelecek biçimde evvela sağ elini, sonra sol elini şeddin altına sokar. Yine evvela sağı, sonra sol tarafı kaldırır. Bu yapılırken sağ taraf daima yüksekte olmalıdır. Ayağa kalkar. Şeddi kendi boynuna bırakır. Şeyh arkasını mihraba vermek suretiyle talibi karşısına getirir. Sağ eliyle talibin sol elini tutar başının üzerine kor, sonra aynı şekilde sağ eliyle talibin sol elini diğer elinin üzerine kor. Bu esnada dua okur. Hep birlikte tekbir getirilir. Sağ elindeki şeddin ucunu talibin sağ yanından dolaştırarak başından arka kısmına aktarır, şeddi beli hizasına getirip düğümler, mühür vurup şeddin uçlarını talibin kuşağının sağ ve sol tarafına sokar. Şeddin mübarek olması için dua ve Fatiha okunur. Sonra Şeyh şeddi aldığı gibi tekbirlerle emanetleri alıp, emanetlerin manalarını izah eden nasihatlerde bulunur, bunları tekbirleyip kuşak bağlayacağı kişinin, yani talibin eline sunar. Nakipler "Esselatu Vesselam" çekerler. Talip emanetleri sol koltuğu altına alarak şeyh, üstat ve sair fütüvvet ehlinin ellerini öper *"Safa nazar idün"* der. Onlar da *"Kesbüne Allah ta'âlâ berekat virsün..."* derler. Sonra şeddin şükranesi için sofra çekilir. Şed kuşanan kişi üç günden sonra bir hediye ile şeyhin huzuruna gelir. Şeyh, şeddin iki ucuna iki eliyle yapışıp besmele çekerek Fetih Suresi'ni üçüncü ayetine kadar okur. Birinci düğümü açarken üç İhlas okur. İkinci düğümü açarken Fetih Suresi'nin 18. ayetini veya Saff Suresi'nin 13. ayetini ve üç İhlas okur. Üçüncü düğümde ise Araf Suresi'nin 89. ayeti veya Fetih Suresi'nin

27. ayetini üç İhlasla birlikte okur. Şed tamamen açıldıktan sonra Nasr Suresi'ni ve Âli İmran Suresi'nin 8. ayetini okur, gelmiş geçmişlere Fatiha diler, tekbir getirir esselat ve gülbang çeker ve böylelikle şeddin tamamı çözülmüş olur.[238]

Mesleğini en iyi şekilde yapmak, kaliteli mal üretmek, zanaatını hakkını vererek, en güzel şekilde icra etmek Ahi adap ve erkânının en önemli ilkelerinin başında geliyordu. Bu kurallara uymamanın çeşitli yaptırımları vardı. Yapılan denetlemelerde kalitesiz mal ürettiği tespit edilen kişiye müşterinin masrafını ödetmek, bağlı olduğu Ahi birliğinden hammadde alımından mahrum bırakmak, dükkânını geçici bir süre kapatmak, bir şeyler ikram etmeye zorlamak, selam vermeyi kesmek gibi cezalar verilirdi. Bütün bunlar işe yaramaz ve kişi Ahilik töresine aykırı olarak kalitesiz mal üretmeye devam ederse dükkânı kilitlenir, kuşağı çözülüp kapıya bağlanır ve son olarak birbirine bağlı iki pabuç dükkânın damına atılarak esnaflıktan ihraç edilirdi.[239] Günümüzde "gözden düşmek, itibar kaybetmek" gibi anlamlarda kullanılan "pabucu dama atılmak" deyimi buradan gelmektedir. Günümüzde "bir işin en ince, hassas ve önemli ayrıntısı" şeklinde tanımlanan "püf noktası" sözcüğünün de bir Ahi sözü olduğu rivayet edilir. Bunun bir de hikâyesi vardır:

> Orta Anadolu Bölgesi'nde bir cam ustası vardır. Ahilik yapar, yanında yetiştirdiği çıraklarına ve kalfalarına işinin bütün hünerlerini öğrettiği gibi esnaflık adabını da öğretir. Zamanı gelen eski kalfalarına da *"Sen oldun..."* der, el verir, uğurlar. İşler bu şekilde sürer ve çıraklar da vakti gelince usta olurlar. Cam ustasının yanındaki son kalfalarından biri ustasından ayrılmak için izin ister. Ustası da ona daha olmadığını, az daha zamana ihtiyacı olduğunu

238. Torun, *age.* s. 181-183.

239. İbrahim Yüksel, "Ahilik Felsefesinden Günümüz Meslek Ahlakı Tartışmalarına Bir Bakış", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 509.

söyleyerek kalmasını ister. Kalfa bir süre daha bekler ama tekrar izin ister. Ustası bu sefer de *"Evladım, sen daha olmadın, sen daha bu işin püf noktasını öğrenmedin, az daha kal hele!"* der. Kalfa daha fazla dayanamaz ve her şeyi göze alarak ustasının yanından ayrılarak komşu kasabalardan birine giderek kendine ait bir işyeri açar. Ancak bu yeni işinde bir türlü dikiş tutturamaz. Yaptığı bütün cam işleri, biblolar, şamdanlar, süs eşyaları vb. bir süre sonra çatlamaktadır ve müşteriler bin bir şikâyetle dükkânını basar olmuşlardır. Delikanlı artık daha fazla dayanamaz ve iflas bayrağını çekerek ustasının yanına döner. Ustasına, *"Ben ettim sen etme!"* der ve ustasının gönlünü aldıktan sonra tekrar onun yanında çalışmaya başlar. Bir süre daha çalıştıktan sonra ustası ona *"Artık sen oldun, sana el veriyorum, şimdi dükkân açabilirsin ancak son bir iş göstereceğim sana, bu işin püf noktasını da göstereyim öyle git!"* der. Usta, kalfasına daha önce hiç girilmeyen karanlık odayı işaret ederek onu karanlık odaya davet eder. Usta karanlık odanın bir köşesinde yığılı vaziyetteki sıcak ürünlerden birini eline alarak tavanda incecik bir hat halinde süzülen ışık huzmesinin içerisinde sağa sola çevirip arada bir de "püf püf" yaparak cam ürünlere üfler. Daha önce hiç girmediği bu karanlık odanın sırrını şimdi şimdi anlamaya başlayan kalfa ustasına *"Usta ne yapıyorsun, neden üflüyorsun camlara?"* diye sorar. Ustası da *"Bak evladım, ışığa tuttuğum camların içerisinde küçük küçük hava kabarcıkları var, onları henüz soğumadan daha sıcakken üfleyerek patlatıyorum ki içinde hava kalmasın! Şimdi anladın mı senin camlarının neden kırıldığını, çatladığını?"* der. Kalfa duydukları karşısında hayrete düşer, hem geçmişte yaptığı hatayı hem de meslekteki önemli bir sırrı öğrenmiş olur. Ustası kalfasına, *"Şimdi öğrendin mi işin püf noktasını?"* der, omzunu sıvazlar ve el vererek kalfasını uğurlar.[240]

240. *Ahilik ve Meslek Ahlakı*, s. 136.

Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum

Ahi Teşkilatı'nın kadın kolu diyebileceğimiz Bacıyân-ı Rum bir başka ifadeyle Anadolu Bacıları Teşkilatı, Ahi Evran'ın karısı, Evhadüddin Kirmani'nin de kızı olan Fatma Bacı tarafından kurulmuştur. Dünyanın ilk kadın örgütlerinden olan bu teşkilat, tıpkı Ahi Teşkilatı gibi bilim, sanat ve ahlak temelinde faaliyetlerini sürdürmüş, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmelerine katkıda bulunmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Fatma Bacı'nın çeşitli kaynaklarda "Melek", "Fatma Ana" ve "Kadıncık Ana" olarak anıldığı görülmektedir. Mikail Bayram Fatma Bacı'nın *Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesi*'nde erenler ve dervişlerin saygı gösterdiği, Hacı Bektaş'ın sık sık ziyaret ettiği yaşlı bir kadın olarak anıldığını, bu yüzden kendisine "Kadın Ana" dendiğini ifade eder. *Vilayetname*'de bu yaşlı kadının erenler meclisine girdiği, erenlere sofra düzdüğü, misafir ağırladığı, babasından kalma servetini erenler yolunda harcadığı kaydedilir.[241]

Kayseri'de Ahi Evran'ın kurduğu ve çoğunlukla deri işlenen atölyelerden oluşan Debbağlar Çarşısı'nın yakınlarındaki Külahduzlar Çarşısı'nda kadınlar debbağlardan gelen derilerin yünlerini özel atölyelerde işlemişlerdir. Fatma Bacı da kadınların beceri durumlarına göre yatkın oldukları mesleklerde sanatlarını sergilemelerinin yolunu açmıştır. Bacı Teşkilatı'na mensup kadınlar yalnız örgü ve dokuma atölyelerinde çalışarak

241. Mikail Bayram, "Anadolu Selçuklu Devrinde Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Belleten*, 1941, C. 45, S. 180, s. 460.

halı ve kilim üretmekle kalmamışlar, pek çok el sanatıyla uğraşarak ekonomik, ticari ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde kadın erkek yan yana çalışarak sanatlarını icra ettikleri bilinmektedir. Fatma Bacı önderliğindeki Türkmen kadınların üstlendiği bir başka sorumluluk, yetim veya kimsesiz kızları koruma altına alarak evlenip yurt yuva kurmalarını sağlamaları, ihtiyar ve kimsesiz kadınların bakımı gibi sosyal faaliyetlerde bulunmalarıdır. Ahiler tarafından oluşturulduğu bilinen orta sandıklarında toplanan paraları yardıma muhtaç kadınların ihtiyaçlarının karşılanması için kullanmışlardır.[242]

Bacı Teşkilatı'na mensup kadınların erkekler gibi kılıç kullanan, ata binen, ok atan savaşçı kadınlar olduğunu biliyoruz.[243] Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğol ordusunun Kayseri'yi kuşattığında Ahiler ve bacılar şehri uzun süre savunmuşlardı. En sonunda şehre giren Moğollar pek çok kişiyi öldürdükten sonra kadın ve çocukları esir alıp götürmüşlerdi. Fatma Bacı da bu sırada Moğollara esir düşmüş ve 16 sene esaret hayatı yaşadıktan sonra 1260 yılında Anadolu'ya dönmüştür.[244]

242. Arif Hüdai Köken-Nüket Örnek Büken, "XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)", *Lokman Hekim Dergisi*, 2018, C. 8, S. 2, s. 115-116.
243. Yücel, *agt.* s. 40.
244. Mikail Bayram, "Anadolu Selçuklu Devrinde...", s. 462.

Ahi Evran, Keykubad'ın Daveti Üzerine Konya'ya Gidiyor

Ahi Evran Kayseri'de debbağlık yaparken şehrin yöneticileri ile Ahiler arasında tatsız olaylar yaşanmaktaydı. Ahilerin üzerindeki baskının artması sonucunda Evhadüddin Kirmani Konya'ya bir mektup yazarak durumu Sultan I. Alaeddin Keykubad'a bildirince Kayseri'ye gelen sultan Ahiler lehine köklü bir tasfiye yapmıştı.[245] Sultanın desteğiyle birlikte Ahilik ülke çapında teşkilatlanırken Ahi Evran'ın şöhreti de bütün Anadolu'ya yayılmıştı. Ahi ve Türkmenlerin koruyuculuğunu üstlenen Alaeddin Keykubad Kayseri'de bulunduğu esnada ününü ve maharetini duyduğu Ahi Evran'ın debbağ atölyesinde ürettiği derileri inceleyerek zanaatına hayran kalmış, bu münasebetle diğer ilim adamları, şair, edip ve zanaatkârlarla birlikte Ahi Evran'ı başkent Konya'ya davet etmişti. *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli* adlı eserden Ahi Evran'ın sultanın daveti üzerine yerine baş kalfası Ahi Başara'yı Kayseri'de bırakarak Konya'ya gittiğini anlıyoruz:

> Alaeddin onda gördü hüneri, ol eri Konya'ya davet eyledi.
> Ahi Başara'yı koydu haymada, muradı yevmini süre Konya'da.[246]

Konya'ya yerleşen Ahi Evran burada şehzadelere ve devlet adamlarının çocuklarına ders vermeye başlamış, Alaeddin Keykubad adına bazı eserler de kaleme almıştır.[247]

---

245. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 54.
246. Altınok, *agm.* 65-66.
247. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 54.

Ahi Evran'ın Babai İsyanı'yla İlişkili Görülerek Cezalandırılması

Hatırlayacağınız üzere Alaeddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürülmesi, yerine daha önce veliaht tayin ettiği İzzeddin Kılıçarslan'ın geçmesi beklenirken İran kökenli devlet adamlarının II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i apar topar tahta oturtmaları ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler Ahi ve Türkmenlerin tepkisini çekmiş, yaşanan karışıklıklar sonucunda Babai Ayaklanması meydana gelmişti. Bu süreçte cezalandırılan Türkmen büyükleri arasında Ahi Evran da vardı. *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli* adlı eserde Ahi Evran'ın bir gammazlama sonucunda Denizli'ye gönderildiği bilgisi verilirken,[248] Mikail Bayram Ahi Evran'ın Konya'da tutuklandığını ve hapisten çıktıktan hemen sonra kırgınlığının ifadesi olarak Denizli'ye gittiğini söyler.[249] Her iki durumda da Ahi Evran'ın Babai Ayaklanması veya öncesinde gelişen olaylar nedeniyle cezalandırıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Kösedağ Savaşı'ndan hemen sonra Moğolların Kayseri'yi harabeye çevirip Ahileri katlettikleri sırada Ahi Evran'ın Kayseri dışında olduğu da muhakkaktır.

248. Altınok, *agm.* s. 66.

249. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi,* s. 55.

II. İzzeddin Keykavus Ahi Evran'ı Vezirlik Makamına Getiriyor

Mikail Bayram'dan öğrendiğimize göre Ahi Evran Denizli'de bir buçuk yıl kaldıktan sonra Sultan II. İzzeddin Keykavus tarafından Konya'da vezirlik makamına getirilmiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi Keykavus, Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğollara karşı tavır alan ilk ve son Selçuklu hükümdarı olmuştur. Bağımsızlık taraftarı olması nedeniyle özellikte Ahiler ve Türkmenler arasında çok sevilmiştir. Faruk Sümer Türkmenlerin Keykavus etrafında toplanmasını *"Bütün Türk halkı ve bilhassa Türkmenler Keykavus taraftarı idiler... Bunun sebebi onun, kardeşinin aksine Moğollara karşı elinden gelen direnmeyi göstermesi idi..."* diyerek açıklamıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Keykavus'un kendisi gibi Moğol muhalifi olan Ahi Evran'ı vezirliğe getirmesi şaşırtıcı olmaz. Görülen o ki Keykavus'un saltanatının sürdüğü yıllarda sultan ve Ahi Evran güç birliği yapıp Moğollara karşı mücadele etmişlerdir.

Mevlana'nın Babasıyla Birlikte Anadolu'ya Gelişi

Mevlana Celaleddin-i Rumi 1207 yılında Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Bahaeddin Veled, Belh'e yerleşmiş bir ulema ailesine mensuptur.[250] Eflaki'nin verdiği bilgilere göre şeriatın olduğu gibi uygulanmasını isteyen Bahaeddin Veled filozofların gittiği yolu reddetmiş, bu konuda Ahi Evran'ın hocası olduğunu daha önce belirttiğimiz Fahreddin Razi ile fikir ayrılığına düşmüştür. Yunus Emre Tansü'ye göre Bahaeddin Veled'in Fahreddin Razi ile yaşadığı tartışma başka bir nedenden kaynaklanmaktadır. Ahi Evran'ın iki hocası Fahreddin Razi ve Evhadüddin Kirmani, Harizmşah hükümdarı Muhammed Harizmşah'ın yanına, Belh'e gelmiş, Bahaeddin Veled'in de bulunduğu ilmi meclis toplantısına katılmışlardır. Bu toplantıda Türkçenin mi yoksa Farsçanın mı üstün olduğu tartışılmıştır. Evhadüddin Kirmani Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu savunurken, Bahaeddin Veled Farsçanın Türkçeden üstün olduğunu savunmuştur. Tartışmanın sonunda meclisi yöneten Fahreddin Razi, Evhadüddin Kirmani'nin haklı olduğunu kabul etmiştir. Bu şekilde Sultan Muhammed Harizmşah'ın huzurunda Türkçenin Farsçaya üstünlüğü teyit edilmiştir. Bahaeddin Veled buna itiraz etmiş hatta Fahreddin Razi ve Evhadüddin Kirmani'yi kâfirlikle itham etmiştir.[251]

---

250. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, C. 29, s. 441-442.

251. Yunus Emre Tansü, "Selçuklu Devletinde Tasavvufi Unsurların Yönetim Üzerindeki Etkileri", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2018, S. 10, s. 104.

Bahaeddin Veled Belh şehrinde verdiği vaazlarda Fahreddin Razi ile Muhammed Harizmşah'ı bidatçı olmakla eleştirince yöneticilerle arası açılmıştır. Eflaki'nin naklettiğine göre bunu fırsat bilen düşmanları sultanın huzuruna çıkarak Bahaeddin Veled'in isyan hazırlığı içinde olduğunu söylemişlerdir:

> Baha Veled, Belh halkını tamamıyla kendine bağlamıştır. Bize ve size asla itibar etmiyor, kıymet vermiyor, bizim eserlerimizi kabul etmiyor ve zahir ilmi, batın ilmin bir dalı olarak farz ediyor. Emri marufla kendini meşhur ederek birkaç gün içinde saltanat tahtına kastedecek. Bütün halkın aşağı tabakası ve ayaktakımı onunla birleşmişlerdir. Bu hususta hemen bunu önlemek için düşünmek ve çareler aramak lazımdır.[252]

Gelişmeler üzerine Muhammed Harizmşah Bahaeddin Veled'den ülkeyi terk etmesini istemiştir. Mikail Bayram, Muhammed Harizmşah'ın Fahreddin Razi'nin dini anlayışını devletin resmi politikası haline getirdiğini, buna karşı çıkanlarla mücadele ettiğini, Fahreddin Razi'nin fikirlerine karşı çıkan Bahaeddin Veled'in de tutunamayarak Belh'ten ayrılmak zorunda kaldığını ifade eder.[253]

Sultanın emri neticesinde ailesiyle birlikte Belh'i terk eden Bahaeddin Veled yol üzerindeki şehirlerde bir müddet konaklayarak Bağdat'a ulaşmış, daha sonra hacca gitmiştir. Hac dönüşünde uğradığı Şam'da da bir süre konakladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, önce Malatya'ya oradan Erzincan'a geçmiştir. Erzincan'ı hâkimiyetinde bulunduran Mengücek hükümdarı Behramşah ve eşinin ısrarı üzerine, Erzincan Akşehir'de (Sivas'ın Suşehri ilçesi)[254] yaptırılacak bir medresede müderrislik

252. Eflâkî, *age.* s. 111-112.

253. https://www.youtube.com/watch?v=zB7w1LtDVfg ; Erişim: 12.07.2022.

254. Dursun Ayan, "Mevlânâ ve Suşehri (Erzincan Akşehiri)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 26, s. 23.

yapmayı kabul eden Bahaeddin Veled burada ders vermeye başlamış, Mevlana babasının medresede ders verdiği 4 yıl boyunca Suşehri'nde kalmıştır. Aile daha sonra Larende'ye yani bugünkü Karaman'a yerleşmiştir. Bahaeddin Veled burada Selçuklu subaşısı Emir Musa'nın inşa ettiği medresede 7 yıl ders vermiştir. Mevlana buradayken Hoca Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'la evlenmiş, bu evlilikten oğulları Sultan Veled ve Alaeddin Çelebi dünyaya gelmiştir.[255] Mevlana ikinci evliliğini Konyalı Kira Hatun ile yapmış ve bu evlilikten Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi ve Melike Hatun dünyaya gelmiştir.[256]

255. Ridvan Çolak, *Selçuklular Döneminde Mevlânâ Ailesinin Devlet Bürokratları ile İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2012, s. 48.

256. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 342-343.

Babasının Vefatından Sonra Mevlana

Bahaeddin Veled'in şöhreti yayıldıktan sonra Alaeddin Keykubad onu Larende'den Konya'ya davet etmiştir. Ailesi ve müritleriyle birlikte Konya'ya gelerek Altunaba Medresesi'ne yerleşen ve burada ders vermeye başlayan Bahaeddin Veled iki yıl sonra vefat etmiştir. Bu sırada 24 yaşında olan Mevlana sultanın isteği üzerine vefat eden babasının yerine ders vermeye başlamış ve bir yıl kadar tarikat işleriyle ilgilenmemiştir.[257] Bu arada Bahaeddin Veled'in Belh'teki seçkin müritlerinden olup Mevlana'nın da lalalığını yapan Seyyid Burhaneddin, Bahaeddin Veled'i görme arzusuyla Anadolu'ya gelmiş ancak Konya'ya vardığında şeyhinin öldüğünü öğrenmiştir. Konya'ya yerleşen Seyyid Burhaneddin'e pek çok kişi gibi Mevlana da mürit olmuş ve dokuz yıl onun terbiyesinde kalmıştır. Sultan Veled Mevlana'nın Seyyid Burhaneddin'in hizmetine girişini *"Candan müridi oldu, baş koydu; ölü gibi önünde yere serildi..."* diye anlatır.[258]

Mevlana babasının ölümünden iki yıl sonra hocası Seyyid Burhaneddin'in isteğiyle zahiri ilimlerdeki bilgisini artırmak, kemalini daha ileri götürmek için Halep'e gitmiştir.[259] Burada Halaviye Medresesi'ne yerleşen[260] Mevlana Adim oğlu Kemaleddin'den Hanefi mezhebi üzerine eğitim aldıktan sonra

257. B. Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Damla Ofset, Konya 2005, s. 80.

258. Sultan Veled, *İbtidanâme*, Çev. Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya 2001, s. 195.

259. Çolak, *agt.* s. 50.

260. Eflâkî, *age.* C. 1, s, 157.

Şam'a geçmiştir. Mevlana Şam'da bulunduğu dört yıl boyunca Mukaddemiye Medresesi'nde kalmıştır. Muhyiddin Arabi'nin de ömrünün son yıllarını Şam'da geçirmiş olması, Mevlana'nın ondan ders aldığını düşündürmektedir. Mevlana ile Şems ilk defa Şam'da karşılaşmışlardır. Eflaki'den öğrendiğimize göre Mevlana Şam'da bulunduğu sırada bir gün halkın arasında dolaşırken başında külahı, sırtında siyah elbisesiyle Şems'i görmüştür.[261] Halep ve Şam'da ortalama yedi yıl kalan Mevlana Anadolu'ya döndükten bir müddet sonra hocası Seyyid Burhaneddin Kayseri'de vefat etmiştir.[262] Kösedağ Savaşı'nın akabinde Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusunun Kayseri'yi harabeye çevirdiği sırada Seyyid Burhaneddin'in hayatta olduğunu ve Kayseri halkının neredeyse tamamını katleden Moğol askerlerinin Burhaneddin'in ayağına para saçtıklarını Eflaki'den öğreniyoruz.[263] Mevlana'yla aynı dönemde Şam'da bulunan Şems'in de Halep, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzurum ve Erzincan'a gittiği bilinmektedir.[264] Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu harabeye çeviren Moğol ordusunda Kalenderi dervişlerinin bulunduğundan yola çıkan Mikail Bayram, bir Kalenderi dervişi olan Şems'in Moğol ordusunun geçtiği yerlerde görüldüğünü söyler ve buradan Şems'i Moğollarla ilişkilendirir. Ona göre Moğollar Erzurum'da iken Şems Erzurum'da, Moğolların Kayseri kuşatması sırasında Şems Kayseri'dedir.

261. Eflâkî, *age.* C. 2, s, 79.

262. Fürûzanfer, *age.* s. 85-87.

263. Eflâkî, *age.* C. 1, s, 149.

264. Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrîzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38, s. 512.

Şems Bir Kalenderi Dervişiydi

Şems-i Tebrizi'yi tanımamız açısından onun Kalenderiliği üzerinde durmakta fayda var. Şems'in gizemli ve tuhaf bir adam olduğu kaynaklarda geçer. Aslında bu gizemli halleri onun bir Kalenderi dervişi olmasından kaynaklanır. Kalenderi dervişleri boyunlarına çanlar ve boyalı kemikler takarak yarı çıplak dolaşan, saçlarını, sakallarını, bıyıklarını, hatta kaşlarını bile ustura ile tıraş eden, ellerinde zembillerle köy ve kasabalarda gezip dilencilik yapan, yemek bulursa karnını doyuran, esrar içen, davul ve borular çalarak tuhaf sesler çıkartıp dans eden, sürekli cezbe halindeki marjinal sufilerdir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre bilinen ilk Kalenderilerden Baba Tahir-i Uryan, adından da anlaşılacağı üzere yarı çıplak dolaşan bir sufidir. Kalenderilerin kıyafetiyle ilgili ilk ayrıntılı tasvirde Celal-i Dergezini'den bahsedilirken vücudunun baştan ayağa çıplak olup ancak mahrem yerlerinin birkaç parça otla kapalı bulunduğu anlatılır. Halk Arapçasıyla yazılmış bir şiirde ise Anadolu'dan gelen Barak Baba ve müritleri şöyle tasvir edilmiştir:

> Rum diyarından gelen ve fikirleri şaşkına döndüren bu insanlar, öküzler gibi iki yanlarında boynuzlar bulunan başlıklar giyiyorlardı. Yüzleri tıraşlı olup aşağı sarkık gür bıyıkları vardı. Bellerinde ve boyunlarında küçük çanlar ve boyalı aşık kemikleri asılıydı. Ellerinde, birer uçları kıvrık uzun sopalar taşıyorlardı.

Bellerinde de tahtadan yapılmış kılıçlar takılıydı. Boyunlarına asılı davulları çalarak raks ediyorlardı.[265]

Melamet denilen mistik felsefeyi benimsedikleri için iyilik ve faziletlerini gizleyip halka sadece kötü yönlerini yansıtan Kalenderilerin tipik vasıflarından birisi de "Çihar-darb" veya "Çarbarb" denilen ve dört vuruş anlamına gelen saçın, sakalın, bıyığın ve kaşların ustura ile kazınması geleneğidir. Rivayete göre Cavlakiliğin kurucusu Cemaleddin Savi henüz delikanlı iken memleketi Save'de kendisine büyük bir aşkla bağlanan zengin bir kadından kurtulmak amacıyla ona çirkin görünmek için saçını, sakalını, bıyığını ve kaşını usturayla kazıtır ve böylece kadından kurtulur. Sonraları kurduğu tarikatın erkânı olarak bu âdeti uygulamaya karar verir.[266] Savi'nin Mısır'a gittiği, burada tuhaf görüntüsüyle dikkat çekip hakarete uğradığı ve sonunda bir mezarlığa girip orada yaşadığı bilinmektedir.[267]

Dört vuruş erkânı zümreden zümreye değişebilir, dördünün birden yerine getirilmediği, bazen bıyıklar bazen de kaşların kazınmadığı da görülür. Haydarilerin bıyıklarına dokunmadıkları, bazen de tepelerinde bir tutam saç bıraktıkları bilinmektedir. Kalenderilerin saç, sakal ve hatta kaşlarını bile tıraş etmeleri sünnete aykırı olduğu için muhafazakâr çevrelerde şeriattan çıkmakla eşdeğer tutulmuştur.[268]

İnsanın nefsini her türlü dünyevi zevkten olabildiğince alıkoyarak ancak hayatını sürdürebilecek asgari şeylerle yetinmeye alıştırması anlamına gelen "riyazet" üzerine yaşayan Kalenderilerin bir başka tuhaf özelliği sürekli seyahat

265. Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 159.
266. Ocak, *Kalenderiler*, s. 162.
267. Tahsin Yazıcı, "Cemâleddin-i Sâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 7, s. 314.
268. Ocak, *Kalenderiler*, s. 163.

halinde oluşlarıdır. Kalenderiliğin en önemli erkânlarından birisi olan seyahatin insanı olgunlaştırdığına inanılır. Kalenderiler nefislerini aşağılamak, böylece onun hâkimiyetinden kurtulmak için dilenmeyi erkândan kabul ederler. Şehir, köy ve kasabalarda dolaşan dervişler boyunlarına astıkları keşkül denilen içi çukur ve genişçe kabı önlerine gelene uzatarak para ve yiyecek toplarlar. Ateş semahı denilen ve şaman ayinlerinde benzeyen törenlerde içtikleri esrarın da etkisiyle yavaş yavaş coşan Kalenderiler tef, kudüm ve ziller eşliğinde ilahiler söyleyerek ateşin etrafında dans ederler. Vecde gelebilmek için ayinlerde esrar kullanan dervişler bıçaklarıyla vücutlarının çeşitli yerlerine yaralar açarlar. Pek çoğunun vücudunda bu yara izleri mevcuttur.[269]

Ahmet Yaşar Ocak Kalenderilerin ortaya çıktıkları tarihlerden itibaren, gerek kılık kıyafetleri, hayat tarzları, gerekse inançları, dini kurallara ve ahlak ilkelerine, kısaca toplum nizamına karşı tavırları itibariyle İslam dünyasının hemen her tarafında çoğu zaman tepki gördüklerini belirtir. Ulema sınıfının Kalenderilere gösterdiği tepkinin mantığını anlamak ve bunu devrin şartlarına göre tabii karşılamak gerektiğini vurgulayan Ocak şu değerlendirmeyi yapar:

> Bir defa, İslami inançların ve kuralların yorumlayıcısı ve koruyucusu olmaları itibariyle ulemanın, tasavvufun ortaya çıktığı ilk devirlerde derhal karşı bir tutum içine girdiği ve mutasavvıflara hiç de iyi gözle bakmadığı malumdur. Dolayısıyla Kalenderiler gibi açıktan açığa dini naslara sırt çevirmedikleri halde bile onları zındıklık ve mülhitlikle suçlayan ulemanın, dini kuralları ve inançları ciddiye almayan ve açıktan açığa bunlara muhalefet eden Kalenderi zümrelerine ses çıkarmaması gayri tabii olurdu.[270]

269. Ocak, *Kalenderiler*, s. 171.
270. Ocak, *Kalenderiler*, s. 210.

Kalenderilere tepki gösteren yalnızca ulema ve aydın kesim değildir. Diğer tarikatlar da Kalenderileri hor görüp onların gerçek tasavvuf ve sufilikle ilgileri olmadığını ileri sürerler. Şehirli halkın da Kalenderilere yaklaşımının pek sıcak olmadığına dair pek çok örnek verilebilir. Şehirliler Kalenderilerin en çok yarı çıplak halde saçsız, sakalsız, kaşsız, bıyıksız dolaşmalarından rahatsız olmaktadırlar. Halkın Kalenderilere vereceği tepki bazen onların namaz kılıp kılmadıklarının kontrolü, sünnetli olup olmadıklarının tespiti ile ilgilidir. Hatta şehirliler bazen tuhaf görünüşleri nedeniyle Kalenderilerin Müslüman olduğundan bile şüphe ederler. Kalenderilerin bazen etrafı tahrip ettikleri gerekçesiyle şehirliler tarafından dövüldükleri, bazen inançları ve yaşam tarzları nedeniyle yargılandıkları, bütün bunlar karşısında onların da şehirlileri sevmedikleri ve şehir halkına *"Koca karınlı çirkin şehirliler"* diye hakaret ettikleri görülür.[271]

Gizemli ve tuhaf yaşantısıyla dikkat çeken tipik bir Kalenderi olan Şems-i Tebrizi de daha ergenlik çağındayken tuhaf davranışları yüzünden babasıyla sorun yaşamıştı:

Henüz erginlik çağına girmemiştim. Aşk deryasına daldım mı, 30-40 gün hiç bir şey yiyemezdim. İstekten kesilirdim, günlerce açlığa susuzluğa katlanırdım. Bir gün babam bana çıkıştı. *"Oğlum, dedi, ben senin bu halinden bir şey anlamıyorum; bunun sonu nereye varacak? Bu davranışlar seni felakete götürecek."* Ben ona şu cevabı verdim: *"Baba! Seninle benim babalık ve evlatlık ilişkimiz neye benzer bilir misin? Bir tavuğun altına tavuk yumurtalarıyla karışık bir de kaz yumurtası koymuşlar. Vakti gelip de civcivler çıktığı zaman bunlar hep birlikte analarının arkasına düşer giderler, yolda bir göl kenarına rastlarlar. Kaz yumurtasından çıkan civciv hemen kendisini suya atar, bunu gören ana tavuk, eyvah yavrum boğulacak der. Çırpınmaya başlar.*

271. Ocak, *Kalenderiler*, s. 214.

Halbuki kaz yavrusu neşe içinde suda yüzmektedir. İşte seninle benim aramdaki fark da böyledir."[272]

Şems-i Tebrizi daima siyah keçeden bir elbise giyerdi. Şehir şehir gezer, ufak tefek işlerle uğraşırdı. Ücret teklif edildiği zaman *"Alacağım biriksin, sonra alırım..."* der, almadan şehirden kaybolurdu. Halep'te bir medresenin hücresinde on dört ay boyunca riyazette kalmıştı. Konya'ya geldiğinde kaldığı Şekerciler Hanı'ndaki odasında bir hasır, kırık bir bardak ve yastık yerine kullandığı kerpiçten başka bir şey olmamasına rağmen odanın kapısına büyük bir kilit asmak[273] gibi garip davranışları vardı.

272. Şems-i Tebrizi, *Makâlat*, Çev. M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, C I, s. 10.

273. Fürûzanfer, *age.* s. 95-97.

Şems'in Konya'ya Gelişi ve Sonrasında Yaşananlar

Seyyid Burhaneddin'in ölümünden sonra Mevlana yaklaşık beş yıl kadar medresede fıkıh ve din üzerine dersler verdi. Şeriat öğrenmek isteyen dört yüz öğrencisi vardı. Bilim meraklıları ile sohbet edip fikir tartışmaları yapan Mevlana, aynı zamanda üzerinde uzlaşılamayan dini meselelerde fetva veriyordu. Mevlana'yı çok seven Konyalılar onun ibadetlerine, perhizlerine ve ilmine hayran olmuşlardı. Mevlana'yı dinin kılavuzu olarak görüyorlar, onun huzuruna çıkıp duasını almayı bereket sayıyorlardı.[274] Tam bu sırada Şems-i Tebrizi adında tuhaf görünümlü yaşlı bir derviş çıkageldi. Şems'i gördükten sonra Mevlana bambaşka bir kimliğe bürünecek, medresede ders vermeyi bırakacak, vaktinin çoğunu halvette geçiren, şiirler yazan, cezbeli bir sufiye dönüşecekti.

Şems'in Konya'ya gelip Mevlana ile görüşme şekli hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Eflaki'nin naklettiğine göre Mevlana bir katıra binmiş öğrencileriyle birlikte İplikçi Medresesi'nden çıkarken Şems Mevlana'nın bindiği katırın gemini yakalar *"Muhammed Mustafa mı büyüktür, yoksa Bayezid (Bistami) mi?"* diye sorar. Mevlana *"Muhammed Mustafa bütün peygamber ve velilerin başbuğu ve reisidir. Hakikatte büyüklük ve ululuk onundur..."* diye cevap verir. Bunun üzerine Şems o halde neden Hz. Muhammed'in *"Ya Rabbi seni her türlü eksikten arı, duru kılarım; biz seni layık olduğu veçhile bilemedik"*

274. Fürûzanfer, *age.* s. 90.

derken, Bayezid'in *"Ben kendimi her türlü eksikten arı, duru kılarım. Benim şanım ne kadar büyüktür. Ben sultanların sultanıyım..."* dediğini sorar. Bunun üzerine Mevlana katırdan iner. Bu sorunun heybetinin yüzünden bağırıp kendinden geçer. Bir saat kadar bu halde kalır. Kendine geldikten sonra Şems'in elini tutup yaya olarak medreseye götürür. İkisi bir hücreye girip tam kırk gün dışarı çıkmazlar. Mevlana Şems'in kendisine soru sorduğu vakit başının tepesinden bir delik açıldığını ve oradan bir duman çıktığını, bu dumanın ta arşın tepesine kadar yükseldiğini söylemiştir. O andan itibaren medresede ders vermeyi, minbere çıkıp vaaz etmeyi, yüksek makamlara geçip oturmayı bırakan Mevlana şöyle buyurmuştur:

> Utarit gibi defterler ve kitaplarla meşguldüm. Bütün ediplerin üst başında oturmuştum. Fakat sakinin alın levhasını gördüğüm vakit kendim geçtim, elimdeki kalemleri kırıp attım.[275]

Mevlana'nın vefatından 60 yıl sonra Konya'yı ziyaret eden İbn Batuta, *Seyahatname* adlı eserinde Mevlana'nın Şems'le görüşmesini şöyle tasvir eder:

> Mevlana gençliğinde bir müderris ve fıkıh bilgini olarak bu şehirdeki medresede talebe yetiştirmekteymiş. Bir gün tekkeye başında helva tepsisiyle biri gelir. Tepsideki helva dilim dilim kesilmiş olup her parça bir kuruşa satılmaktadır. Helvacı, Mevlana'nın bulunduğu yere geldiği zaman *"Tepsiyi getir!"* der Mevlana. Adam tepsiden bir dilim alır, şeyhe sunar. Mevlana onu yer. Bunun üzerine helvacı başka kimseye bir şey vermeden medreseden çıkar gider. Şeyh ise onun ardından koşar; öğrencilerini yüzüstü bırakır. Talebeler bir süre beklerler; sonra şeyhlerine ne olduğunu araştırmaya başlarlar fakat nereye gittiğini hiç öğrenemezler.[276]

275. Eflâki, *age.* C. 1, s. 164.
276. İbn Batuta, *age.* C. 1, s. 413.

Devletşah Tezkiresi'ne göre Mevlana bir katıra binip yanındaki kalabalıkla birlikte medreseden evine giderken Şems ona yaklaşıp *"Nefisle savaşmak, riyazet etmek, tekrar tekrar zahiri ilimlerle uğraşmaktan gareziniz nedir?"* diye sorar. Mevlana bunları yapmanın şeriatın, sünnetin yolundan gitmek olduğunu söyler. Bunun üzerine Şems *"Bilim eğer seni senden almıyorsa, bilgisizlik bu bilimden yüz defa daha iyidir..."* der. Mevlana bu sözü duyduktan sonra ders okutmaktan vazgeçer.[277]

Sultan Veled'in çağdaşı olan Muhyeddin Abdülkadir'e göre Mevlana'nın halktan çekilip bir yere kapanmasının sebebi şöyledir:

> Bir gün Mevlana etrafında öğrencileri, kitaplar hazır iken ansızın Tebrizli Şems Mevlana'nın meclisine girerek selam verip oturdu. Mevlana'ya kitapları işaret ederek *"Bunlar nedir?"* diye sordu. O da *"Sen bunları bilmezsin..."* dedi. Mevlana'nın sözü henüz tamam olmamıştı ki, evinde, kitapları arasında bir ateş belirdi. Mevlana da Tebrizli Şems'e *"Bu ne haldir?"* diye sorunca, Şemseddin, *"Sen de bunu bilmezsin..."* dedi. Kalktı, gitti. Mevlana dahi tecrit ayağını tefrit yoluna koyup medresesini, talebesini, çoluğunu, çocuğunu terk etti.[278]

Şems ile tanıştıktan sonra Mevlana'da ciddi değişimler görülmüştür. Önceleri daima ilim, züht, takva ve ibadet ile meşgul olan Mevlana, Şems'le dost olduktan sonra halvet, sema ve şiirle meşgul olmuştur. Mevlana'nın medresedeki derslerini bırakması, Şems'in isteğiyle kitap okumayı ve okutmayı terk etmesi, halktan uzaklaşıp bütün zamanını Şems'le geçirmesi, bazı kişilerin Mevlana'yı kendilerinden ayıran, kim olduğunu bilmedikleri Şems'e karşı kin beslemelerine ve Mevlana'nın vaazlarından mahrum kalan Konya halkı arasında çeşitli dedikoduların yayılmasına yol açmıştır.[279] Eflaki bu meseleyi *"Mevlana'nın Şems ile o sohbetleri ve halktan*

277. Fürûzanfer, *age.* s. 99.
278. Fürûzanfer, *age.* s. 98-99.
279. Ceyhan, "Şems-i Tebrizî", s. 512.

tamamıyla alakasını kesip yaptığı halvetleri haddi aşınca, bütün Konya halkı ayaklandılar. Mevlana'nın bütün dost ve muhipleri kıskançlıklarından birbirlerine girdiler. Hiç kimse bu adamın kim olduğunu ve nereden geldiğini bilmiyordu. Sonunda hepsi birleşerek bu büyük adamın aleyhine yürüdüler..." diye anlatır.[280]

Sultan Veled, Mevlana'nın müritlerinin kendi aralarında şunları konuşup Şems'e buğuz ettiklerinden bahseder:

> Bu adam kim oluyor ki şeyhimizi, ırmağın bir saman çöpünü kapıp sürüklediği gibi kaptı da bizden ayırdı? O ne biçim ırmaktır ki öylesine bir dağı yerinden etti, bir saman çöpü gibi alıp götürdü? Onu bütün dünya halkından gizledi. Hiç kimse yerinin yurdunun nişanını bile bulamıyor. Artık onun yüzünü göremiyoruz, önce olduğu gibi yanına varıp oturamıyoruz. Bu adam büyücü olmalı ki büyüyle, efsunla şeyhi kendisine bağladı. Yoksa o kim oluyor, ne var onda ki bunca düzenle geçinip yaşamada, bizim en aşağımız bile ondan iyi? Ama o, kendisinden daha ulu kimse olmadığını sanıyor, kafasında bu düşünce var. Ne soyu belli, ne boyu. Nerden, nereli olduğunu da bilmiyoruz. Yazıklar olsun, bu ne yaradır ki şu düzen, şu töre, onun yüzünden harap oldu gitti![281]

Kendisindeki değişimin ahaliyi rahatsız ettiğinin farkında olan ancak Şems'in manevi tesiri altında eli kolu bağlanan Mevlana bir şiirinde bu durumu şöyle ifade eder:

> Sarhoşum, kendimde değilim, ne yapacağımı ben de bilmiyorum. Koruktum, şimdi üzüm oldum, artık bir daha kendimi ekşitemem ya! Halk, bu, böyle olmaz, olmamalı da diyor. Ben de böyle değildim, fakat bu hale soktu, böyle etti beni işte.[282]

---

280. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 165.

281. Sultan Veled, *age.* s. 41.

282.Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Felsefesi*, s. 6; https://dosyalar.semazen.net/e_kitap/Mevlânâ-Celâleddin-hayati-ve-felsefesi-abdulbaki-golpinarli.pdf

Mikail Bayram, Şems'e karşı gösterilen tepkinin bir nedeninin de onun livata fiilini işlemesi olduğunu ifade eder:

> Şems-i Tebrizi'nin kendisi gibi bir Kalenderi şeyhi olan Şam'daki Ali Hariri gibi livata fiilini işlemesi de ona karşı muhalefetin ve dedikoduların şiddetlenmesine sebep olmaktaydı. Eflaki anlatıyor: Bir defasında Mevlana eğitim-öğretim için oğlu Sultan Veled'i Şems'in hizmetine teslim ederken *"Sultan Veled çok temizdir. Bugüne kadar hiç kimse ona livata fiilinde bulunmadı..."* demiştir. Livata fiilini işlemesi ile tanınan Şam'daki Şeyh Ali Hariri'nin de Mevlevi çevrelerde ulu bir kişi olarak vasfedilmesi bu ahlaki çöküntünün bu çevrelerde kabul gördüğünü göstermektedir.[283]

Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesi'ne göre Konya uleması Mevlana gibi büyük bir âlimin Şems gibi meczup bir dervişin peşine düşüp medreseyi terk ettiğinden yakınarak sultanın huzuruna çıkıp, Mevlana'nın tekrar kendi aralarına dönmesi için onunla görüşmesini isterler. Sultan, Mevlana gibi bunca kitap okumuş bilgi sahibi birinin görüşüne müdahale etmenin kendisine yakışmayacağını söyleyerek ulemanın isteğini geri çevirir. Sultanın kendilerini geri çevirmesine kızan âlimler, bir perşembe günü Konya'yı terk edip Arabistan'a doğru yola çıkarlar. Sultan bilginleri geri getirmesi için Sadreddin Konevi'den yardım ister. Sadreddin Konevi de bir adamını göndererek bu sırada Denizli'de bulunan ve bağ bahçe işleriyle ilgilenen Ahi Evran'ı Konya'ya getirtir. Âlimlerin peşinden giden Ahi Evran Çarşamba Suyu yakınlarında onlara ulaşır ve ikna edip Konya'ya dönmelerini sağlar.[284]

Bir müddet sonra Konya'da işler iyice çığırından çıkar. Müritler Şems'in yüzüne karşı küfretmeye, onu görünce kılıç çekmeye

283. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 179.
284. *Vilayetnâme*, s. 97-99.

başlarlar. Can güvenliğinden endişe eden Şems Konya'yı gizlice terk edip Şam'a gider.[285]

Şems'in gidişinden sonra matem tutanların giydiği "hindibari" denilen kumaştan siyah bir elbise giyen Mevlana[286] müritlerden büsbütün yüz çevirir. Abdülbaki Gölpınarlı bu durumu *"Şems'in gidişinden sonra Mevlana'nın, eski haline döneceğini sananlar, aldanmışlardı. O, büsbütün halktan kesilmişti. Birkaç dosttan başka, yüzünü gören kimse yoktu."*[287] diye anlatır.

Şems'in Konya'da olduğu dönemki kadar bile Mevlana'yı göremeyen müritler ondan özür dilemişlerdi. Şems'in nerede olduğu, gittikten sonra Mevlana'ya yazdığı bir mektup neticesinde anlaşıldı. Mevlana, oğlu Sultan Veled'i türlü hediyeler eşliğinde Şems'i tekrar Konya'ya davet etmesi için Şam'a gönderdi. Yirmi kişi ile birlikte yola çıkan Sultan Veled soğukta, dağda, bayırda durmadan Şam'a kadar yürüdü. Şems'i bulduğunda babasının emriyle yanında getirdiği paraları onun ayağına döktü.[288] Daveti kabul eden Şems Sultan Veled ile birlikte tekrar Konya'ya döndü.

Şems, Mevlana'nın hatırı için geri döndüğünü şu cümlelerle anlatır:

> Bana deselerdi ki, baban seni çok özlemiş, mezarından kalkmış Telbaşir köyüne bir adımlık yerde seni görmek için bekliyor. Seni görüp tekrar mezarına dönecek. Gel! Artık babanı görmeye gel! Hayır. Olsun! Ne yapayım, derdim. Halep'ten bir adım bile dışarı çıkmazdım. Ben ancak Mevlana için geldim.[289]

285. Sultan Veled, *age.* s. 41.
286. Eflâkî, *age.* C. I, s. 165.
287. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Felsefesi*, s. 7.
288. Fürûzanfer, *age.* s. 111-112.
289. Şems-i Tebrizi, *age.* C I, s. 272.

Şems'in Kimya Hatun ile Evliliği

Şems'in Konya'ya döndüğü ilk günlerde her şey yolunda gözüküyordu. Şems'in Şam'a gitmesine neden olan muhalifler sakinleşmiş, hatta özür dilemişlerdi. Sema meclisleri düzenlenmiş, Şems ve Mevlana birkaç kez halvete girmişlerdi. Ancak bu iyimser hava uzun sürmedi. Şems Mevlana'yı bir hücreye koymuş ve kapısına oturmuştu. Mevlana'yı soran herkese *"Ne getirdin? Şükranelik ne vereceksin? Onu sana göstereyim..."* diyordu.[290] Abdülbaki Gölpınarlı bu süreci *"İki deniz, gene köpürerek, coşarak kavuşmuş, kaynaşmıştı. Sema meclisleri, taşkın şiirler inşadı, dostların davetleri, o coşkun hayat, gene başlamıştı ve nadim olanlar, gene Şems aleyhine dönmüşler, gene dedikodulara koyulmuşlardı..."* diyerek anlatır.

Konyalıların nefretini bir kez daha kazanan, dinsizlikle, Müslümanlıktan çıkmış olmakla suçlanan Şems bir müddet sonra Mevlana'nın himayesinde yetişen Kimya Hatun'la evlenmeye niyetlendi.[291] Şems'in daha önce yaptığı gibi Konya'yı terk edeceğinden endişelenen Mevlana, onu yanında tutabilmek için olsa gerek, evlatlığı Kimya Hatun ile evlenmesine izin verdi. Medresenin küçük bir hücresi onlara tahsis edildi. Mikail Bayram'ın verdiği bilgilere göre bu sırada Kimya Hatun 15, Şems ise 65 yaşındaydılar.[292] Babası Mevlana'nın fikirlerini benimsemeyen ve ondan ayrı yaşayıp müderrislikle

290. Fürûzanfer, *age.* s. 113-114.
291. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Felsefesi*, s. 7.
292. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 175.

meşgul olan küçük oğlu Alaeddin Çelebi de bu sıralarda Şems'e düşman olmuştu. Alaeddin Çelebi, Şems'le olan husumetinin de etkisiyle babasını büsbütün terk edecek, Konya'dan ayrılıp Kırşehir'e yerleşecek, hatta babasının en büyük düşmanı Ahi Evran'ın hizmetine girecekti.

Abdülbaki Gölpınarlı bu düşmanlığın Alaeddin Çelebi'nin Kimya Hatun'a gizliden gizliye meyletmesinden kaynaklı olabileceğini nakleder. Ona göre Alaeddin Çelebi arada bir babasını ziyarete gelirken Şems'e ayrılan kısımdan geçerek onu inciten, kıskançlığını tahrik eden hareketler yapmaktadır. Nihayet bir gün Şems, bu hareketi yüzünden Alaeddin'i epeyce hırpalamıştır.[293] Şems ve Alaeddin Çelebi arasında gerginlik *Sipehsâlâr Risâlesi*'nde şöyle anlatılır:

> Epey bir müddet sonra Şems Hazretleri, Hazreti Mevlana'nın yetiştirmiş olduğu Kimya adındaki temiz huylu bir kızla evlenmek istediğini bildirdi. Hazreti Mevlana memnuniyetle arzusunu yerine getirip nikâhladı. Mevsim kış olduğundan evin kışlık kısmındaki bir sofayı onlar için hazırlattı, oraya yerleşip kışı orada geçirdiler.
>
> Hazreti Hüdavendigâr'ın oğlu Çelebi Alaeddin, pek edepli bilgili bir genç idi. Anne ve babasının ellerini öpmek için geldiğinde bu sofadan geçerek yanlarına giderdi. Hazreti Şems'in velayet kıskançlığı coştu, birkaç defa öğüt verircesine kendisine dedi ki:
>
> – Gözümün nuru, gerçi zahir ve batın edebine diyecek yok ama bundan sonra buradan geçerken daha dikkatli olman gerekir.
>
> Alaeddin bu sözlerden alındı, gücendi. Zaten Sultan Veled'e yapılan iltifatlı muamelelerden dolayı üzüntü duyuyordu. Bu sözler de canının sıkılmasını artırdı. Dışarı çıkıp durumu bir bölük cemaate

293. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Felsefesi*, s. 7.

anlattı. Onlar da bunu bir fırsat saydılar, içlerindeki öfkeyi göstererek dediler ki:

– Şaşılacak şey, yabandan gelmiş bir adam ev sahibinin gözbebeğini kendi evine gelmeye bırakmıyor![294]

Mikail Bayram ise Alaeddin Çelebi'nin Kimya Hatun'a âşık olduğu gibi, Kimya Hatun'un da onu sevdiğini ve evlenmeyi düşündüklerini nakleder. Bayram'a göre Alaeddin Çelebi Şems'in kaldığı hücrenin kapısının önünden geçip kendisini Kimya Hatun'a göstermektedir. Bir defasında Alaeddin Çelebi'nin önüne çıkan Şems *"Hey delikanlı! Bir daha buradan geçersen ayaklarını kırarım!"* diye onu tehdit etmiştir.[295]

Bu gelişmelerin ardından Kimya Hatun esrarengiz bir şekilde hayatını kaybeder. Eflaki bu şüpheli ölüm hakkında şu bilgileri verir:

Şemseddin'in nikâhlısı olan Kimya Hatun, çok güzel ve iffet sahibi bir kadındı. Bir gün kadınlar, Şems'ten izin almaksızın Sultan Veled'in büyükannesi ile birlikte Kimya Hatun'u gezmek maksadıyla bağa götürdüler. Birdenbire Şemseddin eve geldi, onu evde bulmadı. Sultan Veled'in büyükannesiyle birlikte kadınların onu gezmeye götürdüğünü söylediler. Şems fena halde kızdı. Kimya Hatun eve gelince hemen boynu tutuldu. Kuru bir odun gibi hareketsiz kaldı. Üç gün feryat ve figan edip öteki dünyaya göçtü.[296]

Kimya Hatun'un Şems'le olmak istemediğini, buna karşın Şems'in ona çok düşkün olduğunu belirten Mikail Bayram'a göre bu uyuşmazlık yüzünden Kimya Hatun sık sık evi terk edip

294. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr (Hazreti Mevlâna'nın Menkıbeleri)*, Çev. Ahmed Avni Konuk, Rûmi Yayınları, İstanbul 2005, s. 175.
295. Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 176.
296. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 95.

bir yerlere gitmektedir. Bayram, Eflaki'nin Kimya Hatun'un ölümünü anlatırken onun iffet sahibi bir hanım olduğunu söyleme ihtiyacı hissetmesini Şems'in Kimya Hatun'dan kuşku duymasıyla bağdaştırır. Şems Kimya Hatun'un kendisini terk ettiği zaman Alaeddin Çelebi'yle buluştuğundan şüphelenmektedir.[297]

297. Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 1767.

Şems'in Öldürülmesi

Kimya Hatun'un ölümünden bir müddet sonra Şems de öldürülmüştür. Sultan Veled Şems'in Mevlana'nın yanından dışarı çıkartılıp yedi kişilik bir topluluk tarafından bıçaklandığını söyler:

> Bir gece Mevlana'nın hizmetinde halvette oturmuştu. Bir şahıs, dışarıdan halvetten çıkması için yavaşça işaret etti. Derhal kalkıp Mevlana hazretlerine: *"Beni öldürmeye çağırıyorlar..."* dedi. Uzun bir duraklamadan sonra babam: "*Halk ve emir onundur ayetinde buyurulana uymak en doğru harekettir...*" dedi. Derler ki yedi kıskanç, hayırsız ve alçak kişi elbirliği etmiş ve mülhitler gibi pusuda durmuşlardı. Fırsat bulur bulmaz Şemseddin'e bir bıçak sapladılar.[298]

Şems'ten geriye yerdeki birkaç damla kandan başka bir şey kalmamıştır. Sabahtan akşama kadar Şems'i arayan müritler ona dair bir iz bulamamışlardır. Eflaki'nin naklettiğine göre Şems'i öldürenler cesedini ortadan kaldırmak için kuyuya atmışlardır. Rüyasında Şems'in kuyuda olduğunu gören Sultan Veled güvendiği müritleriyle gece yarısı gizlice gidip Şems'in cesedini kuyudan çıkarmış ve güzel kokular sürdükten sonra medresenin bahçesine, medreseyi yapan Bedreddin Gevhertaş'ın mezarının yanına gömmüş ve bunu kimseye söylememiştir.[299]

---

298. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 126.
299. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 138.

Şems'in 1247 yılının Aralık ayında öldürüldüğünü belirten Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Şems'i öldüren yedi kişi arasında Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi de vardır:

> Şems, Alaeddin'in de dahil olduğu yedi kişilik bir fedailer zümresi tarafından öldürülerek cesedi, battal bir kuyuya atıldı. Konya'da, Şems makamındaki büyük sanduka, bugün, bu kuyunun üstündedir. Birkaç gün sonra olayı duyan Sultan Veled, birkaç kişiyle bir gece gidip kuyudan çıkarmış ve Mevlana'nın medresesinde, medreseyi yaptıran Bedreddin Gevhertaş'ın yanına gömmüştür. Sonradan Çelebilere ait bir mektep, daha sonra da ilkokul olan bu bina, yakınlarda Konya Belediyesi tarafından istimlak edilerek yola kalbedilmiş olduğundan bugün, bu mezarlardan hiçbir eser kalmamıştır.[300]

Eflaki'nin verdiği bilgilere göre Mevlana, Şems'in başına gelenlerden sonra Alaeddin Çelebi'yi kalbinden silmiş, evlatlıktan reddetmiştir:

> Bu Alaeddin, Mevlana'nın oğlu ve Sultan Veled'in bir anneden kardeşi idi. Tanrı'nın takdiri icabı babasına isyan edip onun hakkını gözetmedi. Mevlana Şems-i Tebrizi'ye karşı mücadeleye girişti. Nihayet asi müritlerle beraber oldu. Alaeddin'i onların azdırdığını ve bu işi yaptırdıklarını söylediler. Bunun üzerine Mevlana Hazretleri ondan incinip onun sevgisini mübarek kalbinden çıkarmıştı. Sultan Veled'den başkasına babalık inayeti nazarı ile bakmazdı. Öldüğü gün, cenazesinde bulunmadı, namazını kılmadı.[301]

Bu bilgilerden hareketle olaylar arasında bir bağlantı kuran Mikail Bayram şöyle bir çıkarım yapar. Alaeddin Çelebi ve Kimya Hatun birbirlerini sevmelerine rağmen Mevlana Kimya Hatun'u Şems'e nikâhlamıştır. Şems ve Kimya Hatun'un

300. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Felsefesi*, s. 7.
301. Eflâki, *age.* C. II, 185.

kalmaları için medresede bir hücre tahsis edilmiştir. Alaeddin Çelebi babası Mevlana'yı görme bahanesiyle medreseye gelip giderek kendisini Kimya Hatun'a göstermektedir. Bunun farkına varan Şems, Alaeddin Çelebi'yi bir daha kaldıkları hücrenin önünden geçmemesi yönünde uyarmıştır. Diğer taraftan Kimya Hatun, Şems'le olmak istemediği için sık sık evi terk etmekte, Mevlana birilerini gönderip Kimya'yı buldurup geri getirtmektedir. Şems, Kimya'nın sık sık evi terk edişlerini, Alaeddin Çelebi ile buluştuklarına yormaktadır. Kimya Hatun, yine evi terk ettikten sonra aranıp bulunarak geri getirildiği bir gün, boynu tutulmuş ve hareketsiz kalarak ölmüştür. 16 yaşında genç bir kızın öfkeli bir bakışla ölmüş olması mantıklı değildir. Bu durumda Şems onu darp ederek öldürmüş olabilir. Şems'i öldürenler arasında Alaeddin Çelebi'nin de bulunduğu göz önünde tutulursa, Kimya Hatun'un ölümünün Şems'in öldürülmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Bayram'a göre Eflaki, Alaeddin Çelebi'nin Mevlana'ya muhalif olan kötü kişilere uyarak Şems'in katledilmesinde rol aldığını söylerken Mevlana'nın bir numaralı muhalifi olan Vezir Nasiruddin'i yani Ahi Evran'ı ve çevresindeki Ahileri kastetmektedir. Nasiruddin'i vezirlik makamına Sultan İzzeddin Keykavus getirmiştir. Mevlana'nın II. Keykavus'a muhalefet etmesinin sebebi budur.[302] Halil İnalcık da Şems'in öldürülmesinden sonra Mevlana ve Ahi Evran arasında düşmanlık başladığını söylemektedir:

> *Moğollarla işbirliği yapan ve Fars kültürüne tutkun Selçuklu seçkin sınıfına hitap eden Celaleddin Rumi ile halk adamı, Türkmen merkezi Kırşehirli Ahi Evren arasında düşmanlık vardı. Bu düşmanlık Mevlana Celaleddin'in şeyhi Şems-i Tebrizi'nin katliyle (1247) ilişkilidir.*[303]

302. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, 177-183.
303. İnalcık, *age.* s. 47.

Ahi Evran ve Alaeddin Çelebi'nin Konya'dan Ayrılmaları

Mikail Bayram'a göre Mevlevi çevreler Şems'in öldürülmesinin birinci sorumlusu olarak Ahi Evran'ı görmektedirler. Bununla beraber Şems Moğolların adamı olduğu için Şems'in katledilmesiyle Moğolların devlet üzerindeki baskısı da artmıştır. Nihayetinde Şems'in öldürülmesinden sorumlu tutulan Ahi Evran Konya'da tutunamayarak Kırşehir'e gitmek zorunda kalmıştır.[304] Bayram, Ahi Evran'ın Konya'dan ayrılıp Kırşehir'e yerleşmesini Konya'da asayiş ve emniyetin sağlanması, olayların yatışması için devlet adamlarının aldığı bir tedbir olarak yorumlamaktadır. Şems'in öldürülmesinden sonra Alaeddin Çelebi'nin de Kırşehir'e gittiği Eflaki'nin onu Kırşehirli Alaeddin Çelebi diye anmasından anlaşılmaktadır. Mevlana oğlu Alaeddin Çelebi'nin Kırşehir'e gidişine dair yazdığı şiirde *"Yılanla niye arkadaşsın? Ey yanlış iş yapan yılanla gittin..."* ifadelerini kullanmıştır. Ahi Evran'ın yılan zehrinden ilaç yapmak için yılan avladığından, debbağ atölyesinin mahzeninde yılan beslediğinden, hatta *Kitabu'l Efai* yani *Yılanlar Kitabı* adında bir de eseri olduğundan bahsetmiştik. Onun yılanlar üzerindeki bu hâkimiyeti yılan ya da ejder anlamlarına gelen "Evren" olarak anılmasına neden olmuştu. Mevlana'nın şiirinde "yılan" diye nitelendirdiği kişi şüphesiz ki Ahi Evran'dır. Mevlana *"Yılanla niye arkadaşsın? Ey yanlış iş yapan yine yılanla gittin..."* diyerek

304. https://www.youtube.com/watch?v=Fe9CmpueT2Q&t=2567s; Erişim: 24.09.2023

oğlu Alaeddin Çelebi'ye Ahi Evran'la dost olduğu ve onunla beraber Kırşehir'e gittiği için sitem etmektedir.

Ey sevgili, hata ettin bir başka sevgiliye koşulup gittin. İşini bıraktın, bir başka iş tuttun.

Yüz defa seni bağışladım, seni sana gösterdim. Ey kendini beğenmiş, bir başka yöne gittin.

Sana yüz defa öğüt verdim, sana batan dikeni çıkardım. Gül bahçesinin kıymetini bilmedin, yine dikenlerin içine girdin.

Dedim sen bir balıksın, yılanla niye arkadaşsın? Ey yanlış iş yapan yine yılanla gittin.

Eğri mekik gibi örgücünün elinde yüz argacı kopardın, başka bir argaca girdin.

Diyordun ki, seni dostluk mağarasında görmüyorum. O dost mağaradadır fakat sen başka mağaraya girdin.

Ayarın değişmedikçe, rengin bozulmadıkça benim pazarımı gördüğün halde başka bir pazara gittin.[305]

305. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi,* 57 vd.

Ahi Evran ve Alaeddin Çelebi'nin Kırşehir'de Öldürülmeleri

Ahi Evran Kırşehir'e yerleştikten sonra burada bir Ahi zaviyesi kurmuş ve Kırşehir Ahiliğin yeni merkezi haline gelmiştir. Ahi Evran'ın Kırşehir'de hamam, mescit ve deri işleme üzerine dükkân açıp çalıştırdığını *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli*'den öğreniyoruz:

> Vardı key Kırşehrini tuttu mekân/ Issı suyı eyledi ol dem hamâm.
> Bir çarşu yapdı çarpâre sarâc/ Doydı nice benzi soluh karnı aç.
> Ulu mescidi düzdi çar kenarı/ Üleşirdü anda kârı zararı.
> Otuz iki günü eylerdi dabah/ Dükkânın açardu hem akşam sabah.[306]

Kırşehir'e yerleştikten sonra Anadolu'nun çeşitli şehirlerini ziyaret eden ve bunların bazılarında bir müddet kalan Ahi Evran Türk esnaf ve zanaatkârların ahlak, cömertlik, misafirperverlik prensipleri etrafında birleşmelerini sağlamıştır.[307]

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğolların yardımıyla tahta oturması ve sonrasında yaşanan bazı olaylar neticesinde Anadolu'nun pek çok yerinde Türkmen ayaklanmaları baş göstermiştir. Moğol karşıtlığı sayesinde Ahi ve Türkmenlerin sevip saydığı bir hükümdar olan Sultan II. İzzeddin Keykavus'un

306. Altınok, *agm.* s. 70.
307. Erol Ülgen, "Esnaf ve Sanatkârların Pîri Ahî Evran ve Geçmişten Günümüze Ahilik", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2021, C. 61, S. 1, s. 453.

tahtı kaybetmesi ve yerine geçen IV. Rükneddin'in Moğol yanlısı tutumu Ahi ve Türkmenler arasında rahatsızlık yaratmıştır. Yönetici kadrolarına kendi adamlarını yerleştiren sultan, Kırşehir Emirliği'ne Mevlana'nın halis müritlerinden Nureddin Caca'yı tayin etmiştir. Yaşanan gelişmeler Baki Yaşa Altınok'un ifadesiyle Kırşehir'de hayatı çekilmez hale getirmiş, asayişin bozulmasıyla birlikte kendisini güvende hissetmeyen halk üretimden uzaklaşınca Orta Anadolu'nun bir kısmı çölleşmeye başlamıştır. Bölgede yaşayanlar eğer Moğollar tarafından öldürülmedilerse çareyi kaçmakta bulmuş, yerini yurdunu terk etmişlerdir. Bu koşullarda Türkmenler, çiftçiler ve zanaat erbapları yalnızca düşmana değil, bir o kadar da yerli egemen sınıfa karşı tavır almışlardır. Yaşanan karışıklıklar nihayetinde Kırşehir'de Ahi Evran öncülüğünde büyük bir Ahi ayaklanması meydana gelmiştir. Kırşehir Emiri Nureddin Caca ayaklanmayı çok kanlı bir şekilde bastırmıştır. Yaşanan Ahi kıyımında Ahi Evran ve Konya'dan onunla birlikte gelerek Kırşehir'e yerleşen Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi de katledilmişlerdir.[308] *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli*'de yer alan *"Cebrail dirlerdi oldu Azrail/ Adûlarla danuşırdu ol zelil..."* dizelerinde Nureddin Caca'nın düşmanlarla yani Moğollarla beraber hareket ettiği ve Cebrail diye bilinirken Azrail'e dönüştüğü anlatılır.[309] Bu bilgi Ahi Evran'ın Nureddin Caca tarafından öldürüldüğünü doğrulamaktadır.

Kerâmât-ı Ahi Evran Mesnevisi'nde yer alan *"Ay tutuldu yahdısını virmedi/ Kimesne yılduz ışığın görmedi. Doksan üç yıl dünyada oldu tamam/ Ne helal önünde geçti ne haram..."*[310] dizelerinde Ahi Evran'ın öldürüldüğü gece ay tutulması olduğu bilgisi verilir. Buna ek olarak Mevlana'nın oğlu Sultan Veled, kardeşi Alaeddin Çelebi'nin ölümü münasebeti ile yazmış olduğu bir

308. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 207.
309. Altınok, *agm.* s. 72.
310. Çelik, *agt.* s. 20.

rubaide *"Alaeddin'in yasıyla ay karaya büründü, güneş ve gökyüzü başlarına kül serpti..."*[311] diyerek kardeşinin öldürüldüğü gece ay tutulması olduğunu vurgular. Bu bilgilerden hareketle yola çıkan Mikail Bayram, Ahi Evran ve Mevlana'nın oğlu Alaeddin Çelebi'nin katledildikleri tarihi kesin olarak belirleyebilmek için İstanbul Fen Fakültesi Astronomi bölümüne müracaat eder. Yapılan incelemeler sonucunda 1 Nisan 1261 tarihinde parçalı ay tutulmasının meydana geldiği ve bunun Türkiye'den görüldüğü tespit edilir.[312] Böylece Ahi Evran ile Alaeddin Çelebi'nin 1 Nisan 1261 tarihinde katledildikleri kesin olarak ortaya çıkar.

311. *Divân-ı Sultan Veled,* Haz. Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, İstanbul 1941, s. 571.

312. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi,* s. 207.

Nasreddin Hoca ile Ahi Evran Aynı Kişi midir?

Yaşadığı dönem, doğum ve ölüm yılları ve tarihi kişiliği hakkındaki bilgiler "tartışmalı" olan Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'ın Hortu köyünde 1208 yılında dünyaya geldiği, köyün imamı olan Abdullah vefat edince babasının yerine bu görevi üstlendiği, daha sonra Akşehir'e göç edip burada kadılık yaptığı söylenir. Hortu köyünde Nasreddin Hoca'ya ait olduğu rivayet edilen bir ev harabesi ve Nasreddin Hoca'nın kızlarından birine nispet edilen bir mezar taşının da varlığı bilinmektedir. Akşehir'de de Nasreddin Hoca'ya nispet edilen bir türbe vardır. Evliya Çelebi başta olmak üzere bazı kaynaklar Nasreddin Hoca'nın Yıldırım Bayezid ve Timur ile aynı çağda yaşadığını ileri sürerler.[313] Timur ile Nasreddin Hoca arasında gelişen bazı olayları konu alan fıkraları, özellikle fil hikâyesini pek çoğumuz biliriz. Timur, Nasreddin Hoca'nın memleketi Akşehir'e bir fil gönderip halkın file bakmasını ister. Ahali fili beslemek için ellerindeki bütün otları, samanları, o günün şartlarında elde ne varsa file yedirirler. Zamanla ahali kendi hayvanlarına verecek ot bulamamaya başlar. Mağdur olan köylüler Nasreddin Hoca'ya gidip hep beraber Timur'un huzuruna çıkmayı teklif ederler. Dertlerini anlatıp Timur'dan fili geri almasını isteyeceklerdir. Nasreddin Hoca köylülerin teklifini kabul eder ve hep beraber yola çıkılır. Köylüler Timur'dan çekindiği için onunla görüşmeye cesaret edemezler. Timur'un kapısına geldiğinde hoca arkasını dönüp bakar

313. Nurettin Albayrak, "Nasreddin Hoca", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, C. 32, s. 418.

ki köylülerden hiç kimse kalmamış. Nasreddin Hoca köylülere bir ders vermek için, huzuruna tek başına çıktığı Timur'dan bir fil daha ister. Bu meşhur fıkra, Nasreddin Hoca'nın tarihi kimliğinin ne derece tartışmalı olduğuna güzel bir örnek teşkil eder. Çünkü Timur'un Anadolu'ya gelişi Nasreddin Hoca'nın ölümünden bir asır sonra gerçekleşmiştir. Nasreddin Hoca 13. yüzyılda, dolayısıyla Timur'dan bir asır önce, Mevlana, Hacı Bektaş, Baba İlyas, Yunus Emre gibi isimlerle aynı çağda yaşamıştır. İbrahim Hakkı Konyalı, Timur Anadolu'ya gelmeden önce Akşehir'de Nasreddin Hoca Türbesi'nin mevcut olduğunu ve ziyaret edildiğini tespit etmiştir.[314]

Nasreddin Hoca'nın kimliğini tespit etmeye yönelik araştırmalar yapan Mikail Bayram'a göre güldürürken düşündüren fıkralarından tanıdığımız bilge kişi Nasreddin Hoca; Anadolu Selçukluları zamanında yaşayan, esnaf ve sanatkârların piri, Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu ve Moğollara karşı Türk direnişinin bayrak ismi olan Ahi Evran'ın ta kendisidir. Buna dair pek çok deliller sunan ve *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren* adlı bir de kitap yazan Bayram, bu kanıya nasıl vardığını şöyle anlatır:

> Görülen o ki bugüne kadar pek çok araştırmacılar hatta amatör kalemler kim Nasruddin adını taşıyan bir mezar taşı veya bir kitabe bulmuş ise Nasreddin Hoca'yı keşfettiği iddiasında bulunmuştur. Burada bu iddia ve münakaşaların içine girmeye gerek görmedim. Birtakım tahmin ve zanların ışığında Nasreddin Hoca'ya doğum ve ölüm tarihi belirleme yönündeki çalışmaları birtakım çırpınışlar olarak gördüm. Oysa Nasreddin Hoca veya Anadolu'nun Cuhası, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin *Mesnevi*'sinde ve diğer eserlerinde Eflaki'nin *Menâkıbu'l Arifin*'inde ve Sadreddin Konevi'nin

314. İbrahim Hakkı Konyalı, *Akşehir Tarihi*, Numune Matbaası, İstanbul 1945, s. 737-730.

Mektuplar'ında adı anılan ve elyazması eserler ihtiva eden kütüphanelerde muhtelif eserleri bulunan bir kişi olarak karşımızda durmakta imiş. Ben de doğrusu bunu geç fark ettim.[315]

Mikail Bayram Nasreddin Hoca'nın aslında Ahi Evran olduğunu gösteren pek çok deliller ortaya koymuştur. Bunların tamamına yer vermemiz mümkün olmadığından belli başlı örnekler üzerinde duracağız.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları nesilden nesile aktarılan sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmiştir. Hocadan söz eden en eski yazma eser 1480 yılında yayımlanan ve içinde iki Nasreddin Hoca fıkrası bulunduran *Saltukname*'dir. Yazılış tarihi bilinen en eski yazma ise Hüseyin adında birine ait olan 1571 tarihli *Hikâyât-ı Kitâb-ı Nasreddin* adlı eserdir. Bu eserde hocaya ait 43 fıkra vardır. Nasreddin Hoca fıkralarının resimli ilk baskısı olan ve 71 fıkradan oluşan *Letâif-i Nasreddin* adlı eser 1883 ise yılında Mehmed Tevfik tarafından yayımlanmıştır.[316] Bunu bir kenara koyalım. Ahi Evran'ın da Akşehir'de kaleme alıp Sultan İzzeddin Keykavus'a sunduğu *Letâif-i Hikmet* adlı bir eseri var. Mikail Bayram, Nasreddin Hoca fıkralarının pek çoğunun Ahi Evran'ın *Letâif-i Hikmet* ve onun genişletilmiş şekli olan *Letâif-i Gıyasiyye* adlı eserlerden alındığını teşpit eder ve bazı örnekler verir. En belirgin örneklerden birisi suya düşen cimrinin hikâyesidir. Nasreddin Hoca zamanında cimriliği ile tanınan bir adamın suya düşüp boğulmakta olduğunu görenler yardıma gidip *"Elini ver, seni kurtaralım..."* derler. Cimri adam boğulmak üzere olduğu halde kendisini kurtarmak isteyenlere elini bir türlü uzatmaz. Bunu gören Nasreddin Hoca, cimri adamın bugüne kadar kimseye herhangi bir şey vermediğini,

315. Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001, s. 91.

316. Albayrak, *agm.* s. 420.

vermeye alışkın olmadığını, bu yüzden elini de vermeyeceğini vurguladıktan sonra *"Eğer onu kurtarmak isterseniz ona elini ver demeyin, elimi al deyin. O zaman elinizi tutar ve adamı kurtarırsınız..."* der. Hocanın dediğini yaparlar ve adam kurtulur. İşte bu meşhur latife, yani fıkra Ahi Evran'ın *Letâif-i Hikmet* adlı eserinde yer almaktadır.[317]

Ahi Evren'in lakabı eski kaynaklarda Nasirüddin, Nasirüddin ve Nasru'd-din şeklinde geçmektedir. Ahmed Eflaki ve Sadreddin Konevi ondan Nasır ve Nasir olarak bahsederler. Bunun Türk gırtlak yapısına en uygun söyleniş biçimi Nasreddin'dir. Bu nedenle Ahi Evran'ın lakabı halk için kaleme alınan Ahi şecerenameleri, Ahi fütüvvetnameleri ve vakıfnamelerinde çoğunlukla Ahi Nasrü'd-din şeklinde kaydedilmiştir. Sadreddin Konevi Ahi Evran'a yazdığı mektuplarda ondan Hace Nasirü'd-din olarak bahsetmiş, bu isim halk arasında Hoca Nasreddin olarak yaygınlaşmıştır.[318]

Fıkralarda Nasreddin Hoca'nın hazırcevap, sözünü esirgemeyen bir kişi olduğu görülür. Nasreddin Hoca sıradan bir köylü gibi tarlasında, bağında çalışır, ormana odun kesmeye gider, zaman zaman da şehre iner. Bazen hocanın bir âlim, bilge kişi, kadı, tabip, hoca, elçi olduğu,[319] bazen de bir vezir olarak karşımıza çıktığı görülür.[320] Nasreddin Hoca fıkraları bu yönüyle Ahi Evran'ın hayatından izler taşımaktadır. Ahi Evran alınteri ile çalışıp üretmeyi esas alan Ahi Teşkilatı'nın lideridir. Hükümdarın çocuklarına ders verecek nitelikte bir âlimdir. Aynı zamanda yılan zehrinden ilaç üreten ve anatomi ile ilgili kitap yazan bir hekimdir. Mikail Bayram'dan öğrendiğimize göre Kayseri'de bulunduğu sırada kadılık ve Sultan II. İzzeddin

317. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 278.
318. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 275.
319. Albayrak, *agm.* s. 419.
320. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 275.

Keykavus'a vezirlik yapmıştır. Eflaki'nin Konya'da yapılan bir toplantıyı anlatırken bahsettiği Vezir Nasreddin, aslında Ahi Evran'dır:

> Bir gün Nasreddin Vezir'in hankâhında (tekkesinde) büyük bir posta oturtma töreni vardı ve bir ulu kişiye şeyhlik rütbesini vereceklerdi. Bütün bilginler, şeyhler, arifler, filozoflar, emirler ve ileri gelenler o toplantıda hazırdılar.[321]

Fıkralarda da Nasreddin Hoca'nın filozof kişiliğine vurgu yapılır. Örneğin dünyanın merkezinin neresi olduğunu soranlara *"Eşeğimin ön sağ ayağının bastığı yerdir..."* der ve itiraz edilince *"İnanmazsanız gidin ölçün..."* diye cevap verir. Pazarda bir papağanın 100 dinara satıldığını gören Nasreddin Hoca hindisini pazara getirerek papağan ile aynı fiyata satmaya kalkışır. Kendisine *"Hoca sen delirdin mi? Yüz dinara hindi mi olur? Papağan konuştuğu için yüz dinara satılıyor..."* diye itiraz edilince *"O papağan konuşuyor ise bu hindi de düşünüyor..."* demesi felsefede "Konuşmak düşünmenin seslendirilmiş şeklidir" fikrine işaret eder. Göle yoğurt çalıp *"Ya tutarsa?"* dediği fıkra da bilimde ihtimallerin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapar.[322] Felsefede İbni Sina ve Fahreddin Razi'nin takipçisi olan Ahi Evran kendi döneminin en güçlü filozoflarından birisidir. Nureddin Caca'nın Kırşehir'de yaptığı katliamdan kurtulan Ahiler Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Denizli, Uşak, Kütahya ve Bilecik taraflarına göç etmişlerdir. Kırşehir bu göçlerden dolayı köy haline gelmiştir. Akşehir'de başka hiçbir beldede olmadığı kadar Ahi mezarı olduğundan yola çıkan Mikail Bayram, Kırşehir'den Akşehir'e yoğun bir Ahi göçü yaşandığını, Ahilerin Akşehir'e geldikten sonra psikolojik bir tatmine kavuşmak amacıyla pirleri

321. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 99.

322. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 271.

için bir makam türbesi[323] inşa ettiklerini, Akşehir'de bulunan Nasreddin Hoca Türbesi'nin bu şekilde inşa edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.[324]

323. İçinde gerçek mezar olmayan türbe.

324. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 271 vd.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Moğol İstilası Karşısındaki Tutumu

Horasanlı olduğu bilinen Hacı Bektaş-ı Veli ilk eğitimini Nişabur'da Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Lokman Perende'den almıştır. Nişabur'da manevi terbiyesini tamamlayıp Arapça ve Farsça öğrenen Hacı Bektaş, Fahreddin Razi ve Ehvadüddin Kirmani'den de dersler almıştır.[325] Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya göç eden Horasan erenlerinden olup, kendisine bağlı Bektaşlu oymağının mevcut olduğu bilinmektedir. Babai Ayaklanması sırasında aşiretiyle birlikte Sivas taraflarına gelmişken, Amasya'ya gidip Baba İlyas'la görüşmüş, onun talimatı ile isyanda geri planda, güvenli bölgede kalmıştır. Kardeşi Menteş ayaklanma sırasında Sivas'ta öldürülmüştür. Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykavus ayaklanmayı çok kanlı bir biçimde bastırdıktan sonra, Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük'e yerleşmiş, burada açtığı dergâh isyandan sağ kurtulan Babailer için bir emniyet ocağı haline gelmiştir.[326] Babai Ayaklanması'nın Türkmenler için büyük bir kayıpla sonuçlanmasından sonra Anadolu'da Moğol istilası başlamıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Moğol baskısı karşısındaki tavrını doğrudan doğruya ve açık şekilde ortaya koyacak bilgilere sahip değiliz. Bununla beraber Hacı Bektaş-ı Veli'nin çevresi,

---

325. Büşra Büyükbektaş, *Anadolu Selçukluları Döneminde Mevlevîlerin Sultanlar, Devlet Adamları, Beylikler, Ahiler ve Diğer Zümrelerle Olan Münasebetleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020, s. 106.
326. Yıldız, *agm.* s. 191.

yakın dostları, ilişkili olduğu gruplar, mürit ve talebelerinin Moğollara karşı tutumları incelendiğinde onun Moğol karşıtı bir zat olduğu söylenebilir. Hacı Bektaş-ı Veli Moğol muhalifi Türkmen liderleriyle daima iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki Ahi Evran'dır. *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli*'den Ahi Evran'ın Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş ile dost olduğunu öğreniyoruz. *Vilayetname* ve diğer menakıpnamelerde Ahi Evran ile bizzat Hacı Bektaş-ı Veli'nin yakınlığına dair bilgiler de verilmektedir:

> O zamanlar Kırşehri'nin adı Gülşehri'ydi. Camileri, mescitleri, medreseleri çoktu, mamurdu. Şehirde müderrisler, bilginler, olgunlar vardı. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük'e yerleştiği zaman Ahi Evran henüz Kırşehir'e gelip yerleşmemişti, daha sonra yerleşti. Ahi Evran'ın kerameti, velayeti oldukça çoktur. Denizli'den Konya'ya, oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den de kalkıp Gülşehri'ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu fakat aslını, soyunu, nereli olduğunu kimse bilmez, çünkü gaip erenlerindendir. Onu, Sadreddin-i Konevi, âleme bildirdi. Bu erin birçok kerameti vardır, gün gibi meşhurdur.
>
> Hacı Bektaş ile Ahi Evran, birbirlerini pek severlerdi. Hatta Ahi Evran, bir gün sohbet ederken kim dedi, bizi şeyh edinirse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkâr'dır.[327]

Hacı Bektaş'ın ilk talebelerinin aynı zamanda birer Ahi olduğunu vurgulayan Mustafa Akkuş'un aktardığına göre Ahilerin ve Bektaşilerin ayin ve erkânları arasında ilk zamanlarda büyük benzerlikler vardır. Ahiler daha sonraları Bektaşi adını alıp, silsilelerini Hacı Bektaş-ı Veli'ye dayandırmışlardır. Bektaşilerin Ahilerle olan yakınlığı, tıpkı Ahiler gibi Moğollara karşı mücadele ettiklerini göstermektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin

327. *Vilayetnâme*, s. 49.

müritlerinden Pir Ebi Sultan'ın Konya'ya gelmesinde ve fikirlerini burada yaymasında Sadreddin Konevi'nin büyük etkisi olmuştur. Konevi, Ahi Evran ve Ehvadüddin Kirmani'nin yakın dostudur. Moğollara karşı isyan eden Hatiroğlu Şerafeddin, Konevi'nin *"Evladım"* diye hitap ettiği bir zattır. Hacı Bektaş'ın halifelerinden olan ve Yunus Emre'nin mürşidi olarak tanıdığımız Tapduk Emre'nin de Moğol karşıtı olduğu görülmektedir. Tapduklu dervişlerini sapkınlıkla suçlayan Niğdeli Kadı Ahmed, bu dervişlerin İlhanlı (Moğol) katliamına uğradıklarını belirtir. Kendi kadılığı zamanında Tapdukluların İbrahim Hacı liderliğinde yeniden faaliyete geçtiklerini ve devlet adamlarının bunları yok ederlerse cennete gireceklerine kefil olacağını belirtir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin bir başka halifesi Sarı Saltuk'un aşiretiyle birlikte II. İzzeddin Keykavus'un yanında Moğollara karşı mücadele ettiği bilinmektedir.[328] Akkuş, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Moğollara karşı tutumu hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

> Hacı Bektaş'ın, çevresi, arkadaş ve dostları incelendiği zaman onun hep Moğol tahakkümüne karşı çıkan bir muhit içerisinde yaşadığı ortaya konuldu. O, Moğol aleyhtarlığında dostlarının yanında olup, kendisinin de mensup olduğu Türkmen boyu, Moğollarla olan mücadelelerini devam ettirdi. Bu tutumu nedeniyle dönemin Moğol yanlısı tarihçileri tarafından eleştirilip hakkında ayrıntılı bilgiler verilmedi. Bu nedenle daha az tanındı. Diğer yandan Hacı Bektaş-ı Veli, Moğollarla mücadele eden birçok sevdiği kimsenin bu uğurda katledilmesine şahit olduğundan Moğollardan hep uzak kalmaya çalıştı.
>
> Hacı Bektaş, Moğol yanlısı dini ve sosyal zümrelerden uzak durarak, kendisi ve halifeleri Moğollara yakın olan veya onlara itaati savunan dini gruplarla ilişkilere girmedi. İlhanlı dini po-

328. Mustafa Akkuş, "Hacı Bektâş Velî'nin Moğol Tahakkümüne Bakışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, 2013, S. 66, 152-160.

litikası gereği Moğol yanlısı dini zümreler Anadolu'daki Moğol tahakkümü altındaki bölgelerde siyasi ve askeri destekle hızla yayılırken Bektaşilik geriledi. Moğol yanlısı kaynaklardaki Hacı Bektaş hakkındaki olumsuz imajın dini sebeplerden ziyade siyasi nedenlere bağlı olduğu görüldü. Hacı Bektaş, Moğol zulmü ve aleyhtarlığından dolayı Abdal Musa, Geyüklü Baba, Seyyid Cemal Sultan ve Hacım Sultan gibi halifelerinin büyük bir kısmını uç bölgelere gönderdi. Göç etmeyip Niğde ve Aksaray bölgesinde kalan halifesi Taptuk Emre'ye bağlı olan Bektaşi dervişleri de Moğollar tarafından öldürüldü.[329]

329. *Agm.* s. 161.

Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana ve Nureddin Caca

Hacı Bektaş-ı Veli ile Mevlana arasında meşrep, dil ve hitap yönünden büyük farklılıklar olduğunu vurgulayan Mustafa Akkuş, Mevlana'nın daha ziyade saray seçkinleri dediğimiz yüksek sınıf tarafından tutulan elit zümrenin mistik zevkine tercümanlık ederken, Hacı Bektaş-ı Veli'nin dil ve üslubuyla halk tabakasını kucakladığını ifade eder. Bu yönleriyle Mevlevilik aristokrat sınıfın, Bektaşilik halkın tarikatı olmuştur.[330] Ahmet Yaşar Ocak'a göre Hacı Bektaş-ı Veli'nin küçük bir Türkmen köyü olan Sulucakarahöyük'e yerleşip dergâhını burada kurmasının sebebi Babai İsyanı sonrası gözden ve Sünni âlimlerin eleştirilerinden uzak kalmak istemesidir. Mevlana'nın bile gıyaben tanıdığı bu Türkmen şeyhine hiç de iyi gözle bakmadığı bilinmektedir.[331] En önemli Mevlevi kaynaklarından olan *Arifler*in *Menkıbeleri* adlı eserde Mevlana'nın Hacı Bektaş-ı Veli'den hakaretle bahsettiği görülür. Rivayete göre Hacı Bektaş-ı Veli rüyasında Mevlana'yı görmüş, Mevlana *"Ey kahpenin kardeşi, bizim heyecanımız neşe ve aşktan geliyor, yanma ve aramaktan değil..."* diyerek Hacı Bektaş'ın boğazını sıkmıştır.[332]

Ahi Evran'ı katleden Moğol yanlısı komutan Nureddin Caca'nın Hacı Bektaş-ı Veli'yi Kırşehir'den kovmak istediğini *Vilayetname*'den öğreniyoruz. Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük'e gelip İdris ve karısı Kadıncık'ın evinde

330. Akkuş, *agm.* s. 157.
331. Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14, s. 456.
332. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 371.

kalmaya başlar. İdris'in kardeşi Saru'nun sözüne kanan köylüler arasında *"Derviş Kadıncık'a âşık, o yüzden evinde kalıyor..."* diye dedikodu başlar. Saru bir yandan da kardeşi İdris'e *"Şu dervişi evinde beslemeye utanmıyor musun? İzin ver gitsin, nereye gidecekse gitsin..."* diyerek Hacı Bektaş'ı evden kovmasını ister. Hatta Kırşehir Emiri Nureddin Caca'ya gidip *"Kardeşimin evine bir derviş geldi; garip halli biri. Kalkıp bir yere gitmiyor. Bir adam gönderin de bu dervişi buradan başka yere yollasın..."* diyerek yardım ister. Nureddin Caca, dervişi yani Hacı Bektaş'ı köyden çıkarmak için bir yaverini gönderir. Hacı Bektaş'ı Üçpınar'ın başında otururken bulan yaver Nureddin Caca'nın emrini söyleyip Kırşehir'i terk etmesini isteyince Hacı Bektaş bu adama *"Mülk sahibi gibi konuşuyorsun, beni buradan kimse çıkaramaz. Var git yoluna..."* diye cevap verir. Hacı Bektaş'ın emrini dinlemediğini öğrenen Nureddin Caca atına atlar, bu defa kendisi Hacı Bektaş'ın yanına gelir:

> Nureddin Hoca, Hünkâr'a kızdı; *"Abdest alın da namaz kılalım, öğle namazının vakti geldi..."* dedi. Nureddin Hoca hizmetçilerinden birine bir maşrapa vererek, *"Şu pınardan Hünkâr'a su getirin..."* diye buyurdu. Hizmetçi hemen gidip su getirdi. Hünkâr'ın önüne koydu. Hünkâr, suyu ellerine döktü, su kıpkırmızı kan kesilmişti. Hünkâr Nureddin Hoca'ya, *"Bu kanla abdest almak doğru mudur?"* sorusunu yöneltti. Nureddin Hoca, *"Doğru değil..."* dedi ve *"Yolda gelirken keklik avlamıştık, sanırım onun kanı maşrapaya bulaşmış..."* diye de ekledi. Hizmetçisine inanmayıp maşrapayı aldı; pınara gitti, birkaç kez suyla doldurdu ve getirip Hünkâr'ın önüne koydu. Hünkâr suyu avucuna döktü, su yine kıpkırmızı kesilmişti. Nureddin Hoca bunu büyüye yordu. *"Derviş kalk gönlün nereye isterse oraya git, seni bir daha buralarda görürsem ocağını yıkarım..."* dedi. Nureddin Hoca'nın tehdidi karşısında Hünkâr, *"Yarın öğleyin seni yakalarlar, çocuklarını bile görmene izin vermezler, bir yaş deriye sararlar ve öyle bir yere götürürler ki bir torba*

toprakla bir avuç arpa canını kurtarmana neden olur. Sonra öyle bir yere varırsın ki uçan kuşları görünce hasret çeker; acaba bu kuşlar, bizim ilimize uğrarlar mı diyerek zarı zarı ağlarsın..." dedi. Nureddin Hoca Hünkâr'ın sözlerine çok kızdı. "*Eğer yarın öğleye değin dediklerin başıma gelmezse bak gör sana neler ederim...*" dedi.[333]

Nureddin Caca, Mevlana'nın yanına giderek Hacı Bektaş-ı Veli ile arasında geçenleri anlatır. Hacı Bektaş-ı Veli'yi dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor diye eleştirir. Namaz kılmadığını, ona mutlaka namaz kılması gerektiğine dair ısrar ettiğini söyler. Abdest alması için pınardan bir testi su getirdiğini, fakat döktüğü vakit suyun kan olduğunu ve bu durum karşısında şaşakaldığını belirtir. Mevlana şöyle cevap verir:

> Keşke kanı su yapsaydı, çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Musa, Nil'i Kıpti için kan ve kanı da Sıpti için berrak su yaptı. Bu onun kudretinin kemalindendi. Bu şahısta o kuvvet yoktur. Buna israfın değiştirilmesi derler ki, Kuran da: "*Şüphesiz israf edenler şeytanın kardeşleridir...*" buyrulmuştur.[334]

Hacı Bektaş-ı Veli bir mektubunda Mevlana'ya "*Ne istesin, ne istiyorsun? Dünyada kopardığın bu kıyamet nedir?*" diye soruyor. Bir başka mektupta ise yine Mevlana'ya diyor ki:

> Eğer aradığını buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya saldığın bu gürültü nedir? Kendini insanoğullarının manzuru yaptın. Halkın bu kadar hanümanını (evini barkını) birbirine kattın.[335]

Hacı Bektaş-ı Veli Mevlana'ya "*Dünyada kopardığın bu kıyamet nedir?*" ve "*Halkın bu kadar evini barkını yıktın...*" derken

333. *Vilayetnâme*, s. 57-58.
334. Eflâkî, *age.* s. 451.
335. Eflâkî, *age.* C I, s. 370.

Mevlana'nın Moğol istilasına destek vermesini eleştirmiş olabilir mi? Nureddin Caca'yı döktüğü suyla abdest alınmayacak kadar kötü kılan şey neydi? Caca'nın maşrapasından dökülen kan, katlettiği Ahi Evran ve Türkmenlerin kanı mıydı? Zihnimizi biraz daha yoralım. Hacı Bektaş-ı Veli'nin *"Eline, beline, diline sahip ol!"* sözünü hepimiz biliriz. Elinle hırsızlık yapma, beline yani uçkuruna sahip ol, zina etme, dilinle yalan söyleme veya dedikodu yapma gibi anlamlara geldiği düşünülen güzel bir sözdür. Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız Moğol istilasını, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Farsçanın yerine Türkçeyi resmi dil ilan etmesini, Ahi ve Türkmenlerin direnişini göz önünde tutalım. Hacı Bektaş-ı Veli *"Eline sahip ol!"* derken Moğol istilasına karşı devletine sahip çıkmayı vurgulamış, *"Beline sahip ol!"* derken soyuna, milletine sahip olmayı, başka kültürlerin etkisi altına girmemeyi öğütlemiş, *"Diline sahip ol!"* derken Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti karşısında Türk diline, Türkçene sahip ol demiş olabilir mi? Daha ötesi Nasreddin Hoca fıkraları Moğol baskısı altında ezilen Türkmenlerin moralini yüksek tutmak için ortaya çıkmış olabilir mi? Ne dersiniz?

Mesnevi'de Ahi Evran

Pek çoğumuzun bugüne kadar nasihatler içeren ahlaki, öğretici bir tasavvuf kitabı olarak kabul edip okuduğumuz *Mesnevi* Mikail Bayram'a göre edebi ve sanat değerinin yanında siyasi ve ideolojik görüşlerin çatıştırıldığı, Mevlana'nın rakiplerinin acımasızca eleştirildiği bir kitaptır. Mevlana kendisine düşman bir çevrenin bulunduğunu ve bunların kendisine karşı mücadele ettiklerini, kendisinin de bunlarla mücadele etmek amacıyla *Mesnevi*'yi kaleme aldığını söyler. Mevlana *Mesnevi* ile bir yandan kendi dini, tasavvufi ve felsefi görüşlerini yayarken, bir yandan da fikri ve siyasi muhalifleriyle mücadele etmiştir. Bu yönüyle devrinin sosyal, siyasi ve kültürel meseleleri hakkında bol bilgi ve malzeme içeren birinci elden kaynak durumundaki *Mesnevi* aynı zamanda yazıldığı dönemin magazin haber bülteni niteliğindedir. Mevlana *Mesnevi*'de eleştirdiği kişilerin kimlikleri hakkında kesin bilgiler vermez. Bununla birlikte, *Mesnevi* okuyan o dönemin insanları Mevlana'nın yazdığı beyitlerde kimlere ne mesajlar verdiğini, kimleri yerdiğini, kimlerle alay ettiğini bilirler. Mevlana'nın *Mesnevi*'de eleştirdiği söz konusu düşmanlarının kim olduğunu araştıran Mikail Bayram küçük ipuçları elde etmiştir. Eflaki'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde verdiği bazı bilgiler Mevlana'nın *Mesnevi*'de kimleri eleştirdiği konusuna ışık tutmaktadır. Buna göre Mevlana Nasreddin Hoca'yı yani Ahi Evran'ı *Mesnevi*'de sık sık "Cuha" diye anmaktadır.[336]

336. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 101-105.

Saflığı ile tanınan Arap fıkra kahramanı "Cuha" herkesin kendisiyle alay ettiği gülünç, ahmak bir karakterdir. Arapların bizim âlim, filozof, çok zeki ve hazırcevap bir kişi olarak tanıdığımız Nasreddin Hoca'ya da "Cuha" adını vermelerinden dolayı bu iki fıkra kahramanının hayatları, şahsiyetleri ve fıkraları birbirine karıştırılmaktadır. Hatta ikisinin aynı kişi olduğunu ileri sürenler bile çıkmıştır. Aslında bu iki karakter fıkra kahramanı olmanın ötesinde bir benzerlik göstermezler. Mısırlı yazar Hasan Hüsni Ahmed Nasreddin Hoca'nın fıkralarını topladığı *Nevâdiru Cuḥâ* adlı eserinin önsözünde pek çok kişinin âlim ve filozof Türk Cuha ile ahmak ve saflığıyla ünlü Arap Cuha'yı birbirine karıştırdıklarına dikkat çekme ihtiyacı hissetmiştir.[337] *Mesnevi*'de "Cuha" diye nitelendirdiği bir karakterle ilgili hikâyeler anlatan Mevlana ve bir hikâyede Cuha'nın kadın elbisesi giyerek kadınlar meclisinde sergilediği edep dışı davranışlardan bahsetmiştir:

"Sözü kuvvetli, cerbezesi yerinde bir vaaz eden vardı. Minbere çıkmış vaiz ediyordu. Kadın, erkek herkes minberin dibine toplanmıştı. Cuha da bir çarşaf giyip yüzünü örttü, kadınlar arasına karıştı. Kimse onu tanımıyordu. Bir kadın, vaaz edene gizlice sordu: Kasıktaki kıllar, namazın bozulmasına sebep olur mu? Vaiz dedi ki: Uzun olursa namaz mekruh olur. Ya hamam otuyla ya ustura ile tıraş etmen lazım ki namazın tamam olsun, kabul edilsin. Kadın: Ne kadar uzun olursa namazın kabul olmaz dedi. Vaaz eden dedi ki: Bir arpa boyu uzun olursa tıraş etmek farzdır. Cuha, hemen kız kardeş dedi, bak bakalım, benim kasığımın kılı o kadar olmuş mu? Tanrı rızası için elini uzat da bir yokla. Bakalım, mekruh olacak kadar uzamış mı? Yanındaki kadın, Cuha'nın şalvarına el atar atmaz eline aleti geldi. Derhal şiddetli bir nara attı. Hoca, sözüm gönlüne tesir etti dedi. Cuha

337. Hüseyin Tural, "Cuha", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 8, s. 82.

dedi ki: Hayır, gönlüne tesir etmedi, eline tesir etti. A akıllı adam, gönlüne tesir etseydi vay haline!"[338]

Mikail Bayram'a göre Mevlana burada Türkmen çevrelerin kadın erkek bir araya gelip yaptıkları dini sohbet meclisleriyle alay etmektedir.[339] Mevlana, *Mesnevi*'de yer alan bir başka hikâyede Cuha'yı karısının güzelliğini kullanıp insanları tuzağa düşüren ahlaksız ve kurnaz bir adam olarak tasvir eder:

> Cuha, her yıl yoksulluktan hileye başvurur, karısına yüz tutar, ey güzelim derdi, Mademki silahın var, yürü avlan da avından süt sağalım. Tanrı, sana yay gibi kaşlar, ok gibi bakış vermiş. Bunları, adam avlamaktan başka ne için verdi? Yürü, bir yüce kuş için tuzak kur. Taneyi göster, fakat sakın sen yenme ha! Hasılı Cuha'nın karısı, gönlünü on türlü emele veren kocamdan şikâyetçiyim diye kadının tapısına vardı. Kadı, o güzelin yüzüne, gözüne kapıldı, avlandı. Dedi ki: Mahkemede bir gürültü varken şikâyetini dinleyemiyor, anlayamıyorum. Ey servi boylu! Yalnızca gelirsen kocanın sitemlerini iyice söyler, şikâyette bulunursun. Kadın dedi ki: Senin evine iyi kötü herkes, derdini dökmeye, şikâyetini anlatmaya gelip gider. Kadı, peki güzelim dedi, ne yapalım? Kadın dedi ki: Bu cariyenin evi tamamıyla bomboş. Düşman, köye gitti, bekçi de yok. Halvet olmak için pek güzel bir yurt. Mümkünse bu gece oraya gel. Geceleyin görülen işte ne düzen vardır, ne riya. Gece oldu. Akıllı kadı, kadına kavuşmak için yavaş yavaş kalktı, yola düştü. Kadın iki mum yaktı. Yemek ve çerez hazırlamıştı. Kadı gelince biz aslen dedi, içmeden sarhoşuz. Tam bu sırada Cuha gelip kapıyı dövmeye başladı. Kadı, yerinden sıçradı, bir kaçacak yer aramaya koyuldu. Ortada bir sandıktan başka kaçacak yer yoktu. Hemen korkusundan sandığın içine girdi. Derken Cuha eve girdi. Başladı söylenmeye. Sandık, görünüşte pek güzel ama içinde ne kumaş var, ne altın, ne

338. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1995, C. 5, s. 272.
339. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 125.

gümüş... Bomboş! Halk da içinde altınım var sanıyor, hakkımda böyle şüphelere düşüyor. Yarın şu sandığı alıp götüreyim de çarşı ortasında yakayım. Kadın, adam dedi, vazgeç bundan. Cuha, vallahi vazgeçmem, yapacağım diye yeminler etti. Sabah çağı yel gibi koştu, hamal getirdi, hemencecik sandığı hamalın sırtına yükledi. Kadı, ey hamal dedi, ey sandık götüren! Mahkemeye gir, halimi anlat. Naibime çabuk halimi tamamıyla bildir. Gelsin, şu akılsız heriften bu sandığı alsın, açmadan öylece eve götürsün. Naip gelip bu sandık kaça dedi. Cuha, dokuz yüz altından fazla veriyorlar. Fakat ben binden aşağı veremem. Alacaksan aç bak, paranı ortaya dök dedi. Naip, ey hırkası kısa, utan, sandığın değeri meydanda dedi. Cuha, hayır dedi. Görmeden alım satım, şer'i değildir. Malımızı kilim altında satmamız doğru değil. Açayım, bir bak, gör. Değmezse satın alma. Sana da ziyan olmasın babacığım. Naip ey sırları örten dedi, sırrı açma. Benimle uyuş. Ben bunu böyle kapalı olarak alacağım.[340]

Mikail Bayram'a göre burada Cuha'nın karısı olarak bahsi geçen kişi Nasreddin Hoca'nın karısı Fatma Bacı'dır ve Mevlana onu ahlaki zaaf içinde bir kadın olarak tasvir etmiştir. Ahi Evran'ın ölümünden sonra kimsesiz kalan Fatma Hatun, Hacı Bektaş'a sığınmış, Hacı Bektaş da onu kendisine bacı edinerek himayesine almıştır. Mevlana Hacı Bektaş'a *"Bacısı kahpe..."* derken bu Fatma Bacı'yı kastetmektedir.[341]

Mevlana *Mesnevi*'de hepimizin bildiği Nasreddin Hoca'nın *"Eğer bu et ise kedi nerede, yok eğer kedi ise et nerede?"* dediği meşhur fıkraya da yer vermiştir. Nasreddin Hoca'nın ismini vermeyip ondan "bir adam" diye bahseden Mevlana, adamın karısının kötü huylu olduğunu ve şarap içtiğini vurgulamıştır. Hikâye şöyledir:

340. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 354-360.
341. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 126.

Bir adamın bir karısı vardı. Pek hilebaz, pek kötü huylu ve yol kesici bir kadındı. Adam, eve ne getirirse harcar, telef ederdi. Adam da sesini çıkarmazdı.

Bir gün adam, konuğunu ağırlamak için yüzlerce sıkıntıyla biraz et aldı, eve getirdi. Kadın onu kebap edip şarapla sildi, süpürdü. Adam gelince de düzensiz sözlerle hileye başladı. Adam dedi ki: Konuk geldi, et nerde? Konuğa yemek çıkarmak lazım. Kadın eti şu kedi yedi, hadi git et al yine dedi. Adam, Aybek dedi, teraziyi getir, şu kediyi bir tartayım. Terazi geldi, kediyi tarttı, yarım batman geldi. Bunun üzerine a hilebaz kadın dedi, et yarım batmandı, yarım okka kadar da fazlalığı olacak. Kedi de tam yarım batman geldi. Eğer bu, kediyse söyle, et nerede? Yok, bu etse hadi var, bucak bucak kediyi ara.[342]

Yine *Mesnevi*'de bir debbağ, yani derici hikâyesi vardır. Mevlana burada debbağ olduğu için kötü kokulara alışmış bulunan adamın güzel koku kokladığı zaman bayılıp düştüğünü ve köpek pisliğini koklayınca tekrar kendine geldiğini anlatır. Hikâye şöyledir:

Birisi, güzel koku satanların pazarına gelince aklı başından gitti, büzülüp yere yıkıldı. Kerem sahibi attarlardan gelen güzel kokular, başını döndürdü, yere düştü! O bihaber, gün ortasında yol uğrağına bir leş gibi yıkıldı, kaldı. Derhal halk, başına üşüştü. Herkes lâhavle diyerek derdine derman aramaktaydı. Birisi, eliyle kalbini yokluyor, öbürü yüzüne gülsuyu serpiyordu. Bilmiyordu ki o alanda onun başına ne geldiyse gülsuyundan geldi. Biri bileklerini başını ovuyor, öbürü hararetlensin diye samanlı ıslak balçık getiriyordu. Biri ödağacıyla şekeri karıştırıp tütsülüyor, başka biri elbisesinin bir kısmını soyup üstündekileri hafifletiyordu. Birisi nasıl atıyor diye nabzını yokluyor, öbürü ağzını kokluyor. Şarap mı içti, esrar mı? Yoksa afyon mu yuttu anlamak istiyordu. Halk, onun neden bayıldığını anlayamamış, şaşırıp kalmıştı.

342. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 278-279.

Derhal akrabalarına haber verdiler, falan adam feşman yerde perişan bir halde düşüp kaldı dediler. Neden bayıldı, ne oldu da leğeni damdan düştü? Kimse bilmiyordu! O tabağın (debbağ) iriyarı, güçlü kuvvetli, bilgili anlayışlı bir erkek kardeşi vardı, hemencecik koşa koşa geldi. Yenine biraz köpek pisliği almıştı, halkı yardı, feryat ederek kardeşinin başucuna geldi. Ben neden hastalandı biliyorum, dedi. Hastalık teşhis edildi, sebebi bilindi mi tedavisi kolaydır. (...) Delikanlı, kardeşine yapacağı ilâcı kimse görmesin diye halkı uzaklaştırdı. Gizli bir şeyler söyler gibi ağzını kulağına götürdü, sonra da o şeyi burnuna koydu. Köpek pisliğini avucuna sürtmüştü. Pis beynin ilâcını bu pislikle görmüştü. Avucunu koklatır koklatmaz adam, deprenmeye başladı. Halk, bu pek mühim bir afsun dediler.[343]

Mikail Bayram ayrıca, Mevlana'nın baş düşmanını köse, hadım, kadın görünümlü ve eşcinsel olarak vasfederek birkaç yerde cinsi sapıklıkla suçladığını belirtmiştir. Bayram, Ahi Evran'ın çocuğu olmadığından dolayı Mevlevi çevrelerin onun bu durumuyla alay ederek ona hadım ve eşcinsel dedikleri kanaatindedir.[344] Nitekim *Ariflerin Menkıbeleri*'nde Şeyh Nasıreddin adlı bilge bir zatın hadım ve eşcinsel olduğuna dair bir hikâye vardır. Eflaki burada isim vermeden adeta Ahi Evran'ı tarif eder. Bahsedilen kişinin adının Şeyh Nasıreddin olmasının ve Mevlana muhalifliğinin yanı sıra "tabsıra" sahibi olduğunu belirtir. Ahi Evran *Tabsıra* adlı bir eser yazmıştır. Eflaki Şeyh Nasıreddin için *"Bütün ilimlerde Şeyh Sadreddin ile at başı giderdi..."* ifadesini kullanmıştır. Ahi Evran'ın Sadreddin Konevi ile ilmi tartışmalar yaptığı bilinmektedir. Bütün bu örnekler hadım ve eşcinsel denilerek alay edilen kişinin Ahi Evran olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Söz konusu hikâye şudur:

343. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 22-24.
344. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 124.

Mevlana: "Dinsiz Nasreddin hadım oldu."

Bir gün Mevlana hazretlerinden: "Dillerde dolaşan şeyhlerin illeti hangisidir?" diye sordum. Mevlana "Haşa ki, şeyhlerde öyle fena bir illet bulunsun. Fakat hatmi cesaret ve zahiri pervasızlık yüzünden tarikattan kovulmuş olanlar sonunda o illete tutulurlar..." buyurdu. Nitekim Mevlana zamanında, makbul ilim sahibi bir şeyh vardı. Ona meşhur Şeyh Nasıreddin derlerdi. Tabsıra sahibi idi. Bütün ilimlerde Şeyh Sadreddin ile at başı giderdi. İtibarlı müritleri de vardı. Bir gün Mevlana birkaç dervişle birlikte adı geçenin hankâhı civarından geçiyordu. O da müritleriyle birlikte köşkünde oturmuştu. Birdenbire Mevlana'nın, müritleri ile birlikte uzaktan geçtiğini gördü. Müritlerine: *"Bakınız, Mevlana'nın duman renginde sarığı ve mavi feracesiyle ne karanlık bir şekil ve anlaşılmaz bir yolu vardır. Bu adamın ne karakter taşıdığını, ne yol tuttuğunu ve onun tarikat silsilesinin kime ulaştığını hiç bilmiyorum. Onda bir nur olduğunu da sanmıyorum..."* dedi. Mevlana hazretleri uzaktan onun köşküne bakıp sertçe: *"Ey temyiz kabiliyetinden mahrum olan namert!"* buyurdu. Şeyh Nasıreddin hemen o anda bir ah edip düştü. Müritleri feryat ederek onun üzerine üşüştüler ve: "*Bu ne haldir?*" diye sordular. Nasıreddin: "*Yazıklar olsun! Terbiyesizlikte bulundum ve küstahlık ettim. Mevlana hazretleri bana bir darbe vurdu. Ben, onun velayetinin yüceliğinden habersizdim. Burada konuşmuş olduğum her şeyi gaip âleminden olanlar onun kulağına ulaştırdılar, benim halim başkalaştı ve talihim tersine döndü...*" dedi. Nasıreddin'in hemen o anda erkekliği zail olup hadım oldu. Bundan Tanrı'ya sığınırız. Bu tarafta arkadaşlar: *"Mevlana kime küfrediyor?"* diye her tarafa baktılar, fakat hiç kimseyi görmediler. Şaşkınlıkları bir iken bin oldu. Hüngür hüngür ağlayarak küfür hadisesini sordular. Mevlana: "*Dinsiz Nasıreddin hadım oldu. Kendi yüce makamında şeytan kardeşler arasında oturmuş, bizim şeklimiz hakkında bir şeyler söylüyordu. Şüphesiz erkekliği zail oldu. Yüce Tanrı gayretinden ötürü o zavallıyı âleme ibret yaptı ki, erkeklerin erliği ve donuk kalplilerin namertliği, sırları bilen*

dostlara malum olsun..." buyurdu. Nihayet Nasıreddin o hale geldi ki kendisini kullanmaları için kölelere para veriyordu. Konya şehrinde şeyhlik illeti ile meşhur oldu.[345]

345. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 232-234.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLANA VE ŞEMS-İ TEBRİZİ HAKKINDA MERAK EDİLEN BELLİ BAŞLI KONULAR

♦ ♦ ♦

Mevlana'ya Atfedilen *"Ne olursan ol, yine gel..."* Sözleri Aslında Kime Ait?

Bâzâ! Bâzâ! Her ân çi hesti bâzâ
Ger kâfir u gebr u bût-peresti bâzâ
İn dergeh-i mâ, dergeh-i novmidi nist
Sed bâr eger tovbe-şikesti bâzâ.

Yine gel, yine gel; ne olursan ol, yine gel
Kâfir, ateşperest putperest olsan da yine gel
Bizim dergâhımız değildir umutsuzluk dergâhı
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel.[346]

Mevlana'ya nispet edilen yukarıdaki rubai[347] Mevlana'nın eserlerinde geçmemektedir. Buna rağmen Mevlana'nın en önemli evrensel mesajı olarak kabul gören bu sözler Baba Efdal Kâşâni'ye de nispet edilir. *"Ne olursan ol, yine gel..."* sözleri *Rubaiyyat-ı Baba Efdal-i Kâşâni* adlı eserde 7 numaralı rubai olarak yer almaktadır. Ancak, aynı sözler Mevlana ve Baba Efdal'den iki asır önce yaşayan mutasavvıf Ebu Said Ebu'l Hayr'ın rubaileri arasında da yer almaktadır. *Suhenân-ı Manzûm-i Ebu Said Ebu'l Hayr* adlı eserin 21 numaralı rubaisidir.[348]

346. Ebû Saîd Ebu'l Hayr, *Rubailer*, Çev. Mehmet Kanar, Şule Yayınları, İstanbul 2012, s. 19.
347. Aruz ölçüsüyle yazılan dört dizelik Divan Edebiyatı nazım biçimi.
348. Yakup Şafak, "Mevlânâ'ya Atfedilen 'Yine Gel' Rubaisine Dair", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, S. 24, s. 77-78.

Ebu Said Ebu'l Hayr Horasan'ın Meyhene kasabasında doğmuştur. Babası Ebu'l Hayr Ahmed'le birlikte gittiği sema meclislerinde tasavvufla tanışmış, şiir ve tasavvuf anlayışında mutasavvıf şair Ebu'l Kasım Bişr-i Yasin'den ilham almıştır. Ebu Said fıkıh, tefsir ve hadis bilgisini ilerletmek için Merv'e gidip burada beş yıl kaldıktan sonra Serahs'a geçerek ünlü sufilerinden Lokman-ı Serahsi ile tanışmıştır. Meyhene'ye geri döndükten sonra yedi yıl riyazet hayatı yaşayan Ebu Said, yamalı bir çuha giyerek dolaşan, cami ve tuvaletlerin temizliğiyle uğraşan, her namaz öncesi gusleden, ıssız yerlere gidip buralarda inzivaya çekilen, sürekli susup derin düşüncelere dalan bir sufi haline gelmiştir. Ne kadar çetin çilelere girdiğini anlatmak için, bazen bir ağaca kendini ayaklarından asarak, bazen de bir kuyuya baş aşağı sarkarak çile çıkardığı, bu halde namaz kılıp Kuran okuduğu rivayet edilir. Yedi yıl boyunca çekildiği inzivada sadece ot ve yaprak yiyen, geceleri uyumayıp namaz kılan, gündüzleri sürekli oruç tutan, kötü yerler olduğuna inandığı çarşı ve pazara hiç çıkmayan Ebu Said daha sonra halkı irşada başlar. Nişabur ve Meyhene'deki tekkesinde çok sayıda mürit toplanır. Tekkede sabahlara kadar sema ve raks edip şiirler okuyan Ebu Said bu şiirlerin müritleri tarafından sözlerinin tespit edilmesini bile istememiştir. Buna rağmen kütüphanelerde yetmişi aşkın rubaisini ihtiva eden elyazmaları vardır. Bunların büyük bir bölümü Said-i Nefisi tarafından *Sûhanân-ı Manzûm-i Ebu Said-i Ebu'l-Hayr* adıyla basılmıştır.[349] Farsça yayımlanan ve Mevlana'ya atfedilen "*Ne olursan ol, yine gel...*" sözlerinin bulunduğu rubaiyi de içeren eser Mehmet Kanar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

"*Ne olursan ol, yine gel...*" sözlerinin Mevlana'ya atfedilmesinde ve bu kadar yayılmasında Abdülbaki Gölpınarlı'nın payı olduğunu vurgulayan Yakup Şafak şöyle bir eleştiri yapar:

349. Tahsin Yazıcı, "Ebû Saîd Ebu'l Hayr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10, s. 220-222.

> Mevlana ve Mevlevilik konusunda ülkemizde yetişen en önemli ilim adamlarından biri olan ve bu alandaki hizmetlerini daima takdirle, şükranla andığımız merhum Gölpınarlı'nın zaman zaman ilmi disiplinden koparak duygusal davrandığını, üslubuna dikkat etmeyip, yanlış anlamalara sebebiyet verdiğini biliyoruz. Maalesef bu konuda da öyle olmuş, kendisi büyük birikimine ve vukufuna rağmen iyi bir araştırma yapmadan, zayıf delillerle ve kendi tahminleriyle bu rubaiyi Hz. Mevlana'ya ısrarla nispet etmiş, ondan sonra da Mehmet Önder gibi takipçilerinin desteği ile tartışmalar sürüp gitmiş; birçok konuda olduğu gibi, mesele ilmi zeminlerde, serinkanlılıkla ele alınmak yerine kamuoyuna mal edilmiş, yıllarca çatışma ve polemik konusu yapılmıştır.[350]

Mikail Bayram ise konuya başka bir yorum getirmekte, söz konusu rubainin Farsçadan Türkçeye hatalı tercüme edildiğini, şairin aslında burada *"Yine gel, yine gel, ne olursan yine gel..."* demediğini, *"Tövbe et, tövbe et, her ne isen tövbe et. Eğer ateşperestsen, putperestsen yine tövbe et. Bizim dergâhımız ümitsizlik yeri değil, yüz defa tövbeni bozmuş olsan da yine tövbe et..."* diyerek aslında bir ayet tefsiri yaptığını öne sürmektedir. Bayram'a göre Ebu Said burada *"Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir..."* diyen Zümer Suresi 53. ayetin tefsirini yapmıştır.[351]

350. Şafak, *agm.* s. 80.

351. https://www.youtube.com/watch?v=wBFO1ZcAH7s; Erişim: 30.09.2023

Mevlana Moğol Ajanı mıdır?

Mevlana'ya "Moğol ajanı" diyebilmemiz için Mevlana'nın Moğollar tarafından yetiştirilip Anadolu'ya gönderilmiş olması gerekir. Mevlana'nın hangi yıllarda nerelerde bulunduğu ve Anadolu'ya ne zaman geldiği net olarak bellidir. Mevlana'nın doğduğu ve çocukluk yıllarının geçtiği yer Belh şehridir. Mevlana bu şehirde bulunurken Moğol istilası tehdidi vardı ancak Moğollar henüz şehre girmemişlerdi. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled Fahreddin Razi ve onu himaye eden Sultan Muhammed Harizmşah ile sorun yaşadığından dolayı ailesiyle birlikte Belh şehrini terk ettiğinde Mevlana çocuk yaştaydı. Mevlana ailesiyle birlikte Belh'ten ayrıldıktan bir süre sonra şehrin Moğollar tarafından istila edildiği haberi gelmişti. Bunu hem Eflaki, hem Sultan Veled nakleder:

> Baha Veled daha Bağdad'dan hareket etmemişti ki, Cengiz'in beş yüz bine yakın Moğol askeriyle Belh'i muhasara etmiş olduğu ve Horasan'ın bu kadar şehrini harap ve yağma ettikleri, sayısız esir aldıkları haberi geldi.[352]

> Belh'ten Hicaz semtine hareket etti; çünkü o sır, iyice tesir etmişti ona, o daha yoldayken haber geldi; o sırrın eseri belirdi. Tatar, o bölgelere hücum etmiş, İslam askeri bozguna uğramıştı. Belh'i

352. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 118.

almışlar, o topluluktan hadsiz hesapsız, birçok kişiyi ağlata inlete öldürmüşlerdi. Büyük şehirleri yıkıp yakmışlardı.[353]

Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, Belh'ten ayrıldıktan sonra Bağdat'a uğramış, burada bir müddet kalıp Hicaz'a gitmiştir. Hicaz'dan dönüşte Şam'da da bir süre konakladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, önce Malatya'ya oradan Erzincan'a geçmiştir. Erzincan'a hâkim olan Behramşah, Bahaeddin Veled'i Sivas Şuşehri'nde yaptırdığı medreseye müderris tayin etmiştir. Şuşehri'nde 4 yıl kalan Mevlana daha sonra babasıyla birlikte Lârende'ye yerleşmiştir. Lârende'de 7 yıl geçirdikten sonra yine babasıyla birlikte Konya'ya gelmiştir. Babasının vefatından sonra Şam'a ve Halep'e gidip burada eğitim görmüş ve tekrar Konya'ya dönmüştür. Mevlana'nın buraya kadar olan serüveni incelendiğinde Moğollarla hiç temas etmediği görülmektedir. Moğolların Anadolu'yu istilası Mevlana Konya'ya döndükten kısa zaman sonra başlamıştır. Dolayısıyla Moğollar Anadolu'yu istila edene kadarki tarihi süreçte, Moğollarla hiç karşılaşmamış, bir araya gelmemiş olan Mevlana için "Moğol Ajanı" demek zorlama bir ifade olur. Bununla birlikte, Moğolların Anadolu'yu işgal etmesinden sonra Mevlana'nın Moğol yanlısı politika izlediği ve Moğol yöneticileriyle iyi ilişkiler kurduğu muhakkaktır. Mevlana Moğolların saygısını kazanarak hem kendi çevresini Moğol zulmünden korumuş, hem arkasındaki Moğol iktidarının gücünü başta Ahiler olmak üzere o dönemki rakiplerine karşı kullanmıştır. Moğol yöneticilerin Mevlana'nın talebi doğrultusunda Ahilere ait tekkeleri Mevlana'nın işaret ettiği kişilere verdikleri bilinmektedir. Sultan Veled ve onun oğlu Ulu Arif Çelebi'nin Moğol yanlısı politika izlemeleri sonucunda Mevleviliğin önünün

353. Sultan Veled, *İbtidanâme*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya 1976, s. 240.

açıldığı görülmektedir. Moğol istilasının sonunda Ahilik gerileyip bitme noktasına gelirken, Mevlevilik yükselmiştir. Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda Mevlana'nın Moğol ajanı olmadığını, bununla beraber Moğol istilası gibi büyük bir felaketin yarattığı kargaşa ortamında güçlünün yanında yer alarak kendi çevresi adına çeşitli kazanımlar elde ettiğini rahatlıkta söyleyebiliriz.

Mevlana Aslen Türk müdür?

Mevlana bugün Afganistan sınırlarında kalan Belh şehrinde doğmuş ve Anadolu'ya buradan gelmiştir. Belh şehri o dönemde Fars kültürünün önemli bir merkezidir. Mevlana'nın anadili Farsçadır. Mevlana birkaç kelimenin haricinde hiç Türkçe bilmemektedir. Nitekim eserlerini de Farsça yazmış, *"Türkçe biliyorum ama bir sözü anlatmam için bin söz etmem gerekir..."* diyerek derdini anlatacak kadar bile Türkçe bilmediğini ifade etmiştir. Anadilinin Farsça olması ve birkaç kelime haricinde Türkçe bilmemesi Mevlana'nın aslen Türk olmadığı fikrini güçlendirmektedir. Mikail Bayram da Mevlana'nın "aba=su" kelimesinden başka Türkçe bilmediğini söylediğinden yola çıkarak Türkçe hiçbir şey bilmeyen bir kişinin Türk olamayacağını vurgulamıştır.[354] Bunun yanında Mevlana'nın Türklerden *"Dünyayı imar etmek Rumlara, yıkmak ise Türklere mahsustur..."*[355] diye bahsettiği ve Oğuz Türklerini *"Merhametsiz, kan emici, yağmacı!"*[356] şeklinde nitelediği bilinmektedir.

Mevlana'nın bir rubaide yer alan *"Hintçe konuşuyorsam da aslım Türk'tür..."* sözlerinden yola çıkarak onun Türk olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Mevlana söz konusu rubaide şöyle der:

---

354. https://www.dailymotion.com/video/x17tk7x Erişim: 06.12.2022

355. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 153.

356. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 2, s. 234.

Beni yabancı yerine koymayın, ben bu mahalledenim.
Ben sizin mahallenizde kendimi arıyorum.
Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim.
Hintçe konuşuyorsam da aslım Türk'tür.[357]

Mevlana'nın Türklüğüne dair yazdığı öne sürülen bu rubai esasen farklı bir anlama gelmektedir. Fars edebiyatında "Hint" ve "Türk" kelimeleri gerçek anlamlarının dışında kullanılmışlardır. Hint "çirkin, kötü, karanlık" anlamlarına gelirken Türk, "güzel, iyi, aydınlık" anlamlarına gelmektedir. Buna göre Mevlana burada *"Kötü söylediğime bakmayın aslım iyidir..."* demek istemiş, ruh dünyasının aydınlık ve ferah olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Bunu kabul etmeyip, Mevlana'nın gerçekten Türklüğüne vurgu yaptığını düşündüğümüz anda başka sorular karşımıza çıkar. Mevlana neden *"Beni yabancı yerine koymayın, ben bu mahalledenim..."* diyerek Türklere Türk olduğunu ispat etme ihtiyacı hissetmiştir? Türkler neden Mevlana'yı düşman olarak görmüşlerdir? Mevlana Türklerin kendisini düşman olarak gördükleri fikrine nereden kapılmıştır ve niçin Türklere düşman olmadığını ispat etme gereği duymuştur?

Mevlana burada *"Beni yabancı yerine koymayın ben bu mahalledenim. Ben sizin mahallenizde kendimi arıyorum. Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim. Hintçe konuşuyorsam da aslım Türk'tür..."* derken aslında Türklerin düşmanlığını kazandığını kabul ve itiraf etmektedir. Türkler Mevlana'yı düşman olarak gördülerse bunda Mevlana'nın Ahi ve Türkmenlere karşı Moğollardan yana tavır almasının etkili olduğu muhakkaktır. Fuat Köprülü'nün *"Mevleviler daha Celaleddin-i Rumi'den başlayarak Türkmen babalarına fena bir gözle bakmışlar, onları*

357. *Mevlânâ'nın Rubaileri,* Çev. M. Nuri Gençosman, MEB Basımevi, İstanbul 1974, s. 187.

kendilerine rakip görmüşler ve Moğol istilasını müteakip onlara aleyhtar bir vaziyette bulunmak için bir aralık Karamanlılara karşı bile Moğolların hâkimiyetini tercih etmişlerdir..." şeklindeki ifadeleri meselenin anlaşılması adına oldukça önemlidir.

Diğer taraftan, anadili Farsça olan, Konya'da yaşamasına rağmen hayatı boyunca Türkçeyi tam anlamıyla öğrenmeyen, beyitlerinde Türkleri yıkıcı, kan emici, yağmacı diye nitelendiren, Moğollardan yana tavır alıp Türkmenlerin düşmanlığını kazanan, bunu kabul ve itiraf eden Mevlana'nın *"Aslım Türk'tür..."* demesi Türk olduğunu kanıtlamaya yeterli midir? Bunu siz değerli okuyucuların takdirine bırakıyorum.

Mevlana'nın Türklere Bakışı

"Merhametsiz Türk zalimler, kan dökücü Oğuz Türkleri!"

Bildiğiniz üzere Mevlana'nın hayatını anlatan en önemli ana kaynaklardan birisi Eflaki'nin yazdığı *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserdir. Bu eserde yer alan şu anekdottan Mevlana'nın Türkler hakkında son derece olumsuz fikirlere sahip olduğunu anlıyoruz:

> Yine meşhur bir hikâyedir: Bir gün Şeyh Selahaddin hazretleri bağını yapmak için ücretle Türk rençberler tutmuştu. Bunu gören Mevlana hazretleri: "Efendi, bağ yapımında Rum rençberler, bozumunda da Türk rençberler tutmak lazımdır. *Çünkü dünyayı imar etmek Rumlara, yıkmak ise Türklere mahsustur.* Her şeyden arı duru olan yüce Tanrı, dünyayı yarattığı vakit önce gafil kâfirleri yarattı ve onlara uzun ömür ve büyük kuvvet verdi. Nihayet onlar, hiçbir şeyden haberi olmayan rençberler gibi bu toprak âlemini imar etmeye çalıştılar. Birçok asırlar sonra gelenlerin örneği olsun diye birçok şehirler, dağların tepelerinde kaleler ve tepeler üzerinde tarlalar yaptılar. Sonra da azar azar bu imaretlerin tamamıyla harap olması için Tanrı'nın takdiri şöyle bir tedbirde bulundu: Bunları yıkmak için Türkleri yarattı, onlar da çekinmeden ve acımadan gördükleri her imareti yıktılar, harabeye çevirdiler ve hâlâ da yapıyorlar ve kıyamete kadar da böyle yapacaklar. Konya şehri de yine *merhametsiz Türk zalimlerin* eliyle harap olacaktır..." buyurdular. Nitekim şimdi buyurduğu gibi oldu.[358]

358. Eflâki, *age.* C. 2, s. 153.

Eseri Türkçeye çeviren Tahsin Yazıcı burada Mevlana'nın "Türkler" diyerek aslında Anadolu'yu yakıp yıkan Moğolları kastetmiş olduğunu belirtmektedir. Ancak eser incelendiğinde, eserin pek çok yerinde Moğolların "Moğol" veya "Tatar" olarak, Moğollarla mücadele eden ve Türkmen olan Karamanoğullarının ise "Türk" olarak anıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Mevlana'nın burada Moğolları değil Türkmenleri kastettiği muhakkaktır. *Mesnevi*'de yer alan bir hikâyede Oğuzlardan *"Kan dökücü Oğuz Türkleri malları yağma etmek üzere bir köye girdiler..."* şeklinde bahsetmesi de *"Dünyayı imar etmek Rumlara, yıkmak ise Türklere mahsustur..."* derken Moğolları değil Türkleri kastettiğini göstermektedir. *Mesnevi*'de geçen hikâye şöyledir:

> Kan dökücü Oğuz Türkleri, malları yağma etmek üzere bir köye girdiler. O köyün eşrafından iki kişi yakalayıp birini öldürmeye niyet ettiler. Öldürmek üzere elini bağladıkları zaman dedi ki: *"Padişahlar, yüce erler. Niye benim kanıma kastediyorsunuz? Neden benim kanıma susadınız? Öldürülmemdeki maksat, garaz ne? Görüyorsunuz ya, gördüğünüz gibi yoksulum, çırçıplak bir adamım."* Oğuzların biri *"Arkadaşın korksun, ürksün de altınları çıkarsın diye öldürüyoruz..."* dedi. Adam *"O benden yoksul..."* deyince Oğuz, *"Haber verdiler onun altını var..."* dedi.[359]

359. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 2, s. 234.

Mesnevi Mevlana'ya Allah Tarafından mı İndirildi?

Mevlana, *Mesnevi*'nin birinci cildinin önsözünde kitabını takdim ederken aynen şu ifadeleri kullanmıştır:

> Bu kitap, *Mesnevi* kitabıdır. *Mesnevi* hakikate ulaşma ve yakin sırlarını açma hususunda din asıllarının asıllarıdır. Tanrı'nın en büyük fıkhı, Tanrı'nın en aydın yolu, Tanrı'nın en açık bürhanıdır. *Mesnevi*, içinde kandil bulunan kandilliğe benzer. Sabahlardan daha aydın bir surette parlar. Kalplere cennettir; pınarları var, dalları var, budakları var. O pınarlardan bir tanesine bu yol oğulları "sel sebil" derler. Makam ve keramet sahiplerince en hayırlı duraktır, en güzel dinlenme yeri... Hayırlı ve iyi kişiler orada yerler, içerler. Hür kişiler ferahlanır, çalıp çağırırlar. *Mesnevi*, Mısır'daki Nil'e benzer: Sabırlılara içilecek sudur. Firavun'un soyuna sopuna ve kâfirlere hasret... Nitekim Tanrı da, "Hak onunla çoğunun yolunu azıtır, çoğunun da yolunu doğrultur..." demiştir. Şüphe yok ki *Mesnevi* gönüllere şifadır, hüzünleri giderir, Kuran'ı apaçık bir hale koyar, rızıkların bolluğuna sebep olur, huyları güzelleştirir. Şanları yüce, özleri hayırlı kâtiplerin elleriyle yazılmıştır, temiz kişilerden başkalarının dokunmasına müsaade etmezler. *Mesnevi âlemlerin Rabb'inden inmedir. Batıl ne önünden gelebilir, ne ardından.* Tanrı onu korur, gözetir; Tanrı en iyi koruyandır, merhametlilerin en merhametlisidir. *Mesnevi*'nin bunlardan başka lakapları da var. O lakapları veren de Tanrı'dır.[360]

Mesnevi'nin önsözünü oluşturan bu cümleleri incelediğimizde Mevlana'nın Kuran-ı Kerim hakkında nazil olan ayetleri

360. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C I.

Mesnevi'ye uyarladığını görürüz. Vakıa Suresi 79. ayet Kuran-ı Kerim *için "Ona, temiz olanlardan başkaları dokunamaz..."* der. Mevlana bunu *Mesnevi*'ye uyarlamış ve önsözde *"Temiz kişilerden başkalarının dokunmasına müsaade etmezler..."* ifadelerini kullanmıştır. Vakıa Suresi 80. ayetinde Kuran-ı Kerim'in âlemlerin Rabb'inden indirildiği bildirilirken Mevlana bu ayeti *Mesnevi*'ye uyarlayıp *"Mesnevi âlemlerin Rabb'inden inmedir..."* demiştir. Mevlana, Fussilet Suresi 42. ayette Kuran-ı Kerim için ifade edilen *"Batıl, ona önünden de, ardından da gelemez..."* cümlesini de *Mesnevi*'ye uyarlayarak *Mesnevi* için *"Batıl ne önünden gelebilir, ne ardından..."* ifadelerini kullanmıştır. Açıkça görülüyor ki Mevlana, Allah'ın kendi kitabına, Kuran-ı Kerim'e verdiği sıfatları *Mesnevi*'ye yüklemiştir. Bu durum yalnız önsöz ile sınırlı da değildir. *Mesnevi*'nin başka yerlerinde Kuran-ı Kerim ayetlerine nispet etme söz konusudur. Lokman Suresi 27. ayet *"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, deniz de arkasında yedi deniz daha katılarak yardımcı olsa, Allah'ın kelimeleri tükenmez..."* derken, *Mesnevi*'de *"Ormanlar kalem olsa, deniz mürekkep olsa yine Mesnevi'nin biteceğini umma..."*[361] şeklinde bir beyit mevcuttur. Bir başka beyitte ise Mevlana şunları söylemektedir:

> Bu, ne yıldız bilgisidir, ne remil, ne de rüya. Tanrı, doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir! Sofiler, bunu halktan gizlemek için gönül vahyi demişlerdir. Sen istersen onu gönül vahyi farz et![362]

361. Mevlânâ, *Mesnevi*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 178.
362. Mevlânâ, *Mesnevi*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 178.

Bizim *Mesnevi*'miz Kuran'dan da Üstündür

Mevlana'ya göre *Mesnevi*'den bir kelimeyi değiştirmenin bir ayeti değiştirmek gibi olduğunu Eflaki'den öğreniyoruz:

> Mevlana kendi mübarek eliyle bir kitabın sahifesine kırmızı mürekkeple (şöyle) bir kaç satır yazmıştı: Bir gece şeyh Selahaddin'in peştamalı hamamda çözülüp yere düştü. Bunun üzerine: *"Ey kandil beni rüsva ettin..."* dedi. Kandil tersine döndü ve düşüp söndü. Orada bulunanlar, şeyhin yanma koşup: *"Biz hiç bir şey görmedik..."* dediler. Şeyh onların bu sözünden çok memnun oldu. Çünkü onlar görüleni görülmemiş gibi bildirmişlerdi. İşte *Mesnevi*'yi değiştirmek ve bir kelimeyi bozmak *"Biz ıslah edicileriz, şüphesiz onlar müfsitlerdir."* ayetini değiştirmek gibi uğursuzluktur. Bu, pençelerini atıp vücudun uzuvlarını ve karnı yırtmağa, tırnaklarıyla etlerini didiklemeğe benzer.[363]

Mevlana'nın, *"Mesnevi Kuran'dır..."* demesi o devirde tepkilere neden olmuş, müritlerle *"Mevlana Mesnevi'ye niçin Kuran diyor?"* diyenler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Eflaki, bu sefer Sultan Veled'den naklediyor:

> Bir gün Sultan Veled buyurdu ki: Dostlardan biri babama: Danişmentler *"Mevlana Mesnevi'ye niçin Kuran diyor?"* diye benimle münakaşa ettiler. Ben kulunuz, onlara cevaben: *"Mesnevi Kuran'ın tefsiridir..."* dedim diye şikâyette bulundu. Babam (Mevlana) bunu işitince bir müddet sustu, sonra dedi ki: *"Ey köpek! Niçin Kuran*

363. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 269.

olmasın? Ey eşek! Niçin Kuran olmasın? Ey kahpenin kardeşi! Niçin Kuran olmasın? Peygamberlerin ve velilerin söz kalıpları içinde ilahi sırların nurlarından başka bir şey yoktur. Tanrı'nın kelamı onların temiz yüreklerinden kaynamış ve ırmak gibi olan dillerinden akmıştır."[364]

Mikail Bayram Mevlana'nın tam adam dışarı çıkacakken *"Benim Mesnevim Kuran'dan da yücedir. Mesnevi Kuran demeyenler eşeklerdir..."* dediğini, Sultan Veled'in itirazlar olmasın diye bu kısmı kitabına sokmadığını ancak kitabın kenarına not ettiğini bildirmektedir.[365] Benzer bilgiler veren Ali Akın Mevlana'nın en sonunda *"Bizim Mesnevimiz Kuran'dan da üstündür..."* dediğini söylemekte ve bu hikâyenin Eflaki'nin iftirası olduğunu söyleyenlere cevap vermektedir. Eflaki Mevlana'ya iftira atsaydı Ulu Arif Çelebi'nin onun kitabını Mevlevihanelere sokmayacağını belirten Akın, ayrıca Eflaki'nin kitabının Türkiye'de defalarca basıldığını ve hiç kimsenin bir şey demediğini ifade etmektedir.[366] Gerçekten de Sultan Veled'in oğlu, Mevlana'nın da torunu olan Ulu Arif Çelebi'nin hizmetine giren, Mevlana'yı öven menakıpname yazan ve kitabı en önemli Mevlevi kaynaklardan birisi haline gelen Eflaki'nin Mevlana'ya iftira atması mümkün değildir.

364. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 306.

365. https://www.youtube.com/watch?v=kKTGMu8xJ5Y Erişim: 24.02.2022

366. https://www.dailymotion.com/video/x29h5tg Erişim: 24.02.2022

Mevlana ve Hulûl İnancı

İslam düşüncesinde hulûl genellikle Allah'ın yarattıklarının ve özellikle insanın bedenine intikal etmesi,[367] Allah'ın insan veya başka bir maddi varlık görünümünde ortaya çıkması[368] anlamında kullanılır. Kürşat Demirci, geleneksel dinlerden tek tanrılı dinlere kadar geniş bir inanç kuşağında ortaya çıkan hulûl kavramının, insanüstü ilahi bir kudretin belli bir amaç doğrultusunda çoğunlukla insan, bazen de hayvan suretinde tamamen veya kısmen yeryüzünde görünmesini ifade ettiğini ve bu yüzden basit bir şekil değiştirmenin ötesinde ilahi iradenin bilinçli olarak kendini göstermek üzere herhangi bir varlığın bedenini seçmesiyle ilgili olduğunu kaydeder.[369] Yusuf Şevki Yavuz'a göre hulûl inancının köklerini eski İran ve Hint dinlerine, Zerdüştilik ve Budizm'e dayandıranlar bulunduğu gibi Sâbiiler veya firavunlar tarafından ortaya atıldığını kabul edenler de vardır.[370] İslam âlimlerinin bütün şekilleriyle hulûlün İslam akaidine aykırı olduğunda ittifak ettiklerini vurgulayan Yavuz, hulûl inancına yapılan tenkitlerini şöyle özetler:

> Allah'ın belirli bir varlığa hulûl etmesi mümkün değildir. Zira hulûl bir varlığa tahsis edilmeyi, başkasına muhtaç olmayı, bir yerde ve yönde bulunmayı, parçalara bölünmeyi, başka bir nesneye bitişip onunla tek varlık haline gelmeyi, yapısal değişmeyi ve aşağı varlıklara intikal etmeyi gerektirir. Bütün bunlar hadis olan ve maddeden ibaret bulunan mevcutlara ait özellikler olup hulûl

367. Yusuf Şevki Yavuz, "Hulûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 18, s. 341.
368. Kürşat Demirci, "Hulûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 18, s. 340.
369. *Agm.* s. 340.
370. Yavuz, *agm.* s. 341.

eden varlığın araz, cevher veya cisim olmasını gerektirir. Halbuki Allah Teâlâ vâcibü'l-vücûd olup mümkün veya hadis değildir, madde üstü yetkin bir varlıktır, cevher yahut da araz olmaktan ve bunlara ait nitelikler taşımaktan münezzehtir. Kuran ve Sünnet'te böyle bir akideyi doğrulayacak hiçbir delil yoktur. Aksine naslarda Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde benzersiz olduğu ve O'nun dışındaki her şeyin yaratılmış varlıklardan ibaret bulunduğu tevile imkân bırakmayacak bir açıklıkla ifade edilmiş, İslam âlimleri de nasları bu çerçevede anlamışlardır. Hulûl ve ittihat telakkisi aklın ilkeleriyle de bağdaşmaz. Çünkü böyle bir anlayış Allah-âlem ikiliğini ortadan kaldırmakta ve aklın temel ilkelerinden biri olan ayniyetle çelişmektedir. Allah kavramının vâcibü'l-vücûd olan ezeli ve üstün bir varlığa, âlemin ise yaratılmış, mümkün ve eksik varlıklara tekabül ettiği bilinen bir gerçektir.[371]

Mevlana'nın *Mesnevi* hakkındaki ifadelerinden yola çıkan Mikail Bayram, onun hulûl inancında olduğunu vurgulamıştır:

Mevlana'nın *Mesnevi* hakkındaki bu beyanları açıkça göstermektedir ki, o *Mesnevi*'nin Allah tarafından kendisine vahiy edildiğine inanmaktadır. Bunu sofiyane veya şairane ilham olmadığını veya ilhama haml edilmemesi için Kuran ayetleriyle ifade etmektedir. Zaten o, bu görüşünü Mesnevi hakkında söylediği bir beyitle de şöyle dile getirmektedir. "Bu ne bir kâhin sözü, ne bir rüyadır. Allah doğruyu biliyor ki, o Allah'tan vahiydir." *Hocası Şems-i Tebrizi gibi "Hulûliyye" inancında olan Mevlana, Allah'ın kendisine hulûl ettiğine ve içinde bulduğu Allah'ın kendisini konuşturduğuna inanmaktadır.* Kendisine gelen vahyin böyle gerçekleştiğine inanıyor olmalıdır. Mecusilikten gelen bu inancın (İran İrfancılığı) tasavvufi çevrelerde yaygın olduğu bilinmektedir. Vakıa Mevlana ve etrafındakiler ve hatta ilk Mevleviler *Mesnevi*'nin vahiy mahsulü olduğuna inanıyorlardı.[372]

371. Yavuz, *agm.* s. 341.

372. Bayram, *Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*, s. 112.

Allah'ın Şems'e Kimya Hatun Kılığında Görünmesi

Şems'in hulûl akidesini benimsediğini ifade eden Mikail Bayram, *Ariflerin Menkıbeleri*'nde geçen son derece çirkin bir hadiseyi buna delil olarak gösterir. Şems'in karısı Kimya Hatun evi terk ettiği bir gün, Mevlana Şems'in yanına gider ve onu Kimya Hatun ile oynaş halinde görür. Karıkocanın oynaşmalarına engel olmamak için medresede biraz dolaşarak vakit geçirir. Bir süre sonra Şems, onu içeri çağırır. İçeri girdiğinde Kimya Hatun'u yine ortalarda göremeyen Mevlana bunun sırrını sorar. Şems *"Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi..."* diyerek oynaştığı kişinin aslında Kimya Hatun değil hâşâ Allah olduğunu ifade eder.

Anekdotun tamamı şöyledir:

> Yine Sultan Veled'den nakledilmiştir ki: Bir gün ileri gelen sofiler babam Hüdavendigâr'dan: *"Abu Yezid (Tanrı rahmet etsin), Ben Tanrı'mı daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde gördüm, buyuruyor. Bu nasıl olur?"* diye sordular. Babam: *"Bunda iki hüküm vardır: Ya Bayezid Tanrı'yı sakalı bitmemiş genç şeklinde görmüş yahut Bayezid'in meylinden ötürü Tanrı onun gözüne bir genç çocuk suretinde gözükmüştür..."* dedi. Yine buyurdular ki: Mevlana Şems-i Tebrizi'nin Kimya adında bir karısı vardı. Bir gün Şems hazretlerine kızıp Meram bağları tarafına gitti. Mevlana hazretleri medresenin kadınlarına işaretle: *"Haydi gidin Kimya Hatun'u buraya getirin; Mevlana Şemseddin'in gönlü ona çok bağlıdır..."* buyurdu. Bunun üzerine kadınlardan bir grup onu aramaya hazırlandıkları sırada Mevlana, Şems'in yanına girdi. Şems, şahane

bir çadırda oturmuş, Kimya Hatun'la konuşup oynaşıyor ve Kimya Hatun da giydiği elbiselerle orada oturuyordu. Mevlana bunu görünce hayrette kaldı. Onu aramaya hazırlanan dostların karıları da henüz gitmemişlerdi. Mevlana dışarı çıktı. Bu karıkocanın oynaşmalarına mâni olmamak için medresede aşağı yukarı dolaştı. Sonra Şems *"İçeri gel..."* diye bağırdı. Mevlana içeri girdiği vakit, Şems'ten başkasını görmedi. Bunun sırrını sordu ve *"Kimya Hatun nereye gitti?"* dedi. Mevlana Şems: *"Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi..."* buyurdu. İşte Bayezid'in hali de böyle idi. Tanrı ona daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde göründü.[373]

373. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 92-93.

Veliler Allah'ın Çocuklarıdır

Bilindiği gibi Hıristiyanlığın inanç esasları "Teslis" yani "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" akidesi üzerine kurulmuştur. İslam dininde ise "Baba-oğul" inancı yoktur. Kuran-ı Kerim'de bu durum net bir şekilde açıklanmıştır:

Meryem Suresi 88-93. Ayetler:
Ve dediler ki: Rahman, oğul edindi. Andolsun ki pek çirkin bir söz söylediniz. Öylesine bir söz ki neredeyse gökler parçalanacak ve yer yarılacak ve dağlar dağılıp çökecek. Rahmanın oğlu var demeleri yüzünden. Rahmana oğul edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi de rahmanın tapısına kul olarak gelir.

Tevbe Suresi 30. Ayet:
Yahudiler, Uzeyr, Allah'ın oğludur dedi, Nasraniler de Mesih, Allah'ın oğludur dedi. Bu söz, onların uydurup ağızlarına aldıkları bir söz. Daha önce kâfir olanların sözlerini taklit etmedeler, hay Allah kahredesiler, nasıl da yalana kapılıyorlar, batıla uyuyorlar.

Zumer Suresi 4. Ayet:
Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan uzaktır, yücedir. O, bir ve her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan Allah'tır.

Kehf Suresi 1-4. Ayetler:
Hamd Allah'a ki kuluna kitap indirdi ve o kitapta hiçbir eğrilik, ifrat veya tefrit yoktur. Dosdoğru bir kitaptır, katından kâfirlere çetin bir azap olduğunu haber verip onları korkutmak ve inanıp iyi işlerde

bulunanları da onlara güzel bir mükâfat olduğunu söyleyip müjdelemek için indirdi. O mükâfat yurdunda ebedi kalacaktır onlar. Ve Allah, kendisine oğul edindi diyenleri korkutmak için indirdi.

Görüldüğü üzere Kuran-ı Kerim'in farklı ayetlerinde Allah'ın çocuğunun olmadığı açıkça belirtilmiş, hatta Kuran-ı Kerim'in Allah'ın kendisine oğul edindiğini söyleyenleri uyarmak için indirildiği vurgulanmıştır. Mevlana ise *Mesnevi*'de velilerin yani evliyaların Allah'ın çocukları olduklarından bahsetmektedir:

Akıllı, bir adam, Hindistan' da dostlarından iki üç kişinin uzak bir seferden geldiklerini, aç ve çıplak bir halde bulunduklarını gördü. Bilgiden doğma merhameti coşup *"Hoş geldiniz..."* dedi, güller gibi açıldı. *"Biliyorum. Karnınız bomboş, pek açsınız. Açlıktan adeta Kerbela'ya düşmüşsünüz, bu yüzden bütün mihnetlere uğramışsınız. Fakat dostlar, aman Allah için olsun sakın fil yavrusu yemeyin. Şimdi gideceğiniz yolda filler vardır. Benim öğüdümü canıgönülden dinleyin. Yolunuzdaki fil yavrularını avlamak istersiniz. Onlar pek kuvvetsiz. Pek latif ve semizdir. Fakat anaları pusudadır, onları korur. Yavrusunun ardından feryad-ü figan ederek yüz fersah yol yürür, evladını arar durur. Hortumundan ateşler saçar, dumanlar savurur. Yavrularına merhameti çoktur. Sakın ha yavrularını avlamayın!"* dedi. Yavrum, veliler de Tanrı çocuklarıdır. Onlar ortada olsun, olmasın. Tanrı mallarını canlarını korur, onların ahvalinden haberdardır. Sakın noksanlıklarını bulup aleyhlerinde gıybet etme. Onlar için kin güden onların öcünü alan Tanrı'dır. Tanrı dedi ki: Bu veliler benim çocuklarımdır. Gariplik âlemindedirler, eşleri yoktur. Ne işleri vardır, ne güçleri. Halkı imtihan için hor ve yetim görünürler. Fakat hakikatte dostları da benim, nedimleri de. Hepsi de benim korumama arka vermiştir. Sanki onlar, benim cüzlerimdir. Sakın, sakın! Bunlar benim hırka giyenlerimdir. Binlerce kişi arasında yüz binlerce kişidirler, fakat yine de hepsi bir vücuttur.[374]

374. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 3, s. 6-9.

Şems'in İçtiği Şarap Helaldir

Şarap içmekle ile ilgili görüşlerini *Mesnevi*'de *"Sarhoş, ebedi bırakır, baş aşağı düşer! Fakat her yerde kendinden geçen, kötülük etmez. Şarap zaten edepsiz olanı edepsiz eder. Şarap içen akıllıysa daha ziyade akıllı olur. Kötü huylu ise büsbütün berbat bir hale gelir. Fakat insanların çoğu kötü ve ahlaksız olduğundan şarabı herkese haram ettiler..."* diyerek açıklayan Mevlana Şems'in şarap içmesinin mubah olduğunu belirtir.

Geçtiğimiz bölümlerde Şems'in hal ve hareketlerinin, şeriata uymayan tavırlarının Konya halkının tepkisine neden olduğundan, hatta bir ara Şems'in Konya'da tutunamayarak şehri terk etmek zorunda kaldığından bahsetmiştik. Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*'nde bununla ilgili bir anekdot paylaşır. Buna göre Şems'in şarap içtiğini, şarabın da haram olduğunu bilen âlimler Şems'i küçük düşürmek için Mevlana'ya *"Şarap helal midir veya haram mı?"* diye sorarlar. Mevlana biraz da kinayeli olarak şu cevabı verir:

> İçse ne çıkar; çünkü bir tulum şarabı denize dökseler deniz değişmez ve denizi bulandırmaz. Bu denizin suyu ile abdest almak ve onu içmek caizdir. Fakat küçücük bir havuzu, şüphesiz bir damla şarap pisletir. Böylece tuzlu denize düşen her şey tuz hükmüne girer. Açık cevap şudur ki, eğer Mevlana Şemseddin (Şems-i Tebrizi) şarap içiyorsa, her şey ona mubahtır. Çünkü o deniz gibidir. Eğer bunu senin gibi bir kahpenin kardeşi yaparsa, ona arpa ekmeği bile haramdır.[375]

375. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 94.

Mevlana ve Şems'in Kadınlara Bakışı

Mesnevi'nin pek çok yerinde kadınları aşağıladığı görülen Mevlana, bir beyitte "*Danışmak için bir iyi ve diri kişi lazımdır ki seni de diriltsin. Fakat nerede öyle bir diri? Ey yolcu, yolcuyla danış kadınla değil. Çünkü kadının reyi (tercihi) seni topal eder...*"[376] diyerek kadınlara akıl danışmamak gerektiğini vurgulamıştır. Bir başka beyitte "*Kadınlarla meşverette (görüş alışverişinde) bulunun, ne derlerse aksini yapın. Şüphe yok ki onlara aykırı hareket etmeyenler helak oldular...*"[377] diyen Mevlana kadınların hiçbir konuda sağlıklı karar veremeyeceklerini ve her görüşlerinin yanlış olduğunu, doğruyu bulmak için kadınların söylediklerinin aksinin yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Erkekleri kadınlardan üstün gören Mevlana bunun kuvvet kazanç veya mal mülk bakımından olmadığını belirtir ve şöyle devam eder:

> Ey yalnız bu anı gören! Erkeklerin kadınlardan üstün olması erkeğin kadına nazaran daha ziyade sonu görür olmasındandır. Erkek işin sonunu göremezse işin sonunu görenlere nazaran kadın gibi noksan sayılır.[378]

Mesnevi'nin bir başka yerinde uydurma hadislerden yola çıkılarak kadınlar ne derse aksini yapmanın Peygamber tavsiyesi olduğu anlatılır:

---

376. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 178.
377. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 1, s. 237.
378. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 132-133.

> Ümmet *"Kiminle meşveret edelim?"* dediler de peygamberler *"Mukteda olan akılla..."* diye cevap verdiler. Hatta soran *adam "İyi ama ya hiçbir tedbirli, isabetli, aklı olmayan bir çocuk yahut kadın gelirse, onunla da meşverette bulunalım mı?"* deyince, Peygamber *"Onunla da meşverette bulun fakat ne derse onun zıddını yap, ona aykırı yola git..."* dedi.[379]

Ariflerin Menkıbeleri'nde müritlerine kadınlar ne derse aksini yapmak gerektiğini anlatan Mevlana bununla ilgili tuhaf bir örnek verip karısının sözünü dinlemeyen İbni Mesud diye birisinden bahsetmiştir. İbni Mesud Basra'da evinin damında otururken karısına damdan atlayacağını söylemiştir. Karısının bağrış çağrışına ve *"Yapma!"* demesine rağmen yüksek damdan atlayan İbni Mesud'un ayağı kırılmıştır. Bu sırada Şam'dan gelen haberciler, Osman adında birinin ortadan kaldırılması gerektiğine karar verildiğini ve kendisinin de aralarında bulunması gerektiğini söylemişlerdir. Kırık ayağını gerekçe gösterip onlara katılmayan İbni Mesud ayağının kırık olması sayesinde birisinin öldürülmesi fiiline katılmadığına sevinerek *"Tanrı'nın elçisi, kadınların söylediğinin aksini yapınız sözünde ne kadar isabet etmiştir. Beni böyle büyük bir günah işlemekten kurtardı..."* demiştir.[380]

Mesnevi'ye göre bir erkeğin gönlü kadının gönlünden aşağı ise işkembeden de bayağıdır.[381] Kadının rüyası bile erkeğin rüyasından daha aşağıdır. Çünkü kadın aklı ve ruhu zayıftır:

> Ahmak adamın rüyası da aklınca olur, aklı gibi değersizdir bir şeye yaramaz. Bil ki aklı ve ruhu da zayıf olduğu için kadının rüyası erkeğin rüyasından daha aşağıdır, daha değersizdir.[382]

379. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 2, s. 174.
380. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 459.
381. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 3, s. 255.
382. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 343.

Mesnevi'de yer alan ve Hz. Yusuf'la ilgili bir hikâyede kadınların şehvetinden ve hilekârlığından bahseden ifadeler bulunmaktadır:

> Padişahım, senin hapsinde bir Yusuf'um ben. Lütfen beni kadınlardan kurtar. Arşta oturup duruyordum, anamın şehveti "İnin!" emriyle beni buraya attı. O tam yücelikten bir kocakarının hilesiyle rahim zindanına düştüm. Ruhu ta arştan bu yurda getirdi. Hasılı kadınların hilesi pek büyük. İnişim önce de kadın yüzünden sonradan da kadın yüzünden. Ruhtum, nasıl oldu da bedene büründüm? Ya bu düşkün Yusuf'un ağlayıp inlemesini duy, yahut o âşık Yakub'a merhamet et. Kardeşlerimden mi feryat edeyim, kadınlardan mı? Âdem gibi cennetlerden düştüm ben.[383]

Mikail Bayram, bir konuşmasında Mevlana ve Şems'i Tebrizi'nin kadın düşmanlığı hakkında şunları söylemiştir:

> Hem Mevlana hem Şems-i Tebrizi, ikisi de son derece antifeministtirler. Kadın düşmanlığı onlarda son derece kuvvetlidir. Bunun orijininin de eski İran anlayışından kaynaklandığını düşünüyorum. Eski İranlılarda, Mecusilerde kadın böyle değerlendirilir. Kadın çok aşağılık bir mahluktur. Çok rezil bir mahluktur. Bütün kadınlar böyledirler. Hatta Mevlana biraz daha ileri giderek Sahabilerin ve peygamberlerin karılarına dahi dil uzatıyor.[384]

Mikail Bayram *"Hatta Mevlana biraz daha ileri giderek Sahabilerin ve peygamberlerin karılarına dahi dil uzatıyor..."* derken *Fih-i Mâ Fih*'te geçen şu hikâyeyi kastetmektedir:

> Rivayet ederler ki, Peygamber ashabı ile bir savaştan dönmüştü. *"Bu gece şehrin dışında konaklayacağız. Yarın şehre gireceğiz..."* diye davul çalarak duyuruda bulunulmasını emretti. Ona, *"Ey Allah'ın*

383. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 221.
384. https://www.dailymotion.com/video/x162qna Erişim 25.02.2023

Resulü, buna sebep ne?" dediler. O buyurdu ki: *"Olabilir ya, kadınlarınızı yabancı erkeklerle bir arada görünce üzülürsünüz. Bundan bir fitne, bir karışıklık çıkar."* Sahabilerden biri, emre rağmen gece şehre gitti ve karısını bir yabancıyla gördü.[385]

Şems'in kadınlar hakkındaki son derece aşağılayıcı ve çirkin fikirlerini ise Eflaki'nin Sultan Veled'den naklettiği şu anekdottan öğreniyoruz:

Yine Sultan Veled hazretlerinden nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlana Şemseddin iyi ve namuslu kadınları övüyor ve onların iffet ve ismeti hakkında: *"Bununla beraber bir kadına, arşın üstünde bir yer verseler, onun nazarı birdenbire dünya üzerine düşse ve yeryüzünde intiaza gelmiş bir tenasül aleti görse deli gibi kendini oradan aşağı atar ve aletin üstüne düşer; çünkü kadınların mezhebinde ondan daha yüksek bir mertebe yoktur..."* buyurdu ve sonra şu hikâyeyi anlattı: Şam'da bulunan Şeyh Ali Hariri, kademli, parlak kalpli, metanet sahibi bir kişiydi. Sema esnasında kime baksa derhal o, ona mürit olurdu. Giydiği hırka parça parça idi. Sema esnasında vücudunun her tarafı görünürdü. Halifenin oğlu da, bunun menkıbelerini işittiği için, sema'ını görmek istedi. Sema edenleri seyretmek için makam kapısından içeri girdiği vakit şeyhin nazarı ona ilişti. O derhal mürit oldu ve elbise giydi. Oğlunun şeyhe mürit olduğu haberi, Mısır'da halifenin kulağına ulaştı. Son derecede canı sıkıldı ve şeyhi öldürmek istedi. Fakat şeyhin yüzünü görür görmez o da tam bir samimiyetle, şeyhe teveccüh gösterdi. Halifenin karısı da onu görmek istedi. Şeyhi eve davet ettiler. Hatun ilerleyip şeyhin ayaklarına kapandı ve elini öpmek istedi. Şeyh tenasül aletini kaldırarak kadının eline verdi ve: *"Senin istediğin o değil, budur..."* dedi ve sema'a başladı. Bunun üzerine halifenin itikadı bir iken bin oldu.[386]

385. Mevlânâ, *Fihi Mâ Fih*, Çev. Ahmed Avni Konuk, s. 82.
386. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 94-95.

Mesnevi'de Yer Alan Müstehcen Hikâyeler

Kabak Hikâyesi

Keçiye mum iskemlesinde oynamak ve ayıya türlü türlü oyunlar bellettikleri gibi bir halayık da (kadın köle) hanımın eşeğine insana yaklaşmayı öğretmişti, onunla nefsini körlerdi. Yalnız, eşek ileri gitmesin diye yakınlaşacağı vakit eşeğin aletine bir kabak geçirirdi. Kadın, bu hali gördü, fakat kabağa dikkat etmedi. Halayığı, bir bahane ile uzak bir yere yolladı, ahıra girip eşeği kendisine yakınlaştırdı ve rezaletle ölüp gitti. Halayık, ansızın gelip görünce *"A benim canım, a benim gözümün nuru, aleti gördün, kabağı niye görmedin? Maslahatı gördün, öbürünü niye görmedin?"* diye feryada başladı. Her noksanı olan melundur. Yani her noksanı olan bakış ve anlayış melundur. Maksat, bu olmasaydı zahir gözü nakış olanlara, yani körlerle şaşılara acınmazdı. Halbuki onlara acınır, lanet edilmez. "Köre zahmet ve teklif yoktur..." ayetini okusana. Bu ayet, körden teklifi de gidermiştir, laneti de kaldırmıştır, azarlamayı da, öfkelenmeyi de.

Bir halayık şehvetin çokluğundan, hırsının fazlalığından bir eşeği kendisine alıştırmıştı. O eşek, kendisine yakınlaşmayı âdet edinmiş, insana yakın olmayı öğrenmişti. O hilebaz halayığın bir kabağı vardı. Eşek kendisine ölçülü yaklaşsın diye kabağı, eşeğin aletine takardı. Yakınlaşma zamanında aletin yarısı girsin diye bu işi yapmaktaydı. Çünkü eşeğin aleti tamamı ile girse rahmi de parçalanırdı, damarları da. Eşek boyuna zayıflayıp durmaktaydı. Eşeğin sahibi olan kadın da neden bu eşek böyle zayıflıyor, neden böyle kıl gibi inceliyor deyip dururdu. Fakat işin ne olduğunu anlamaktan âcizdi.

Nalbantlara illeti nedir, neden zayıflamakta diye gösterdiyse de, onda hiçbir illet görünmedi, kimse bunun içyüzünü haber veremedi. Kadın bu işin aslını adamakıllı araştırmaya başladı. Her an eşeğin haline dikkat etmekte, neden böyle zayıfladığını bulmaya çalışmaktaydı. İnsanın adamakıllı çalışmaya kul olması gerekir. Çünkü her şeyi iyice arayan nihayet bulur. Eşeğin haline dikkat edip dururken bir de ne görsün? O halayık eşeğin altına yatmıyor mu? Bunu kapının yarığından gördü bu hale pek şaştı. Eşek, erkekler kadınlara nasıl yakınlaşırsa aynen onun gibi halayığa yakınlaşmış, işini becermekteydi. Kadın hasede düştü. Dedi ki, bu eşek, benim eşeğim, nasıl olur bu iş? Bu işin bana olması lazım ben işe daha ehlim. Eşek işi öğrenmiş, alışmış. Adeta sofra yayılmış, mum da yanmış. Görmemezlikten gelip ahırın kapısını vurdu. *"A kız ne vakte dek ahırı süpürüp duracaksın?"* dedi. Bu sözü işi gizlemek için söylüyor, ben geldim kapıyı aç diyordu. Sustu, halayığa hiçbir şey söylemedi. Bu işe tamah ettiği için işi gizledi. Halayık bütün fesat aletlerini gizleyip kapıyı açtı. Yüzünü ekşitip gözlerini yaşartarak dudaklarını oynatmaya başladı, güya oruçluyum demek istiyordu. Eline sapı yıpranmış bir süpürge aldı, develerin yatması için ahırı süpürüyor göründü. Elinde süpürge kapıyı açınca kadın, dudak altından "Seni usta seni..." dedi. *"Yüzünü ekşittin, eline süpürgeyi aldın, iyi. Fakat yemeden içmeden kesilmiş eşeğin hali ne? İşi yarıda kalmış, öfkeli, aleti oynayıp durmada. Gözleri kapıda seni beklemede."* Bunu dudağı altından söyledi, halayıktan gizledi. Onu suçsuz gibi ululayıp, dedi ki: *"Tez çarşafını başına al. Filan eve git benden selam söyle. Şunu söyle, böyle yap, şöyle et."* O işi görmezlikten gelen kadın onu yola vurunca, zaten şehvetten sarhoş olmuştu, hemen kapıyı kapadı, *"Oh..."* dedi. *"Yalnız kaldım, bağıra bağıra şükredeyim. Artık erkeklerin gâh tam, gâh yarım yamalak yakınlaşmasından kurtuldum."*

Kadının keçileri, sanki bini bulmuştu, öyle neşelendi. Eşeğin şehvet ateşiyle kararsız bir hale düştü. Hatta ne keçisi? O yakınlaşma kadını keçi haline getirdi. Ahmağı keçi haline getirmeye, hor hakir

bir hale sokmaya şaşılmaz ki! Şehvet isteği, gönlü sağır ve kör yaptı mı eşeği bile Yusuf gibi nurdan meydana gelmiş bir ateş parçası gösterir. Nice ateşten sarhoş olmuşlar vardır ki ateş ararlar, kendilerini de mutlak nur sanırlar. Yalnız Tanrı kulu böyle değildir. Yahut da Tanrı birisini çeker çevirir de yola getirir, yaprağı döndürür bu da başka! Böyle olan o ateş hayali bilir, o hayalin yolda eğreti olduğunu anlar. Hırs çirkinleri güzel gösterir. Yol afetleri içinde şehvetten beteri yoktur. Şehvet yüz binlerce iyi adı kötüye çıkarmıştır. Yüz binlerce akıllı, fikirli adamı şaşkın bir hale getirmiştir. Bir eşeği bile Mısır Yusuf'u gibi güzel gösterdikten sonra o çıfıt bir Yusuf'u nasıl gösterir? Pisliği afsunu ile sana bal göstermede, iş inada bindi mi balı nasıl gösterir? Bir düşün artık. Şehvet yemeden olur, az ye. Yahut bir kadın nikâhla da kötülükten kaç. Yedin içtin mi şehvet, seni harama çeker. Ele gireni elbet harcamak gerekir.

Şu halde nikâh lahavle okumaya benzer. Oku, yani bir kadın nikâhla da şehvet, seni belaya düşürmesin. Mademki yemeye içmeye hırsın var, çabuk bir kadın al evlen. Yoksa bil ki kedi gelir yağlı kuyruğu kapar. Sıçrayan eşeğin sırtına taş yükü vur, o kaçmadan, sıçramadan önce sırtına yükü yükle. Ateşin ne yaptığını bilemezsin, savul oradan. Bu çeşit bilginle ateşin çevresinde dönüp dolaşma. Ateşe çömleği koyup çorba pişirmeyi bilmiyorsan bil ki ne çömlek kalır, ne çorba. Su hazır olmalı, aşçılığı da bilmelisin ki o tenceredeki çorba, dökülmeden, bozulmadan pişsin. Demircilik sanatını bilmiyorsan demirci ocağından geçerken sakalını bıyığını yakarsın.

Kadın kapıyı kapadı, sevine sevine eşeği kendisine çekti, cezasını da tattı ya! Eşeği çeke çeke ahırın ortasına getirdi. O erkek eşeğin altına yattı. O kahpe de muradına ermek üzere halayığın yattığını gördüğü sekiye yatmıştı. Eşek ayağını kaldırıp aletini daldırdı. Eşeğin aletinden kadının içine bir ateştir düştü. Alışmış eşek kadına abandı, aletini ta hayalarına kadar sokar sokmaz kadın da geberdi. Eşeğin aletinin hızından ciğeri parçalandı, damarları koptu birbirinden ayrıldı. Soluk bile alamadan derhal can verdi. Seki bir

yana düştü o bir yana. Ahırın içi kanla doldu, kadın baş aşağı yıkıldı, öldü. Kötü bir ölüm, kadının canını aldı.

Kötü ölüm, yüzlerce rezillikle gelip çattı babacığım. Sen hiç eşeğin aletinden şehit olmuş insan gördün mü? Kuran'dan rezillikle azap edilmeyi duy da böyle kepazelikle can verme. Bil ki bu hayvan nefis bir erkek eşektir. Onun altına düşmekse ondan daha kötü ve ayıp bir şeydir. Nefis yolunda benlikle ölürsen bil ki hakikatte sen de o kadın gibisin. Tanrı, nefsimize eşek sureti vermiştir. Çünkü suretler, huylara uygundur. Kıyamette sırların açığa çıkması budur. Tanrı hakkı için eşeğe benzeyen nefisten kaç. Tanrı, kâfirleri ateşle korkutmuştur. Onlar da ateşe utançtan hayırlıdır demişlerdir. Tanrı hayır demiştir, o ateş, utançların aslıdır. Bu kadını öldüren şu ateş gibi. Hırsından doyacak kadar yemek yemedi, daha fazla yemek istedi. Kötü ölüm lokması boğazına durdu.

A haris adam doyacak kadar ye, hatta yemeğin helva ve palüze bile olsa. Tanrı, teraziye dil verdi. Aklını başına devşir de Kuran'dan Rahman Suresi'ni oku. Kendine gel de hırsından teraziyi bırakma. Hırs ve tamah seni azdıran bir düşmandır. Hırs, hepsini ister fakat bütün lezzetlerden mahrum olur. A turp oğlu turp hırsa tapma. O halayıkcağız hem gidiyor, hem de *"Ah..."* diyordu; a kadın sen ustayı yola saldın. Ustasız iş yapmak istedin. Bilgisizlikle canınla oynamaya kalkıştın. Benden bir bilgidir çaldın, çaldın ama tuzağın ahvalini sormaya arlandın. Kuş, hem harmanından tane toplamalıydı, hem de boynuna ip dolamamalıydı.

Taneyi az ye bu kadar pisboğaz olma. "Yiyin..." emrini okudunsa "İsraf etmeyin..." emrini de oku. Bu suretle tane yemekle beraber tuzağa da düşme. Bilgi ve kanaat ancak bunu icap ettirir. Akıllı kişi dünyanın gamını yemez, nimetini yer. Bilgisizlerse nedamet içinde mahrum kalırlar. Boğazlarına tuzağın ipi dolaştı mı tane yemek, hepsine haram olur. Kuş, tuzaktaki taneyi nasıl yer? Yemeye kalkışırsa tuzaktaki tane zehre döner. Tuzaktaki taneyi gafil kuş yer, halkın bu dünya tuzağındaki nimetleri yemesi gibi. Akıllı ve işten haberi olan kuşlar, kendilerini taneden adamakıllı çekerler.

Çünkü tuzağın içindeki taneler zehirlidir. Kördür o kuş ki tuzaktan tane diler. Tuzak sahibi, aptalların başını keser. Güzel ve narin olanlarıysa meclislere çeker götürür. Çünkü aptalların ancak etleri işe yarar. Güzel ve zariflerinse güzel sesleri işe yarar. Hasılı halayıkcağız kapının yarığından, hanımının eşeğin altında can verdiğini görünce, dedi ki: *"A ahmak kadın, bu iş nedir? Sana ustan bir şey gösterdi ise, yalnız görünüşe kapıldın. Halbuki içyüzü senden gizliydi. Usta olmadan dükkân açtın. Bal gibi, palüze gibi olan o aleti gördün, âlâ. Fakat a haris neden kabağı görmedin? Yoksa eşeğin aşkına o kadar mı dalmıştın ki gözüne kabak görünmedi? Ustadan sanatın dış yüzünü gördün sevine, sevine ustalığa kalkıştın."* Nice riyacı ve işten haberi olmayan ahmak kişiler vardır ki erlerin yolundan göre göre ancak sof kumaş görmüştür. Nice boşboğazlar vardır ki azıcık bir hüner elde etmişler, padişahlardan laftan başka bir şey öğrenmemişlerdir. Her biri Musa'yım diye eline bir sopa almış, her biri İsa'yım diye ahmaklara üfürmeye kalkmıştır. Bir gün doğruların doğruluğu, senden mihenk taşını isteyecektir. Eyvah o günden! Artık geri kalanını ustaya sor. Bu harislerin hepsi de kördür dilsizdir. Hepsini aradın, elde etmek istedin, fakat herkesten geri kaldın. Bu ahmak sürü, kurtlara av olmuştur. Bir suret gördün, onun sözünü söylemeye başlayıverdin ha; dudu kuşları gibi kendi sözünden haberin bile yok.

Dudu kuşu, önünde bir ayna, ayna içinde de kendi aksini görür. Aynanın ardında usta gizlenmiştir; güzel dille edeplice söz söyler. Duducuk, bu söz söyleyeni ayna içinde gördüğü dudu sanır. Bu suretle o koca kurdun hilesinden haberi olmaz, güya kendi cinsinden olan bu dududan söz söylemeyi öğrenir. Usta, ona ayna ardından söz söylemeyi öğretir. Böyle olmasa kendi cinsinden olmayan birisinden söz söylemeyi öğrenemez. O hünerli kuş, söz öğrenir ama sırrından da haberi yoktur manasından da. Söz söylemeyi bir insandan beller. Fakat bir duducuk, bundan başka insandan ne bilebilir, ne elde edebilir ki? Velinin beden aynasında da kötülüklerle dolu olan mürit, tıpkı bunun gibi kendisini görür. Fakat söz ve iş zamanında aynanın ardındaki akl-ı kül-ü

nereden görecek? O sanır ki insan söylüyor. Halbuki bu, başka bir sırdır, onun bundan haberi bile yoktur. Söz söylemeyi belletir, belletir ama önü sonu olmayan sır belletir. Halbuki o, bu sırra eş değildir, bir dududur, bunu bilemez. Halk da kuşların ötüşünü taklit ederler. Bu, ağzın ve boğazın yapabileceği bir şeydir. Fakat kuşların seslerini taklit edenin o seslerdeki manadan haberi bile yoktur. Kuşdilini ancak bakışı hoş Süleyman bilir. Nice kişiler de dervişlerin sözlerini öğrenir, minber ve meclisleri o sözlerle parlatır. Fakat onların ya bu sözlerden başka bir kısmetleri yoktur yahut da sonunda Tanrı rahmeti onlara yol gösterir.[387]

Cuha'nın Çarşaf Giyip Kadınlar Kılığında Camiye Girmesi

Sözü kuvvetli, cerbezesi yerinde bir vaaz eden vardı. Minbere çıkmış vaaz ediyordu. Kadın, erkek herkes minberin dibine toplanmıştı. Cuha da bir çarşaf giyip yüzünü örttü, kadınlar arasına karıştı. Kimse onu tanımıyordu. Bir kadın, vaaz edene gizlice sordu: *"Kasıktaki kıllar, namazın bozulmasına sebep olur mu?"* Vaiz dedi ki: *"Uzun olursa namaz mekruh olur. Ya hamam otuyla ya usturа ile tıraş etmen lazım ki namazın tamam olsun, kabul edilsin."* Kadın: *"Ne kadar uzun olursa namazın kabul olmaz?"* dedi. Vaaz eden dedi ki: *"Bir arpa boyu uzun olursa tıraş etmek farzdır."* Cuha, hemen *"Kız kardeş!"* dedi. *"Bak bakalım, benim kasığımın kılı o kadar olmuş mu? Tanrı rızası için elini uzat da bir yokla. Bakalım, mekruh olacak kadar uzamış mı?"* Yanındaki kadın, Cuha'nın şalvarına el atar atmaz eline aleti geldi. Derhal şiddetli bir nara attı. Hoca, *"Sözüm gönlüne tesir etti..."* dedi. Cuha dedi ki: *"Hayır, gönlüne tesir etmedi, eline tesir etti. A akıllı adam, gönlüne tesir etseydi vay haline!"*

O büyücülerin gönlüne birazcık tesir etti de onlarca sopa da bir oldu, el de.

387. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 112-120.

Padişahım, bir ihtiyarın sopasını alsan o sopa, onun eli ayağı olduğu için pek incinir.

Halbuki onlar, elleri, ayakları kesileceği halde *"Bize zarar olmaz ki..."* diye nara attılar, naraları gökyüzüne vardı. Hadi, gel kes dediler, can, can çekişmeden kurtulur. Biz bildik ki şu tenden ibaret değiliz. Beden olmaksızın da Tanrı ile yaşarız. Ne mutlu o kişiye ki kendi zatını tanıdı, ebedi emniyet sahasında bir köşk kurdu. Çocuk, ceviz ve kuru üzüm için ağlar. Halbuki bu, büyük adama göre hiçbir şey değildir. Gönle göre de beden, cevizle kuru üzümdür. Çocuk, nerden büyüklerin bilgisine sahip olacak? Kim, perde ardındaysa zaten çocuktur? Er ona derler ki kırılmaz. Bir adam, sakalla, hayayla erkek olsaydı keçinin de sakalı var, tüyü var. O da adam olurdu. Halbuki o keçi, kötü bir kılavuz olur, kendisine uyanları ancak kasaba çeker, götürür. *"Sakalını tara, ben ileri gelen biriyim..."* demek ister. Doğru ileri gelensin ama ölüme ve gama! Kendine gel de sakaldan vazgeç, kendine bir yol tut, bu benliği, bu teşvişi bırak. Gül kokusu nedir? Akıl nefesi, ebediyet ülkesinin güzel kılavuzu. Bu suretle de âşıklar için gülsuyu kesil, gül bahçesine kılavuz ol, öne düş.[388]

Babasından Kızına "Kocandan gebe kalma!" Tavsiyesi

Zengin bir adam vardı. Bu adamın da Zühre yanaklı, ay yüzlü, gümüş bedenli bir kızı vardı. Kız, kendini bildi, babası onu kocaya verdi. Fakat kocası kızın dengi değildi. Kavun, karpuz oldu, sulandı mı yarmazsan telef olur gider. Babası da kızın baştan çıkmasından korktu da onun için onu, dengi olmayan birisine verdi. Kızına dedi ki: *"Kendini kocandan koru, sakın gebe kalma. Ne yapayım? Bu yoksula seni vermek zorunda kaldım. Bu adamı garip say, garipte vefa olmaz. Ansızın her şeyi bırakır, kaçıp gider. Çocuğu, başına dert olur kalır."* Kız dedi ki: *"Babacığım, dediğini tutarım, öğüdün*

388. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 272-273

pek doğru, kabulüm." Babası, her iki üç günde bir kere kızına aman ha sakın diye öğüt veriyordu. Derken kız, birdenbire gebe kalıverdi; ikisi de gençti. Kız, bunu babasından gizledi. Çocuk, karnında beş yahut altı aylık oldu. Artık iyiden iyiye belli oldu. Babası dedi ki: *"Bu ne? Ben sana ondan kendini koru demedim mi? Öğütlerim, yel miydi ki hiç sana tesir etmedi?"* Kız, *"Baba..."* dedi. *"Nasıl tahammül edeyim? Erkekle kadın, şüphe yok ki ateşle pamuk. Pamuk, ateşten nasıl çekinebilir? Yahut da ateş nasıl olur da pamuğu yakmaz, çekinir?"* Babası dedi ki: *"A kızım, ben sana onun yanına gitme demedim. Yalnız menisinden kendini koru dedim. Tam zevk anında onun beli gelirken kendini çekmeliydin."* Kız, *"Peki, beli ne vakit gelecek, ben ne bileyim? Bu, pek gizli bir şey, anlaşılmaz ki..."* dedi. Babası, *"Gözleri süzüldü mü anla ki beli geliyor..."* deyince, kız dedi: *"Onun gözü süzülünceye kadar benim bu iki gözüm de kör oluyor a baba!"*[389]

Oğlanın İriyarı Eşcinsel Adamdan Korkması

Bir iri adam bir oğlanı ele geçirdi. Bu adam bana kasteder diye çocuğun yüzü sarardı. Adam dedi ki: *"Güzelim, emin ol. Sen benim üstüme bineceksin. Ben korkunç görünsem de aldırış etme, bil ki ben bir ibneyim. Deveye biner gibi bin üstüme, sür."* İnsanların suretleriyle manaları da işte böyledir. Dışarıdan adam görünürler, içerden melun şeytan! Ey adı gibi ip iri adam, sen rüzgârın tesiriyle dalın vurduğu davula benziyorsun.

Tilki, hava ile dolu tulum gibi bir davul yüzünden avını yele verdi. Davulda bir can olmadığını, içinin hava dolu olduğunu görünce dedi ki: *"Domuz bile şu bomboş tulumdan yeğ!"* Davul sesinden tilkiler korkar, fakat akıllı kişi onu öyle döver ki deme gitsin![390]

389. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 302-304.
390. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 2, s. 242.

Adamın Birinin Oğlana Kötülükte Bulunması

Adamın biri bir oğlana kötülükte bulunurken oğlanın belindeki hançeri görüp *"Bu neden?"* diye sordu. Çocuk, *"Birisi benim hakkımda kötü düşünceye saplanırsa onunla karnını deşerim..."* dedi. Oğlancı adam, hem işin beceriyor, hem de *"Şükür Tanrı'ya ki ben sana kötülük düşünmüyorum..."* diyordu. "Benim beytim, beyit değil, bir ülkedir. Alayım, alay değil, bir şey öğretmektir. Şüphe yok ki Tanrı ne sivrisineği örnek getirmeden utanır, ne ondan üstün olanları." Yani ondan üstün olanların inkâr yüzünden ruhlarının değişmesini, denemiştir. Kâfirler *"Tanrı bu örnekle neyi murat ediyor yani?"* derler. Bu söze cevap olarak da *"Bununla birçoklarını azdırıp sapıtmak, birçoklarını da doğru yola götürmek diler..."* buyurur. Çünkü her sınama, teraziye benzer. Çoklarının o vasıtayla yüzü kızarır, benizlerine kan gelir, çok kişiler de muratlarına eremez, mahrum olurlar. Bu hususta azıcık düşünsen yüce sonuçlarından çoğunu bulursun.

Bir oğlancı, evine bir oğlan götürdü. Onu baş aşağı edip düzmeye koyuldu. Bu sırada o melun çocuğun belinde bir hançer gördü. Dedi ki: *"Belindeki ne?"* Oğlan, *"Kötü düşünceli biri hakkımda kötü bir düşünceye kapılırsa bununla karnını deşeceğim..."* diye cevap verdi. Oğlancı, *"Tanrı'ya hamdolsun..."* dedi. *"İyi ki ben sana bir hile yapıp kötü bir düşünceye kapılmadım."* Sende adamlık olmadıktan sonra hançerlerin ne faydası var? Yürek olmadıktan sonra bunda ne fayda var ki? Tutalım Ali'den Zülfikar'ı miras aldın, Tanrı aslanındaki kol, sende de varsa göster. Mesih'ten bir nefes bellediğini farz edelim, İsa'nın dudağı, dişi nerde ki a çirkin adam? Kazanmak, bir şeyler elde etmek için diyelim ki bir gemi yaptın, Nuh gibi bir gemi kaptanı hani? Tutalım ki İbrahim gibi put kırıyorsun, beden putunu onun gibi ateş içine atış nerde? Delilin varsa meydana çıkar da tahta kılıcı bile o delille Zülfikar haline getir. Bir delil, seni amelden alıkorsa o Tanrı'nın gazabıdır. Yolda korkanları kuvvetli bir hale getirdin ama sen hepsinden fazla korkmada, hepsinden ziyade tir tir titremedesin.

Herkese Tanrı'ya dayanma dersi veriyorsun ama hırsından havadaki sivrisineğin damarını sormadasın. A oğlan, askerin önünde gidiyorsun ama bıyığının yalancılığına aletin tanıklık vermede. Gönül, namertlikle dolu olduktan sonra sakalınla, bıyığına, ancak gülünür. Yağmur gibi gözyaşları dökerek tövbe et de bıyık ve sakalını, alay mevzuu olmadan kurtar. Erlik ilacını kullan da hamel burcundaki kızgın güneşe dön. Mideyi bırak, gönül tarafına salın. Salın da Tanrı'dan sana perdesiz bir selam gelsin. Kendine çekidüzen verecek bir iki adım at da aşk, kulağını tutup seni çeksin.[391]

Cuha ile Karısının Kadıyı Tuzağa Düşürmeleri

Cuha her yıl yoksulluktan hileye başvurur, karısına yüz tutar, *"Ey güzelim!"* derdi. *"Mademki silahın var, yürü avlan da avından süt sağalım. Tanrı, sana yay gibi kaşlar, ok gibi bakış vermiş. Bunları, adam avlamaktan başka ne için verdi? Yürü, bir yüce kuş için tuzak kur. Taneyi göster, fakat sakın sen yenme ha! Onu, muradına eriştirecekmişsin gibi görün ağzının tadını boz."* Tuzağa tutulan kuş, hiç tane yer mi? Hasılı Cuha'nın karısı, gönlünü on türlü emele veren kocamdan şikâyetçiyim diye kadının tapısına vardı. Hikâyeyi kısa kes. Kadı, o güzelin yüzüne, gözüne kapıldı, avlandı. Dedi ki: *"Mahkemede bir gürültü varken şikâyetini dinleyemiyor, anlayamıyorum. Ey servi boylu! Yalnızca gelirsen kocanın sitemlerini iyice söyler, şikâyette bulunursun."* Kadın dedi ki: *"Senin evine iyi kötü herkes, derdini dökmeye, şikâyetini anlatmaya gelip gider."* Baş evi de sevdalarla doludur. Nitekim vesveselerle dolu olan gönül kavgalarla dopdoludur. Geri kalan uzuvlar, düşünceye düşmez, rahattır. Fakat gönüller, gelip gidenlerin yüzünden yorulur, yıpranır. Tanrı korkusunun gözüne, yeline kaç. O bıldır ki çiçekleri dök. Bu çiçekler, yeni çiçeklerin bitmesine mâni olmaktadır. Halbuki gönül ağacı, onlar için yetişmiş, boy atmıştır. Kendini bu düşüncelere verme,

391. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 205-207.

uykuya dal. Uyku içindeyken uyanıklığa başkaldır. Hani o Ashabı Kehf gibi sen de uyanık yürü, seni uyuyor sansınlar.

Kadı, *"Peki güzelim..."* dedi. *"Ne yapalım?"* Kadın dedi ki: *"Bu cariyenin evi tamamıyla bomboş. Düşman, köye gitti, bekçi de yok. Halvet olmak için pek güzel bir yurt. Mümkünse bu gece oraya gel."* Geceleyin görülen işte ne düzen vardır, ne riya. Bütün gözetleyenler, uyku şarabiyle sarhoştur. Gece zencisi, hepsinin boynunu vurmuştur. Hasılı o şeker dudaklı, o canım dudaklarıyla kadıya şaşırtıcı afsunlar okudu. İblis, Âdem'e nice defa masallar okudu ama Havva, ye dedi de Âdem, Tanrı tarafından yemeyin denen meyveyi o vakit yedi. Âlemde zulümle dökülen ilk kan, kadın yüzünden ve Kabil'in elinden çıktı. Nuh, tavada ne kadar kebap kızartmak istese, durmadan tavaya taş atardı. Kadın hilesi onun işine üstün olur, onun saf öğüt suyunu bulandırır giderdi. Kavmine gizlice, amanın bu sapıklardan dininizi koruyun derdi.

Kadının hilesine son yoktur. Gece oldu. Akıllı kadı, kadına kavuşmak için yavaş yavaş kalktı, yola düştü. Kadın iki mum yaktı. Yemek ve çerez hazırlamıştı. Kadı gelince "Biz aslen.." dedi. "İçmeden sarhoşuz." Tam bu sırada Cuha gelip kapıyı dövmeye başladı. Kadı, yerinden sıçradı, bir kaçacak yer aramaya koyuldu. Ortada bir sandıktan başka kaçacak yer yoktu. Hemen korkusundan sandığın içine girdi. Derken Cuha eve girdi. Başladı söylenmeye: *"A kadın, a yazın da bana vebal olan, kışın da. Neyim var da sana feda etmiyorum? Neden benim elimden her an öyle feryat edip durmadasın? Bana kötü kötü sözler söylemede, gâh müflis, gâh kaltaban demedesin. Benim olsa olsa iki derdim var: Biri senden, biri Tanrı'dan! Töhmet atılacak, şüphe uyandıracak bir şu sandıktan başka neyim var ki? Halk da içinde altınım var sanıyor, hakkımda böyle şüphelere düşüyor. Sandık, görünüşte pek güzel ama içinde ne kumaş var, ne altın, ne gümüş... Bomboş! Hani güzel ve vakarlı riyakârın bedeni gibi. O sepette ancak yılan vardır, başka bir şey bulamazsın. Yarın şu sandığı alıp götüreyim de çarşı ortasında yakayım. Mümin de görsün, kâfir de, çıfıt da... Bu sandıkta lanetten*

başka bir şey yok!" Kadın, *"Adam..."* dedi. *"Vazgeç bundan."* Cuha, *"Vallahi vazgeçmem, yapacağım..."* diye yeminler etti.

Sabah çağı yel gibi koştu, hamal getirdi, hemencecik sandığı hamalın sırtına yükledi. Kadı, eziyetler içinde sandıkta *"Hamal, hamal!"* diye sesleniyordu. Hamal sağına soluna baktı. Bu ses nereden geliyor ki dedi. Acaba beni çağıran hatif mi? Yoksa gizlice peri mi çağırıyor beni? O ses üst üste gelmeye başlayınca kendisine geldi, bu hatif değil dedi. Nihayet anladı ki o ses sandıktan gelmede, sandıkta da birisi gizli. Sevgilinin derdiyle bir âşık, dışarıdayken sandığa gizlenmiş. Ömrünü, dertlere uğramış da sandıkta geçirmiş. Çünkü âlemde yalnız bir sandık görmüş. Göklerin yücesine yücelmeyen baş, bil ki heveslere kapılmış, sandık içine girmiştir. Beden sandığından çıksa bile körlüğünden bir körün yanına gider ancak. Bu sözün sonu yoktur. Kadı, *"Ey hamal!"* dedi. *"Ey sandık götüren! Mahkemeye gir, halimi anlat. Naibime çabuk halimi tamamıyla bildir. Gelsin, şu akılsız heriften bu sandığı alsın, açmadan öylece eve götürsün."* Ya Rabbi, ruh sahibi bir kavim gönder de bizi de beden sandığından satın alsın. Halkı, afsun sandığından peygamberlerden başka kim satın alabilir? Sandık içinde olduğunu gönül gözü açık olan binde bir kişi bilebilir. O, önce âlemi görmüştür de o zıtla bu zıt, kendisine ayan olmuştur. Bilgi, müminin kayıp malıdır. Bu sebeple mümin, kendi yitiğini bilir, anlar. Asla iyi gün görmemiş olan, bu devletsizlikten sıkılır, çırpınır mı hiç? Yahut daha çocukken tutsaklığa düşen yahut da daha önce anasından kul olarak doğan kişinin canı, hürlük zevkini görmemiştir. Onun meydanı, suretler sandığıdır. Aklı, daima suretlerde mahpustur, kafesten kafese gezer durur. Kafesten yukarılara çıkmaya bir delik yoktur. Yerden yere boyuna kafeslerde gezer. Kuran'da "Gücünüz yeterse çıkın bakalım" denmiştir. Bu söz, Tanrı'dan insanlara da hitaptır, cinlere de. Tanrı, "Tanrı kudreti ve gökten gelen vahiy olmadıkça size bu göklerden yücelere çıkacak bir delik yoktur..." demiştir. Sandıktan sandığa giden adam, gökyüzüne mensup değildir, sandığa mensuptur. Sandığın yarığı, yeniden yeniye insana sarhoşluk

verir. Fakat sandıkta olan, bunu anlayamaz. Bu sandıklara kapılmazsa o vakit kadı gibi kurtulmayı aramaya başlar. Bu nişaneyi bilen, sandıkta olduğunu anlar, korkusuz ve feryatsız durmaz. Kadı gibi boyuna titrer, canı, bir an olsun nerden neşelenecek? Hep onu özler. Naip gelip *"Bu sandık kaça?"* dedi. Cuha, *"Dokuz yüz altından fazla veriyorlar. Fakat ben binden aşağı verememe. Alacaksan aç bak, paranı ortaya dök..."* dedi. Naip, *"Ey hırkası kısa, utan, sandığın değeri meydanda..."* dedi. Cuha, *"Hayır..."* dedi. *"Görmeden alım satım, şer'i değildir. Malımızı kilim altında satmamız doğru değil. Açayım, bir bak, gör. Değmezse satın alma. Sana da ziyan olmasın babacığım."* Naip *"Ey sırları örten, sırrı açma. Benimle uyuş. Ben bunu böyle kapalı olarak alacağım. Ört de senin ayıbını da örtsünler..."* dedi. Kendine emin olmadıkça kimseye gülme. Niceleri bu sandıkta senin gibi kalmış, kendisini belalara uğratmıştır. Kendine yapılmasını istediğin şeyi âleme yap, ister eziyet olsun, ister zarar. Çünkü Tanrı, gözetleme yerindedir, pusudadır. Kıyamet gününden önce herkesin layığını verir. Onun arşı pek büyüktür, onun arşı her şeyi kaplamıştır. İhsanının tahtı, bütün canlara yayılmıştır. Arşının bir köşesi de sana ulaşmıştır. Kendine gel de elini din ve adaletten, lütuf ve ihsandan başka bir şey için oynatma. Daima kendi ahvalini gözet. Adalette bulundun mu gönül huzurunu gör, zulümden sonra da vicdan azabını. Cuha, *"Doğru..."* dedi. *"Bu yaptığım sitem ama bil ki ilk yapan daha zalimdir."* Naip, *"Tek tek hepimizde ilk zulüm yapanız. Yüzümüzün karasıyla sevinmedeyiz. Zenci gibi hani. O da sevinçlidir, neşelidir. Kendi yüzünü kendisi görmez, başkası görür..."* dedi. Hasılı bu alım satımda macera uzadı. Nihayet naip yüz altın verip sandığı satın aldı. Ey kötü işleri beğenen! Sen de daima sandıktasın; seni hatifler ve gaip âleminde olanlar, satın alıp dururlar.

Bir yıl sonra Cuha yine mihnetlere düşüp yüzünü karısına çevirerek dedi ki: *"Ey akıllı kadın! Bıldırki geçimi yenile. Yine kadıya git, benden şikâyette bulun."* Kadın, yanına başka kadınları da alıp kadının huzuruna gitti. Bir kadını kendisine tercüman etti.

Bu suretle kadının söz söylemesinden kendisini tanımamasını, evvelce uğradığı şeyi hatırlamamasını istiyordu. Kadının bakışı fitnedir. Fakat bu fitne, sesi de duyuldu mu bir katken yüz kat olur. Sesini yüceltmesine imkân bulunmazsa kadının bakışı, yalnız başına fayda etmez. Kadı, Cuha'nın karısı tarafından söz söyleyene dedi ki: *"Yürü düşmanını getir de ikinizi de dinleyeyim, ona göre hükmedeyim."* Cuha gelince, kadı onu derhal tanıyamadı. Çünkü o, Cuha geldiği vakit sandıktaydı. Yalnız sandık içindeyken alım satım, az çok fiyat verme hususundaki sözlerini duymuştu. *"Neden kadının nafakasını tam olarak vermedin?"* dedi. Cuha dedi ki: *"Ben şeriata canla başla kulum. Fakat ölsem bile kefenim yok. Bu oyunda şeşbeş derken yutulup gittim."* Kadı, Cuha'nın sözünü duyar duymaz onu tanıdı. Geçen yıldaki hilesini, oyununu hatırladı. Dedi ki: *"Sen, o şeşbeşi geçen yıl oynamıştın da beni tuzağa atmıştın. Benim nöbetim geçti. Benden el çek de bu yıl o kumarı başkasıyla oyna."*[392]

Efendisinin Kızına Âşık Olan Hintli Köle

Zengin bir adamın Hintli bir kölesi vardı. Onu beslemiş, büyütmüş, adeta ölüyken diriltmişti. Bilgi ve edep belletmiş, gönlünde hüner ışığını yakmıştı. Çocukluğundan beri nazla yetiştirilmiş, o iyilikçi adam, onu lütuf kucağında büyütmüştü. Bu zengin adamın da güzel, gümüş bedenli, yaradılışı ahlakı hoş bir kızı vardı. Kız, evlenme çağına girince kızı isteyenler, ona ağır nikâh parası vermeye başladılar. Her ulu adamdan kız istemeye bir görücü geliyordu.

Adam, malın sebatı yoktur, gece gelir, gündüz dağılıverir. Güzelliğin de değeri yoktur. Bir diken yarası ile renk solup sararıverir. Büyük bir adamın oğlu olmak da bir şey değil. Bu çeşit gençler mala mülke gururlanır. Nice büyük adamların oğulları vardır ki

392. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 354-364.

kötülükte bulunur, yaptığı kötü iş yüzünden babasına bir ar olur. Hünerli, bilgili kişi iyidir ama iblisten ibret al, ona da az tap.

Onun da bilgisi vardı ama din aşkı yoktu, bu yüzden Âdem'in yalnız topraktan yaratılan suretini gördü. Ey emin kişi, bilgide ne kadar ileri gidersen git onunla gaibi gören gözün açılmaz ki! Can gözü açık olmayan, sakaldan, sarıktan başka bir şey görmez, adamın ileri, yahut geri oluşunu, onu tarif edenden sorup öğrenir. Ey arif sen, birisini anlamak için onu bilen, söyleyip tarif eden kişiye müracaat etmezsin. Çünkü sen, doğmuş, parıl parıl parlamakta olan bir nursun. Senin takvan, dinin var, iyi işler işlersin, öyle ki âlem onlarla düzelir, kurtuluşa erer. Kendisine öyle temiz ve iyi bir damat seçti ki bütün halkın övündüğü kişiydi o. Kadınlar *"Onun malı yok, mülkü yok, ululuğu yok, güzel değil, başına buyruk değil..."* dediler. Adam dedi ki: *"Onlar dine, zahitliğe uymuş adamlar. O da yeryüzünde altını olmayan bir define."* Hasılı armağanlar sunuldu, nişan yapıldı, kumaşlar gönderildi, kızın verileceği ortalığa yayıldı. Evde küçük bir köle vardı. Bu sıralarda hastalandı, yanıp yakılmaya, eriyip solmaya başladı. Hummaya tutulmuş bir hasta gibi eriyordu. Hekim, hastalığını anlayamadı. Akıl diyordu ki: Onun illeti, gönül illeti. Beden ilacı gönlüne tesir etmez ki. Bu sevda yüzünden köleciğin gönlü yaralıydı ama derdini kimseciklere söyleyemiyordu. Bir gece zengin adam karısına dedi ki: *"Kimseye duyurmadan, gizlice onun halini sor soruştur bakalım. Sen onun anası sayılırsın. Derdini sana açar elbette."* Kadın, bu sözü kulağına koyunca ertesi gün kölenin yanına gitti. Yüzlerce nazla, muhabbetle başını karıştırmaya, saçlarını taramaya başladı. Şefkatli analar gibi onu yumuşattı, nihayet söyletmeye muvaffak oldu. Köle dedi ki: *"Senden bunu mu umardım ben? Kızını inatçı bir yabancıya veresin. Bizim efendimizin kızı olsun, biz de ona âşık olalım da o başkasına varsın? Yazık değil mi?"* Kadın bu söze öyle kızdı ki onu dövüp damdan aşağıya atmak istedi. O kim oluyor diyordu, bir kahpenin Hintli bir oğlu. Nasıl oluyor da bir efendinin kızına tamah ediyor? Fakat bunları içinden söylemekle beraber sabretmek daha doğru deyip

kendini tuttu. Kocasına, *"Dinle şu şaşılacak şeyi!"* dedi. Biz, onu güvenilir bir adam sanıyorduk, umar mıydık böyle bir çalıkuşunun hain çıkacağını?

Efendi dedi ki: *"Sabret. Ona de ki: Kızı ona vermez sana veririz. Bu suretle belki gönlünden o sevdayı çıkarırız. Sen hele bir hoşça bak, ben nasıl onu bu işten vazgeçiririm? Sen gönlünü hoş tut, bunu iyice bil ki kızımız, hakikaten de senin eşindir. A güzel müşteri, evvelce bunu bilmiyorduk, mademki bildik, elbette kızımıza daha layıksın sen. Ateşimiz, kendi mangalımızda; Leyla, bizim Leyla'mız, Mecnun'umuz da, sen de. İyice bir hayale, bir düşünceye düşsün. İyi düşünce insanı semirtir. Hayvan, otla semirir, insan da yücelikle, şerefle gelişir. İnsan kulağından gelişir, duya duya canlanır. Hayvansa boğazından, yemesinden, içmesinden gelişir."* Kadın, *"Böyle bir arlanılacak sözü, ağzım nasıl varır da söyler? Onun için böyle abes bir sözü nasıl geveleyebilirim? Gebersin o şeytan huylu hain..."* dedi. Adam, *"Hayır..."* dedi. *"Korkma. Sen böyle söyle de onun hastalığı geçsin, bu lütuf yüzünden iyileşsin. Ondan sonra sevgilim onun derdini gidermeyi bana bırak sen. Yalnız o ince eleyip sık dokuyan bir kere iyileşsin."* Kadın, o hasta köleye böyle söyleyince öyle ferahladı, öyle kabardı o köle ki adeta yeryüzüne sığamaz oldu. Semirdi, gelişti, benzine kan geldi, kırmızı güle döndü, binlerce şükürler etti. Bazen de, hanımcığım diyordu, sakın bu bir düzen olmasın! Efendi, Ferec'i evlendiriyorum diye bir davet yaptı, eşini dostunu çağırdı. Gelenler de *"Ferec, kutlu olsun..."* diye onu kandırmaktaydılar. Ferec, bu sözleri duyunca artık kızı alacağına iyice inandı. Büsbütün iyileşti, hastalığı kökünden geçti gitti.

Ondan sonra gerdek gecesi bir oğlanı kadın kılığına soktular. Elini, bileğini gelinler gibi kınaladılar. Adeta ona tavuk gösterip horoz verdiler. Başını bağladılar, gelinler gibi elbiseler giydirdiler, gürbüz oğlanı kadın kıyafetine sokup koyuverdiler. Efendi halvet zamanı derhal mumu üfledi. Hintli köle öyle güçlü kuvvetli bir oğlanla yalnız kaldı. Oğlan, köleye saldırınca Hintlicik, feryada başladı

ama dışarıdaki tef gürültüsünden sesini kimse duymuyordu ki. Tef çalması, el çırpması, kadın ve erkeğin naraları, onun sesini boğuyordu. Oğlan, sabaha kadar o Hintli köleceğizi berbat edip durdu. Köle, adeta köpeğin önündeki un torbasına döndü. Sabahleyin tas ve büyük bir bohça getirdiler. Ferec damatlar gibi güvey hamamına gitti. Gitti ama bitkin bir haldeydi. Ardı, külhancıların yırtık peştamalına dönmüştü.

Zavallı hamamdan dönünce efendinin kızı, gelin gibi odaya geçip oturdu. Anası, köle, kızı gündüzün sınamaya kalkmasın diye oracıkta beklemekteydi. Köle, bir müddet kinle kıza baktı da sonra ellerinin on parmağını da ona doğru sallayıp dedi ki: *"Dilerim kimse seninle buluşmasın, senin gibi kötü ve pis bir geline düşmesin. Gündüzün yüzün, kadınlar gibi ter-ü taze, geceleyin çirkin aletin, eşek aletinden beter."*

İşte şu âlemin bütün nimetleri, uzaktan pek hoştur ama yaklaştı mı sınamadan ibarettir. Uzaktan su görünür, yanına vardın mı görürsün ki serapmış. O kokmuş bir kocakarıdır ama çok cilvelidir, kendisini yeni bir gelin gibi gösterir. Sakın onun yüzündeki boyaya aldanma; aman, onun zehirle karışık şerbetini tatmaya kalkışma. Sabret, sabır sıkıntının anahtarıdır; sabret de Ferec gibi yüzlerce zahmete, mihnete düşme. Tanesi meydandadır da tuzağı gizlidir. Önce onun sana nimet verişi hoş görünür ama sonu öyle değil![393]

Oynaşıyla Kocasının Gözü Önünde Buluşan Kadın

Bir kadın oynaşı ile aptal kocasının gözü önünde sevişip buluşmak istiyordu. Kocasına "A iyi talihli kişi, ağaca çıkıp meyve toplamak istiyorum..." dedi. Ağaca çıkınca kocasına baktı ağlamaya başladı. Dedi ki: *"A merdut ahlaksız. Üstündeki luti kim? Karı gibi onun altına yatmışsın. Meğerse sen ne ibneymişsin!"* Kocası *"Senin başın döndü galiba. Çünkü burada benden başka kimse yok!"* dedi.

393. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 23-28.

Kadın, *"O üstüne binen kalpaklı herif kim, söyle hele!"* diye birkaç kere daha sordu, söylendi. Adam kadına *"Ağaçtan in, başın döndü, adamakıllı bunadın sen..."* dedi. Kadın, ağaçtan indi; kocası ağaca çıktı. Kadın da oynaşını göğsüne çekti. Kocası bağırdı: *"A orospu maymun gibi üstüne çıkan o adam kim?"* Kadın *"Burada benden başka kimse yok ki..."* dedi. *"Kendine gel, senin başın döndü galiba, saçmalama!"* Adam, bu sözü birkaç kere söylediyse de kadın, *"Bu armut ağacından olacak! Ben de armut ağacının üstündeyken öyle şeyler gördüm be hey kaltaban! Aşağıya in de bak. Benden başka kimse yok, bütün bu hayaller armut ağacından!"*

Şaka ve latife bir şey belletmeye yarar. Onu ciddi gibi dinle; görünüşte latife oluşuna kapılma! Her ciddi şey, maskaralara göre maskaralık, şakadır. Fakat akıllara göre de latifeler, ciddidir. Aklı kıt olanlar armut ağacı ararlar. Fakat bu armut ağacından o armut ağacına uzun bir yol var! Armut ağacından in de yürümeye koyul. Senin gözün de kamaşmış yüzün de! Bu ağaç, benliktir. Evvelki varlıktır. İnsan, bu varlıkla kaldıkça gözü şaşı olur, olmayacak şeyler görür. Fakat armut ağacından indin mi düşüncede de bir eğrilik, sapıklık kalmaz, gözde de sözde de! O vakit bu ağacı, dalları yedinci kat göğe kadar yücelmiş büyük bir devlet ağacı olmuş görürsün. Aşağı indin de ondan ayrıldın mı Tanrı, rahmetiyle o ağacı değiştirir. Bu aşağıya inme, bu tevazu yüzünden Tanrı gözüne doğru bir görüş kabiliyeti verir. Doğru görüş kolay ve bedava olsaydı Mustafa Tanrı'dan bu görüşü diler miydi? Dedi ki: *"Ya Rabbi, yukarıda olsun, aşağıda olsun, her cüzü bana olduğu gibi göster!"* Aşağıya indikten sonra yine o ağaca çık. Çünkü artık o ağaç, "Ol!" emriyle değişmiş yeşermiştir. Musa'nın ağacına dönmüştür bu ağaç! Pılını pırtını Musa'nın bulunduğu yere çekersen görürsün ki, bu ağacı ateş yeşertir, neşeli bir hale kor. Dalı, *"Şüphe yok ben Tanrı'yım..."* der durur! Gölgesinde bütün hacetler reva olur. İşte ilahi kimya böyledir.[394]

394. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 283-285.

Savaşçı, Cariye ve Mısır Halifesi

Bir kovucu, Mısır halifesine, Musul padişahının huri gibi bir cariyesi olduğunu söyleyip dedi ki: *"Onun bir cariyesi var ki âlemde onun gibi güzel yok. Güzelliğinin haddi yok, söze sığmaz, anlatılmaz ki. İşte resmi, şu kâğıtta, bir bak!"* O ulu halife, kâğıttaki resmi görünce hayran oldu, elindeki kadeh düştü. Derhal Musul'a büyük bir orduyla bir er gönderdi. *"Eğer o ay parçasını sana teslim etmezse orasını tamamıyla yak yık. Verirse bir şey yapma, bırak, yalnız o ay parçasını getir de yeryüzündeyken ayı kucaklayayım..."* dedi. Er, binlerce Rüstem'le, davul ve bayraklarla yola düştü, Musul'a yollandı. Sayısız asker, şehri mahvetmek üzere tarla çevresine üşüşen çekirgeler gibi oraya üşüştüler. Oklar yağmur gibi yağmada, mancınıklarla atılan taşlar gök gürler gibi gürlemeye, kılıçlar şimşek gibi çakmaya başlamıştı. Savaş, tam bir hafta sürdü, kanlar döküldü. Taştan yapılma kale mum gibi eridi, yerle yeksan oldu. Musul padişahı, bu korkunç savaşı görünce içeriden bir elçi göndererek, *"Müslümanların kanını dökmekten maksadın ne? Bu şiddetli savaşta ölüp gidiyorlar.. Meramın nedir? Maksadın, Musul şehrini almaksa böyle kan dökmeden de olur bu iş. Ben şehirden çıkayım gel, sen gir.. Tek mazlumların kanı, seni tutmasın. Yok, muradın mal, altın ve mücevherse bunu, bu şehirden almak, zaten kolay bir şey..."* dedi. Elçi, o erin huzuruna gelince er, cariyenin resmini verdi. *"Bu kâğıda bak!"* dedi. *"Bunu istiyorum. Derhal teslim etsin, yoksa ben üstünüm."* Elçi gelip maksadı söyleyince o erkek padişah dedi ki: *"Bu suret eksik olsun, tez götür. Ben, iman ahdında puta tapanlardan değilim. Putun, puta tapanda olması daha doğru."* Elçi, kızı getirince o yiğit er, derhal âşık oldu.

(...) O yiğit er de Musul'dan döndü, yola düştü. Yolda bir ormana, bir yeşilliğe geldi. Aşk ateşi, öyle bir parlamıştı ki yerle göğü fark etmiyordu. Çadır içinde o ay parçasına kasdetti. Akıl nerde, halifeden korkma nerde? Şehvet, bu ovada davul dövdü mü akıl dediğin ne oluyor ki a turp oğlu turp: Yüzlerce halife, o anda o erin ateşli

gözüne bir sinekten aşağı görünür. O kadına tapan er şalvarını çıkarıp cariyenin ayakucuna oturdu. Aleti, dosdoğru gideceği yere giderken orduda bir gürültü, bir kızılca kıyamettir koptu. Er sıçradı, götü başı açık bir halde ateş gibi Zülfikar elinde dışarı çıktı. Bir de ne görsün, ormandan kara bir erkek aslan, kendisini ordunun içine kapmış koyuvermiş. Atlar, ürküp köpürmüşler, her çadır ve ahır yeri yıkılmış, herkes birbirine girmiş. Erkek aslan, ormanın gizli bir yerinden fırlamış, havaya deniz dalgası gibi tam yirmi arşın sıçramıştı. Er, pek yiğitti, aldırış bile etmeden sarhoş bir erkek aslan gibi aslanın önünü kesti. Kılıçla bir vurdu, başını ikiye böldü. Derhal o ay yüzlü dilberin bulunduğu çadıra koştu. O hurinin yanına gelince aleti hâlâ dimdikti. Öyle bir aslanla savaştı da erliği, yine sönmedi, hâlâ ayaktaydı. O tatlı ve ay yüzlü güzel, onun erliğine şaşıp kaldı. İstekle ona kendisini teslim etti. O anda o iki can, birleştiler. (...) Birkaç gün murat alıp murat verdiler. Fakat sonra o büyük suçtan pişman oldu. *"Ey güneş yüzlü, bu işe dair halifeye bir şey söyleme!"* diye cariyeye yemin verdi.

Halife cariyeyi görünce sarhoş oldu, onun tası da damdan düştü. (...) Halife buluşmayı diledi, bu maksatla o cariyenin yanına gitti. Onu andı, aletini kaldırdı. O cana canlar katan, o sevgisini gittikçe artıran güzelle buluşmaya niyetlendi. Kadının ayakları arasına oturdu. Oturdu ama takdir, zevkinin yolunu bağladı. Farenin çatırtısı kulağına değdi. Aleti indi, uyudu, şehveti tamamıyla kaçtı. *"Bu ıslık, yılan ıslığı olmasın, çünkü hasır kuvvetle oynamakta..."* dedi. Cariye, halifenin gevşekliğini görünce kahkahalarla gülmeye başladı. O erin, aslanı öldürüp geldiği halde hâlâ aletinin inmediğini hatırladı. Kahkahası arttıkça arttı, uzadıkça uzadı. Kendini tutmaya çalışıyordu ama bir türlü dudaklarını kapatamıyordu ki. (...) Bir türlü gülmesi dinmiyordu. Nihayet halife alındı, huysuzlandı. Hemencecik kılıcını kınından sıyırdı. *"Habis!"* dedi. *"Neden gülüyorsun? Söyle. Bu gülüşten gönlüme bir şüphe düştü. Hileye kalkışma, doğru söyle. Yalanla beni kandırmaya kalkışırsan, yahut boş bir bahane icat edersen, ben bunu anlarım, gönlümde bunu anlayan bir nur vardır. Doğruyu söylemek gerek vesselam.*

Bil ki padişahların gönüllerinde ulu bir ay vardır. Bazı bazı gaflet yüzünden bulut altına girer ama ehemmiyeti yok. Gönülde gezip dolaşma zamanı bir ışık vardır ki hiddet ve hırs vaktinde leğen altında gizlenir. O anlayış, şimdi benim dostumdur. Söylenecek sözü söylemezsen, Bu kılıçla boynunu vururum. Bahanen hiç fayda vermez. Doğru söylersen seni azat ederim. Tanrı hakkı için neşeni kırmam." Yedi Mushaf'ı birbiri üstüne koyup sözünü tutacağına yemin etti. Cariye âciz kalınca ahvali anlattı. O yüz Zâl'e bedel olan Rüstem'in erliğini söyledi. Yoldaki gerdeği, o sırada vukua gelen halleri bir bir nakletti. Erin kılıcını çekip gidişini, aslanı öldürdükten sonra gelişini, aletinin hâlâ gergedan boynuzu gibi ayakta olduğunu söyledi. Ondan sonra namuslu halifenin gevşekliğini ve farenin bir çıtırtısından aletinin söndüğünü görünce dayanamayıp güldüğünü bildirdi. (...)

Padişah, kendi kendisine suçunu, kabahatini, kızı ele geçirmek için ettiği ısrarı anıp tövbe etti, Tanrı'dan yargılanmak diledi. Dedi ki: "*Başkalarına yaptığım şeyler, ceza haline geldi, bana gelip çattı. Mevkime güvenip başkalarının eşine kastettim. Bu kasıt, bana döndü, kuyuya düştüm. Başkasının kapısını dövdüm, o da tuttu, benim kapımı dövdü. Kim, başkalarının karısına kötülük ederse bil ki kendi karısına pezevenklik eder. Çünkü bir kötülüğün cezası, tıpkı onun gibi olan bir kötülüğe uğramaktır. Suçun cezası, o suçun misli olur. Sen, başkasının karısını, bir sebeple kendine çektin mi aynen sen de onun gibi, hatta ondan da üstün bir deyyussun. Ben, Musul padişahının cariyesini zorla aldım, benden de onu derhal aldılar. Emniyet ettiğim bir adam olan lalam, hain çıktı, bana hıyanette bulundu. Kin gütme, öç alma zamanı değil. Ben kendi elimle bir ham iştir, yaptım. O beye de kin güdersem yapacağım zulüm, yine başıma gelir. Şu ceza, bir kere başıma geldi ya, bunu sınadım, artık sınanmışı tekrar sınamam. Musul padişahının derdi, boynumu kırdı adeta. Artık başkasını incitmem. Tanrı, bize mükâfatı anlattı. Döner, kötülüğe gelirseniz biz de cezanızı veririz, dedi. Burada ileri gitmek, faydasızdır. Sabırdan, merhametten başka iyi bir iş yok. Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik, bir hatada bulunduk. Ey merhameti büyük*

Tanrı, bize acı! Ben onu affettim, sen de yeni suçumu da affet, eski suçlarımı da." Sonra cariyeye *"Sakın!"* dedi. *"Bu senden duyduğum sözü kimseye söyleme. Seni, beyinle evlendireceğim. Tanrı hakkı için sakın bu hikâyeyi bir daha anma. Anma da o, benden utanmasın. Çünkü o, bir kötülükte bulundu ama yüz binlerce de iyilik etti. Ben, onu defalarca sınadım, ona, senden de güzel kadınları emniyet ettim. Hiç dokunmadı. Bu olan şey, benim yaptığımın cezası."*

Bundan sonra o beyi huzuruna çağırdı. Âlemi: kahretmeyi düşünen hışmını yendi.

Ona kabul edilecek bir bahane buldu. Dedi ki: *"Ben bu cariyeden soğudum. Sebebi de şu: Çocuğumun anası, bu cariyeyi kıskanmada, adeta bir tencere gibi kaynayıp durmada, yüzlerce sıkıntılara uğradı. Oğlumun anasıdır, onun nice hakları vardır. Böylece cevir ve cefalara layık değildir o. Kıskançlığa başladı, kanlar yutmada. Bu cariye yüzünden pek şiddetli acılara düştü. Hasılı bu cariyeyi birine vereceğim. Buna karar verdikten sonra azizim efendim, senden daha iyisini bulacak değilim ya. Sen onun için canınla oynadın. Artık onu senden başkasına vermek doğru değil."* Onu, o beye nikâhlayıp verdi, öfkesini, hırsını kırdı geçirdi.[395]

Zahidin Kıskanç Karısı

Bir zahidin pek kıskanç bir karısı, bir de huri gibi güzel bir halayığı (kadın köle) vardı. Kadın, kıskançlığından kocasını gözetir, halayıkla hiç yalnız bırakmazdı. Kadın, bir zaman onların ikisini de gözetti, yalnız kalmalarına fırsat vermedi. Nihayet Tanrı'nın kaza ve kaderi gelip çattı. Koruyucu akıl, şaşırdı gitti. Tanrı hükmü, Tanrı takdiri gelince akıl kim oluyor ki? Ay bile tutulur. Kadın, hamama gitmişti. Birden aklına geldi hamam tasını evde unutmuştu. *"Kuş gibi hemencecik koş. Evden o gümüş hamam tasını getir..."* dedi. Halayık bu sözü duyunca efendisiyle buluşabileceğini

395. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 315-328.

düşünüp adeta canlandı. Efendi şimdi evde yalnızdır deyip sevine sevine hemen eve koştu. Halayık altı yıldır efendisini yalnız bulmayı gözlüyordu, bu sevdadaydı. Adeta uçarak eve geldi. Efendiyi evde yalnız buldu. Şehvet, iki âşığı da öyle bürümüştü, ikisinin de gözleri öyle kararmıştı ki ihtiyatı akıllarına bile getirmediler. Evin kapısını kapamadılar. İkisi de neşeyle kucaklaştılar, birleştiler. Adeta o anda iki can bir oldu. Bu sırada hamamda kadının aklına geldi nasıl oldu da dedi, ben bu kızı eve yolladım? Adeta kendi elimle ateşi pamuğun içine attım. Koçu koyuna saldım. Başındaki kiri hemen yıkadı, cansız bir halde halayığın ardına düştü. Hem koşuyor, hem çarşafını giyiyordu.

O halayık can sevgisiyle koşmuştu, bu korkusundan koşuyordu. Aşk nerede, korku nerede? Aralarında ne fark var? Arif, her an padişahın tahtına kadar ulaşır. Zahitse yürür, yürür bir ayda tam bir günlük yol alır. Zahidin de şerefli bir günü yok değildir, vardır. Vardır ama onun günü, nereden elli bin yıllık olacak? İş erinin ömründe her gün, bu cihan yıllarınca elli bin yıldır. Akıllar, bu sırra eremezler, kapı dışında kalırlar. Bu sır, vehmin ödünü patlatırsa ki patlatsın. Aşk karşısında kıl kadar bile korku yoktur. Aşk mezhebinde herkes kurbandır. Aşk, Tanrı sıfatıdır. Fakat korku, şehvete kapılmış kulun sıfatıdır. Kuran'da "Onlar Tanrı'yı severler" sözünü okudun ya, bu söz "Tanrı da onları sever" sözüne eştir. Şu halde muhabbeti de Tanrı sıfatı bil, aşkı da. Azizim korku Tanrı sıfatı olamaz. Tanrı sıfatı nerede, bir avuç toprağın sıfatı nerede? Sonradan yaratılanın sıfatı nerede, o pak ve önü sonu olmayan Tanrı'nın sıfatı nerede? Aşkın sıfatını söylemeye koyulursam yüz kıyamet kopar da yine noksan kalır. Çünkü kıyametin kopacağı bir zaman, bu dünyanın bir sonu vardır. Fakat Tanrı sıfatına son nerede? Aşkın beş yüz kanadı vardır. Her kanadı, arştan yeraltına kadar bütün kâinatı kaplar. Korkak zahit, ayağı ile yürümeye çabalar. Aşılarsa şimşekten de hızlı uçarlar, yelden de! O korkaklar, aşkın tozuna nereden ulaşacaklar? Aşk derdi, gökyüzünü döşeme edinir. Zahit bu makama ulaşamaz. Meğerki Tanrı ışığının inayeti gelip erişe de bu âlemden ve bu yürüyüşten kurtula. Kendi

kuşundan, düşünden, dedikodusundan halas olsa da yüce doğan kuşu, padişaha yol bula. Bu dedikodu, cebir ve ihtiyarıdır. Sevgilinin cezbesi, bu ikisinin ardından gelir. Hasılı o kadın eve varıp kapıyı açtı. Kapının sesi kulaklarına gelince, Halayıkcağız perişan bir halde sıçradı, adam da namaza durdu. Kadın halayıkcağızı perişan, şaşkın ve somurtkan, kocasını da namazda görünce bu halden şüphelendi. Derhal kocasının eteğini kaldırdı. Bir de ne görsün? Aleti ve hayaları meni içinde. Aletinden artakalan meni damlamada, baldırı dizi pislik içinde. Başına vurdu da dedi ki: "A adi herif, namaz kılan adamın hayaları böyle mi olur? Şu alet, bu çeşit pislik içinde bulunan but ve kasık, Tanrı'yı anmaya ve namaza layık mıdır?"[396]

Sarhoş Olan Âlim ve Cariye

Bir padişah mecliste oturmuş şarap içip sarhoş olmuştu. Kapının önünden bir fakih geçiyordu. Şunu meclise getirin, lal renkli şarabı sunun şuna diye emretti. Hocayı ister istemez meclise getirdiler. Mecliste zehir gibi, yılan gibi ekşi bir suratla somurtup oturdu. Padişah şarap sundu. Hoca kızdı kabul etmedi. Padişahtan da yüz çevirdi sakiden de. *"Ben ömrümde şarap içmedim. Halis zehir bence şaraptan daha hoş. Kendinize gelin, bana şarap yerine zehir verin, içip öleyim de kendimden de kurtulayım, sizden de..."* dedi. Şarap içmeden gürültüye başladı. Mecliste ölüm gibi, canavar gibi bir hal aldı. Nefis ehliyle şu balçığa kapılmış olanlar gibi hani. Onlar, gönül ehliyle oturdular mı bu hale gelirler işte. Tanrı, kendi haslarına gizlilik âleminde hürlerin içtikleri şaraptan sunar ancak. Onlar, perde ardında kalanlara, hakikati görmeyenlere o şaraptan sunarlar ama duygu o, şarabın sözünden başka bir şey duymaz. Hakikati görmeyenler, onların irşadından yüz çevirirler. Çünkü gözle onların ihsanını göremez. Kulaklarından boğazlarına bir yol olsaydı onların öğütleri, gönüllerine tesir ederdi. Fakat bu çeşit

396. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 178-181.+2

adam, baştan başa ateştir, nur değil. Yakıcı ateşe de ancak kabuklar atılır. İç, kabuktan çıktı. Kabuktan ibaret olan söz, kaybolup gitti. Mide hiç kabuktan kızışır, gelişir mi? Cehennem ateşi ancak kabuğu yakar. Ateşin içle hiçbir işi yoktur. Ateş, içe yalım verirse mutlaka bil ki onu pişirmek içindir, yakmak için değil. Tanrı hüküm ve hikmet sahibi oldukça bu kaide daimidir. Geçmiş zamanda da böyledir. Gelecek zamanda da. Latif iç, hatta kabuklar bile onun tarafından yargılanırken artık nasıl olur da içi yakar? Uzaktır ondan bu. Hatta inayet eder de bu inayeti yüzünden başına vururse bile ona bir iştah verir, o kırmızı şarabı içirir. Başına vurmazsa o hoca gibi onun ağzını bağlar. Şarap da içirmez, bu padişahların meclisine de sokmaz. Padişah sakiye dedi ki: *"Ey izi kutlu ne susuyorsun? Hadi onu hoş bir hale getir, neşelendir!"* Her akılda gizli bir hükmeden vardır. Kimi dilerse hileyle baştan çıkarır. Doğu güneşi de onun âlemi aydınlatması da tutsaklar gibi onun zincirine bağlanmıştır. Dimağına yarım afsun okuduğu zaman feleği çarha getirir döndürür. Bir aklı tesiri altına alan başka bir akıl ondan kudret bulmuştur, tavla üstadı odur. Saki, hocanın başına birkaç sille vurdu al deyip şarap kadehini sundu. Zavallı hoca sille korkusundan kadehi alıp içti. İçince de sarhoş oldu, neşelendi, bağ gibi gülmeye başladı. Nedimliğe, alaya, latifeye koyuldu. Aslanı bile tutacak bir hale geldi. Neşesinden parmacıklarını şakırdatmaya başladı. Sonra su dökmek için ayakyoluna gitti.

Ayakyolunda ay gibi bir halayık (kadın köle) vardı. Padişahın cariyelerinden olan bu kız pek güzeldi. Onu görünce ağzı açık kaldı. Aklı gitti, halayığa saldırmaya kalkıştı. Ömrünce bekârdı, iştiyak halindeydi. Şimdi bir de sarhoş olmuştu. Hemen halayığa el attı. İstekli ve istenen, bu çeşit dürülüp bükülür, alt olan ve üst gelen, bu oyundadır işte. Bu oyun yalnız kocayla karı arasında olmaz. Her âşıkla her sevgili de bu oyunu oynar. Evveli olmayanla sonradan olanın, varlıkla var olup suret kabul edenin Vise ve Ramin gibi bükülüp ezilmesi farzdır. Fakat her birinin oyunu başka bir çeşittir. Her birinin ezilip büzülmesi başka bir hünerdendir. Kocayla karıyı ey koca karını kötü tutma, hoş tut demek için örnek olarak

söyledim. Gerdek gecesi yenge onun elini tutup hoş bir emanet olarak senin eline vermedi mi? Ey güvenilir kişi sen iyi kötü ne yaparsan Tanrı da sana onu yapar. Hasılı, o hoca ayakyolunda sarhoşluktan halayığa saldırdı. Ne namusu kaldı, ne zahitliği! O huriden doğmuş güzelin üstüne atıldı. Ateşi o pamuğa düştü. Can, cana ulaştı bedenler dürülüp bükülmeye başladı. İkisi de başları kesilmiş iki kuş gibi çırpınıyorlardı. Hocanın gönlünde ne şarap meclisi, ne padişah, ne aslan, ne hayâ, ne din, ne ürkeklik, ne de can korkusu kaldı. Gözü kızdı, bir şey görmez oldu. Burada zaten ne Hasan görünür göze, ne Hüseyin! Hocanın meclise dönmesi gecikti. Padişahın bekleyişi de haddi aştı. Ne oluyor bir göreyim diye gitti. Oradaki kıyamet alametini gördü. Hoca, korkusundan hemen sıçrayıp meclise gitti, ateş gibi derhal şarap kadehini kaptı. Padişah cehennem gibi kızmış gazaba gelmişti. O kötü işi işleyen hocanın da, kızın da kanına susamıştı. Fakih padişahı hiddetli, gazaplı görünce kötü bir hale düştü, zehir kadehi gibi acı ve kanlı bir hale geldi. Sakiye, *"Yahu acele et!"* dedi. *"Neye öyle sersem sersem oturuyorsun? Çabuk padişahı neşelendir."* Padişah gülümsedi, *"Ey ulu er!"* dedi. *"Hoşlandım, o kız senin olsun! Ben padişahım, benim işim adalettir, lütuftur."*[397]

Karısını Bir Yabancıyla Yakalayan Sofi

Sofinin biri, bir gün eve geldi. Evin bir kapısı vardı, karısı da bir kunduracıyla içerideydi. Kadın, nefsinin hilelerine uymuş, kunduracıya kul köle kesilmiş, odada adamla buluşmuştu. Sofi, kuşluk çağı kapıyı sıkıca döver dövmez ikisi de şaşırdılar. Ne bir hileye başvurmaya imkân vardı, ne kaçıp kurtulacak bir yol! Sofinin, o zamanda dükkânı bırakıp eve gelmesi hiç âdeti değildi. Karısından bir şeyler sezinlenmiş, şüpheye düşmüş, bu yüzden o gün mahsus vakitsiz gelmişti. Kadınınsa onun, hiçbir defa işini bırakıp o zamanda eve gelmeyeceğine itimadı vardı. Fakat

397. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 6, s. 310-314.

nasılsa bu fikri doğru çıkmadı. Tanrı suçları örter. Örter ama cezasını da verir!

Kötülükte bulundun mu kork, emin olma, çünkü yaptığın kötülük bir tohumdur, Tanrı, onu mutlaka bitirir! Birkaç kere, belki yaptığına pişman olur, utanırsın diye örter, gizler. O müminler ulusu Ömer, halifeliği zamanında bir hırsızı cellada teslim etti. Hırsız, ey ülkenin beyi, diye bağırdı, beni öldürtme. Bu, ilk suçum! Ömer dedi ki: *"Hâşâ, Tanrı, ilk suçta hemencecik gazaba gelip cezasını vermez. Lütfunu meydana çıkarmak için defalarca örter de sonradan adaletini göstermek için cezalandırır; bu suretle bu iki sıfatının da meydana çıkmasını, lütfunun muştucu, kahrının da korkutucu olmasını diler."* Kadın da defalarca bu kötü işte bulunmuştu da kolaycacık işi atlatmıştı. Bu iş, ona kolay görünüyordu artık.

Gevşek ayaklı akıl, testinin daima ırmaktan kırılmadan sapasağlam gelemeyeceğini bilmiyordu ki! Fakat bu sefer kaza ve kader, onu öyle bir daraltmış, münafığı ansızın ölüm nasıl yakalarsa öyle bir sıkı yakalamıştı ki! Ne yol vardır, ne yoldaş, ne de kurtulma imkânı. (Münafık, böyle bir haldeyken) can alıcı melek de gelir çatar, canına el uzatır ya! İşte kadın da o cefa odasında dostuyla belalara uğramış, öylece adeta kuruyup kalmıştı! Sofi, gönlünden, hay kâfirler hay. Size kin güdüp duruyorum ama hele sabredeyim. Şimdilik bunu bilmezlikten geleyim de herkes bu çanın sesini duymasın, diyordu. Hak yolundaki er de size gizlice böyle kin güder. İstiska hastalığı gibi kinini yavaş yavaş, azar azar belirtir. İstiskaya tutulan adam buz gibi her an erir durur. Fakat her an, kendisini daha iyiceyim sanır! Hani, "Sırtlan nerede? Burada yok yahu..." diye aranırlar da sırtlan bu söze inanır, bu suretle tutulur, avlanır ya! Kadının evinde de gizlenecek bir yer; bir tümsek, bir aralık, yukarıya çıkacak bir yol yoktu. Ne bir tandır vardı, oynaşını oraya gizlesin. Ne bir çuval vardı, perde gibi önüne gersin! Evin içi kıyamet günü arasat meydanı gibi dümdüzdü. Ne bir çukur vardı, ne bir tepe, ne de kaçacak bir yer! Tanrı bu kıyamet gününü anlatırken mahşer meydanı için "Orada bir çukur, bir tümsek göremezsin..." demiştir.

Kadın, hemen çarşafını oynaşının üstüne attı, erkeği kadın şekline sokup kapıyı açtı. Çarşafın altında adam, apaçık rüsva olmuş, görünüp durmaktaydı. Adeta merdiven üstünde bir deveye benziyordu. Kadın oynaşı için kocasına dedi ki: *"Şehir büyüklerinden birinin karısı. Malı var, devleti var, pek zengin! Yabancı birisi, cahilcesine gelmesin diye kapıyı kapadım."* Sofi, *"Âlâ!"* dedi. *"Ne hizmeti var, hele söyle de minnetsizce, seve seve yapayım."* Karısı dedi ki: *"Bize akraba olmak istiyor. İyi bir kadın ama içini Tanrı bilir artık. Kızı görmek istiyordu ama tesadüf bu ya, kız da mektepte. Fakat ister un olsun, ister kepek. Onu canla gönülle gelinliğe kabul ederim dedi. Öyle bir oğlu var ki şehirde misli yok. Güzel, anlayışlı, çevik, hem de iyi bir geçimi var."* Sofi dedi ki: *"İyi ama biz yoksuluz, perişanız. Bu kadının ailesiyse mallı, mülklü kişiler. Nasıl olur da bize eşit olabilir? Kapının bir kanadı tahtadan, öbürü fildişinden. Böyle şey olur mu hiç? Nikâhta iki çiftin birbirine eşit ve denk olması lazım. Yoksa iş bozulur, geçim olmaz!"*

Kadın dedi ki: *"Ben de bu özrü söyledim, ama o, filan arayanlardan değilim. Biz mala, altına doymuş, imtila olmuş, usanmışız. Halk gibi hırs sahibi değiliz, mal ve para toplama düşüncesi yok bizde. Bizim istediğimiz şey, yalnız kapalı, temiz ve namuslu oluşudur. Zaten iki âlemde de kurtuluş, bununla olur, dedi."* Sofi, yine yoksulluk özrünü ortaya koydu; bunu gizli kalmasın diye tekrar tekrar anlattı. Kadın dedi ki: *"Ben de bunu tekrarladım, çeyizimizin olmadığını iyice anlattım. Fakat onun inanışı dağdan da sağlam. Yüzlerce yoksulluktan bile şikâyet etmiyor. Benim istediğim şey namustur, sizden dilediğim doğruluktur, himmettir deyip duruyor."* Sofi dedi ki: *"Zaten çeyizimizi, malımızı gördü. Gizli aşikâr başka neyimiz varsa onları da hep görür. İşte daracık bir evimiz, bir kişi sığacak kadar bir yerimiz var. Öyle dar ki orada bir iğne bile gizlenemez. Temizliğe, kapalılığa, namuslu oluşa gelince, o bunu zaten bilir! Kapalılığını, örtülü ve namuslu oluşunu o önünde de, sonunda da, başında da, nihayetinde de bizden daha iyi bilir, bizden daha iyi görür. Zaten kızımızın çeyizi çimeni, aşçısı, işçisi olmadığı meydanda. İyi ve namuslu oluşuna gelince, o bunu zaten bilir. Kızın namuslu olduğunu*

babanın anlatması şart değil ya. Nasıl olduğu esasen onca aydın gün gibi meydandadır."[398]

Yanlışlıkla Misafirin Yatağına Giren Kadın

Birisine ansızın konuk geldi. Ev sahibi, konuğunu gerdanlık gibi boynuna taktı. Sofra çıkardı, ağırladı. O gece mahallelerinde sünnet düğünü vardı. Erkek, kadınına gizlice dedi ki: *"Bu gece iki yatak ser. Bizim yatağımızı kapı yanına yap, konuğun yatağını da öbür tarafa."* Kadın, *"Olur iki gözümün nuru, başüstüne. Hizmetler eder, güler yüz gösteririm, merak etme..."* dedi. Yatakları yaptı, sünnet düğününe gitti. Yüce konuk, kadının kocasıyla kaldı. Geceleyin kuru, yaş bir çerez çıkardı. Yediler, içtiler. O iki temiz adam, gece geç vakte kadar oturup konuştular, gece yarısına dek iyi kötü, başlarından geçenleri anlattılar. Çerezden, konuşup görüşmeden sonra konuk, uykusuzluktan kalktı, kapı yanındaki yatağa girip yattı. Adam, utancından ona bir şey diyemedi, canım, senin yatağın bu taraftaki. Sen yatıp uyuyasın diye yatağı şuraya serdik diye bir söz söyleyemedi. Karısıyla kararlaştırdıklarının aksine, konuk için serilen yatağa girdi, öbür yatakta da konuk yatıp uyudu. O gece şiddetli bir yağmur başladı. Bulutların çokluğu, hayret verecek bir derecedeydi.

Kadın gelince konuk öbür taraftadır, kapı yanında yatan kocamdır diye, anadan doğma soyunup yorganın altına girdi, konuğu birkaç kere de istekle öptü. Dedi ki: *"Hani bir şeyden korkuyordum ya. Başıma geldi mi geldi, geldi mi geldi. Yağmur, çamur yüzünden konuk kakıldı kaldı. Beylik sabunu gibi elinden çıkmasına imkân yok. Bu yağmur çamurda o, nerden gidecek? Başına canına andolsun, adam başımıza kaldı!"* Konuk, bu sözleri duyunca hemen sıçrayıp dedi ki: *"Kadın bırak beni. Ayakkabımı ver benim, çamurdan korkum yok. Ben gidiyorum, Allah size hayırlar versin. Yolculukta can,*

398. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 4, s. 13-18.

bir an bile eğlenmez. Yolcu, derhal geldiği yere dönmeli. Bir yerde kalıp eğlenmek, yol keser." Kadın, o soğuk sözü söylediğine pişman oldu. Çünkü o eşsiz mihman ürküp yola düşüyordu. Kadın, lütfen, hoş gör, ben şaka olsun diye söyledim deyip secdeler etti, bir hayli yalvarıp sızlandı ama fayda etmedi. Konuk, yola düşüp bunları hasret bıraktı. Bu yüzden adam da yasa battı, kadın da. Çünkü artık o konuğun yüzünü, leğendeki akisten değil, kendi yüzünden görmüşlerdi. Konuk gitmede, ova, konuğun miriyle cennet gibi aydınlanmadaydı. Adam, bundan sonra bu işin derdinden utancından evini konukevi haline soktu.[399]

399. Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, C. 5, s. 297-299.

Ariflerin Menkıbeleri'nde Yer Alan Müstehcen Hikâyeler

Derviş'in Bakışından Etkilenip İhtilam Olan Şemseddin-i Mardini

Bir gün Mevlana hazretleri kendi medresesinde: (...) *"Bizim bu Şemseddin'e bir gün Tanrı erlerinden biri bir nazar atmıştı. O mübarek nazardan beri Şemseddin dünyanın eşi benzeri olmayan bir velisi oldu..."* buyurdu. Dostlar bu hayırlı haberi Şemseddin'e ulaştırıp: *"Mevlana hazretleri bugün medresede bu kadar büyükler arasında sizin hakkınızda böyle bir şahadette bulundu..."* dedikleri vakit, Mevlana Şemseddin (Mardini) baş koyup sevindi ve: *"Mevlana'nın buyurduğu gibidir..."* deyip şu hikâyeyi anlattı: *"Buluğa ermiştim. Bir gün Halep şehrinde medresede öğrenim yapıyordum. Hidaye'yi tekrarlamaya çalışıyordum. Birdenbire bir dervişin kapıdan girip benden su istediğini gördüm. Hemen kalktım, su testisini dervişe verdim ve bendeki bir miktar yemeği de gönlü yaralı olan bu dervişin önüne koydum. Benim bu yerinde hareketimden dervişin memnun olduğunu ve üzerime garip bir nazar attığını gördüm. Onun bu tatlı nazarından o kadar zevk duydum ki, ihtilam*[400] *oldum ve ben o hoşluk içerisinde kendimi toplayıncaya kadar dervişin gidip kaybolduğunu gördüm. O nazarın lezzeti hâlâ benim ruhumda duruyor. Fakat Mevlana hazretlerine ulaştığım vakit, bu büyüklüğü gördüm ve onun inayet nazarına nail oldum. O evvelki nazarın tatlılığını, Mevlana'nın bu inayeti karşısında deryadaki bir damladan daha az gördüm ve onu, yüce nur karşısında bir zerreden daha az buldum."*[401]

400. Özellikle uyku halinde yaşanan orgazm.
401. Eflâkî, *age.* C. 1, s. 374-375.

Şeyh Ali Hariri ve Halifenin Karısı

Yine Sultan Veled hazretlerinden nakledilmiştir ki: Bir gün Mevlana Şemseddin iyi ve namuslu kadınları övüyor ve onların iffet ve ismeti hakkında: *"Bununla beraber bir kadına, arşın üstünde bir yer verseler, onun nazarı birdenbire dünya üzerine düşse ve yeryüzünde intiaza gelmiş bir tenasül aleti görse deli gibi kendini oradan aşağı atar ve aletin üstüne düşer; çünkü kadınların mezhebinde ondan daha yüksek bir mertebe yoktur..."* buyurdu ve sonra şu hikâyeyi anlattı: Şam'da bulunan Şeyh Ali Hariri, kademli, parlak kalpli, metanet sahibi bir kişiydi. Sema esnasında kime baksa derhal o, ona mürit olurdu. Giydiği hırka parça parça idi. Sema esnasında vücudunun her tarafı görünürdü. Halifenin oğlu da, bunun menkıbelerini işittiği için, sema'ını görmek istedi. Sema edenleri seyretmek için makam kapısından içeri girdiği vakit şeyhin nazarı ona ilişti. O derhal mürit oldu ve elbise giydi. Oğlunun şeyhe mürit olduğu haberi, Mısır'da halifenin kulağına ulaştı. Son derecede canı sıkıldı ve şeyhi öldürmek istedi. Fakat şeyhin yüzünü görür görmez o da tam bir samimiyetle, şeyhe teveccüh gösterdi. Halifenin karısı da onu görmek istedi. Şeyhi eve davet ettiler. Hatun ilerleyip şeyhin ayaklarına kapandı ve elini öpmek istedi. Şeyh tenasül aletini kaldırarak kadının eline verdi ve: *"Senin istediğin o değil, budur..."* dedi ve sema'a başladı. Bunun üzerine halifenin itikadı bir iken bin oldu.[402]

Cennette Kadınlara Verilecek Minare Büyüklüğündeki Tenasül Aleti

Zarif arkadaşlar ve yakın dostlar rivayet ettiler ki: Bir gün gönül sahibi, bilgin, fakir bir kadın, Çelebi hazretlerinin ziyaretine gelmiş ve bir hayli de nimet, hediye ve elbiseler getirmişti. Uzunca bir

402. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 94-95.

sohbet ve candan bağlılıktan sonra bu kadın: *"Kıyamet gününde biz zavallıların durumu nasıl olacak ve bizim akıbetimiz o dünyada ne olacak?"* diye sordu. Bunun üzerine Çelebi: *"Yüce Tanrı bir inayet buyurur, sen de Cennet-i Berine'ye gidersin. Cennetin hurileri sizin hizmetçileriniz olacak..."* diye cevap verdi. Kadın: *"Lütfu sayesinde bizi darü'l-makama sokan Tanrı'ya hamdolsun. Daha başka ne olacak?"* dedi. Arif Çelebi: *"Renk renk hulleler giyecek, kıymetli şaraplar içecek ve iyi bir hayat süreceksin..."* buyurdu. Kadın tekrar: *"Başka ne olacak?"* diye sordu. Arif Çelebi: *"Her gün müminler, dervişler, peygamberlerin ve velilerin, mesutların, şehitlerin ve salih dostların ziyaretine gidecekler. 'Orada nefislerin istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır' ayetinde tavsif edilen cennette işretlerde bulunacak çıkıp gezinecekler..."* dedi. Kadın yine: *"Başka ne olacak?"* diye sordu. Arif Çelebi: *"Sonunda, Tanrı'nın yüzünü müşahede edecekler, öyle ki, 'Tanrı'nın velileri için hazırladığı bir şarap vardır' sözünde geçen temiz şaraptan sonsuz seneler sarhoş olacaklar ve o ebedi hoşluk içinde kendilerinden geçecekler..."* dedi. Kadın yine: *"Başka ne olacak?"* diye sordu. Çelebi: *"Huld-i Berin'de bulunan son nimet, kudretten yaratılmış minare boyunca tenasül aletleri olacak ve bunlarla dul ve işve ile dolu olan fakir kadınlar tatmin edilecekler, 'Yanımızda da çoktular' ayetinde buyurulan nimetle lezzet alacaklar ve rahat edecekler, bundan daha hoş bir iş ne olabilir?"* buyurdu. Bunun üzerine o samimi kadın hemen baş koydu ve giydiği ne varsa guyendelere bağışlayıp sevinerek gitti.[403]

403. Eflâkî, *age.* C. 2, s. 318.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE MEVLEVİLER

♦ ♦ ♦

Milli Mücadele'de Mevleviler

1920 yılının Nisan ayına gelindiğinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasının hazırlıkları sürerken Padişah Vahdeddin Milli Mücadele'yi durdurmanın yolları arıyordu. 1 Nisan 1920 tarihli *Takvim-i Vekayi* gazetesi; İstanbul'un Mustafa Kemal Paşa ve milli harekete karşı "Padişah Hatt-ı Hümayunu", "Damat Ferit Hükümeti Beyannamesi" ve "Şeyhülislam Fetvayı Şerifesi" olmak ve birbirini tamamlamak üzere üç koldan saldırı başlatıldığını gösteriyordu.[404]

Padişah Vahdeddin, yayımladığı Hattı Hümayun'da Kuvayı Milliye hareketini bir isyan hareketi olarak değerlendirmiş, ülkede yavaş yavaş düzelmeye başlayan siyasi havanın milliyet adı altında yapılan karışıklıklarla tekrar tehlikeli bir hal almaya başladığına dikkat çekmişti. Bu karışıklıkların devam etmesi halinde ülkenin daha tehlikeli bir duruma sürükleneceğini söyleyen Vahdeddin; halkı Milli Mücadele'ye teşvik eden kişiler hakkında gerekli kanuni işlemin yapılmasını, halkın padişah ve halifeye olan sarsılmaz bağlılığının daha da güçlendirilmesini ve İtilaf Devletleri'yle olan samimi ilişkilerin kuvvetlendirilmesini hükümetten istemekteydi. Gazetede "Hükümetin Pek Mühim ve Tarihi Bir Beyannamesi" başlığıyla yer alan Damat Ferit Hükümeti Beyannamesi'nde ise birtakım fitne fesat, hırs ve menfaat düşkünü insanların Teşkilat-ı Milliye adı altında toplanarak ülkenin siyasi durumunu tehlikeye attıklarından,

404. Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuvayımilliye Aleyhinde Yayımlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1999, C. 6, S. 24, s. 417- 449; Takvîm-i Vekâyi, 11 Nisan 1920.

bunların harp yıllarında yaptıkları suiistimal ve cinayetlerine mütarekeden sonra da devam ettiklerinden ve böylece Avrupa kamuoyunu aleyhimize çevirdiklerinden bahsedilerek Sevr'i imzalayan İstanbul Hükümeti değilmiş gibi İstanbul'un da Kuvayı Milliyecilerin bu faaliyetleri yüzünden işgal edildiği vurgulanıyordu. Beyannamede devamla Teşkilat-ı Milliye denilen isyan hareketinin Anadolu'yu korkunç bir istilaya sokmaya ve devletin başını gövdesinden ayırmaya çalıştığı belirtilerek yalancı milliyet davası güdenlerin devletin en büyük düşmanları olduğu ilan ediliyordu. Damat Ferit Hükümeti yayımladığı bu beyannameyle Kuvayı Milliye aleyhine kamuoyu oluşturarak, girişeceği mücadelede halkın desteğini sağlamayı amaçlıyordu.[405] Gazetede ayrıca Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin Milli Mücadele'ye katılanların katlinin vacip olduğunu belirten ve birbirini tamamlayan beş fetvası[406] yayımlanarak Padişah Hatt-ı Hümayunu ve Damat Ferit Hükümeti Beyannamesi'nin dini açıdan desteklenmesi amaçlanmıştı. Fetvalarda Milli Mücadele hareketi ve Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki lider kadrosu çok ağır ithamlarla suçlanmaktaydı. Milli Mücadele'yi başlatanlar ve bu hareketi yönetenlerin hak hukuk tanımayan hain, cani, isyancı, Hilafet ve Saltanat'ı yıkmaya teşebbüs eden kişiler oldukları, kişisel çıkarları için zorla halktan vergi aldıkları ve akset topladıkları, padişahın gönderdiği memurları görevlerinden alarak kendi adamlarını işbaşına getirdikleri, bu arada İstanbul ile bütün bağlantıları kestikleri,

405. Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2009, S. 43, s. 359.

406. *Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların dağılmaları için çıkarılan yüksek emirlerden sonra bunlar, hâlâ kötülüklerine inatla devam ettikleri takdirde işledikleri kötülüklerden memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup Allah'ın "öldürünüz" emri gereğince öldürülmeleri şeriata uygun ve farz mıdır? Beyan buyrula? Allah bilir ki olur.* Bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1987, C. 1, s. 369-370.

huzur ve sükûnu bozmak için de yalan haberler uydurarak karışıklıklara sebep oldukları belirtiliyordu. Anadolu hareketi padişaha karşı bir ayaklanma sayılıyor, Kuvayı Milliye Harekâtı kötüleniyor ve padişahın sadık tebaasına zulmedenlerin katledilmeleri gerektiği ileri sürülüyordu.[407]

Damat Ferit Hükümeti'nin *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlanan beyannamesinde bir hafta içinde pişman olarak, padişaha bağlılıklarını gösterenlerin affedileceği duyurulmuştu. Bu sürenin bitmesinden sonra İstanbul gazetelerinde Kuvayı Milliye ileri gelenlerinin "Divan-ı Harbi Örfi'ye" verildiklerine ilişkin haberler çıkmaya başlamıştı. *Peyam-ı Sabah* gazetesi *"Mustafa Kemal ve hempaları Divan-ı Harbi Örfi'ye verildi"* başlığıyla bu haberi duyururken, *Alemdar* gazetesi ise *"Hükümetin beyannamesi ile belirlenen, Anadolu'daki isyanın tertip ve teşvikçilerinden Mustafa Kemal ve hempaları, Divan-ı Harbi Örfi'ye tevdi edilmiştir..."* haberini veriyor,[408] böylece Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yargılanma süreci de başlamış oluyordu.

24 Nisan 1920'de başlayıp 11 Mayıs 1920'de tamamlanan mahkeme sonunda gıyaben yargılanan Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Midillili Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey, Halide Edip Hanım idam cezasına çarptırılmışlardı.[409] *Peyam-ı Sabah* gazetesi 13 Mayıs 1920'de *"Divan-ı Harbi Örfi Riyasetinden"* başlıklı haberiyle Kuvayı Milliyeciler hakkında açılan davanın sonuçlandırıldığını bildirmiş ve *"İdam Kararı-Mustafa Kemal ve Hempalarının İdamı"* başlığıyla da mahkemenin verdiği hüküm mazbatasının yani karar tutanağının tamamına yer vermişti.[410] Mustafa Kemal Paşa

407. Akandere, *11 Nisan 1920*, s. 443.

408. Akandere, *Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti*, s. 370.

409. *Aynı makale, Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 83.

410. *Agm.* s. 372; *Peyâm-ı Sabah*, 13 Mayıs 1920.

ve arkadaşları hakkında verilen bu idam kararı Damat Ferit Paşa tarafından 16 Mayıs 1920'de Padişah Vahdeddin'e sunulmuş, nihayet 24 Mayıs 1920'de Vahdeddin tarafından onaylanmak suretiyle yürürlüğe girmiş ve konuyla ilgili "İrade-i Seniyye"[411] 27 Mayıs 1920 tarihli *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları anayasa ve kanunlara karşı gelen, padişah ve halifeye isyan eden, ülkenin iç huzurunu bozan, ülkeyi parçalamak isteyen kişiler olarak suçlanmışlar ve katledilmeleri istenmiş, haklarında idam kararı alınmıştı. Şüphesiz ki bu saldırıyla Anadolu halkının dini hassasiyeti ve halifeye olan bağlılığından yararlanılıp Milli Mücadele'nin İslam dinine karşı bir hareket olduğu iddia edilerek Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını yalnız bırakma amacı güdülmüştü.

Böyle bir ortamda milli direnişi örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş mücadelesini toplum nezdinde meşrulaştırmak, yaptığı işleri halka kabul ettirebilmek için şeyhlerden ve din adamlarından istifade ettiğini biliyoruz. Paşa'nın Mevlevi postnişinleriyle de iyi ilişkiler içinde olduğu, ihtiyaç dahilinde onların nüfuzundan faydalandığı görülüyor. Milli Mücadele döneminde karşımıza çıkan ilk Mevlevi, İzmir'in işgal edileceğinin öğrenilmesinin ardından şehir halkı tarafından yapılan toplantıda alınan şehri koruma kararını İzmir Valisi Kambur İzzet'e bildirmek için gidenlerin arasında yer alan Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi'dir. Bilindiği üzere İzmir işgal edildikten sonra yurdun çeşitli yerlerinde işgali protesto eden mitingler düzenlenmiştir. Bu mitinglere katılanlar arasında Mevleviler de vardır. Ahmed Adil Çelebi Konya'da, Ali Dede Isparta'da, Şemseddin Efendi Bursa'da, Mevlevi Dergâhı Postnişini Âmil Çelebi ve Hazret-i Pir Dergâhı Postnişini Mehmed Atâ ise Kastamonu'da

41 I. Padişah emri.

işgali protesto eden mitinglere katılmışlar, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olarak yapılan işgalleri kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bunun yanında pek çok Mevlevi şeyhi Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti'ne üye olmuşlardır. Burdur'da Fehmi Efendi, Kastamonu'da Âmil Çelebi, Konya'da Abdülhalim Çelebi bunlardan bazılarıdır. Hepsinden daha dikkat çekici olan Mustafa Kemal Paşa'yı Amasya'da karşılayan ve Amasya Genelgesi'ne destek verenler arasında Amasya Mevlevihanesi Şeyhi Cemaleddin Efendi'nin de bulunmasıdır. Cemaleddin Efendi 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgalini de protesto etmiştir.[412]

Mevlevi şeyhlerinin hanımlarının da Milli Mücadele'nin örgütlenmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi hususunda önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. Abdülhalim Çelebi'nin eşi Kevser Hanım Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Şubesi'nin başkanlığını yürüterek işgalleri protesto eden mitingleri organize etmiş, işgal devletlerinin yöneticilerinin eşlerine protesto telgrafları çekmiştir. Kevser Hanım 8 Ocak 1920'de Paris Barış Konferansı'na iletilmek üzere hazırlanan bir protestonamede, Osmanlı Devleti'nde yaşayan küçük milletlere azınlık hakları adı altında çeşitli haklar verilirken altı buçuk asırdan bu yana hür ve müstakil yaşamış olan bu milletin haysiyet ve şerefini rencide edecek hiçbir girişimi kabul etmeyeceklerini, başkenti İstanbul olmak üzere hür ve müstakil bir devlet için her şeyleriyle savaşacaklarını belirtmiştir. Buradaki hür ve müstakil bir Türkiye'den söz eden kısmın, o dönem için erken sayılabilecek bir tanımlama olduğunu vurgulayan Hülya Küçük, yapılan eylemin alelade bir kadın protestosu olmayıp, bir program dahilinde hareket eden belli bir cemiyetin fikirlerini yayma amacı güttüğünü ifade etmektedir.

412. Hülya Küçük, *Arşiv Belgeleri Işığında İstiklâl Harbi'nde Mevleviler ve Bektâşiler*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 75-77.

Protestonameyi imzalayanlar arasında Mevlevi şeyhlerinin hanımları olduğu anlaşılan Zahide ve Sûzide hanımlar da vardır. Belgede Kevser Hanım'ın beş bin hanım namına söz söylemesi, onun başında bulunduğu cemiyetin en az beş bin üyesi olduğunu göstermektedir. [413]

Kastamonu Mevlevihanesi Şeyhi Âmil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım, Kastamonu Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti'nin başkanıdır. 10 Aralık 1919'da Zekiye Hanım önderliğinde Kastamonu'da büyük bir miting düzenlenmiş, çok sayıda konuşmalar yapılmış, pek çok yere işgalleri protesto eden telgraflar çekilmiştir. Zekiye Hanım da mitingde etkili bir konuşma yaparak şunları söylemiştir:

> Daha bir sene evvel kırmızı rengiyle başımızda dalgalanan ulu sancağımız görüyorsunuz ki siyahlara matemle büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evladımızı gömdükten sonra haktan adaletten bahseden Avrupalıların başımıza açmadıkları felaket kalmadı. Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti, evi barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız, Yunanlıların süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte İsm-i Celalullah bağırılan Adana'mız, Antalya'mız elimizden alınmak isteniyor.
>
> Hanımlar! Büyük felaketlerimiz önünde evlatlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felaketine susmayacağız. Hayır hanımefendiler. Mağlubuz, silahımız yok fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah'ımız var. İşte biz de imanımıza ve Allah'ımıza istinaden haksızlara, haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilan ettikleri adaleti talep ederiz.

413. Küçük, *age.* s. 91-92.

> Hanımlar! Biz dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerinden şüphe etmediğimiz, İtilaf Devletleri'nin büyük kadınlarına müracaat edecek ve bir telgrafla bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlatlarımızın kanlarına, kendi kanlarımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklalimiz için ölecek, haksızlara, zalimlere, tarihin lügatlerini terk ederek şahadetle öleceğiz.[414]

Mevlana'nın soyundan gelen, Konya'daki Mevlevi Dergâhı'nın şeyhi olarak bütün Mevlevi şeyhlerinin başındaki makam çelebileri de Milli Mücadele'nin etkin isimlerinden olmuşlardır. Konya'da Abdülhalim Çelebi Mevlana'nın 19. kuşaktan torunudur ve I. TBMM'de Konya Milletvekili olarak görev yapmıştır.[415] Mevlana'nın 18. kuşak torunu[416] Veled Çelebi ise II. TBMM'de mebusluk yapmıştır. Türkçülük davasını ilk başlatanlardan biri olmakla iftihar eden Veled Çelebi Türk dili üzerine çalışmalar yapmış ve Atatürk'ün takdirini kazanmıştır.[417]

414. Küçük, *age.* s. 304; *Açıksöz,* 11 Aralık 1919.

415. Celâleddin Çelebi, "Abdülhalim Çelebi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1988, C. 1, s. 212.

416. Betül Saylan, *Mevlânâ Âilesi ve Mevlevîlik'te Çelebilik Makâmı Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân Örneği,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 140.

417. Mustafa Kara, "Veled Çelebi İzbudak", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2001, C. 23, s. 505.

Abdülhalim Çelebi (1874–1925)

1874 yılında Konya'da doğan Abdülhalim Çelebi ilk ve ortaöğrenimini yine Konya'da tamamlamıştır. Sultan Veled Medresesi'ne üç yıl devam etmiştir. Bu arada özel hocalardan Fransızca dersi almış ve *Mesnevi* üzerine yoğunlaşmıştır. 1001 günlük çilesini tamamladıktan sonra 13 yaşındayken babası Abdülvahid Çelebi tarafından Manisa Mevlevihanesi'ne şeyh tayin edilmiştir. Babasının vefatından sonra Konya'daki Mevlana Dergâhı'na makam çelebisi olmuştur. Posta oturduktan bir sene sonra meşrutiyet ilan edilmiş, daha sonra Abdülhamid tahttan indirilerek yerine Sultan Reşad geçmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Selahaddin Dede'ye bağlı bir Mevlevi olan Sultan Reşad'ın kılıç kuşanma töreninde sultanın kılıcını kuşatan kişi Abdülhalim Çelebi olmuştur. Makam çelebisi olduktan üç yıl sonra azledilip yerine Veled Çelebi tayin edilmiştir.

Abdülhalim Çelebi'nin Bozkır İsyanı'nda asileri yatıştırıcı bir rol üstlendiğini 1 Kasım 1919'da Vahdeddin'e yazdığı bir mektuptan anlıyoruz. Baştabip Reşad Paşa vasıtasıyla gönderilen mektupta Abdülhalim Çelebi Avran, Hocaköy ve Dereköy'ün ahalisiyle Kuvayı Milliye arasında anlaşma sağlanamadığı için bir fesat meydana geldiğini, Mevlevi Dergâhı'ndan Dede Efendi'nin de dahil olduğu bir nasihat heyetinin ahaliyi yatıştırmaya çalıştığını, Avran ve civarındaki olayların yatışmış ve asilerin pişman olmuş görünmelerine rağmen Hocaköy ve Dereköy'ün inatçılığa devam ettiğini

söyleyerek Vahdeddin'den bölgeye bir nasihat heyeti göndermesini istemiştir.[418]

TBMM'nin açılmasından kısa süre önce Beypazarı'nda padişah yanlıları ayaklanmıştır. 14 Nisan 1920'de toplanan isyancılar *"Padişah nerede ise biz de oradayız!"* sloganlarıyla ilçedeki askeri depoyu basarak silahlara el koymuşlardır. 19 Nisan 1920'de kaymakamlığa gelen isyancılar *"Bugün İstanbul'dan gelen postada, bir fetvayı şerif suretiyle padişah efendimizin bildirgesi vardır. Bunları alacağız, postayı bize teslim edin..."* diyerek karışıklık çıkarmışlardır. Asilere teslim olan kaymakam, direniş birlikleri oluşturulması için ayrılan 30 adet tüfeği onlara vermiştir. Bundan cesaret alan isyancılar *"İstanbul'un, padişahın emirlerini dinlemeyen Ankara'yı biz de dinlemeyiz. Padişahımızın fermanı olmadan 1313 doğumlu erler silah altına alınamaz. İslam'ın İslam'a karşı kavgaya sürüklenmesine razı olmayız..."* diyerek Beypazarı sokaklarında dolaşmaya başlamışlardır. Binbaşı Şemseddin komutasındaki 80 kişilik birlik ayaklanmayı bastıramayınca bölgeye Bozkır İsyanları'nı bastırmadaki başarısıyla bilinen Yarbay Arif Bey komutasındaki Karakeçili Müfrezesi gönderilmiştir. Arif Bey henüz yolda iken asiler Nallıhan'ı ele geçirmişler, isyan Safranbolu ve Çerkeş'e yayılmıştır.[419] Karakeçili Müfrezesi Beypazarı'na girmeyi başarmış ve isyancıları dağıtmıştır. Abdülhalim Çelebi bu ayaklanmada Ankara Müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) ve Şeyh Servet Efendi'yle birlikte Beypazarı ahalisine nasihat etmekle görevlendirilmiştir.[420]

Abdülhalim Çelebi TBMM'nin birinci döneminde Konya mebusu olarak seçilmiş, 120 mebustan 91'inin oyunu alarak

418. Ahmet Atalay, "Mevlevîlerin Merkezî Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynelâbidin İsyanı Hakkında Postnişîn Abdülhalim Çelebi'nin Merkezî Hükûmete Gönderdiği Bir Mektup", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000, S. 8, s. 103-104.
419. Bülent Kara, "Beypazarı İsyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko-Patolojik Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, S. 76, s. 300-301.
420. Küçük, *age.* s. 108.

Meclis Başkan Vekili olmuştur. 8 Mayıs 1920'de Vahdeddin'e mektup yazarak Ankara'da bir meclisin kurulduğunu ve Konya'dan kendisiyle birlikte beş kişinin mebus seçildiğini bildirmiştir. 9 Mayıs 1920 tarihli *Babalık* gazetesine mebus arkadaşları hakkındaki görüşlerini açıklayarak *"Cümlesinin temel ve fikirleri vatan hissi ile doludur. Buna imanım kadar kanaat hasıl ettim..."* diyen Çelebi, mebusluk görevi boyunca çeşitli komisyonlara başkanlık etmiş, Meclis'e iki soru, bir gensoru önergesi ve iki de kanun teklifi sunmuştur. 13 Mayıs 1920'de Abdülhalim Çelebi'yle birlikte bazı mebuslar tarafından verilen bir önergede ahlaki bir hastalık haline gelen kadın oynatmakla ilgili cezanın caydırıcı olmadığı için bu çirkin fiili işleyenlere kürek cezası verilmesi istenmiş fakat Adliye Encümeni'nin bir aydan az olmamak üzere hapis cezasının yeterli olduğunu, ancak cezayı uygulama konusunda bazı eksiklikler olduğunu, buna dikkat etmenin yeterli olacağını bildirmesiyle cezada değişikliğe gidilmemiştir.[421]

Bozkır Ayaklanmaları'nın tertipçisi Delibaş Mehmed asker kaçakları ve Türkmenlerden 500 kadar taraftar toplayarak 2 Ekim 1920'de tekrar ayaklanır. İsyanın arkasında Konya'nın sayılan hocalarından olup İstanbul'da ikamet eden Zeynelabidin vardır. Çumra'nın Alibey Höyüğü köyünde toplanan Delibaş Mehmed ve adamları dualar ve davul zurnalı bir tören eşliğinde *"Padişahım çok yaşa!"* sloganlarıyla yola çıkarak Çumra'yı ele geçirip hapishanedeki mahkûmları serbest bırakırlar. 3 Ekim 1920 sabah saatlerinde Mustafa Kemal Paşa'ya isyan sahasından bir telgraf gelir. Posta memuru Kasım Efendi *"Konya Vilayeti asiler tarafından işgal olunmaktadır. Şimdi şehir içine girdiler, Telgrafhane muhasara altındadır. Vali Bey bir telgraf gönderemiyor. Aman kuvvet gönderiniz..."*

421. Küçük, *age.* s. 84-85.

demektedir. 4 Ekim 1920'de Konya hükümet binası, Jandarma Okulu, Mevki Kumandanlığı binası, Alaeddin Tepesi ele geçirilmiş durumdadır.[422]

Konya mebusları Abdülhalim Çelebi ve Kâzım Hüsnü Bey bazı mebuslar tarafından Konya'da çıkan olayların sorumlusu olarak gösterilmişlerdir. Abdülhalim Çelebi 17 Ekim 1920 tarihinde 268 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Mevlana Dergâhı postnişinliğinden azledilmiş[423] ve Divan-ı Harp'te yargılanmaya başlamıştır. Abdülhalim Çelebi'den boşalan Mevlana Dergâhı postnişinliğine ise Kastamonu Mevlevihanesi'nden Âmil Çelebi tayin edilmiştir.

6 Aralık 1920 tarihli TBMM oturumunda kürsüye çıkan Abdülhalim Çelebi, hakkındaki iddialar ve yargılanma süreciyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Delibaş Mehmed'i daha önce hiç tanımadığını söyleyen Çelebi, valinin isyanla ilgili alınacak tedbirleri konuşmak üzere kendisini davet ettiğini, bu teklif üzerine önce Alaattin Tepesi'ni savunmaya çalıştıklarını ancak başarılı olamadıklarını, bunun üzerine valinin kendisinden isyancılarla konuşmasını istediğini belirmiştir. Valinin isteğini kabul eden Çelebi isyancılara ne istediklerini sormuş ve *"Biz padişahı isteriz!"* cevabını almıştır. Çelebi, buna karşılık *"Biz de o gayeye hizmet ediyoruz, padişahımızı kurtarmaya çalışıyoruz..."* diye cevap vermiştir. Bu sırada isyancılardan birisi *"Bu gelen ordu Yunan ordusu değilmiş, halife ordusu imiş..."* demiştir. Çelebi, *"Vallahi değil, billahi değil, sizi iğfal ediyorlar..."* diyerek kandırıldıklarını söylese de isyancılar onu dinlemeyerek Hükümet Konağı'nı yakmak istemişlerdir. Abdülhalim Çelebi daha sonra olanları şöyle anlatır:

422. Meryem Çakır, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 30-33.

423. BCA, Fon No: 30.18.1.1, Kutu No: 1, Dosya No: 15, Sıra No: 4.

> Onun üzerine dedim ki: "Bu hükümet konağı bir milyon liraya yapılmaz. Milletin malıdır neden yakıyorsunuz? Günahtır." Dinlemediler, beni sürükleye sürükleye Hükümet'e getirdiler. Orada da aynı nakaratı tekrar ettiler. Biz Hükümet'i yaktırmayız, mesuliyeti alamayız dedim. Tekrar beni Kayıklı Kahve'ye getirdiler. Biz bunlarla mücadele ederken Delibaş denilen herif geldi.[424]

Meclis soruşturması sonucunda Abdülhalim Çelebi'nin suçsuz olduğuna ve bu nedenle Konya'daki Mevlana Dergâhı'nın postnişinliğine iade edilmesine, Âmil Çelebi'nin ise eski yerine, Kastamonu Mevlevihanesi'ndeki görevine dönmesine karar verilmiştir.[425] Mebusluk faaliyetlerine devam eden Abdülhalim Çelebi Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Mayıs 1921 tarihinde Hacı Bayram Camii'nde düzenlediği mevlide katılmış, 17 Mart 1922 Cuma günü ise bu sefer kendisi bir mevlit tertip etmiştir. Ankara Mevlevihanesi'nde cuma namazından sonra başlayan bu mevlit programına mebuslar, memurlar ve din adamları katılmış, ordunun başarısı için dua edilmiştir.[426] Abdülhalim Çelebi'nin Milli Mücadele sonrasındaki süreçte de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldığı ve devrimleri desteklediği görülmektedir. Abdülhalim Çelebi halifeliğin kaldırılmasından sonra gönderdiği tebrik mektubunda hanedan ailesinin milletin başına bela kesildiğini söyleyerek Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etmiş, daha sonraki icraatları için başarılar dilemiştir. Aynı şekilde Gazi'nin takdim ettiği şapka hediyesini de *"Başıma tac ederim..."* diyerek memnuniyetle giymiştir.[427] Abdülhalim Çelebi reformları destekleyeceğine dair pek çok mesaj vermesine rağmen devrimleri yapacak olan II. TBMM'de kendisine yer verilmemiştir.

---

424. Küçük, *age.* s. 110.
425. BCA, Fon No: 30.18.1.1, Kutu No: 3, Dosya No: 24, Sıra No: 6.
426. Küçük, *age.* s. 86.
427. Küçük, *age.* s. 224.

Veled Çelebi İzbudak (1867-1953)

1867 yılında Konya'da doğan[428] Veled Çelebi ilköğrenimini tamamladıktan sonra ortaokula kaydolduysa da iki yıl sonra ayrılarak Sultan Veled Medresesi'ne girmiştir. Burada Buharalı Hacı Kasım Efendi'den Farsça, Müftü Hacı Hüseyin Efendi'den Arapça, Mesnevihan Hacı Eyüp Efendi ve Sıdkı Dede'den *Mesnevi* dersleri almıştır. Konya Vilayeti Yazıişleri Dairesi'nde memur olarak çalışmaya başlamış, ertesi yıl *Vilayet* gazetesinin başyazarlığına tayin edilmiştir.[429] Ali Şir Nevai, Hüseyin Baykara ve Molla Lütfi'nin eserlerinden etkilenerek Türk dili ve çeşitli Türk lehçeleri üzerine araştırmalar yapmıştır.[430] Konya Vilayeti'nde dört yıl kadar çalıştıktan sonra 1889 yılında İstanbul'a giderek iki yıl Bahariye Mevlevihanesi'nde kalmış, ortaokullarda ve bir dönem Darülfünun'da Farsça dersleri vermiştir. Dönemin önde gelen şairleriyle tanışma fırsatı bulan Veled Çelebi, özellikle Necip Asım'la tanıştıktan sonra Türkçülük akımının bir mensubu olarak bu konuda şiirler ve yazılar yazmaya başlamıştır.[431] 1901 yılında matbuat müfettişliğine getirilen Veled Çelebi, *Tercüman-ı Hakikat* ve *İkdam* gibi gazetelerle birlikte *Mektep*, *Hazine-i Fünun*, *Resimli Gazete* gibi dergilerde yazılar yazmıştır.[432] Mevlevi dervişlerinin Türk diline olan ilgisizliklerini eleştirerek Türkçe

428. Saylan, *agt.* s. 140.

429. Kara, *agm.* s. 503.

430. Barış Metin, "Veled Çelebi'nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş ve Gelişme Sürecindeki Yeri ve Türk Diline Dair Çalışmaları", *Karadeniz Araştırmaları*, 2012, S. 32, s. 100.

431. Veled Çelebi İzbudak, *Tekkeden Meclise Sıradışı Bir Çelebinin Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 7.

432. İzbudak, *age.* s. 4.

bir sözlük yazmaya karar vermiştir. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Veled Çelebi cemiyetin gizli toplantılarına katıldığını *"İttihat Cemiyeti'nin İstanbul'da birkaç şubesi var idi ki, biri de bizim şubemizdi. En emin yer olduğu için Beyazıt'ta Zaptiye Nazırı Ziya Paşa'nın konağının tam karşısında bizim Mevlevi Ali Paşazade Derviş Kemaleddin Bey'in evinde toplanırdık. Oraya hafiyeler giremezdi. Pencerelerden dinleyemezdi..."* diye anlatmıştır. Çelebi, Sultan Abdülhamid'in yönetimine muhalif yazılarından dolayı iki defa şikâyet edilmiş fakat mahkemede suçsuz bulunmuştur.[433]

Veled Çelebi II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte önce Galata Mevlevihanesi şeyhliğine, daha sonra Abdülhalim Çelebi'nin yerine Konya Mevlana Dergâhı postnişinliğine atanmıştır. Bu görevi sırasında I. Dünya Savaşı patlak verince cephedeki askerlerin manevi gücünü artırmak için Mücahidin-i Mevleviye Taburu'nu kurmuştur.[434] Pek çok farklı tarikata mensup dervişlerden oluşan tabur, kurucusu ve kumandanı Veled Çelebi olduğu için "Mücahidin-i Mevleviye" adını almıştır. 138'i Yenikapı Mevlevi Dergâhı'ndan olmak üzere 1023 kişiden oluşan tabur İstanbul'da yapılan törenle Konya'ya uğurlanmış, Konya'da Mevlana Dergâhı'nda yapılan ikinci törenden sonra Dördüncü Ordu'ya katılmak üzere Şam'a doğru yola çıkmıştır. Dervişlerden bazıları yolda ölmüşler, kalanlar askerin manevi gücünü artırmak için çeşitli birliklere dağıtılmışlardır. Bunların yanında talimlere katılıp silahlı çatışmalarda yer alan dervişler de vardır. Osmanlı ordusu Veled Çelebi'ye kumandan çadırı, şeyhlere de subay çadırı temin etmiş; erler için kaput, karavana, matara ve fıçı gibi alet edevat verilmiş, silah verileceği de kendilerine bildirilmiştir.[435] Şam'da bulunduğu sırada Bedreddin Efendi adlı bir

433. Metin, *agm.* s. 101-102.
434. İzbudak, *age.* s. 8.
435. Küçük, *age.* s. 67-71.

âlimden Buhari ve Müslim dersleri alan[436] Veled Çelebi, 1915-1918 yılları arasında yaklaşık üç buçuk yıl süren sefer sırasında hayli zorluklar çekildiğini, pek çok değerli insanın hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.[437]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sultan Reşad'ın vefatı ve İttihat ve Terakki hükümetinin iktidardan düşmesi üzerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin teklifi ve Vahdeddin'in iradesiyle 1919'da Konya Mevlana Dergâhı postnişinliğinden azledilmiştir.[438] Vahdeddin onu Şûra-ı Devlet üyeliğine getirmiş, işgal kuvvetleri tarafından tutuklanıp esir edilmemek için bu görevini isteksizce kabul ettikten sonra, bir fırsatını bulup İstanbul'dan ayrılarak Milli Mücadele'ye katılmıştır. Kendisi bu süreci şöyle anlatır:

> Vahdeddin beni Şûra-ı Devlet'e aza yaptı. Fakat bu vazifeyi istemiyordum. O devrin birçok siyaset ve fikir adamlarını tevkif ediyorlardı. Beni de bir korku aldı. Erenköy'deki evime çekildim. Bir gün bize Samih Rifat Bey uğrayarak Anadolu'ya kaçacağını söyledi ve nihayet gitti. Anadolu'da Milli Mücadele başlamış, Mustafa Kemal Paşa Ankara'da milli bir hükümet kurmuştu. Bu sırada İstanbul'dan Antalya yoluyla Anadolu'ya kaçmaya karar verdim. 1921 senesinde bir İtalyan vapuruna binerek Antalya'ya geldim.[439]

Veled Çelebi Antalya'dan Ankara'da bulunan Hamdullah Suphi Bey'e telgraf çekerek Milli Mücadele'ye katılmak istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'dan onay çıkmasının ardından karayoluyla Ankara'ya gelen Veled Çelebi bir süre Ankara Mevlevihanesi'nde kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa acil ihtiyaçlarını karşılaması için bir miktar para verdiği Veled Çelebi'yi Ankara

436. Kara, *agm.* s. 503.
437. İzbudak, *age.* s. 8.
438. Kara, *agm.* s. 503.
439. Küçük, *age.* s. 88.

Lisesi'ne Farsça öğretmeni olarak atamıştır.[440] Veled Çelebi ayrıca bugün 12 cilt halinde Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde mevcut olan *Türkçe Sözlük*'ün yazımıyla meşgul olmuştur.[441] Mustafa Kemal Paşa, Matbuat Müdürlüğü'ne yazdığı şu yazıyla Veled Çelebi'nin Türkçe sözlük hazırlaması için ihtiyacı olan bazı kitapların yurtdışından getirilmesini istemiş ve masrafları kendisinin karşılayacağını belirtmiştir:

> Veled Çelebi'nin, milletin ilim ve irfanı nokta-i nazarından pek kıymetli mesaide bulundukları malum-u âlileridir. Bilhassa milletin ve bütün Türklüğün muhtaç olduğu esaslı bir Türkçe lügat vücuda getirmekle meşguldürler. Bu hususta lüzumu gördükleri bazı kitapların Avrupa'dan celbi icap ettiği anlaşılmıştır. Kendilerinden mezkûr kitapların hemen listesini talep ve sipariş buyurmanızı rica ederim. Bu husus için sarf olunacak meblağ tarafımdan temin edilecektir.[442]

Veled Çelebi Mevlevi kimliğinden ziyade edebiyat tarihimizde Türkçülük ve Türkçecilik hareketindeki yeri ve çalışmalarıyla tanınmaktadır.[443] Türkçülük davasını ilk başlatanlardan biri olmakla iftihar eden[444] Veled Çelebi'nin eserlerinden bazıları şunlardır:

Türk Lügati: Veled Çelebi İzbudak bu lügati yazmak için on sene uğraşmıştır ve 12 ciltten meydana gelen bu lügati elyazısı ile tamamlamıştır. Veled Çelebi'nin Türkçeye bilgisinin ve yeteneğinin olduğunu anlayan Necip Asım Bey, Veled Çelebi'nin dil anlamında Türkçülüğünün asıl 1897 tarihlerinde başlamış olduğunu da belirtmiştir. Böylelikle Veled Çelebi'yi, millet için hayırlı olur umuduyla, Türk kelimelerini toplamaya

440. Küçük, *age.* s. 88.
441. Metin, *agm.* s. 103.
442. Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 18.
443. İzbudak, *age.* s. 7.
444. Kara, *agm.* s. 505.

teşvik etmiştir. Basma, yazma, yeni-eski birçok kitabını kendisine vermiştir. Böylelikle Veled Çelebi bu kitaplardan da faydalanarak *Türk Dili* isimli büyük lügati hazır etmeye başlamıştır. On iki ciltten oluşan eserin çoğu sayfasında, üzerinde uzun uğraşlarla çalışıldığını gösteren düzeltme ve dipnotlar bulunmaktadır. Hatta bazı gerekli görülen yerlerde kelimelerin kullanılış şeklini belirten atasözleri, mısralar, mâniler, cümleler vardır. Veled Çelebi bu eserinde; bazı sayfalara şerhler düşmüştür ve çıkmalar yapmıştır. Veled Çelebi, toplamda 2356 sayfa olan bu eserini takriben yarım asırdan daha fazla bir zamanda ortaya çıkardığını belirtmiştir.

Uğuz Ata Orhun Abideleri: Veled Çelebi'nin bu eseri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü Uğuz Ata, ikinci bölümü ise Orhun Abideleri adını taşımaktadır. Cumhuriyetin kuruluş zamanında, milletimiz milli ve yeni bir kimlik arayışında iken Orta Asya Türk tarihine de parmak basılmış ve bu hususdaki Türk eserleri, yazarın kalemiyle Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Bu zamandaki nesil için de gayet mühim ve uyarıcı nitelikli bir bilgi kaynağıdır ve bu anıtlar şimdiki Kazakistan topraklarında Orhun Nehri'nin yakınlarında dikilmişlerdir.

Türk Diline Medhal: Veled Çelebi bu eserinde dilimizin güzelliğini anlatmış ve Türk diline hizmet etmeyi kendisine bir borç bildiği için bu eserini yazmıştır. Eser, Türk diline giriş anlamını taşımaktadır. Bu eser yüz dört sayfadır. Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde İstanbul'da Amire Matbaası tarafından basılmıştır. Bu eserin Türkiye'de birçok taş basma nüshası bulunmaktadır. Eserin, matbu olan iki nüshası da Ankara'da Milli Kütüphane'dedir.

Atalar Sözü: Veled Çelebi, *Atalar Sözü* adlı kitabıyla, atasözlerine verdiği önemin çok büyük olduğunu belirtmiş ve

göstermiştir. Bu eserde, Özbek, Kırgız, Azeri, Tatar gibi diyarlardan toplanan atasözlerinden, kendi atasözlerimizi pekiştiren, mühimmatını artıracak şekilde olanlar, gerçek olan atasözlerini meydana çıkarmaktadır. Bu sözlerin önemi Türk'ü daha iyi anlama açısından da göz önünde bulundurulmalıdır diyen Veled Çelebi, atasözlerinin her evde okunması gereken bir eser olduğunu vurgulamıştır.[445]

Veled Çelebi cumhuriyet devrimlerini yapan II. TBMM'ye Kastamonu mebusu olarak seçilmiş ve 1923-1939 yılları arasında Kastamonu, 1939-1943 yılları arasında Yozgat mebusu olmak üzere toplam yirmi yıl mebusluk yapmıştır. Yenilikler ve çağdaşlaşma konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan Veled Çelebi, şapka devriminden sonra ilk şapka giyenlerden olmuş, hatta tekke ve zaviyelerin kapatılmasına bile destek vermiştir. Bir şiirinde "*Hak ehli olunca içimizden mefkûd, cahiller edince arş-ı irşâda suûd, beyhude figân etmeyelim lâyıkdır, dergâhlarımız boş idi; oldu mesdûd...*" diyerek dergâhların yozlaştığını, cahil şeyhlerin irşat makamına yükseldiğini ve bu durumda zaten hizmet veremeyen tekkelerin şimdi kapatılmış olduğunu vurgulamıştır.[446] Mevlevilere ait dergâhlar 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun uyarınca kapatılmıştır. Konya'da bulunan Mevlana Tekkesi kültür ve turizm amaçlı olarak 6 Nisan 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilmiştir.[447]

445. Mehmet Emin Şen, *Veled Çelebi İzbudak'ın Mesnevî Tercümesi'nin Yeni Yazıya Aktarımı (5. Cilt- 5, 6, 7 ve 8. Defterler; 2348-4238. Beyitler)*, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2021, s. 7-8.

446. Küçük, *age.* s. 228.

447. BCA, Fon No: 30.18.1.1, Kutu No: 18, Dosya No: 24, Sıra No: 4.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon No:30.18.1.1, Kutu No:1, Dosya No:15, Sıra No:4.

BCA, Fon No:30.18.1.1, Kutu No:3, Dosya No:24, Sıra No:6.

BCA, Fon No:30.18.1.1, Kutu No:18, Dosya No:24, Sıra No:4.

Basılı Kaynaklar

Ahmed Bin Mahmud, *Selçukname II*, Haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitap, İstanbul 1977.

Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Gûşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013.

Anonim Selçukname, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nâfiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952.

Âşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-Yekta Saraç, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003.

Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Atsız, Hüseyin Nihal, *Üç Osmanlı Tarihi Oruç Beğ Tarih-Ahmedi-Şükrullah*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* İzmir 1987.

B. Füruzanfer, *Mevlana Celaleddin*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Damla Ofset, Konya 2005.

Babinger, Franz - Köprülü, Fuad, *Anadolu'da İslamiyet,* Çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Bayram, Mikail, Ahi *Evren Mevlana Mücadelesi*, NKM Yayınları, Konya 2012.

Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001.

Çayırdağ, Mehmet, *Kayseri Tarihi Araştırmaları,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2022.

Divân-ı Sultan Veled, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, İstanbul 1941.

Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A. Said Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara 1950.

Ebu Said Ebu'l Hayr, *Rubailer*, Çev. Mehmet Kanar, Şule Yayınları, İstanbul 2012.

İbn Bibi, *Anadolu Selçuki Tarihi*, Çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

----------,*El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçukname*, Çev. Mürsel Öztürk, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996.

İbn'ül Esir, *İslam Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, Çev. Ahmet Ağırakça - Abdülkerim Özaydın, Damar Yayınları, İstanbul 1987, C. 12.

İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

İnalcık, Halil, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

İzbudak, Veled Çelebi, *Tekkeden Meclise Sıradışı Bir Çelebinin Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'ddin Keyhüsrev ve Devri,* TTK Yayınları, Ankara 2014.

Kerimüddin Mahmud Aksarayi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1943.

----------, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Akşehir Tarihi*, Numune Matbaası, İstanbul 1945.

Korucuoğlu, Nevin, *Veled Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Küçük, Hülya, *Arşiv Belgeleri Işığında İstiklâl Harbi'nde Mevleviler ve Bektaşiler,* Nefes Yayıncılık, İstanbul 2019.

Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayetname", Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014.

Mevlana, *Fihi Mâ Fih*, Çev. Ahmed Avni Konuk, İz Yayınları, İstanbul 2013.

----------, *Mesnevi,* Çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1995.

----------, *Mektuplar*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.

Mevlana'nın Rubaileri, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB Basımevi, İstanbul 1974.

Minhâc-ı Sirâc el-Cuzcani, *Tabakât-ı Nasıri*, Çev. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2020.

Müneccimbaşı b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi II),* Haz: Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

----------, *Kalenderiler*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr (Hazreti Mevlana'nın Menkıbeleri)*, Çev. Ahmed Avni Konuk, Rûmi Yayınları, İstanbul 2005.

Sultan Veled, *İbtidaname*, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya 2001.

İbtidaname, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya 1976,

Şems-i Tebrizi, *Makâlat*, Çev. M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974.

Şikâri, *Karamanname*, Haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Karaman Valiliği – Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005.

Torun, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları,* Haz. Altan Çetin-Bilal Koç, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Türkiye Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar, TTK Yayınları, Ankara 2014.

----------, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar,* TTK Yayınları, Ankara 1958.

Wittek, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktay, İstanbul 1995.

Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuzname-Selçuklu Tarihi]*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

Makaleler-Tezler-Bildiriler

Aka, İsmail, "Aksarayi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C. 2.

Akandere, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuvayımilliye Aleyhinde Yayımlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1999, C. 6.

"Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2009.

Akkuş, Mustafa, "Hacı Bektaş-ı Veli'nin Moğol Tahakkümüne Bakışı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 2013.

Albayrak, Nureddin, "Nasreddin Hoca", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, C. 32.

Altınok, Baki Yaşa, "Hacı Bektaş-ı Veli Hakkında Yazılmış Bir Menâkıbname ve Bu Menâkıbnamede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları", *Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 2003, S. 27.

"Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran-ı Veli ile Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilişi", *I.* Ahi *Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler,* Haz: M. Fatih Köksal, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayını, Kırşehir 2005, C. 1.

Artuk, İbrahim, "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1958, C. 9.

Atalay, Ahmet, "Mevlevilerin Merkezi Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynelâbidin İsyanı Hakkında Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin Merkezi Hükûmete Gönderdiği Bir Mektup", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000.

Avcı, Casim, "İbn Şeddad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, C. 20.

Ayan, Dursun, "Mevlana ve Suşehri (Erzincan Akşehiri)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017.

Bayram, Fatih, "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler", *Avrasya Etüdleri*, 2012, C. 42.

Bayram, Mikail, "Anadolu Selçuklu Devrinde Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Belleten*, 1941, C. 45.

Boyacıoğlu, Ramazan, "Karamanoğullarının Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, C. 1.

Bağcı, Büşra, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Büyükbektaş, Büşra, *Anadolu Selçukluları Döneminde Mevlevilerin Sultanlar, Devlet Adamları, Beylikler, Ahiler ve Diğer Zümrelerle Olan Münasebetleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020.

Celaleddin Çelebi, "Abdülhalim Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 1.

Ceyhan, Semih, "*Mesnevi*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C. 29.

"Şems-i Tebrizi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 38.

Çakır, Meryem, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Çaycı, Ömer, *Babai İsyanı'nda Baba İlyas-ı Horasani'nin Amasya'da Yürüttüğü Faaliyetler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.

Çelik, Rıfat İlhan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.

Çetin, Osman, "Sultan I. Alaeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1992, C. 4.

Çetiner, Osman Savaş, "Babailer İsyanının Siyasi ve Ekonomik Nedenleri ve Baba İlyas'ın Ahi Evran ve Ahilerle İlişkisi", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022, C. 6.

Çolak, Ridvan, *Selçuklular Döneminde Mevlana Ailesinin Devlet Bürokratları İle İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2012.

Dedekargınoğlu, Hüseyin, "Elvan Çelebi'nin Gözüyle Dede Garkın'dan Baba İlyas'a", *Uluslararası Horasan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum 2020.

Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled'in Moğolların Anadolu Valisi Samagar Noyan ve Ailesine Methiyesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2013.

Demirci, Kürşat, "Hulûl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 18.

Demirci, Mehmet, "Fihi Mâ Fih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.

Donuk, Abdülkadir, "Âl-i Cengiz Oyunu", *Türk Yurdu*, 1988.

Geyikoğlu, Hasan, "Moğolların Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014.

Göksu, Erkan, "Kösedağ Savaşı (1243)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 2, 2009.

Göksu, Melek, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1953, C. 15.

Günay, Kürşat, *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen Moğol İsyanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Güneş, İbrahim, "Memluk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, C. 20.

Haykıran, Kemal Ramazan, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019.

Kara, Bülent, "Beypazarı İsyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko-Patolojik Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018.

Kara, Mustafa, "Veled Çelebi İzbudak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23.

Kayalıoğlu, Filiz, *Sultan II. Keykavus ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

Kayan, Zeynep, *Moğol İstilası Sonrası Türkiye Selçuklu Devletinde Görülen Türkmen Kökenli İsyanlar*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2020.

Koca, Salim "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 27.

"Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması", Gazi Türkiyat Dergisi, 2012.

Kon, Ümit, *Babai İsyanının Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Korkmaz, Zeynep, "Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 2009.

Köken Arif Hüdai, Büken, Nüket Örnek, "XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı)", *Lokman Hekim Dergisi*, 2018, C. 8.

Kütük, Ahmet, "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rölü", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Sivas 2018.

Maraşlıoğlu, Şerife Ericek *Şemsi Tebrizi'nin Makalât'ı Bağlamında Din Eğitimi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2019.

Metin, Barış, "Veled Çelebi'nin Türk Milliyetçiliğinin Doğuş ve Gelişme Sürecindeki Yeri ve Türk Diline Dair Çalışmaları", *Karadeniz Araştırmaları*, 2012.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Baba İlyas", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. 4.

"Hacı Bektaş-ı Veli", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C. 14.

Öngören, Reşat, "Mevlana Celaleddin-i Rûmi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, C. 29.

Örs, Derya, *Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

Özaydın, Abdülkerim, "İbn Bibi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999.

Özcan, Aybüke, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.

Özdemir, Ali Rıza, "Babai Ayaklanmasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Rolü", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2022.

Özdemir, Hacı Ahmet, "Moğol İstilasından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010.

Özköse, Kadir, "Selçuklu Toplumunda Tasavvufi Hayatın Sosyo-Kültürel, Siyasal ve Dini Sahaya Tesiri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2.

Öztürk, Zeynep, *Baycu Noyan ve Geyhatu'nun Anadolu'ya Seferleri ve Etkileri*, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2023.

Poyraz, Figen, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2018.

Saylan, Betül, *Mevlana Âilesi ve Mevlevilik'te Çelebilik Makâmı Sefine-i Nefise-i Mevleviyân Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013.

Sevgi, H. Ahmet, "Hüsameddin Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 18.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C 1, Ankara 1970.

Şafak, Yakup, "Mevlana'ya Atfedilen 'Yine Gel' Rubaisine Dair", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009.

Şahin, İlhan, "Ahi Evran", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 1.

Şahin, Ömer Faruk, *İbnü'l-Esir'in El-Kâmil Fi't-Târih Adlı Eserinde Selçuklular ve Moğollar*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2020.

Şen, Mehmet Emin, - Bingöl, Galip, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2022, C. 5.

Şen, Mehmet Emin, *Veled Çelebi İzbudak'ın Mesnevi Tercümesi'nin Yeni Yazıya Aktarımı (5. Cilt- 5, 6, 7 ve 8. Defterler; 2348-4238. Beyitler),* Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2021.

Tansü, Yunus Emre, "Selçuklu Devletinde Tasavvufi Unsurların Yönetim Üzerindeki Etkileri", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2018, S. 10.

Tapar, Mehmet Ali, - Koçak, Fadime, "Anadolu'da Bir İstiklâl Ateşi: Karamanoğulları Beyliği-Moğol Mücadeleleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2019, C. 65.

Taşçı, Kemal, - Şat, Seda, "Sipehsâlâr Feridûn B.Ahmed'in Risâle-i Sipehsâlâr Be-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2018.

Tural, Hüseyin, "Cuha", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 8.

Uyar, Mustafa, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi (1284–1291),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş", *Belleten*, 1967, C. 31.

Vurgun, Nagehan, "Türkiye Selçuklu Devleti ile İlhanlı Devleti Arasında Kritik Bir Mücadele: Sultan Hanı Savaşı" (1256), *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (27-28 Ekim 2021) Tam Metin Kitabı*, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Aksaray 2021.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Hulûl", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1988, C. 18.

Yazıcı, Tahsin, "Cemaleddin-i Sâvi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C. 7.

Yazıcı, Tahsin, "Dîvân-ı Kebir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

"Ebu Said Ebu'l Hayr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. 10.

Yıldırım, Semra Palaz, *II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2017.

Yıldırım, Senem, *Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri Selçuklu Tarihi (1266-1284)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2009.

Yıldız, Harun, "Hacı Bektaş-ı Veli ile Ahi Evran İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 2012.

Yıldız, Sana Nur, "Şikâri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C. 39.

Yücel, Gülsüm, Ahi *Teşkilatının Kadınlar Kolu Bacıyân-ı Rûm*, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2022.

Yüksel, İbrahim, "Ahilik Felsefesinden Günümüz Meslek Ahlakı Tartışmalarına Bir Bakış", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2.

Süreli Yayınlar:

Takvim-i Vekâyi
Peyâm-ı Sabah
Açıksöz

Elektronik Kaynaklar:

https://dosyalar.semazen.net
https://www.dailymotion.com
https://www.haksozhaber.net
https://www.youtube.com

EKLER

Ek-1: Konya'daki Mevlevi Dergâhı Postnişini Abdülhalim'in azli ile Âmil Çelebi'nin postnişinliğe tayini.

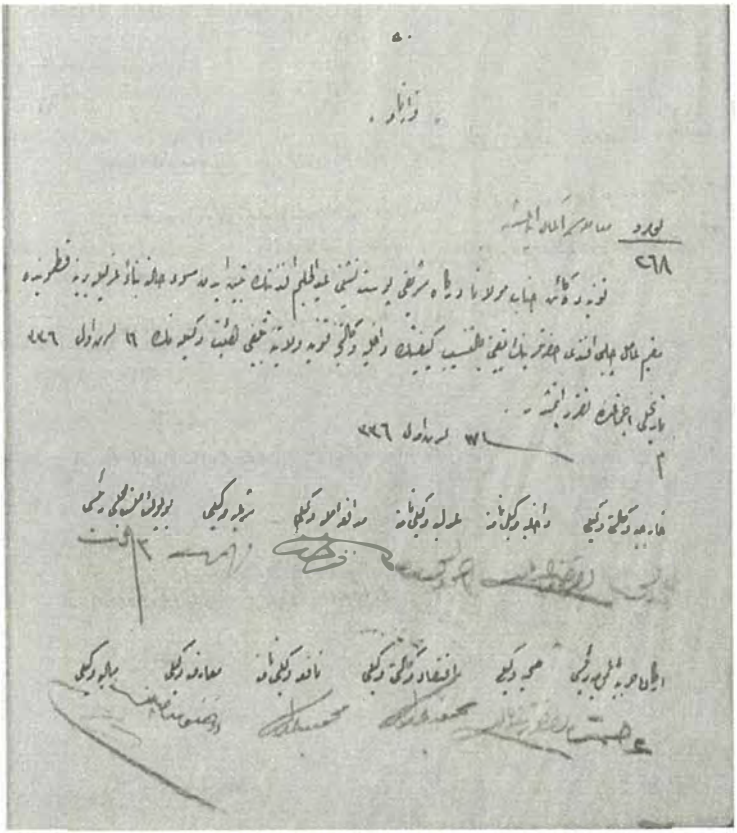

T. C.
İSPEKÂNLIK

Kayıt No.	268
Zabıt Defteri	C. No. 2
	S. No. 2

Mûâmelesi ikmâl idilmişdir.

Konya'da kâin cenâb-ı Mevlânâ dergâh-ı şerîfi postnişîni Abdülhalîm efendinin tebeyyün eden sû-i hâline binâen azliyle, yerine Kastamonu'da mukîm Âmil Çelebi efendi hazretlerinin tâyîni bi't-tensîb, keyfiyyetin Dâhiliyye Vekâletince Konya Vilâyetine tebliği, Heyet-i Vekîle'nin 16 Teşrînievvel 336 târihli içtimâ'ında takarrür etmişdir.

17 Teşrinievvel 336

Büyük Millet Meclisi Reisi
M.Kemâl

Müdafaa-i Milliyye Vekili
Fevzi

Şer'iyye Vekili
Fehmi

Hariciye Vekâleti Vekili
Ahmet Muhtar

Dahiliye Vekili Namına
Dr.Adnan

Adliye Vekili Namına
Ahmet Muhtar

Nafia Vekili Namına
Mahmut Celâl

Maarif Vekili
Dr.Rıza Nur

Maliye Vekili
Ferit

Erkânı Harbiyye-i Umumiye Reisi
İsmet

Sıhhiye Vekili
Dr.Adnan

İktisat Vekâleti Vekili
Mahmut Celâl

Ek-2: Mevlana ve Kastamonu dergâhları postnişinliklerine, Abdülhalim Çelebi Efendi ile Âmil Çelebi Efendi'nin iadeleri.

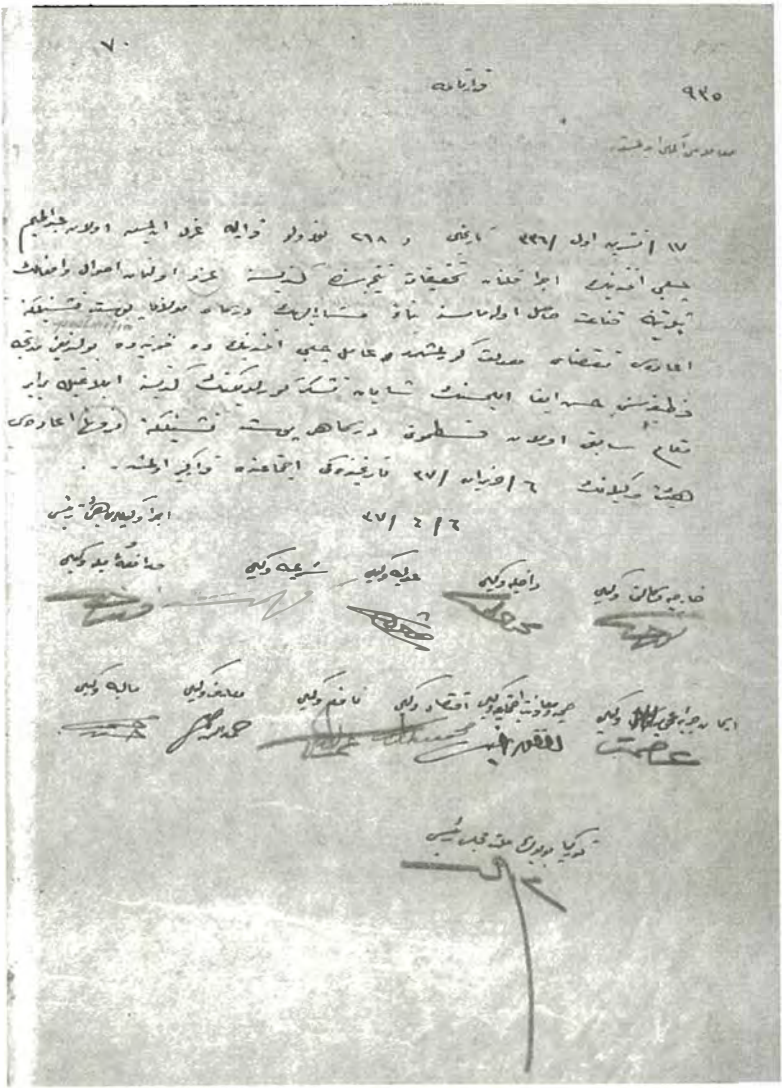

CUMHURİYET ARŞİVİ

Karar No. 935
Evli C. No. 3
Defter S. No. 70

Kararname

17 Teşrinievvel 336 tarihli ve 268 numaralı kararla azledilmiş olan Abdülhalim Çelebi efendinin İcra kılınan tahkikat neticesinde kendisine azv olunan ahval ve efalin sübutuna kanaat hasıl olmamasına binaen muşaruniley-hin dergâhi mevlâna postnişinliğine iadesi müktaza'ı müsbetesi görülmüştür. Amil Çelebi efendinin de Konya da bulunduğu müddetçe vazifesini hüsnü ifa eylemesinin şayanı teşekkür görüldüğünden kendisine iblâgıyle beraber makamı sabıkı olan kastamoni dergâhı postnişinliğine müşeffehen iadesi Heyeti Vekilenin 6 Haziran 37 tarihindeki içtimaında karargir olmuştur.

İcra Vekilleri HeyetiReisi ve Müdafaai Milliye Vekili
Fevzi

Şer'iye Vekili
Fehmi

Adliye Vekili
Refik Şevket

Dahiliye Vekili
Ata

Hariciye Vekâleti Vekili
Fevzi

Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti Vekili
İsmet

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vek.
Dr.Refik

İktisat Vekili
Mahmut Celâl

Nafıa Vekili
Ömer Lütfi

Maarif Vekili
Hamdullah Suphi

Maliye Vekili
Hasan Hüsnü

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M.Kemâl

Ek-3: Kastamonu'da Mevlevi Şeyhi Âmil Çelebi'nin de dahil olduğu işgal protestosuna dair Açıksöz gazetesinin 16 Kasım 1919 tarihli haberi.[448]

اشغال پروتستو نامه‌سی

فرانسزلرك اورفه ، عينتاب ومرعشی اشغالاری حسبيله پروتستوی حاوی اولق اوزره عالما واشراف مملكت طرفندن درسعادتده انكلتره ، ايتاليا ، فرانسه ، آمريقا ممثل سياسيلرينه كشيده ايديلان وبر نسخه‌سی ده مقام صدارتعظمايه ايله مطبوعه تبليغ اولنان تلغرافنامه‌سورتيدر:

«حين متاركه‌ده اشغال حدودلری خارجنده بولنان اورفه ، عينتاب ومرعشك اساساً قواعد حقوق و شرائط متاركه‌يه

مخالف اولمق انكليزلر طرفندن اشغال ايدلمش اولب تخليه و اعاده‌سنه انتظار بلكه ايكمكن انكليزلرك تخليه‌سنی متعاقب فرانسزلر طرفندن اشغال ايديلمكی عظيم تأثراته حمل آلدق . وبو مخصوصين عالمك تدقيقات آتيه‌يه‌ده متعلق اولديغی وجهله اهالك اكثريت تامه‌سی تورك و مسلمان وطن عثمانينك غير قابل‌فك اجزاسندن اولان اورفه ، عينتاب و مرعشك اشغالنه قارشی حقوق ملله‌نك قوی بر استناد عد ايديلمكله برابر سياسيلرينه وعدات جهان نامه‌حركت ايدن دول معظمهٔ مؤتلفه‌نك معلوم عالم اولان دساتير عاليه‌سنه وعالم مدنيتك حسيات و تمايلات انسانيت پرورانه‌لرينه مناقی اولديغندن بروضعيت الحه ايله عقد ايديلمكی متاركه نتيجه‌سنده مقدراتی دول مؤتلفه‌نك مقررات حقانيت پرورانه‌سنه توديع ايتمش وحقوق واستقلالنی محافظه امنيه‌ده دولو فداكارلغی كوزه آلديرمش اولان ملتمز اوزرينه وطنمزك حريت ومدنيت جهانه پيشوا اولان فرانسزلر طرفندن بايمال ايدلمسی معنا سنده‌كی بوسادگانه شدتله پروتستو ايلكله

اولديغمزك وجهان تخليه‌سنه صبرسزلقله منتظر بولندیغمزك دوائر متبوعهٔ فخيمه‌لرينه ابلاغی رجا ايلرز .»

مفتی — نقيب الاشراف مولوی نوری — ضياءالدين دركاهی پوست نشينی عامل

حضرت پير دركاهی پوست نشينی محمد عطا

بلديه رئيسی سالم افندی‌زاده — توفيق تكری — صوفی‌زاده اسحق‌زاده — توفيق نجيب

آقصو قائمقامی زاده محمد علی

448. Küçük, *age.* s. 301.

İŞGAL PROTESTONAMESİ

Fransızların Urfa, Ayıntâb, Maraş İşgalleri hasebiyle, protestoyu hâvi olmak üzere, ulema ve eşrâf-ı memleket tarafından Dersaâdet'te İngiltere, İtalya, Fransa, Amerika mümessil-i siyâsilerine keşide edilen ve bir nüshası da Makam-ı Sadâret-i Uzmâ ile matbûata tebliğ olunan telgrafname suretidir.

Hin-i Mütâreke'de İşgal hudûdları haricinde bulunan Urfa, Ayntâb ve Maraş'ın esâsen kavâd-i hukuk şerâit-i mütâreke'ye muhalif olarak İngiltere tarafından İşgal edilmiş olub tahliye ve iâdesine intizar tehlikede iken İngiltere'nin tahliyesini müteâkib Fransızlar tarafından İşgal edildigini azim teessürle haber aldık. Avrupa mütehasısin ulemasının tedkikat etmesiyle de mütehkkak olduğu vechile, ehâlinin ekseriyet-i kahiresi Türk ve Müslüman vatan-ı Osmâniye'nin ğayr-ı kabil-i fekk eczâsından olan Urfa, Ayıntâb ve Maraş'ın İşgali, hukuk-i millele en kavi bir istinâd addeylediğimiz Wilson Prensiplerine ve adâlet-i cihân nâmına hareket eden düvel-i muazzame-i mu'telife'nin ma'lûm-i âlem olan desâtir-i âliyesine ve âlem-i medeniyetin hissiyât ve temâyülât-ı insâniyet-perverânelerine münâfi olduğundan bir vaziyyet-i elime akdeyledigi mütâreke neticesinde, mukadderâtını, düvel-i mu'telife'nin mukrrerât-ı hakkaniyet-perverânesine tevdi edilmiş ve hukuk ve istiklâlini muHafaza emrinde her türlü fedâkârlığı göze almış olan milletimiz, öz vatanın, hürriyet ve medeniyet-i cihâna pişvâ olan Fransızlar tarafından pâymâl edilmesi maNasındaki bu hadiseyi şiddetle protesto eylemekde olduğumuzu ve hemân

tahliyesine sabırsızlıkla muntazır bulunduğumuzun, devlet-i metbûâ-yı fehimânelerine iblâğını recâ ediyoruz.

Müfti Nûri,
Nakibu'l-eşrâf Ziyâeddin,
Mevlevi Dergâhı Postnişini Âmil,
Hazret-i Pir Dergâhı Postnişini Mehmed Atâ,
Belediye Reisi Tevfik, Sâlim Efendizade Şükri,
Sufizade: Tevfik, İshakzade Necib,
Âfdoğanlızade Mehmed Ali.

Ek-4: Kastamonulu hanımların işgalleri protesto mitingi ve Mevlevi Şeyhi Âmil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım'ın konuşmasıyla ilgili Açıksöz gazetesinin 11 Aralık 1919 tarihli haberi.[449]

شئون

خاتونلر مزك مجتمعى

كاتونلرك توركى چهارشنبه كونى قسطونى خاتونلرى دار الشفقه باغچه سنده براجتماع عقد ايدرك متاركه نك بدايتدن بری معروض قالديغى حسرتلرى اظهار مسعوديه عرض ايتمك وبو صورتله ملت ومملكتمزك ترجمان حسياتى اولا بيلمك ايچون مقام معالى خلافتپناهيه و سائر مقتضايه حضرتلرك تعميرى ايچون وسائط مكنه يه توسل استرحاماً انكلتره ، ايتاليا فرانسيه دولتلرى نامنه ويلسون و پوانكاره يه ازميرك تعادى، اشغالى و مرعش ، عينتاب و اورفه نك تجديد اشغالى پروتستوى مبنى تلغرافلر مركزيه ايدلمسى ، يكرمى دقيقه جه خاتونلرك مركز مجتمعده تقرير ايدن نظر اداره مزك صورتى وايراد اولنق ايدن خانم افندينك نطقلرى كثرت تصفيقاتله مبنى تسر ايدمسمك . يالكز رئيسه زوجه خاتمك بروجه زير نطقى درج اولنيور :

رئيسه خاتمك نطقى

فرده شهر ، حميديه لر :

دها بر سنه اول قيرمزى رنكيله باشمزده دالغه لانان اولو سنجاغمز ، كوز- ليورسكزكه سيلهره ماتمزه بورونديكى ، عمارتمه يدانلرنده وطن ودين اوغرونده يكرمى بك اولادمزى كومدكدن سكره حقدن ، عدالتدن بحث ايدن اوروپالرك برسنه دن بری يكلمديه باشمزه آجدقلرى فلاكت قالمدى .

حقدن الكجوق بحث ايدنلر حضرتلرك بيوكى بايدنلر ، دها دون بزم كبى وفاء وسعدتى ، لوى ، بلوق اولانلر ازميردهكى وحشتلرى ، بيلمز صانيلر قادينلريز ، اولادلرمزك يولوردلريز يوناتليلرك سونكوسندن كچدى ، هر طرفى بوكسك منارەلرندن بش وقتده اسم جلالك غيرلايلان آلتمش آلتمش سنه لك تهليل كوزل هيئتلى ، مرعش ، اورفه مسلمانلرندن آلنمق ايستنيور .

خاتملر :

بيوك فلاكتلريز اوكنده اولانلر. مزك ، قرەمشلريزك قانيله صولاديغمز يوردلريزك اشغالنه ، قرەمشلرمزك فلاكتنه صوصاجقسكز ؟ ..

خايرخانم افندىلر. مظلوز ، سلاحز يوق ، فقط كوكسمزده ايمانمز ، بتون دنيايى خلق ايدن قلمز وار .

ابدته بزده ايمانمزه واقعمز مستنداً حضرتلرنه حضرتلرينى ، يوزلرينه اوروپوجهان حضورنده اعلان ايتمكلرى حمايتى طلب ايدەوز .

خاتملر :

بزدنيايى قانله بوغان ، انسانلرى طاووقلر كبى بوغازلريان اركنلره سراجت ايدەجك دكلز .

بزم كى عفتله، مرحمتله وشوكتله شيوه ايتمديكز اخلاق دوشمانلرينك بيوك قادينلرينه سراسيمه جسارتلرى بروتستولرنه پايسلان حضرتلرى بزه حق نى وآكلاتماجكز . اكر اونلره حقمزى

تسليم ايتزلرسه اولادلريمزك قانلرينه كندى قانيمزى قاريشدىروب اركنلره برصفحه دخى واسطه لتاريخ اولەجك حضرتلره ، ظالملره تاريخك لعنتلرينى تركايدەرك شيطانه اولەجكز .

449. Küçük, *age.* s. 303.

HANIMLARIN MİTİNGİ

Kânûnievvelin onuncu Çarşamba günü Kastamonu hanımları Dâru'l-muallimât bahçesinde ictimâ ahd ederek mütârekenin bidâyetinden beri marûz kaldığımız haksızlıkları enzâr-ı medeniyete arzetmek ve bu suretle millet ve dindaşlarımızın tercümân-ı hissiyâtı olabilmek için Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet-penâhi'ye ve Sadâret-i Uzmâ'ya, haksızlıkların tamiri için, vesâtet-i mümkineye tevessülü istirhâmen İngiltere, İtalya kraliçeleriyle Madam Wilson ve bu Ankara'ya, İzmir'in temâdi-i işgalini ve Maraş, Ayıntâb ve Urfa'nın tecdid-i işgalini protestoyu mulin telgrafnameler keşide edilmiştir. Binlerce hanımlarımızdan mürekkeb mitingde tekerrür eden telgrafnamelerin suretini ve irâd-ı nutuk eden hanımefendilerin nutuklarını, kesret-i müntericâtımıza mebni neşredemedik. Yalnız Reise Zekiye Hânım'ın ber-vech-i zir nutkunu dercediyoruz.

Zekiye Hanım'ın Nutku

Daha bir sene evvel kırmızı rengiyle başımızda dalgalanan ulu sancağımız görüyorsunuz ki siyahlara matemle büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evladımızı gömdükten sonra haktan adaletten bahseden Avrupalıların başımıza açmadıkları felaket kalmadı. Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti, evi-barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız, Yunanlıların süngüsünden

geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte İsm-i Celalullah bağırılan Adana'mız, Antalya'mız elimizden alınmak isteniyor.

Hanımlar! Büyük felaketlerimiz önünde evlatlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felaketine susmayacağız. Hayır hanımefendiler. Mağlubuz, silahımız yok fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah'ımız var. İşte biz de imanımıza ve Allah'ımıza istinaden haksızlara, haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilan ettikleri adaleti talep ederiz.

Hanımlar! Biz dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerinden şüphe etmediğimiz, İtilaf Devletleri'nin büyük kadınlarına müracaat edecek ve bir telgrafla bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlatlarımızın kanlarına, kendi kanlarımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklalimiz için ölecek, haksızlara, zalimlere, tarihin lügatlerini terk ederek şahadetle öleceğiz.

Ek-5: Mevlevi Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi'nin eşi Kevser Hanım'ın başkanlığındaki Anadolu Kadınları, Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin 8 Ocak 1920 tarihli muhtırası.[450]

Vesika No. - 1115

450. Küçük, *age.* s. 305.

ON İKİNCİ KOLORDU-YU HÜMAYUN KUMANDANLIĞI'NA

Bugün, Şerafeddin Câmi-i Şerifine toplanan beş bini müteca-viz Konya hanımları, ittihaz etdikleri mukarrerât-ı âtiyenin, vesâtet-i aliyyeleriyle sulh konferansına iblâğını istirhamla kesb-i şeref eylerler. Mütâreke'nin imzasından bu güne ka-dar taht-ı işgâle alınan aksâm-ı vatanda ve bilhassa Adana ve İzmir'de milletimizin marûz kaldığı tecâvüzât ve fecâyiden mü-teessiren ve oralarda şehid olan kahramanlarımızın ervâhına fâtihâlar itHaf ederken tekrar gözyaşları dökerek bu iki sevgili vilâyetimizde Türk ve Müslümanlar'ın düçâr oldukları sefâlet ve vahşetlere medeni Avrupa'nın daha ziyâde sükût etmemesi ve asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış bir millet olmak haysi-yetiyle Avrupa'nın adâletinden ber-vech-i âti husûsları istirhâm eyleriz: Birçok küçük milletlere kadim hakları verilirken altı buçuk asırdan fazla bir zaman hür ve müstakil yaşamış büyük bir milletin izzet-i nefsini, haysiyetini rencide edecek herhan-gi bir karardan tevakki edilmesini ricâ ile aramızdaki gayr-i müslimlerin hukukunu kendi hukukumuz kadar muhterem ve muteber addeyledigimizden ekalliyetlerin hukuku bahanesiyle hakimiyet ve haysiyet-i milliyemizi ihlâl edecek ahkâmı kabûl edemiyecegimizi ve Türk ve Müslüman'la meskûn harbden evvelki hudûd dahilinde makarr-ı hilâfet ve pâyitaht İstanbul olmak üzere müstakil ve hür Türkiye'nin bekasını ve Wilson Prensipleri'nin harfiyen tatbikini te'min etmeyen herhangi bir

sulhun, asırların kabûl edemedigi bir millete kabûl ettirilmesi imkânı olmadığına itimâd buyurulması, esâsen cihânın hürriyet ve selâmeti için uğraşanların mazlûm ve asil bir milleti sıyânet ve vikaye etmek suretiyle hak ve adâletin ğalebesine vâsıta olacaklarından emin olmak istediğimizi arz eyleriz.

Aza: Said Çelebi Haremi Zahide,

Aza: Divân-ı Harb Reisi Binbaşı Rüşdü Bey'in Haremi Zühre,

Beş Bin Hanım Nâmına Hey'et-i Müntehibe Reisesi: Çelebi Efendi Haremi Kevser,

Aza: Sâbık Alay Bey Haremi Sâfiye,

Aza: Sâbık MEbus Mehmed Emin Bey Haremi Lütfiye,

Aza : Kâzım Bey Haremi Nazmiye,

Aza: Ser-tabibin Haremi Sıdıka,

Aza: Kara Hafızzade Mustafâ Efendi Haremi Aliye,

Aza: Tâhir Paşa kerimesi Nâciye,

Aza: Bahaeddin Çelebi Haremi Sûzide,

Aza: Tüccârdan Ali Bey Haremi Nâime,

Aza: Erkân-ı Harbiye'den mütekaid Vasfi Bey'in Haremi,

Aza: Fâik Bey Haremi Vicdân,

Aza: Tüccârdan Mehmed Ali Bey Haremi Hadice,

Aza: Tüccârdan Yûsuf Bey Haremi Emine,

Aza: İcrâcı Hüsameddin Bey Haremi Şeybe.

Ek-6: Konya'daki Mevlana Tekkesi'nin müze haline getirilmesi.

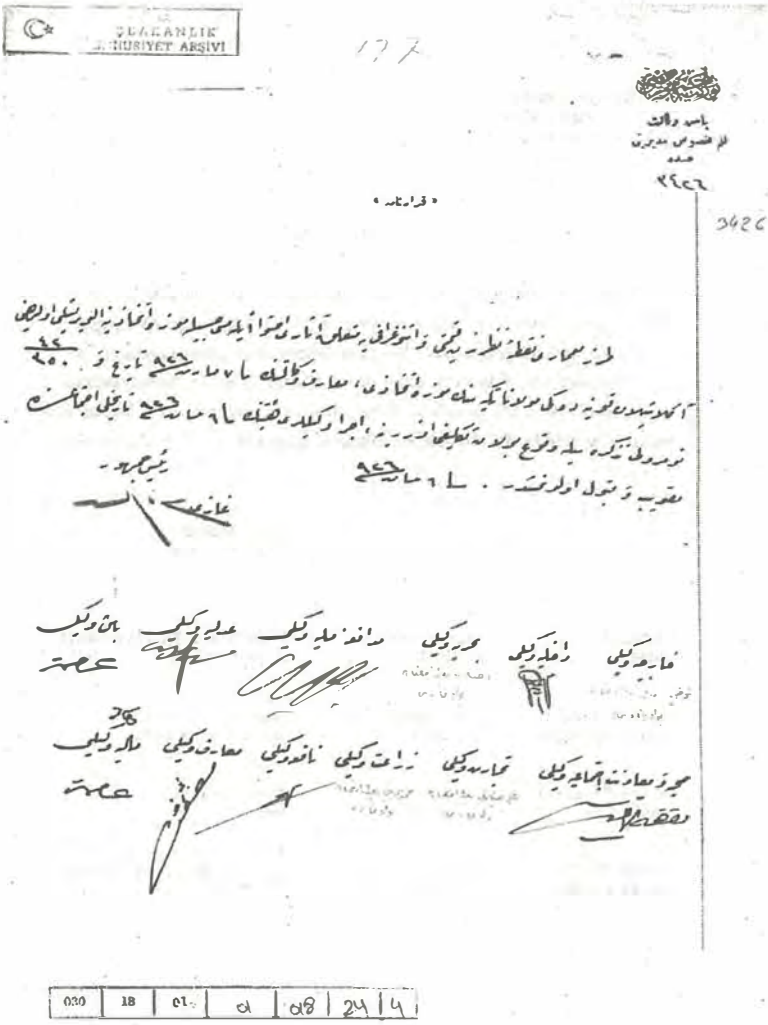

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cumhuriyyeti
Başvekâlet
Kâlem-i Mahsus Müdüriyyeti
Aded
3426

Kararnâme

Tarz-ı mimarî nokta-i nazarından kıymeti ve Etnoğrâfiye müte'allik âsârı ihtiva eylemesi hasebiyle müze ittihâğına elverişli oldığı anlaşılan Konya'daki Mevlâna Tekyesinin müze ittihâzı, Ma'arif Vekâletinin 7 Mart 926 tarih ve 42/350 numrolı tezkiresiyle vuku' bulan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Hay'etinin 6 Nisan 926 tarihli ictimâ'ında tasvib ve kabul olunmuşdur. 6 Nisan 1926

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

Başvekîl İsmet	Adliye Vekîli M. Esâd	Müdâfa'a-i Milliye Vekili Receb
Bahriye Vekîli İmzada bulunmadı	Dahiliye Vekîli M. Cemil	Hariciye Vekîli İmzada bulunmadı
Maliye Vekaleti Vek. İsmet	Maarif Vekîli M. Necati	Nafıa Vekîli Behiç
Ziraat Vekîli İmzada bulunmadı	Ticaret Vekîli İmzada bulunmadı	Sıh. ve Muav. İçt. Vekîli Dr. Refik

Ek-7: Veled Çelebi'nin Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya yazdığı şiirler.[451]

İstikbalimiz Sevgili Gazimize

Sayesinde Gazi-i sahip-kıran durdukça dur.
"Şems-i ikbal-i vatansın, asuman durdukça dur.
Bâis-i sulh-i cihan sensin cihan durdukça dur.
Ey güneş, sen en uzaktan da olursun nur-paş
Zerre zerre ben gibi, bin bendegân durdukça dur.
Hale-veş etrafını dönmek ne devlettir senin
Tende canımsın benim sen, tende can durdukça dur.
İzz ü şanı, seyf-i meslûlünle kaim devletin
Devletinle, satvetinle izz ü şan durdukça dur.
Nur-ı seyyal oldu şevkınla zebanımda beyan
Ey maani şahı,iklim-i beyan durdukça dur
Görmez elbette ıyanı kimse muhtac-ı beyan
Matmah-ı aynı-ı bedahetle ıyan durdukça dur
Fitne-i ahir zaman kaldırmıyor baş korkudan
Eş penah-ı ümmet-i ahir zaman durdukça dur
Ey Veled, bir saye-perverde dua-gûsun ona
Sayesinde Gazi-i sahip-kıran durdukça dur

Alp Uluğ Atatürk'e

Gün oldu ki taş yaşlandın
Karla toprak döşendin
Yokluk içinde yılmadın
Kara günlerde şendin
Bütün dünya bir uğurdan
Yurdumuza saldırdı
Ne dövüşmekten usandın
Ne kırmaktan üşendin

451. Korucuoğlu, *age.* s. 140-143.

Reis-i Cumhur İsmet Paşa Hazretlerine

İsmetle hamasetle hazakat dolusun
Türk'ün ulusunda şüphesiz sen ulusun
Mahsul-ı dimağını sen ettin tatbik
Gazi baş ise sen onun sağ kolusun.